

PRO STŘEDNÍ ŠKOLY

Nový

ZEMĚPIS II. V KOSTCE

REGIONÁLNÍ GEOGRAFIE

Martin Brzóska

FRAGMENT

Nový zeměpis II. v kostce pro SŠ

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.fragment.cz
www.albatrosmedia.cz

FRAGMENT

Martin Brzóska
Nový zeměpis II. v kostce pro SŠ – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2020

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA

Kniha byla zakoupena na serveru alza.cz.

Kupující: Susan Macurova

Adresa: Dobrotice 116, 76901 Holesov, cz

ID 20110-20104813204261922112-208669-219

Upozorňujeme, že kniha je určena pouze pro potřeby kupujícího.

Kniha jako celek ani žádná její část nesmí být volně šířena na internetu, ani jinak dále zveřejňována. V případě dalšího šíření neoprávněně zasáhněte do autorského práva s důsledky dle platného autorského zákona a trestního zákoníku.

Neoprávněným šířením knihy poškodíte rozvoj elektronických knih v České republice.

Tak nám, prosím, pomozte v rozvoji e-knih a chovejte se ke knize, k vydavatelům, k autorům a také k nám fér.

Nový

ZEMĚPIS II. V KOSTCE

pro SŠ

Martin Brzóska

FRAGMENT

Copyright © Albatros Media a. s., 2020
Text © Martin Brzóska, 2020
Cover photo © John Bill / Shutterstock.com

ISBN tištěné verze 978-80-253-4810-9
ISBN e-knihy 978-80-253-4888-8 (1. zveřejnění, 2020)

OBSAH

ÚVOD	4	AMERIKA – OBECNÁ CHARAKTERISTIKA	189
Vymezení Ameriky		Přírodní poměry	190
Přírodní poměry		Obyvatelstvo	191
Obyvatelstvo		Hospodářství	198
Hospodářství			201
ÚVOD DO REGIONÁLNÍ GEOGRAFIE	5	AMERIKA – PŘEHLED REGIONŮ	
Stát, státní hranice, státní území	7	A VYBRANÝCH STÁTŮ	209
Klasifikace států	8	Angloamerika	209
Vybrané mezinárodní organizace	12	Latinská Amerika	219
POLITICKÁ GEOGRAFIE	7		
EVROPA – OBECNÁ CHARAKTERISTIKA	17	POLÁRNÍ OBLASTI, OCEÁNY	240
Vymezení Evropy	18	Polární oblasti	240
Přírodní poměry	18	Oceány	244
Obyvatelstvo	24	POUŽITÁ A DOPORUČENÁ LITERATURA	
Hospodářství	27	A INTERNETOVÉ ZDROJE	250
Evropská integrace	30	Literatura	250
Internetové zdroje		Internetové zdroje	251
EVROPA – PŘEHLED REGIONŮ A STÁTŮ	35	REJSTŘÍK	252
Jižní Evropa	35		
Západní Evropa	45		
Severní Evropa	56		
Střední Evropa	63		
Jihovýchodní Evropa	88		
Východní Evropa	99		
ASIE – OBECNÁ CHARAKTERISTIKA	111		
Vymezení Asie	112		
Přírodní poměry	112		
Obyvatelstvo	119		
Hospodářství	122		
ASIE – PŘEHLED REGIONŮ			
A VYBRANÝCH STÁTŮ	127		
Blízký východ (západní Asie)	127		
Střední východ (země Perského zálivu)	133		
Střední Asie	136		
Jižní Asie (Přední Indie)	139		
Jihovýchodní Asie (Zadní Indie)	143		
Východní Asie	148		
AFRIKA – OBECNÁ CHARAKTERISTIKA	157		
Vymezení Afriky	158		
Přírodní poměry	158		
Obyvatelstvo	164		
Hospodářství	167		
AFRIKA – PŘEHLED REGIONŮ			
A VYBRANÝCH STÁTŮ	172		
Severná Afrika	172		
Subsaharská Afrika	175		
Jižní Afrika	184		

ÚVOD

Tato publikace je určena všem zájemcům, kteří chtějí získat základní přehled o učivu regionálního zeměpisu na úrovni střední školy. Volně navazuje na učebnici Nový zeměpis I. v kostce pro SŠ a aplikuje poznatky obecné fyzické a sociální geografie v regionální rovině. Učebnice může rovněž sloužit jako materiál k přípravě na maturitní zkoušku ze zeměpisu či k přijímacím zkouškám na vysoké školy. Významnou součástí publikace je také práce s atlasem světa. Uváděné mapy a čísla stran odpovídají **Školnímu atlasu světa nakladatelství Kartografie Praha** vydanému v roce 2019 (jako 5. vydání). V kapitole Česká republika odpovídají **Česko – školnímu atlasu nakladatelství Kartografie Praha** vydanému v roce 2020 (jako 5. vydání). U starších atlasů se mohou strany i mapy lišit.

Publikace rovněž obsahuje velké množství číselných údajů v tabulkách. U řady z nich se lze v různých informačních zdrojích setkat s rozdílnými hodnotami, a to v závislosti na jejich aktuálnosti či zdroji a metodice jejich výpočtu. **Všechny uváděné informace jsou vztaženy k roku 2019, či k roku 2018.**

Doporučujeme věnovat pozornost otázkám a úkolům v závěru každé kapitoly. Odpovědi na tyto otázky naleznete v textu předcházející kapitoly, případně v kapitolách s otázkou souvisejících.

ÚVOD DO REGIONÁLNÍ GEOGRAFIE

- **Regionální geografie** je speciálním oborem geografických věd, který se zabývá výzkumem geografických specifík a charakteristik jednotlivých **regionů, států a kontinentů**. Snaží se zákonitosti a vztahy obecné geografie aplikovat a zkoumat v jednotlivých regionech s přihlédnutím k místním podmínkám a jejich postavení ve světovém kontextu.
- **Regionální geografie umožnuje lépe se orientovat v současném světě a pochopit problémy či potenciál jednotlivých států a oblastí.**
- Základním pojmem, se kterým tento vědní obor operuje, je **region**. Tento pojem je odvozen od latinského *regio = kraj, krajina, oblast*. Jedná se o územní celek vymezený na základě charakteristických rysů či znaků, které jej odlišují od regionů sousedních. Region má vždy jasné definované charakteristiky a hranice.

Typy regionů

- Charakter regionu je tedy dán především kritériem, které volíme při jeho vymezení. Tedy jaké specifické vlastnosti a charakteristiky budeme při jeho vymezování brát v potaz. V geografii rozlišujeme tři základní typy regionů: *fyzickogeografické, sociogeografické, administrativní regiony*.

Fyzickogeografické regiony

- Jsou vymezovány na základě přírodních charakteristik (georeliéf, klima, vodstvo, půda atd.). Jedná se například o klimatické zóny různého rádu, biogeografické oblasti, lokality s výskytem určité flóry a fauny, povodí řek, oblasti nížin či velehor apod. Tyto regiony se vyznačují velikou vnitřní homogenitou a stálostí v čase (jejich hranice a vymezení jsou relativně stálé).

Sociogeografické regiony

- Tyto regiony vymezujeme na základě výskytu či intenzity určitých sociogeografických jevů (obyvatelstvo, hospodářství, doprava, kultura atd.). Může jít například o oblasti rozšíření náboženství, regiony s určitou mírou nezaměstnanosti, lokality se specifickou hustotou zalidnění, regiony s určitým typem a strukturou ekonomiky či mírou její vyspělosti apod. Další možností je vymezení na základě vztahů a propojení určitých oblastí (např. spádové regiony dojížďky za prací do určitého města).

Administrativní regiony

- Tento typ regionu je dán administrativními hranicemi jako území, na němž se projevuje autorita místních orgánů moci. Mezi administrativní regiony patří například katastry obcí, kraje, státy nebo jiné politické jednotky. Určitým specifickým typem administrativního regionu jsou pak regiony statistické. V jejich rámci neexistují žádné orgány místní správy, ale slouží k provádění specifických statistických šetření, případně k efektivnější distribuci finančních prostředků či jiných zdrojů. Příkladem mohou být euroregiony NUTS či okresy v případě Česka.

Regiony z hlediska velikosti

- Regiony lze charakterizovat také z hlediska jejich velikosti. V tomto případě rozlišujeme tři základní typy: *makroregiony, mezoregiony, mikroregiony*. S rostoucí velikostí regionů klesá pochopitelně také stupeň jejich vnitřní homogenity.

Makroregiony

- Jedná se o regiony vymezené v globálním měřítku. Nejčastěji jde o světadíly či jejich části zahrnující rozsáhlá území s relativně heterogenní strukturou a relativně malým množstvím společných rysů. Z hlediska fyzickogeografického jde například o podnebná pásma či planetární biomy. V případě sociogeografických makroregionů může jít o regiony náboženské (výskyt určitého náboženství), hospodářské (např. bohatý Sever a chudý Jih) nebo politické (oblasti integrované do nadnárodních struktur – např. Evropská unie).

Zajímavost ▾

Na makroregionální úrovni rozlišujeme v české geografické škole pojmy kontinent a světadíl. **Kontinent** je definován jako souvislá část pevniny oddělená od ostatních kontinentů okolními oceány. V rámci této definice rozlišujeme 5 kontinentů (Eurasie, Amerika, Afrika, Antarktida, Austrálie). **Světadíl** je naproti tomu část pevniny se specifickým historickogeografickým vývojem a odlišnými socioekonomickými podmínkami. V tomto pojetí rozlišujeme 7 světadílů (Asie, Afrika, Severní Amerika, Jižní Amerika, Antarktida, Evropa, Austrálie).

Mezoregiony

- Středně velké regiony odpovídající velikosti států. Tyto regiony mají mnohem větší míru vnitřní homogenity (více společných rysů a znaků) než makroregiony. Výjimku tvoří ministáty či země s velmi malou rozlohou, které lze na této úrovni spojit do větších celků (např. Benelux). U velkých států, jako je Rusko, USA nebo Kanada, jsou na mezoregionální úrovni rozlišovány některé jejich vnitřní specifické části (např. v USA region Atlantický, Středozápad apod.). Protože mezoregionální úroveň odpovídá přibližně velikosti států, je to také nejčastější typ regionu zmiňovaný dále v této učebnici.

Mikroregiony

- Tyto regiony mají ryze lokální charakter. Jedná se o relativně malá území v rámci států či jejich části, které mají velice homogenní vnitřní strukturu a jsou typické silnou sítí vnitřních vazeb. Mikroregiony mohou být kraje, okresy či specificky vymezené oblasti podobné velikosti zaměřené například na rozvoj cestovního ruchu či ochranu přírody.

POLITICKÁ GEOGRAFIE

- Politická geografie je vědní obor zkoumající **politickou mapu** současného světa. Tento vědní obor stojí na pomezí geografie, politologie, sociologie a historie. Zabývá se specifiky státních zřízení jednotlivých zemí, politickou situací, jejich vnitřním uspořádáním a vývojem jejich státního území a hranic (změny na politické mapě světa). Současně se také zabývá vztahy mezi jednotlivými státy, zkoumá příčiny a vývoj konfliktů mezi nimi, případně analyzuje jejich význam na makroregionální úrovni.
- Jednou z odnoží politické geografie je **geopolitika**. Tato vědní disciplína se snaží o zkoumání vlivu geografických faktorů (poloha, přírodní poměry, přítomnost přírodních zdrojů apod.) na politické dějiny států. V minulosti byl základem geopolitiky **geografický determinismus**. Ten vychází z představy, že politické, kulturní a ekonomické podmínky jednotlivých zemí jsou přímo závislé na geografických faktorech, ve kterých dané státy existují. V tomto pojetí státy usilovaly o získání kontroly nad strategickými oblastmi (z hlediska dopravního, vojenského, surovinového či klimatického), aby tím posílily svůj vliv a moc. V dnešním globalizovaném světě jsou tyto strategie získávání sfér vlivu již do jisté míry překonány. Přesto je geopolitika nedílnou součástí zahraniční politiky zejména velkých zemí.

Stát, státní hranice, státní území

- **Stát** je administrativním typem regionu, který se vyznačuje specifickým vnitřním společenským a politickým uspořádáním, **státní suverenitou a svrchovanou mocí** nad celým svým územím. V užším slova smyslu státem rozumíme všechny orgány moci, které na daném státním území působí (parlament, vláda, soudy, úřady atd.).
- Státní území je vymezeno **státní hranicí**, která je garantována mezinárodními smlouvami. Státní hranice jsou nezpochybnitelné a zaručují státu územní integritu. Výjimkou jsou sporné hranice, o které vedou státy spor (například oblast Kašmíru mezi Indií a Pákistánem, hranice mezi Izraelem a územími palestinské samosprávy, problematika ruské anexe Krymu). Státní hranice má především **funkci dělící** – umožňuje státu kontrolu nad tokem zboží, osob, kapitálu či informací v obou směrech (export a import). V současném globalizovaném světě se ale u řady států projevuje také **funkce spojující**. Po hraniční oblasti slouží jako spojnice sousedních zemí, kde se prolínají jejich ekonomické či kulturní vlivy.

Státní hranice přírodní

- Bývají vymezeny přírodními bariérami, jako jsou vodní toky, pohoří, pobřežní linie. Mezi přirozené hranice lze počítat také ty, které jsou dány rozšířením určitých sociogeografických jevů (etnické, jazykové či náboženské komunity). Tyto hranice vznikly často jako výsledek historického vývoje. Typickým příkladem je většina státních hranic v Evropě.

Státní hranice umělé

- Jedná se o smluvně vymezené linie nerespektující přírodní ani kulturní bariéry. Vznikly administrativně a mnohé z nich mají přímočarý průběh. Například hranice mezi USA a Kanadou, hranice mezi Německem a Polskem či většina hranic afrických států.

- U přímořských států jsou podle mezinárodního práva součástí jejich státního území také tzv. **pobřežní vody** (někdy též teritoriální nebo výsostné vody). Jedná se o pásmo moře přilehlající k jejich břehům až do vzdálenosti 12 námořních mil (22,238 km) od pobřeží. Nad tímto územím včetně vzdušného prostoru a mořského dna mají státy svrchovanost jako nad vlastním suchozemským územím.
- Kromě pobřežních vod patří do správy zemí také **vnitřní teritoriální vody** (nebo také exkluzivní ekonomické zóny), které sahají až do vzdálenosti 200 námořních mil. Nad těmito vodami sice státy nemají plnou svrchovanost, ale mohou zde exkluzivně realizovat své ekonomické zájmy (např. těžba surovin z mořského dna či ochrana vlastních obchodních námořních tras).

Klasifikace států

- Státy představují také základní územní statistickou jednotku. V jejím rámci jsou na mezinárodní úrovni sledovány řady ukazatelů, podle nichž lze státy klasifikovat. Z hlediska politické geografie lze státy klasifikovat podle *rozlohy státního území, počtu obyvatel, forem vlády, územní organizace, místní samosprávy, míry demokracie*.

Podle rozlohy státního území

- Rozloha státu je jednou z jeho klíčových charakteristik. Rozhoduje o tom, na jak velké ploše může stát realizovat své ekonomické aktivity, jaké teritoriální ambice může mít, případně jaký je jeho potenciál z hlediska lidnatosti.
- V minulosti usilovaly státy o získání co největších státních teritorií jednak posouváním svých hranic, jednak kolonizací zámořských území. Tato snaha vycházela z představy, že velmocenské postavení mohou mít pouze plošně rozlehlé země kontrolující rozsáhlá teritoria s dostatkem přírodních zdrojů. Dnes je díky globalizaci a mezinárodnímu obchodu tento fenomén již značně překonán. Přesto stále platí, že v mezinárodním měřítku mají velké státy oproti malým silnější postavení.

Největší státy světa (v úvahu bereme jen suverénní země)

Státy s největší rozlohou			Státy s největší rozlohou		
Pořadí	Stát	Rozloha v km ²	Pořadí	Stát	Rozloha v km ²
1.	Rusko	17 098 246	6.	Austrálie***	7 692 024
2.	Kanada	9 984 670	7.	Indie	3 287 590
3.	USA*	9 833 517	8.	Argentina	2 780 400
4.	Čína**	9 596 960	9.	Kazachstán	2 717 300
5.	Brazílie	8 514 880	10.	Alžírsko	2 381 740

Budeme-li uvažovat Evropskou unii jako státní celek, pak je se svou rozlohou 4 266 262 km² na 7. místě na světě.

* Rozloha USA včetně zámořských teritorií (Portoriko, Guam, Severní Mariany, Americké Panenské ostrovy, Americká Samoa a menší odlehle ostrovy Spojených států amerických).

** Rozloha Číny včetně Hongkongu a Macaa.

*** Rozloha Austrálie včetně všech ostrovů v Pacifiku, které k ní politicky náleží (Vánoční ostrovy, Kokosové ostrovy, Norfolk, Heardův ostrov, McDonaldovy ostrovy, Ostrov Ashmore a Cartier, Ostrovy Kordiérového moře).

Nejmenší státy světa (v úvahu bereme jen suverénní země)

Státy s nejmenší rozlohou			Státy s nejmenší rozlohou		
Pořadí	Stát	Rozloha v km ²	Pořadí	Stát	Rozloha v km ²
1.	Vatikán	0,44	6.	Lichtenštejnsko	160
2.	Monako	2,04	7.	Marshallovy ostrovy	181
3.	Nauru	21,3	8.	Sv. Kryštof a Nevis	261
4.	Tuvalu	26	9.	Maledivy	298
5.	San Marino	61	10.	Malta	316

Zajímavost ▾

- Osm plošně největších států zaujímá více než polovinu světové souše. Naopak čtyři nejmenší státy mají desetkrát menší rozlohu než hlavní město Česka – Praha. Česko je se svou rozlohou 78 866 km² na 115. místě na světě.

Podle počtu obyvatel

- Počet obyvatel je kritériem objektivnějším, neboť vyjadřuje velikost populace, a tedy i lidský a ekonomický potenciál dané země. Je jednou z charakteristik vyjadřujících sílu a význam státu v mezinárodním měřítku. Obecně platí, že velké a početné národy mají oproti těm menším silnější pozice.
- V dřívějších dobách byly státy vedeny snahou podporovat porodnost, a tím i růst populace s viditelnou většího lidského potenciálu, což mělo zemím zajistit dostatek pracovních sil a také zvýšit jejich vojenský potenciál. Příliš vysoký počet obyvatel u států ekonomicky méně rozvinutých však naopak může být zdrojem problémů, roste-li populace větším tempem, než jaký je růst ekonomiky. Obyvatelstvo těchto zemí pak chudne a země se potýká se stále většími sociálními a hospodářskými problémy.

Nejlidnatější státy světa (v úvahu bereme jen suverénní země)

Státy s největším počtem obyvatel			Státy s největším počtem obyvatel		
Pořadí	Stát	Počet obyvatel	Pořadí	Stát	Počet obyvatel
1.	Čína	1 435 502 000	6.	Pákistán	202 994 000
2.	Indie	1 359 919 000	7.	Nigérie	200 973 000
3.	USA	327 935 000	8.	Bangladéš	167 870 000
4.	Indonésie	267 715 000	9.	Rusko	146 877 000
5.	Brazílie	210 984 000	10.	Mexiko	132 554 000

Budeme-li uvažovat Evropskou unii jako státní celek, pak je se svým počtem obyvatel 446 824 000 na 3. místě na světě.

Nejméně lidnaté státy světa (v úvahu bereme jen suverénní země)

Státy s nejmenším počtem obyvatel			Státy s nejmenším počtem obyvatel		
Pořadí	Stát	Počet obyvatel	Pořadí	Stát	Počet obyvatel
1.	Vatikán	840	6.	Monako	35 350
2.	Nauru	9 950	7.	Lichtenštejnsko	37 840
3.	Tuvalu	11 260	8.	Sv. Kryštof a Nevis	51 970
4.	Palau	20 770	9.	Marshallovy ostrovy	55 550
5.	San Marino	34 480	10.	Dominika	71 290

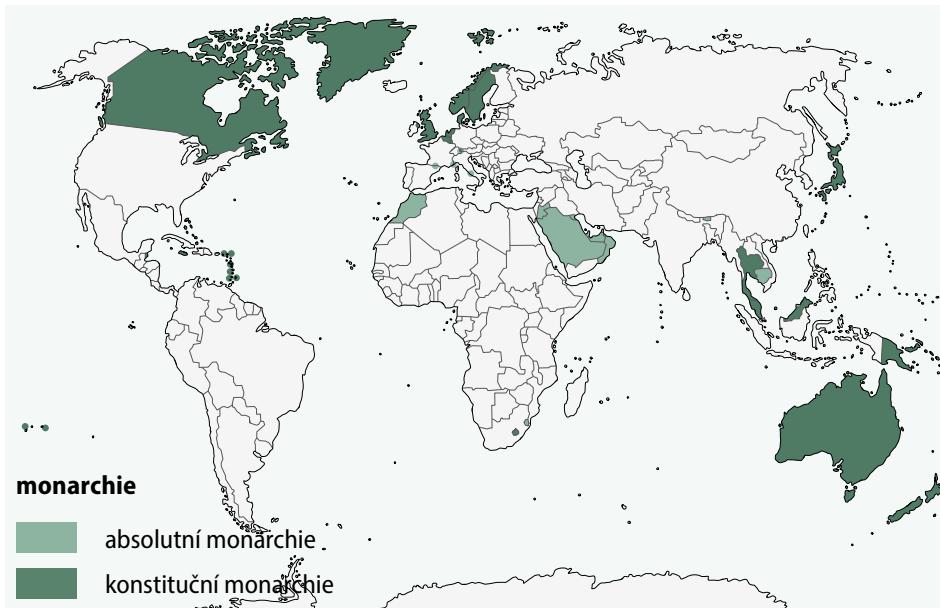
Zajímavost ▾

- V šesti nejlidnatějších státech světa žije více než polovina lidstva, přičemž v Číně a Indii je to více než třetina lidstva. Naopak v deseti nejméně lidnatých zemích žije méně obyvatel než ve třetím největším městě Česka – Ostravě. Česko je se svým počtem obyvatel 10 625 000 na 85. místě na světě.

Podle forem vlády

- Formou vlády rozumíme definici mocenského uspořádání v dané zemi. Tedy kdo představuje hlavu státu a který z ústavních orgánů a činitelů má rozhodující díl výkonné moci. Podle hlavy státu se země dělí na *republiky* a *monarchie*.
 - **Republika** – v čele státu stojí prezident volený vždy na určité omezené funkční období budť v přímých volbách lidem, nebo nepřímo volen parlamentem.
 - **Parlamentní republika** je forma republikánského zřízení, ve které má prezident pouze omezené pravomoci a jeho funkce je spíše ceremoniální. Hlavní výkonnou moc v zemi má vláda jmenovaná parlamentem, v jejímž čele stojí **premiérem či kancléřem**. Příkladem parlamentní republiky je Česko, Slovensko, Maďarsko či Německo.
 - **Prezidentská republika** je forma republikánského zřízení, ve které má prezident rozhodující díl výkonné politické moci. V těchto zemích bývá prezident volen v přímé volbě občany. Příkladem prezidentské republiky je Rusko, Ukrajina či Brazílie. V krajním případě je prezident také předsedou vlády (např. USA).
 - **Poloprezidentská republika** je forma republikánského zřízení, ve které se o výkonnou moc dělí prezident a vláda v čele s premiérem. Příkladem poloprezidentské republiky je Francie či Polsko.
 - **Monarchie** – v čele státu stojí dědičný panovník (kníže, král, císař), který tuto funkci zastává doživotně.
 - **Konstituční monarchie** je forma monarchického zřízení, kdy je dědičný panovník silně omezen ústavou a dalšími zákony. Má jen minimum výkonných pravomocí a jeho role je spíše ceremoniální. Hlavní výkonnou moc v zemi má vláda jmenovaná parlamentem, v jejímž čele stojí **premiérem či kancléřem**. Příkladem konstituční monarchie je Spojené království, Belgie, Nizozemsko či Švédsko.

- **Absolutní monarchie** je forma monarchistického zřízení, ve které je dědičný panovník držitelem neomezené politické moci a veškerá státní moc je ztělesněna v jeho osobě. Příkladem absolutní monarchie je Saúdská Arábie, Omán, Katar či Bahrajn.

Monarchie ve světě

Podle územní organizace a místní samosprávy

- Toto hledisko se týká vnitřní organizace správy státu. Definuje míru **centralizace** či **decentralizace** státní moci mezi vládu a místní regionální samosprávy. Tato struktura často vychází z geografické rozlohy států. Menší země bývají řízeny spíše centralisticky (s výjimkami jako např. Švýcarsko), velké státy, jako je Rusko či Kanada, mají větší míru decentralizace. Často je decentralizace výsledkem předešlého historického vývoje, například v Německu nebo USA. Tyto země vznikly teprve v moderní době sjednocením původně nezávislých států, které si dodnes uchovaly značnou míru autonomie. Z tohoto hlediska rozlišujeme **unitární státy**, **federace** a **konfederace**.
- **Unitární stát** – stát s jednotnou soustavou státních orgánů, jednotným právním systémem a nedělitelným územím. Unitární stát sice může být vnitřně členěn na samosprávné regiony (kraje, vojvodství, provincie apod.), všechny se však řídí rozhodnutími centrálních orgánů. Příkladem unitárního státu může být Česko, Polsko, Slovensko či Francie.
- **Federace** – země, která funguje jako společenství několika států (USA), spolkových zemí (Německo, Rakousko) či republik (Rusko) spojených do jednoho celku řídícího se společnou ústavou. Federace je spravována federální vládou, která ale část svých kompetencí přenáší na vlády jednotlivých států. Federace ve světě se liší v míře decentralizace. Obecně platí, že federální vláda má rozhodující moc v oblastech obrany, zahraniční politiky a v otázkách měnových. Příkladem federace může být Kanada, USA, Mexiko, Austrálie, Německo či Rusko.

- **Konfederace** – jedná se o společenství více či méně suverénních zemí, které se vzdají částečné své suverenity ve prospěch společných orgánů. Z hlediska mezinárodního postavení ale nadále zůstávají suverénními zeměmi. Konfederace byly hojnou formou státní organizace v minulosti (Švýcarsko, Německý spolek atd.). Dnes je jediným příkladem konfederace Evropská unie.

Podle míry demokracie

- Toto kritérium nezohledňuje formu vlády, ale míru **demokracie či autokracie**, tedy úroveň demokratického politického systému, dodržování lidských práv a dalších demokratických hodnot. V obecné rovině státy rozdělujeme na *demokracie a autokracie (diktatury)*.
- Je velice obtížné zařadit všechny státy světa pouze do téhoto dvou kategorií. V demokratických zemích je míra demokracie velice rozdílná, což odpovídá jejich unikátnímu politickému a společenskému uspořádání, kulturním tradicím a národní mentalitě. Rovněž autokracie mohou existovat v různých podobách a míra potlačování demokratických institucí či lidských práv se v nich může značně lišit.
- **Demokracie** je forma vlády, v níž je nejvyšším suverénem politické moci lid, který svou vůli vyjadřuje ve svobodných, tajných a rovných volbách. Jednotlivé ústavní instituce jsou na sobě nezávislé. V zemi jsou dodržována základní lidská a občanská práva, která jsou garantována jak většinové společnosti, tak i menšinám. Příkladem demokratických zemí jsou takřka všechny státy Evropy, USA, Kanada, Japonsko či Austrálie.
- **Autokracie** je forma vlády, v níž je držitelem neomezené politické moci jednotlivec (diktátor), nebo uzavřená oligarchická skupina (politická strana, náboženská organizace apod.). Diktátor či oligarchie ovládá všechny mocenské instituce ve státě, kde prakticky neprobíhají svobodné volby. Veřejnost je ve svých občanských a lidských právech silně omezena. Příkladem autokracie je Severní Korea, Saúdská Arábie či Kongo ➤

Školní
atlas
světa
str.
42–43

Vybrané mezinárodní organizace

- Mezinárodní organizace jsou volná sdružení suverénních států, jejichž cílem je prosazovat na mezinárodním poli jejich společné **ekonomické, vojenské či politické zájmy**. V současném globalizovaném světě, v němž klesá síla a role národních států, se zejména menší země v rámci jednoho regionu sdružují do mezinárodních organizací, aby tak byly schopny lépe své společné zájmy prosazovat.

Ekonomické organizace

- Jejich cílem je podporovat a prohlubovat společný trh členských států a napomoci prosazování společných ekonomických zájmů v globální ekonomice. Častým jevem je vytváření společné bezcelní zóny s volným pohybem zboží, služeb a osob, zavádění ochranářských opatření vůči nečlenským zemím (clá, legislativní omezení či dovozní kvóty). Jedná se o nejčastější a nejrozšířenější typ mezinárodních organizací.
- **Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD)** – mezinárodní organizace založená roku 1961 sdružující celkem 36 zemí (USA, Kanada, Mexiko, Chile, Turecko, Izrael, Ja-

ponsko, Jižní Korea, Austrálie, Nový Zéland a 26 států Evropy včetně Česka). Jejím hlavním cílem je liberalizace světového obchodu, vzájemná hospodářská pomoc mezi členskými zeměmi a analýza stavu jejich ekonomiky.

- **Organizace zemí vyvážejících ropu (OPEC)** – obchodní kartel sdružující řadu zemí těžících a vyvážejících ropu. V současnosti má 14 členů převážně v okolí Perského zálivu (Saúdská Arábie), v severní Africe (Libye), v Guinejském zálivu (Nigérie) a v Latinské Americe (Venezuela). Jejím cílem je koordinace cenové a těžařské politiky členských zemí, na jejichž území leží téměř 75 % světových zásob ropy.
- **Severoamerická zóna volného obchodu (NAFTA)** – obchodní organizace sdružující státy Severní Ameriky (Kanada, USA, Mexiko) je v současnosti největší obchodní zónou světa. Jejím hlavním cílem je liberalizace vzájemného obchodu a usnadnění toku zboží, osob a služeb mezi členskými zeměmi.
- **Asociace států jihovýchodní Asie (ASEAN)** – organizace založená v roce 1967 má za cíl urychlit ekonomický rozvoj zemí jihovýchodní Asie. V současnosti má 10 členských států (např. Indonésie, Malajsie, Thajsko či Vietnam).
- **Společný trh jihu (MERCOSUR)** – obchodní organizace založená roku 1991 sdružující významné státy Jižní Ameriky. Jejím cílem je podpora vzájemného obchodu a usnadnění pronikání na mezinárodní trhy (zejména severoamerický a evropský). V současnosti má 5 členů (Brazílie, Argentina, Bolívie, Paraguay a Uruguay).
- **Evropské sdružení volného obchodu (ESVO)** – ekonomická organizace založená roku 1958 se sídlem v Ženevě s cílem vytvořit společný volný trh mezi členskými zeměmi. Původně měla tato organizace 10 členů. V současnosti je tvořena 4 členskými zeměmi: Norsko, Island, Švýcarsko a Lichtenštejnsko (tyto státy nejsou členy EU).
- **G7 / G20** – velice volné a neformální společenství sedmi, resp. dvaceti hospodářsky nejvýznamnějších zemí světa. Toto společenství je představováno ministry financí a guvernéry centrálních bank členských států, kteří konají pravidelná setkání, na nichž se snaží stanovovat společné postupy pro řešení globálních ekonomických problémů a výzev. Země G20 představují 85 % světové ekonomiky, realizují 80 % mezinárodního obchodu a žijí v nich 3/4 světové populace.

Zajímavost ▾

- Mezi ekonomické organizace patřilo také EHS (Evropské hospodářské společenství). Tato organizace existovala v letech 1958–1993, sdružovala 12 států západní Evropy a fungovala na principu volného hospodářského společenství. Po podpisu Maastrichtské smlouvy (1992) došlo v následujícím roce k hlubší integraci členských zemí a ke vzniku Evropské unie.

Země G20

Stát (tučně jsou země G7)	Celková výše HDP v USD*	Počet obyvatel
USA	19 390 604	327 935 000
Čína	12 273 700	1 435 502 000
Japonsko	4 872 137	127 440 000
Německo	3 677 439	83 024 000
Spojené království	2 622 434	66 040 000
Indie	2 597 491	1 359 919 000
Francie	2 582 501	67 848 000
Brazílie	2 055 505	210 984 000
Itálie	1 934 797	60 507 000
Jižní Korea	1 777 650	51 181 000
Rusko	1 754 209	146 877 000
Kanada	1 708 530	37 823 000
Austrálie	1 581 980	25 413 000
Mexiko	1 285 080	132 554 000
Indonésie	1 152 890	267 715 000
Turecko	961 655	80 845 000
Saúdská Arábie	759 219	28 571 000
Argentina	659 964	44 294 000
Jihoafrická republika	386 853	58 141 000
Evropská unie**	18 705 132	447 206 000

* G20 není skupinou zemí s nejvyšším HDP na světě. Mnohé státy, které mají vysoké hodnoty HDP, zde nenajdeme (není zde např. Španělsko, Nizozemsko nebo Švýcarsko).

** Evropská unie je zde přiřazována jako 20. člen, byť se nejedná o suverénní zemi a množí její členové jsou sami součástí skupiny G20.

Vojenské organizace

- Vojenské organizace (někdy též zvané aliance) jsou formou mezinárodní spolupráce, která se zaměřuje na budování společné obrany členských států proti případné agresi. Kromě obranné funkce mohou aliance zajišťovat též bezpečnost a dodržování mezinárodního práva i mimo rámcem členských států.
- **Severoatlantická aliance (NATO)** – největší a v současnosti jediná relevantní vojenská aliance s globální působností, v níž je sdruženo 30 států Evropy a Severní Ameriky. Původně byla založena roku 1949 jako obranný pakt západoevropských zemí, USA a Kanady proti případné

vojenské agresi SSSR a jeho satelitů v Evropě (vojenská aliance Varšavská smlouva). Po skončení studené války přijala do svých řad mnohé někdejší členy zaniklé Varšavské smlouvy (Česko vstoupilo roku 1999) a předefinovala své cíle. V současnosti je hlavním posláním NATO kromě obrany členských států také boj proti globálnímu terorismu.

Zajímavost ▾

- Největšími armádami v NATO v současnosti disponují USA, Turecko, Francie, Itálie a Spojené království. Samotné USA představují téměř polovinu ozbrojených sil celé aliance.

Globální organizace – Organizace spojených národů (OSN)

- Nejvýznamnější mezinárodní organizace s globálním dosahem byla založena v San Franciscu roku 1945. Mezi 51 zakládajícími státy bylo i tehdejší Československo. Podle Charty OSN je nejvýznamnějším posláním této organizace udržovat mezinárodní mír a bezpečnost a rozvíjet přátelské vztahy mezi národy. Jednou ze zásad OSN je také suverenita a sebeurčení jednotlivých národů světa. Dnes má tato **organizace 193 členských zemí**. Členem OSN není například Kosova, Vatikán a Palestina.

Zajímavost ▾

- **OSN** byla založena jako pokračovatelka nepříliš úspěšné Společnosti národů, která působila v meziválečném období v Ženevě. Jednou z hlavních priorit OSN je udržování přátelských a mírových vztahů mezi národy. Proto je jakákoliv vojenská intervence realizovaná bez jejího souhlasu porušením mezinárodního práva. Problémem je absence represivních prostředků, kterými by si OSN mohla vynucovat jeho dodržování. Jedinými vojenskými jednotkami, kterými disponuje, jsou mezinárodní mírové sbory, které ale v drtivé většině případů nemají pravomoc zasahovat ve válečných zónách. Dalším nedostatkem je značný vliv stálých členů Rady bezpečnosti OSN. Tyto státy jsou díky svému právu veta schopny zablokovat jakoukoliv její akci.

- Součástí struktury OSN je několik výkonných orgánů – nejvyššími jsou **Valné shromáždění OSN** a **Rada bezpečnosti OSN** (zodpovědná za udržování světového míru a bezpečnosti), jejichž sídlem je New York. Rada bezpečnosti má 5 stálých členů (USA, Rusko, Čína, Francie a Spojené království) a 10 nestálých členů, kteří se v této roli pravidelně střídají. Kromě těchto hlavních výkonných orgánů působí v rámci OSN řada dalších institucí a agentur:

- Mezinárodní soudní dvůr v Haagu (ICJ)
- Mezinárodní měnový fond (MMF) a Světová banka (WBG) ve Washingtonu
- Světová zdravotnická organizace (WHO)
- Organizace pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO)
- Mezinárodní organizace pro výživu a zemědělství (FAO)
- Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR)
- Dětský fond (UNICEF)

Otázky a úkoly ▾

- Co je to geopolitika a jakými fenomény se zabývá?*
- Definujte pojem stát, státní hranice a státní suverenita.*
- Uveděte příklady rozlohou největších a nejmenších států světa. Proč může být velká rozloha státního území výhodou?*
- Uveděte příklady nejlidnatějších a nejméně lidnatých států světa. Jaký může mít vysoký počet obyvatel pozitivní nebo negativní vliv na hospodářskou sílu jednotlivých zemí?*
- Definujte pojem republika. Kdo stojí v jejím čele?*
- Jaké typy republikánského zřízení rozlišujeme a čím se od sebe liší? Uveděte příklady.*
- Definujte pojem monarchie. Kdo stojí v jejím čele?*
- Jaké typy monarchií rozlišujeme a čím se od sebe liší? Uveděte příklady.*
- Charakterizujte rozdíly mezi unitárním státem, federací a konfederací. Uveděte příklady.*
- Čím se od sebe liší demokratická a autokratická forma politického režimu?*
- Uveděte příklady alespoň tří významných ekonomických mezinárodních organizací. Jaké jsou jejich funkce a cíle?*
- V čem spočívá význam OSN? K jakému účelu byla tato organizace založena?*
- Charakterizujte organizační strukturu OSN včetně příkladů přidružených organizací a agentur.*

□ Práce se Školním atlasem světa ▾

- Za pomoci map na straně 24–25 uveděte příklady členských států téhoto mezinárodních organizací: NATO, G7, OPEC.*
- Významnou aktivitou OSN je také zahraniční pomoc zaostalým zemím. Za pomoci mapy na straně 41 (Zahraniční pomoc) rozhodněte, které státy se podílí nejvyšším procentem svého HDP na zahraniční pomoci a které země jsou z hlediska podílu na HDP největšími příjemci zahraniční pomoci.*

Užitečné webové odkazy ▾

- Webová stránka zobrazující skutečnou rozlohu států bez kartografického zkreslení typického v atlasech a mapách
<https://thetruesize.com>
- Organizace Freedomhouse zabývající se sledováním míry demokracie v jednotlivých zemích světa
<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2019>
- Státy světa podle forem vlády
https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_system_of_government
- Informace o Severoatlantické alianci
http://www.natoaktual.cz/na_projekty.aspx?y=na_projekty/ncnatoinformace.htm
- Informační centrum OSN
<https://www.osn.cz/>

EVROPA – OBECNÁ CHARAKTERISTIKA

- Evropa je po Austrálii druhým nejmenším světadílem s největší **horizontální členitostí** (více než 34 % rozlohy tvoří ostrovy a poloostrovy). Je spolu s Asijí součástí kontinentu Eurasie a z fyzicko-geografického hlediska tvoří její západní poloostrov. Za samostatný světadíl je považována jednak díky svým specifickým přírodním charakteristikám, především je ale samostatným regionem z hlediska historického, kulturního, ekonomického a demografického. Evropská populace se ve všech podstatných ohledech liší od populace asijské. Evropa byla po většinu historie izolována od zbytku Asie a prodělala zcela specifický a do značné míry unikátní vývoj. Evropské národy, které svůj původ odvozují od antických kořenů, dokázaly v období novověku ovládnout zbytek planety. Jejich ekonomický, politický i kulturní vliv je ve světě patrný i dnes, přestože již nejsou světovými velmocemi.

Evropa v číslech

Rozloha	10,5 mil. km ² (7 % rozlohy souše)
Počet obyvatel	741,4 mil. (9,3 % světové populace)
Průměrná hustota zalidnění	71 obyv./km ² (druhá po Asii)
Počet států	45*

* Na území Evropy dále zasahuje Turecko a Kazachstán.

Když se řekne Evropa...

1. Evropa je světadílem moří, zálivů, ostrovů a poloostrovů.
Více než třetinu rozlohy Evropy tvoří ostrovy či poloostrovy (34 %). Většina zemí jsou přímořské státy, případně jsou od nejbližšího pobřeží vzdáleny jen několik stovek kilometrů.
2. Evropa je světadílem s nejpříznivějšími přírodními podmínkami pro osídlení.
Většina světadílu leží v mírném klimatickém pásu a má oceánské podnebí s dostatkem srážek. Na rozdíl od ostatních světadílů zde nenajdeme rozlehlé neobyvatelné pustiny, pouště, velehory či pralesy.
3. Evropa je světadílem malých národních států a někdejších globálních velmcí.
V Evropě najdeme 45 samostatných států, z nichž všechny s výjimkou Ruska jsou velikostně i populacně silně podprůměrné. Přesto byly mnohé z nich globálními koloniálními, ekonomickými i kulturními velmcemi.
4. Evropa je jedním ze tří hospodářských a kulturních center současného světa.
Globální ekonomický vliv evropských států vysoce převyšuje jejich velikost. Významný je také kulturní vliv v oblasti politiky, umění, vědy či jazyka, který dalece přesahuje hranice Evropy (řada evropských jazyků patří mezi jazyky světové).

5. Evropa je kolébkou revolucí, technologických a kulturních proměn novověku.

Zrodily se zde takřka všechny revoluce moderního věku. Ať už jde o revoluci průmyslovou, kulturní či politickou (Velká francouzská revoluce). Evropa se také stala kolébkou většiny moderních ideologií (nacionalismus, fašismus, komunismus, rasismus, imperiální kolonialismus).

Vymezení Evropy

- Na východě je Evropa od Asie oddělena ustálenou konvenční hranicí, která byla stanovena na rozmezí kulturních vlivů evropských a asijských národů. Tuto hranici tvoří východní úpatí pohoří Ural, horní tok řeky Ural, tok řeky Emba, severní pobřeží Kaspického moře, severní předhůří Kavkazu (Kumomanyčská sníženina), dolní tok řeky Don, Kerčský průliv, Černé moře a úžiny Bospor a Dardanely. Severní hranici Evropy tvoří pobřeží Severního ledového oceánu (Barentsovo moře), západní hranici je Atlantský oceán. Na jihu je od Afriky oddělena Gibraltarským průlivem a Středozemním mořem.

Zajímavost ▾

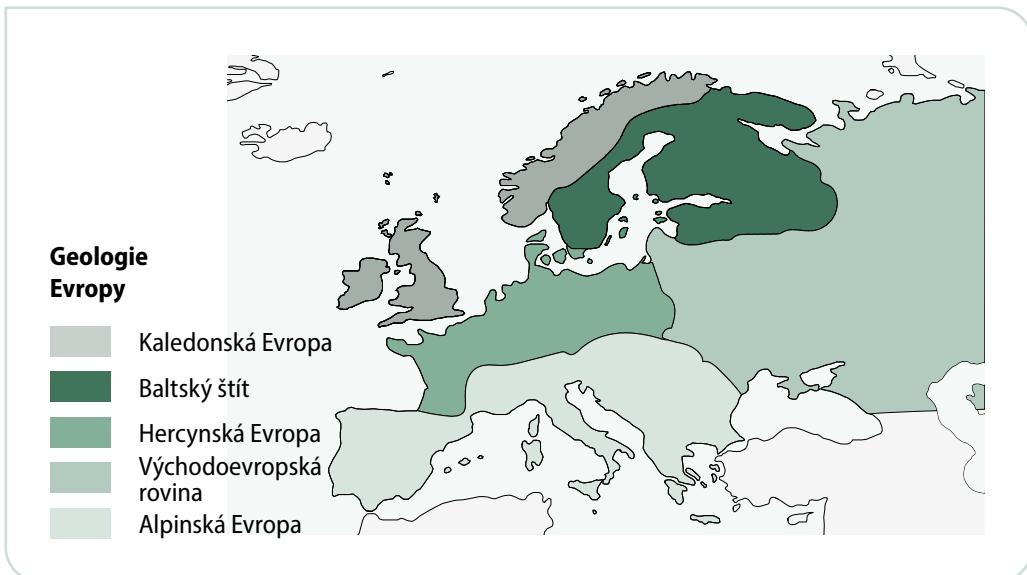
- nejsevernější bod – mys Kinnaroddan na poloostrově Nordkin v severním Norsku
 - nejižnější bod – mys Punta de Tarifa v Gibraltarské úžině ve Španělsku
 - nejzápadnější bod – mys Cabo da Roca v Portugalsku
 - nejvýchodnější bod – ústí řeky Bajdarata na východním předhůří Uralu v Rusku
-
- K Evropě patří řada ostrovů ve Středozemním moři: Kréta, Sicílie, Sardinie, Korsika, Baleárské ostrovy; v Atlantiku: Britské ostrovy (největším ostrovem Evropy je Velká Británie), Azorské ostrovy, Faerské ostrovy, Island; v Severním ledovém oceánu: Špicberky, Země Františka Josefa, Nová země atd.

Přírodní poměry

Povrch

- Evropská pevnina se do dnešní podoby utvářela složitým vývojem, v jehož průběhu docházelo k připojování mladších pohoří k původnímu prahornímu jádru tvořenému **Baltským štítem** a **Východoevropskou rovinou**. Celou Evropu můžeme rozdělit vedle výše zmíněného jádra na tři geologicky odlišné části.
 - **Kaledonská Evropa** vznikla na počátku prvohor kaledonským vrásněním. Je tvořena nejstarším pásemným pohořím Evropy, které se táhne z Irska přes Skotsko a Skandinávii na Špicberky. V současnosti je toto pohoří značně zarovnané činností pevninských ledovců v dobách ledových. Jeho nejvyšší části tvoří **Skandinávské pohoří**.
 - **Hercynská Evropa** byla vyvrásněna na konci prvohor rozsáhlým hercynským vrásněním. V tomto období byly vyvrásněny horské soustavy západní a střední Evropy zejména ve středním Německu a v Česku. Také tato pohoří byla vlivem dlouhodobé eroze zarovnána do podoby pahorkatin a vrchovin s rozsáhlými tabulemi a pánevemi.

- **Alpinská Evropa** je důsledkem zatím nejrozsáhlejší horotvorné činnosti v podobě alpinského vrásnění, které proběhlo ve třetihorách. Tehdy byla vyvrásněna všechna jihoevropská pohoří na Pyrenejském, Apeninském a Balkánském poloostrově. Vzniklo také nejvyšší pohoří Evropy – Alpy a východoevropská soustava Karpat. Alpinské vrásnění bylo doprovázeno aktivní **vulkanickou činností** v jižní, střední i západní Evropě (u nás například vznik vulkanických pohoří České středohoří či Doupovské hory). Tato mladá jihoevropská pohoří jsou nejvyššími horskými soustavami Evropy, na řadě míst probíhá geologická aktivita dodnes. Děje se tak zejména v oblasti aktivního litosférického zlomu oddělujícího Evropu od Afriky – jižní Itálie, Egejské moře.

Geologie Evropy

- V období **čtvrtohor** se do severní a střední Evropy rozšířily pevninské ledovce, které zásadním způsobem přeměnily tvářnost reliéfu těchto regionů. Jižní hranice pevninského ledovce zasahovala na linii Belgie – pohoří Harz, Krkonoše, Jeseníky, Karpaty, Dněpr, Don.
- Geologická minulost spolu s působením ledovců má za následek současnou geomorfologickou strukturu Evropy, kdy nejvyšší pohoří lemují její jižní okraj, v centrální části se nacházejí erodované pahorkatiny a vrchoviny a na severu a východě se rozkládají nejrozsáhlejší **nížiny**. Ty pokrývají 57 % rozlohy Evropy. Díky tomu má ze všech světadilů nejnižší průměrnou nadmořskou výšku (290 m). Naopak horské oblasti přesahující 1 000 m zaujímají jen 6 % rozlohy. Nejrozlehlejší evropskou nížinou je **Východoevropská rovina** (5,5 mil. km²) rozkládající se na převážné většině území evropského Ruska, Ukrajiny, Běloruska a Pobaltí. Druhou největší nížinou je **Středoevropská nížina** (410 tis. km²) táhnoucí se od pobřeží severního moře v Nizozemsku po východní Polsko. Mezi významné nížiny dále patří **Panonská pánev** (200 tis. km²) ležící v Maďarsku, která zasahuje na jižní Slovensko, do západního Rumunska a severního Chorvatska, nebo **Kaspická nížina** (200 tis. km²) na severním pobřeží Kaspického moře, kde se nachází nejníže položený bod Evropy (-28 m).

Evropské velehory a jejich nejvyšší vrcholy

Pohoří	Stát	Nejvyšší vrchol	Nadmořská výška v m
Alpy	Francie/Itálie	Mont Blanc (Mt. Bianco)	4 810
Sierra Nevada	Španělsko	Mulhacén	3 479
Pyreneje	Španělsko	Pico de Aneto	3 404
Rila	Bulharsko	Musala	2 925
Olymp	Řecko	Mytikas	2 917
Apeniny	Itálie	Corno Grande	2 912
Korab	Albánie / Černá Hora	Velký Korab	2 764
Prokletije (Dinárské hory)	Albánie	Maja e Jezercës	2 694
Karpaty (Vysoké Tatry)	Slovensko	Gerlachovský štít	2 655
Kantaberské pohoří	Španělsko	Torre de Cerredo	2 648
Pindos	Řecko	Smolikas	2 637
Kastilské pohoří	Španělsko	Pico Almanzor	2 592
Skandinávské hory	Norsko	Galdhøpiggen	2 469
Stara planina	Bulharsko	Botev	2 376
Iberské pohoří	Španělsko	Moncayo	2 314
Rodopy	Bulharsko	Goljam Perelik	2 191

Klima

- Evropa se rozkládá ve čtyřech klimatických pásech. Jižní středomořské oblasti patří do **sub-tropického pásu**, většina světadílu leží v **mírném pásu**, Skandinávie a sever Ruska zasahují do **subarktického pásu**, ostrovy v Severním ledovém oceánu patří do **arktického pásu**.
- Evropa má ze všech světadílů nejpříznivější klimatické podmínky. To je dáno několika příznivými faktory:
 - polohou vůči klimatickým pásum (většina světadílu leží v mírném klimatu)
 - postavením vůči globálním vzdušným proudům (je pod vlivem západního proudění od Atlantiku)
 - přítomností teplých oceánských proudů podél západního pobřeží (Golfský proud)
- Díky těmto faktorům má převážná většina Evropy mírné oceánské klima, které zasahuje hluboko do vnitrozemí a na východ. Pouze nejvýchodnější části Evropy (Východoevropská roviná) mají již výraznější kontinentální podnebí. Západní proudění v kombinaci s teplými vodami Golfského proudu vytvářejí **evropskou klimatickou anomálii**. Ta se projevuje výrazně teplejším a vlhčím klimatem, než jaké by odpovídalo její zeměpisné šířce.

– V Evropě rozlišujeme 6 podnebných oblastí:

■ Středomořská oblast

Typická jsou pro ni dlouhá, horká a suchá léta s poměrně stabilním počasím. Zimy jsou naproti tomu krátké, teplé a deštivé. Významným faktorem je přítomnost Středozemního a Černého moře, které letní i zimní extrémy zmírňují.

■ Západní a severozápadní Evropa

Oblast mírného, výrazně oceánského klimatu. Zásadně se zde projevuje vliv teplého Golfského proudu. Léta bývají chladnější a deštivější, zimy jsou krátké a poměrně mírné. Výjimkou není ani nezamrzající oceán daleko za polárním kruhem. Návětrné strany hor patří k nejdeštivějším místům Evropy (Skotsko, Irsko, Norsko).

■ Střední Evropa

Je pro ni typický přechodný typ mírného klimatu (mezi oceánským a kontinentálním). Atlantické proudění přinášející teplo, dostatek srážek a vysokou proměnlivost počasí se projevuje hlavně v létě. V zimních měsících se objevuje východní kontinentální proudění přinášející suché a mrazivé počasí.

■ Východní Evropa

Oblast s převládajícím kontinentálním mírným podnebím s nepatrným vlivem západního proudění. Typické jsou značné teplotní rozdíly během roku a menší množství srážek. Tyto oblasti patří k nejsušším v Evropě (Kaspická nížina). Zimy jsou dlouhé a mrazivé, léta kratší, horlká a suchá.

■ Severní Evropa

Zasahuje do subarktického a arktického pásu. Zimy jsou zde dlouhé (až 8 měsíců) a velice mrazivé. Srážky se objevují hlavně v zimních měsících – sněhové srážky.

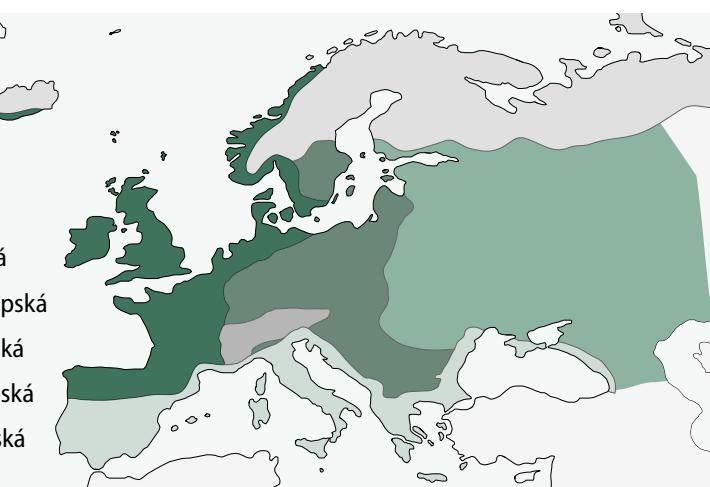
■ Alpská oblast

Alpy tvoří významnou klimatickou bariéru oddělující středoevropské mírné klima od jihoevropského subtropického. Spolu s pobřežními oblastmi západní a severozápadní Evropy jsou nejdeštivějšími místy celé Evropy.

► Školní atlas světa str. 50-51

Klimatické oblasti Evropy

- středomořská
- východoevropská
- středoevropská
- západoevropská
- severoevropská
- alpská

Klimatické oblasti Evropy

Vodstvo

- Evropská říční síť je poměrně hustá a díky dostatku srážek mají zdejší řeky celoročně dostatek vody (s výjimkou jihoevropských řek). Většina Evropy (70%) je odvodňována do **Atlantského oceánu** a přilehlých moří (Středozemní, Černé, Severní, Baltské). Úmoří Severního ledového oceánu připadá jen okolo 10% rozlohy Evropy na severu Ruska a Skandinávie. 20% území tvoří bezodtoká oblast. Řeky z tohoto území odvádějí vodu do Kaspického moře (povodí Volhy).

Největší evropské řeky

Název řeky (stát)	Délka toku v km	Průtok na dolním toku (m ³ /s)
Volha (Rusko)	3 534	8 060
Dunaj (Německo, Rakousko, Slovensko, Maďarsko, Srbsko, Chorvatsko, Bulharsko, Rumunsko)	2 811	6 500
Pečora (Rusko)	1 809	4 100
Severní Dvina (Rusko)	740	3 300
Něva (Rusko)	74*	2 490
Rýn (Švýcarsko, Německo, Francie, Nizozemsko, Belgie)	1 233	2 315

* Řeka Něva vytéká z Ladožského jezera a po 74 km ústí do Baltského moře.

Zajímavost ▾

- Na řece **Volze** se nachází největší přehradní kaskáda v Evropě. Volha je pak soustavou říčních kanálů propojená s Baltským, Azovským, Bílým i Černým mořem.
 - Řeka **Dunaj** je největším evropským veletokem nacházejícím se mimo území Ruska. Jistou zvláštností je, že tato řeka propojuje celkem 8 států a protéká 4 hlavními městy, což je v evropských i světových poměrech unikátní.
 - Řeka **Rýn** je nejvýznamnější evropskou říční dopravní tepnou, byť je v pořadí až šestým největším tokem. Propojuje totiž významné sídelní a průmyslové oblasti Porýní, Porúří, Benelux a v jejím ústí se nachází největší evropský přístav Rotterdam.
-
- Vodní režim evropských řek je silně ovlivněn klimatickými, srážkovými a sněhovými podmínkami. Z tohoto hlediska rozlišujeme několik typů řek:
 - Řeky **východní Evropy** jsou velice vodnaté, nejvyšší stavy mají na jaře a počátkem léta díky jarnímu tání sněhu a ledu (v oblastech permafrostu). V tomto období jsou zde časté mohutné povodně.
 - **Středoevropské řeky** mají nejvyšší stavy vody během letních měsíců, které jsou nejdeštivější obdobím roku. Prudké přívalové deště související s proměnlivostí zdejšího počasí mohou způsobovat nárazové a nepředvídatelné povodně.

- **Západoevropské řeky** jsou poměrně krátké a celoročně velice vodnaté díky dešťovému charakteru zdejšího klimatu. Největší průtoky mají v zimních měsících. V kombinaci s příznivými geomorfologickými poměry jsou velice vhodné pro budování hydroelektráren (Norsko).
 - **Jihoevropské řeky** mají velice nevyrovnané průtoky během roku. V zimním deštivém období mají vysoké vodní stavy, během suchého léta mnohé z nich takřka vysychají.
- Většina evropských jezer je **ledovcového původu**. Proto se s nimi setkáme zejména v oblastech severní Evropy, které byly v minulosti zaledněny pevninským ledovcem. Největší evropskou jezerní soustavou je **Finská a Karelská jezerní plošina** nacházející se na území Finska a Ruska. Nalézájí se zde také největší evropská jezera (Ladožské, Oněžské). Menší jezerní plošiny se nacházejí v severním Polsku (Mazurská plošina) nebo v severním Německu (Meklenburská plošina). Ledovcová jezera najdeme také v evropských velehorách a v jejich předhůří. Příkladem mohou být alpská jezera Ženevské, Bodamské, Lago Maggiore, Lago di Garda atd.
- Méně obvyklým typem jezer jsou jezera vulkanického původu. Příkladem může být Trasimenské jezero v Itálii. Krasová jezera se nacházejí zejména na Balkáně. Nejznámějšími jsou Skadarské jezero v Černé Hoře či Prespanské jezero na hranicích Makedonie a Albánie.

Největší evropská jezera

Název jezera (stát)	Rozloha v km ²	Maximální hloubka v m
Ladožské (Rusko)	17 703	225
Oněžské (Rusko)	9 616	124
Vänern (Švédsko)	5 648	93
Saimaa (Finsko)	4 377	58
Čudsko-pskovské (Rusko)	3 555	14
Vättern (Švédsko)	1 893	120

Biosféra

- Evropská biosféra je silně ovlivněna klimatickými podmínkami. Biogeografické pásy tak do značné míry respektují klimatická pásma. Současně s tím je ale třeba uvést, že Evropa patří mezi nejhustěji a nejdéle obývané regiony, což se výrazně projevilo na současné podobě vegetace a živočišstva. Na většině území byla původní vegetace vymýcena nebo výrazně pozměněna a nahrazena kulturní krajinou (zemědělské plochy, sídelní a průmyslové areály, hospodářské lesy apod.).
- **Severská tundra** a mrazové pustiny pokrývají severní okraje pevniny na pobřeží Severního ledového oceánu v Rusku, Skandinávii a na Islandu. S tímto biomem se setkáme také ve vysokohorských regionech Alp, Pyrenejí, Karpat či Skandinávského pohoří.
 - **Boreální lesy** (tajga) subarktického a mírného pásma pokrývají severní polovinu evropského Ruska a podstatnou část Skandinávie. V současnosti tvoří nejrozlehlejší a nejzachovalejší lesní komplexy v Evropě.
 - **Smíšená a listnaté opadavé lesy** původně pokrývaly většinu území západní a střední Evropy. Díky velice úrodným půdám (hnědozemě), nalezištím nerostných surovin, vhodným kli-

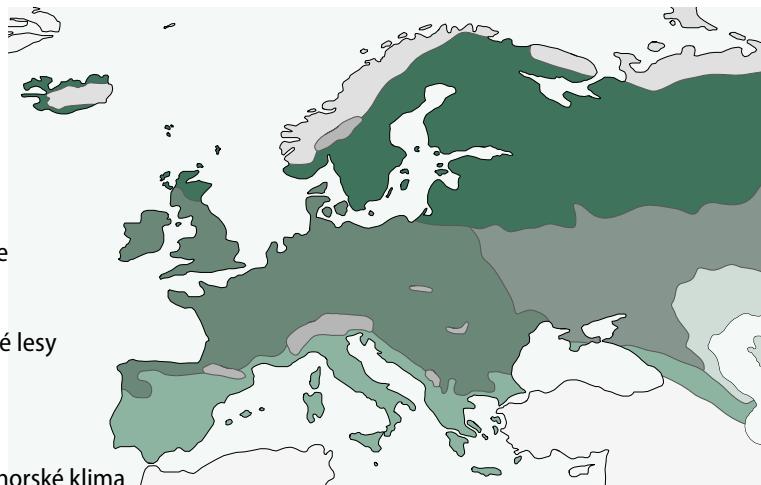
matickým i geomorfologickým podmínkám byla ale tato oblast osídlena, odlesněna a přeměněna v zemědělskou, případně průmyslovou krajinu. Z původních lesů dnes zbývají jen nepatrné zbytky (např. Bělověžský prales na hranicích Polska a Běloruska).

- **Stepi a lesostepi** se vyvinuly v suchých oblastech východní Evropy na Ukrajině a v jižním Rusku. Výjimečně se s tímto biomem setkáme také ve střední Evropě (Panonská nížina). Díky úrodným černozemním půdám byla většina evropských stepí proměněna na intenzivní zemědělskou krajinu.
- **Suchomilné lesy a macchie** najdeme v oblasti Středomoří. Podobně jako středoevropské lesy byly i zdejší lesní porosty v průběhu historie vykáceny. Původní borové a cedrové lesy byly nahrazeny suchomilnou křovinatou vegetací tvrdolistých dřevin – macchie.
- **Pouštní a polopouštní oblasti** se nacházejí v nejsušších regionech na jihovýchodě Evropy (Kaspická nížina). V souvislosti s klimatickými změnami a úbytkem srážek ve Středomoří se na jižních okrajích Evropy (jižní Španělsko, Sicílie) projevují ► známky desertifikace.

Školní
atlas
světa
str.
51

Biomy Evropy

	pouště
	macchie
	stepi
	opadavé lesy
	tajga
	tundra
	vysokohorské klima

Biomy Evropy

Obyvatelstvo

- Evropa je 3. nejlidnatější světadíl po Asii a Africe. Žije zde **741 mil. obyvatel**, což z ní činí 2. nejhustěji zalidněný světadíl po Asii (**73 obyv./km²**). Podíl evropského obyvatelstva na celkové světové populaci však soustavně klesá. Ještě v roce 1900 tvořili Evropané více než 30 % světové populace, dnes představují méně než 10 %. Tento fakt je dán dlouhodobou stagnací počtu obyvatel vinou nízkého, či dokonce záporného přirozeného přírůstku, který je nejmenší ze všech světadílů. Evropská populace díky tomu také patří k nejstarším – průměrný věk obyvatelstva je téměř o 10 let vyšší, než činí celosvětový průměr. Negativní důsledky tohoto trendu jsou do jisté míry kompenzovány masivní imigrací z mimoevropských regionů (zejména Blízký východ a severní Afrika). Evropa a zejména jihoevropské a západoevropské země jsou jednou z nejvýznamnějších oblastí meziregionální a mezikontinentální imigrace.

Rozmístění obyvatel, sídla

- Regionální rozdíly v hustotě zalidnění jsou oproti jiným světadílům poměrně malé (chybí zde rozlehlé neobyvatelné pustiny, pouště či rozsáhlé velehory). Největší koncentrace obyvatel se soustředují v okolí významných dopravních tras či v dopravně klíčových regionech, v okolí nalezišť nerostných surovin či v pobřežních oblastech. Hlavní evropskou sídelní osou je region spojující jižní Anglii (Londýn) – Benelux – západní Německo (Porýní a Porúří) – severní Itálii, nazývaný **Evropský banán**. Mezi další významné sídelní oblasti patří například Hornoslezská megalopole v Polsku a Česku, oblast Île-de-France s centrem v Paříži či Moskevská oblast. Nejméně zalidněnými regiony jsou oblasti centrální a severní Skandinávie, Rusko či centrální část Pyrenejského poloostrova.
- V Evropě byl již dokončen proces urbanizace. Ve většině zemí dosahuje hodnoty vysoce přes 70 %. Mezi nejurbanizovanější státy patří (vedle ministátů a městských států) země Beneluksu či Spojené království, kde urbanizace překračuje 90 %. Nejmenší podíl městského obyvatelstva pak mají některé balkánské země (Albánie, 35 %). Ve vyspělých zemích Evropy naopak probíhá proces suburbanizace, tedy stěhování obyvatel velkých měst do předměstských čtvrtí. Tento proces ale probíhá ve značně menším měřítku než například ve Spojených státech.

▶ Školní atlas světa str. 56–57

Největší evropská města

Město	Počet obyvatel v tis.	Město	Počet obyvatel v tis.
Moskva	13 197	Řím	2 857
Londýn	9 126	Paříž	2 234
Petrohrad	5 381	Minsk	2 002
Berlín	3 748	Bukurešť	1 883
Madrid	3 223	Hamburk	1 802
Kyjev	2 950	Varšava	1 764

Turecký Istanbul leží z části na evropské pevnině. Pokud bychom jej zohlednili, byl by se svými 15 mil. obyvateli největším evropským městem.

Počty obyvatel zahrnují pouze samotná města v jejich administrativních hranicích. Při započtení celé metropolitní oblasti mohou být až několikanásobně vyšší.

Politická mapa

- Evropa patří mezi politicky nejsegmentovanější regiony světa. Nachází se zde 45 nezávislých států. Z celosvětového hlediska jde s výjimkou Ruska o země podprůměrné jak rozlohou, tak i počtem obyvatel. Rozlohou je největší zemí **Rusko – 4,3 mil. km²** (pouze evropská část), které zaujímá více než polovinu rozlohy Evropy. Rusko je rovněž nejlidnatějším evropským státem – 113 mil. obyvatel (pouze evropská část).

Státy Evropy podle rozlohy a počtu obyvatel

Stát	Rozloha v tis. km ²	Stát	Počet obyvatel v mil.
Rusko	4 320*	Rusko	113*
Ukrajina	604	Německo	83
Francie	544	Francie	68
Španělsko	505	Spojené království	66
Švédsko	450	Itálie	60

* Uvedena je jen evropská část Ruska.

- Většinu evropských států tvoří **parlamentní republiky** (např. Česko, Německo, Slovensko, Maďarsko, Itálie). Prezidentskými či poloprezidentskými republikami jsou např. Rusko, Francie, Polsko či Ukrajina. Republikánské zřízení se v Evropě rozšířilo zejména v 1. pol. 20. stol. Ještě v roce 1900 patřily mezi republiky pouze Francie, Švýcarsko, Island a San Marino.
- **Monarchické zřízení** má v Evropě 12 zemí, z nichž všechny jsou konstituční monarchie (s výjimkou Vatikánu). Mezi monarchie patří všechny země Beneluksu, Spojené království, Španělsko, Dánsko, Norsko, Švédsko a dále ministáty Monako, Vatikán, Andorra a Lichtenštejnsko.

Etnolingvistická mapa

- Současná evropská populace je z etnického a lingvistického hlediska výsledkem velice složité historie zejména v období stěhování národů. V současnosti prochází Evropa další významnou proměnou v souvislosti s migrací. Ta probíhá především z východní a jihozápadní Evropy do Evropy západní, řada migrantů navíc přichází z mimoevropských regionů Asie a Afriky. Drtivá většina Evropanů patří k europoidní rase s celou řadou etnických variací. Nejpočetnější etnolingvistické skupiny tvoří Slované (240 mil. obyv.), Germáni (180 mil. obyv.), Románi (180 mil. obyv.).
- **Slované** obývají od pradávna většinu východní a podstatnou část střední Evropy:
 - východní Slované: Rusové, Ukrajinci, Bělorusové
 - západní Slované: Češi, Slováci, Poláci, Lužičtí Srbové
 - jižní Slované: Bulhaři, Chorvati, Srbové, Slovinci, Černohorci a Makedonci
- **Germáni** obývají severozápadní a severní Evropu a jsou potomky severských Germánů:
 - Němci, Rakušané, Angličané, Nizozemci, Fríšové, Vlámové (Belgie), Dánové, Švédové, Norové, Islandané
- **Románi** obývají západní a jižní Evropu, jejich původ se odvozuje od původních obyvatel Římské říše:
 - Francouzi, Valoni (Belgie), Španělé, Katalánci, Italové, Portugalci, Rumuni, Moldavané, Réto-románi (Švýcarsko)
- **Ugrofinové** jsou okrajovou etnolingvistickou skupinou obývající země, v nichž se udržely pozůstatky někdejšího vlivu mongolsko-tatarských národů přicházejících do Evropy během stěhování národů:
 - Finové, Maďaři, Estonci

- **Baltské národy** žily po velkou část historie v izolaci od latinsko-křesťanských vlivů:
 - Litevci, Lotyši
- **Keltské národy** jsou pozůstatkem keltského obyvatelstva, které žilo v západní a střední Evropě v pravěku:
 - Irové, Bretaňci (Francie)
- **Samostatné větve indoevropských jazyků** představují izolované ostrovy, které si zachovaly původní jazykové a etnické rysy z období před stěhováním národů:
 - Albánci, Řekové, Baskové
- **Semitohamitské národy** migrovaly do Evropy z oblasti Blízkého východu:
 - Arabové, Židé
- **Altajskou jazykovou rodinu** tvoří potomci turkotatarských nájezdníků obývajících enklávy v jižní a východní Evropě:
 - Turci, Tataři (Rusko, Krym)

▶ Školní atlas světa | str. 53

Hospodářství

- Evropa patří spolu se Severní Amerikou a východní Asii ke třem **jádrovým ekonomickým centru**m světa. V podstatě zde nenajdeme země rozvojové ani nově industrializované. Až na výjimky prošly všechny evropské státy érou industriální revoluce již před mnoha desítkami let a v současnosti mají postindustriální charakter, což se projevuje ve značné míře terciarizaci jejich ekonomiky. Dominantní je vysoce rozvinutý sektor služeb, v němž pracuje více než polovina populace – v řadě zemí je to vysoko přes 70 % ekonomicky aktivních obyvatel (viz níže). Významná je také automatizace a mechanizace zemědělství i průmyslu. Ten se zaměřuje na sofistikovaná odvětví s vysokou přidanou hodnotou a značným podílem oborů aplikované vědy a techniky.
- Celkový hospodářský potenciál Evropy je rozsáhlější, než je tomu v případě USA, východní Asie či dalších ekonomicky vyspělých regionů. Tento fakt je dán mimo jiné mohutným vnitřním trhem se značnou koupěschopností obyvatelstva či vysokou mírou ekonomicke integrace jednotlivých zemí do společného trhu. Na druhé straně trpí evropská ekonomika řadou problémů. Mezi největší patří například vysoký stupeň zadluženosti některých zemí (zejména jižní Evropy) nebo značné ekonomicke a sociální rozdíly mezi západem a východem či severem a jihem. Určitým problémem je skutečnost, že i přes vysoký stupeň integrace většiny zemí nemají evropské státy jednotnou hospodářkou, fiskální ani obchodní politiku.

Regionální rozdíly

- Mezi evropskými zeměmi panují významné ekonomicke rozdíly. A to i přesto, že většina z nich patří do skupiny ekonomicky nejrozvinutějších států světa. Evropské země můžeme z hlediska jejich hospodářského modelu rozdělit do několika dosti odlišných skupin:
- **Hospodářsky nejvyspělejšími zeměmi** jsou takřka všechny státy západní Evropy (*Francie, Spojené království, Irsko, Benelux*), severní Evropy (*Dánsko, Norsko, Švédsko, Finsko, Island*)

a mnohé země střední Evropy (*Německo, alpské státy*). Jedná se o jádrovou oblast evropské ekonomické i politické integrace.

- **Země jižní Evropy** se v posledních desetiletích potýkají se značnými ekonomickými problémy, jako je vysoká míra zadlužení, ekonomická stagnace a vysoká nezaměstnanost (*Itálie, Španělsko, Portugalsko, Řecko*). Tyto země jsou navíc zasaženy vlnou mimoevropské imigrace.
- **Vyspělými zeměmi, které úspěšně prošly transformací ekonomiky**, jsou postkomunistické státy střední Evropy. Tyto země jsou již plně integrovány do západních ekonomických i politických struktur, byť výkon jejich ekonomiky stále nedosahuje parametrů západoevropských zemí (*Polsko, Česko, Slovensko, Slovinsko, Maďarsko*).
- **Zaostalé země stále procházejí transformací ekonomiky.** Problémem řady z těchto zemí je vysoká míra korupce, zemědělsko-průmyslový charakter a malá výkonnost ekonomiky. Jedná se o bývalé postkomunistické země východní a jihovýchodní Evropy (*Rumunsko, Bulharsko, země bývalé Jugoslávie, státy bývalého Sovětského svazu*).

Zemědělství

- Evropské zemědělství se vyznačuje vysokým stupněm mechanizace a intenzifikace. Řada evropských zemí patří mezi významné producenty a exportéry zemědělských plodin a potravin, a to i ve světovém měřítku. Přesto je v Evropě průměrný podíl zemědělství **na tvorbě HDP pouze 1,8 %**. Evropská zemědělská politika je do značné míry ovlivněna **systémem dotací**, které kompenzují vysoké výrobní náklady evropských zemědělců oproti mimoevropské konkurenci. Významná je také snaha o zachování venkova, zabránění jeho vylidňování a důraz na ekologický a krajinařský význam zemědělství.
- V zemědělské výrobě dominuje produkce masa, mléka a mléčných výrobků, pšenice, zeleniny, ovoce a vína. Mezi největší producenty patří *Ukrajina, Francie, Německo, Polsko, Itálie*. Významnou roli v zemědělství řady zemí představuje pěstování plodin ve velkokapacitních sklenících, zajišťujících celoroční produkci ovoce a především zeleniny (například v Nizozemsku). V mnohých evropských zemích je významnou složkou zemědělství také živočišná výroba, která se realizuje formou vysoce intenzivního stájového chovu. Významná je především produkce hovězího a vepřového masa, kde dominují tyto státy: *Německo, Francie, Španělsko, Polsko, Spojené království*.

► Školní atlas světa str. 62–63

Průmysl

- Ve většině evropských zemí si průmysl zachovává pozici jednoho z klíčových odvětví ekonomiky a podílí se **z 25 % na tvorbě HDP**. Průmyslová výroba ale prošla v posledních desetiletích dramatickou proměnou. Došlo k odklonu od oborů těžkého průmyslu (hutnictví, těžké strojírenství apod.). Řada tradičních průmyslových regionů tak prodělala významnou restrukturalizaci. Příkladem může být oblast britského **Midlands**, německého **Porúří**, francouzského **Alsaska** či středoevropského **Horního Slezska**. Původní industriální charakter si naopak uchovaly některé regiony ve východní Evropě (např. ukrajinský **Donbas**). Odklon od těžkého průmyslu vedl k rozvoji materiálově méně náročných oborů s vysokou přidanou hodnotou a vyššími technologickými nároky. Významným prvkem v rozvoji evropského průmyslu je také rostoucí míra automatizace a robotizace výroby, a s tím spojené snižování nároků na pracovní sílu.

■ **Těžba nerostných surovin**

Řada ložisek nerostných surovin byla v minulosti vytěžena, nebo je jejich těžba nerentabilní. Ve většině zemí těžba a zpracování surovin nemá zásadnější význam. Výjimku tvoří ložiska:

- **hnědého uhlí** v Německu (Porúří, Sasko) a Česku (severní Čechy)
- **černého uhlí** v Polsku (Horní Slezsko) a na Ukrajině (Donbas)
- **ropy a zemního plynu** v Severním moři (Norsko, Spojené království, Nizozemsko)
- **železné rudy** na Ukrajině (východní Ukrajina) a v Rusku (Kurská oblast)

■ Energetika

Evropa je největším producentem elektrické energie. Více než polovina elektřiny se vyrábí v **tepelných elektrárnách**, které jsou v řadě zemí hlavním energetickým zdrojem (např. Polsko, Německo). Významné je postavení **jaderné energetiky**, která v řadě zemí zajišťuje třetinu nebo i více než polovinu jejich energetické produkce (např. Francie, Ukrajina, Belgie, Česko). V řadě zemí, které k tomu mají vhodné přírodní podmínky, se projevuje tendence k přechodu na **alternativní zdroje energie** (vodní – Norsko, Rakousko, nebo větrné a solární – Německo, Benelux).

■ Strojírenství

Strojírenství je ve většině evropských zemí klíčovým průmyslovým oborem. Převažují zejména odvětví dopravního strojírenství (výroba automobilů) a obráběcích strojů (robotizace, automatizace, stavební technika). **Automobilový průmysl** je nejvýznamnější v Německu (3. největší producent na světě), Francii, Česku. Největšími koncerny jsou Volkswagen, Mercedes-Benz, BMW, Peugeot. Ve výrobě **obráběcích strojů** dominují Německo, Francie a Itálie. Největšími koncerny jsou Siemens a Bosch, které patří mezi nejvýznamnější producenty na světě.

■ Chemický průmysl

V Evropě se soustředuje takřka 1/3 světové produkce chemického průmyslu. Ten se zaměřuje na výrobu organických i anorganických materiálů, farmaceutickou produkci a petrochemií. Klíčové je postavení **evropských přístavů**, v nichž se nachází více než polovina evropských chemických závodů. Významnými producenty jsou Německo, země Beneluksu, Francie a Spojené království. Mezi největší koncerny patří Continental, Bayer, Shell, BP a BASF.

■ Elektronika

Výroba spotřební elektroniky se v minulých letech ocitla pod velice silným tlakem asijské konkurence. Evropské země se proto zaměřují na produkci elektronických součástek průmyslových strojů. V oblasti **spotřební elektroniky** dominují koncerny Phillips, Moulinex a Electrolux. V oblasti **průmyslové elektroniky** patří ke světové špičce koncerny Siemens a Bosch.

■ Potravinářský průmysl

Evropské země patří mezi celosvětově nejvýznamnější producenty potravin. Mnohé z nich jsou také významnými exportéry potravin, a to zejména do rozvojových zemí. Potravinářství je klíčovým oborem celého spotřebního průmyslu. Mezi největší potravinářské producenty patří Francie, Německo, Polsko, Ukrajina. Nejvýznamnějšími koncerny jsou Nestlé, Danone a Heineken.

▶ Školní atlas světa str. 58-61

Služby

- Služby jsou ve většině evropských zemí klíčovým ekonomickým sektorem, který se průměrně podílí ze **73 % na tvorbě HDP**. Obecně platí, že terciální sektor je nejvíce rozvinut v ekonomicky nejvyspělejších zemích západní, severní a střední Evropy, které navíc prodělaly proces terciálnizace ekonomiky (Spojené království, Benelux, Francie, alpské země, Skandinávie). Specifické postavení v rámci služeb má cestovní ruch, který je významný zejména v zemích s vysokým turistickým potenciálem (alpské země, Španělsko, Itálie, Řecko).

Evropské země – zaměstnanost v sektorech (zvýrazněné země mají nejvyšší podíl zaměstnanosti v daném sektoru)

Země	I. sektor	II. sektor	III. sektor	Země	I. sektor	II. sektor	III. sektor
Albánie	38	19	43	Moldavsko	32	17	51
Belgie	1	21	78	Německo	1	27	72
Bělorusko	11	31	58	Nizozemsko	2	16	82
Bosna a Hercegovina	17	30	53	Norsko	2	19	79
Bulharsko	12	30	63	Polsko	10	32	58
Černá Hora	8	17	75	Portugalsko	6	25	69
Česko	3	38	59	Rakousko	4	19	77
Dánsko	2	19	79	Rumunsko	24	30	47
Estonsko	3	30	67	Rusko	6	27	67
Finsko	4	22	74	Řecko	12	15	73
Francie	3	20	77	Severní Makedonie	16	30	54
Chorvatsko	7	26	67	Slovensko	3	37	60
Irsko	5	18	77	Slovinsko	6	33	61
Island	4	17	79	Spojené království	1	18	81
Itálie	4	26	70	Srbsko	17	25	58
Litva	7	23	70	Španělsko	4	20	76
Lotyšsko	8	25	67	Švédsko	2	18	80
Lucembursko	1	11	88	Švýcarsko	3	20	77
Maďarsko	5	31	64	Ukrajina	15	24	61
Malta	1	20	79				

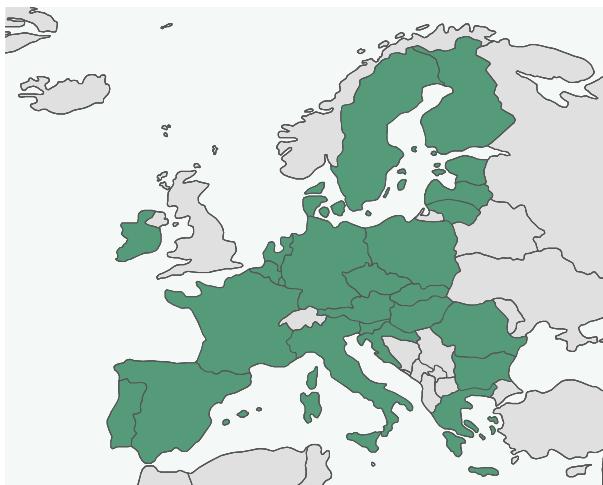
V tabulce nejsou zahrnutý ministáty.

Evropská integrace

- Integrace zemí Evropy je procesem, který započal krátce po skončení 2. světové války a vyvrcholil v 90. letech 20. stol. vznikem Evropské unie. Ta dnes představuje největší a nejtěsnější mezinárodní integrační celek na světě. Specifikem Evropské unie oproti ostatním integračním skupinám (např. severoamerická NAFTA či východoasijský ASEAN) je proces přenosu kompetencí a státní suverenity z jednotlivých členských zemí na nadnárodní instituce Evropské unie.

Historie evropské integrace

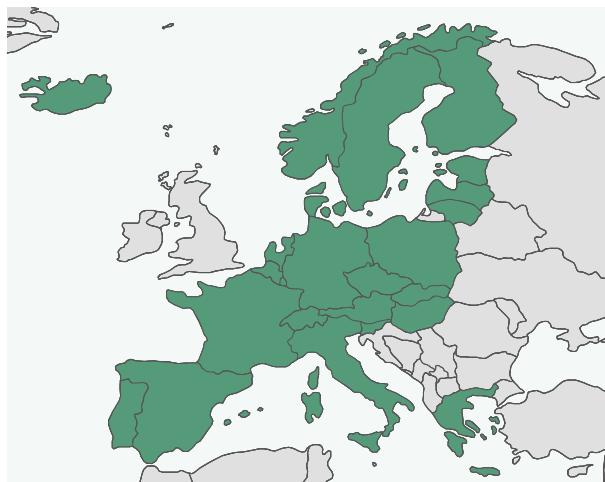
- Prvotní snahy o vytvoření integrované Evropy se datují do 50. let 20. stol. Tato iniciativa byla motivována snahou o rychlejší a efektivnější obnovu válcovaného kontinentu a také úsilím o prevenci dalších konfliktů a válek do budoucna. V roce 1952 bylo založeno **Evropské společenství uhlí a oceli** zajišťující pružnější vzájemný obchod mezi členskými zeměmi a vzájemnou kontrolu nad průmyslovou výrobou. Roku 1957 pak byly římskými smlouvami vytvořeno **Evropské hospodářské společenství** (EHS), které fungovalo na principu bezcelní zóny ve snaze vytvořit liberální společný evropský trh. Zakládajícími členy tohoto společenství byly Spolková republika Německo, Francie, Itálie, země Beneluxu. K EHS pak během 70. a 80. let přistoupily takřka všechny západoevropské země.
- Zásadní změna ve směřování evropské integrace nastala po skončení studené války na počátku 90. let. V optimistické atmosféře této doby se členské státy EHS rozhodly o vytvoření Evropského společenství, které dalo základ dnešní Evropské unii. Tento proces byl započat podpisem Maastrichtské smlouvy v roce 1992 a vyvrcholil podpisem Lisabonské smlouvy roku 2007 (v platnost vstoupila roku 2009). Evropská unie (EU) je politický celek usilující o integraci v ekonomických, soudních, sociálních a bezpečnostních oblastech. Významnou oblastí působnosti EU je regionální rozvojová pomoc ekonomicky či sociálně zaostalejším regionům nebo dotační a regulační politika usilující o harmonizaci společného trhu. Na přelomu milénia pak k EU přistoupila většina postkomunistických zemí střední a východní Evropy (Česko v roce 2004). Mezi nejvýznamnější iniciativy Evropské unie patří zavedení společné měny euro a vznik **eurozóny** (skupina zemí používajících společnou měnu euro) a také vytvoření **schengenského prostoru** volného pohybu zboží, osob a kapitálu (v podstatě zrušení vnitřních hranic Evropské unie).

Členské státy Evropské unie

Členské státy eurozóny

Členské státy schengenského prostoru

Orgány Evropské unie

- **Evropský parlament** je legislativním a kontrolním orgánem EU. Sídlí v Bruselu a ve Štrasburku. Jedná se o jedinou evropskou instituci, která je volena v rámci evropských voleb voliči ve všech členských zemích. Jeho pravomocí je přijímat evropskou legislativu a schvalovat složení Evropské komise.

- **Rada Evropské unie**, dříve nazývaná Rada ministrů, je kontrolním a legislativním orgánem. Jejím sídlem je Brusel. Společně s Evropským parlamentem přijímá unijní legislativu a koordinuje chod Evropské unie. Její složení je variabilní podle charakteru řešeného tématu. Na nejvyšší úrovni v ní zasedají ministři členských zemí.
- **Evropská rada** je nejvyšším politickým orgánem Evropské unie určujícím její hlavní politické priority. Skládá se z nejvyšších politických představitelů členských zemí (premiéři či prezidenti) a předsedy Evropské komise. Předseda Evropské rady je vrcholným politickým reprezentantem Evropské unie navenek.
- **Evropská komise** představuje vrcholný výkonný orgán Evropské unie. Jejím sídlem je Brusel. Jedná se o orgán exekutivy (obdoba vlády) zcela nezávislý na politice členských států – byť jsou jednotliví eurokomisaři jmenováni členskými zeměmi. Mezi její hlavní pravomoci patří správa evropského rozpočtu, navrhování evropských zákonů a směrnic.
- **Evropský soudní dvůr** je nejvyšší soudní instancí Evropské unie. Jeho sídlem je Lucemburk. Dbá mimo jiné na dodržování unijní legislativy a na jednotný výklad evropského práva.
- **Evropská centrální banka** tvoří spolu s národními bankami členských států vrchol bankovního systému Evropské unie. Je navíc centrální bankou eurozóny dohlížející na společnou měnu – euro. Jejím sídlem je Frankfurt nad Mohanem.
- **Evropský účetní dvůr** sídlící v Lucemburku kontroluje finanční toky v rámci evropského rozpočtu a dohlíží na účelné čerpání evropských prostředků.

▶ Školní
atlas
světa | str.
55

Práce se Školním atlasem světa ▾

- Za pomoci map na stranách 50–51 (Lednové a červencové teploty, Průměrné roční srážky) určete:
 - místo s nejvyšší letní a nejnižší lednovou teplotou,
 - místo s nejvyšším a nejnižším průměrným ročním úhrnem srážek.
- Za pomoci mapy na straně 53 (Náboženství) zjistěte, ve kterých evropských zemích dominují: protestanti, pravoslavní, muslimové.
- Za pomoci mapy na straně 57 (Přírůstek počtu obyvatel migrací) zjistěte, které státy Evropy mají největší podíl cizinců, a zdůvodněte, proč tomu tak je.
- Za pomoci mapy na straně 60 (Zahraniční obchod) uveďte, které z těchto zemí mají kladné saldo zahraničního obchodu (rozdíl mezi hodnotou exportu a importu): Spojené království, Česko, Francie, Německo, Rakousko.
- Za pomoci mapy na straně 63 (Produktivita zemědělství) a mapy na straně 60 (Produktivita průmyslu a těžby) zjistěte, které evropské státy mají:
 - největší podíl zaměstnanců v zemědělství,
 - nejvyšší podíl průmyslu na tvorbě HDP.

Otázky a úkoly ▾

- Popište, kudy prochází hranice mezi Evropou a Asii, a vysvětlete, proč je takto vedena.
- Uveďte pět základních charakteristik Evropy a zdůvodněte, čím je evropský světadíl odlišný od ostatních světadílů.
- Které části Evropy byly vyvrásněny během hercynského, kaledonského a alpinského vrásnění? Čím se tyto části od sebe liší?
- Kde v Evropě najdeme nevýznamnější nížiny? Jací činitelé se nejvíce podíleli na utváření jejich georeliéfu?
- Které části Evropy zasahují do subtropického, mírného a subarktického klimatického pásu?
- Jak se liší klima v jednotlivých klimatických oblastech Evropy?
- Uveďte příklady největších evropských řek.
- Jakého původu je většina evropských jezer? Uveďte příklady největších z nich.
- Jakých šest vegetačních typů v Evropě rozlišujeme? Jaká vegetace je pro ně typická?
- Uveďte základní demografické charakteristiky evropské populace. V čem se tato populace liší od obyvatelstva jiných světadílů?
- Kde v Evropě najdeme jádrové oblasti osídlení a kde naopak leží regiony periferní?
- Charakterizujte politickou mapu Evropy. Jaký typ politického zřízení zde převládá? Uveďte příklady evropských monarchií.
- Které jsou tři nevýznamnější etnolingvistické skupiny obyvatel Evropy? Ve kterých částech Evropy převládají?
- Zdůvodněte tvrzení, že Evropa patří ke třem nevýznamnějším ekonomickým centruům současného světa.
- Jaké regionální rozdíly mezi ekonomickou úrovní evropských zemí lze vysledovat?
- Které evropské země patří mezi významné producenty rostlinné výroby?
- Uveďte příklady nerostných surovin, jejichž těžba je v Evropě významná.
- Jaké postavení mají tepelné, jaderné, případně alternativní zdroje v Evropě?
- Charakterizujte význam a postavení služeb v evropské ekonomice.
- Uveďte příklady evropských zemí s významným zastoupením zemědělství, průmyslu či služeb v jejich ekonomice.
- Stručně charakterizujte klíčové orgány Evropské unie (Evropský parlament, Evropská komise, Evropská rada, Rada Evropské unie).

EVROPA – PŘEHLED REGIONŮ A STÁTŮ

- Evropu zpravidla dělíme na 6 regionů: jižní, západní, severní, střední, jihovýchodní a východní. Státy zahrnuté do jednotlivých regionů se vyznačují obdobnými demografickými, ekonomickými či kulturními charakteristikami. Tyto země se zpravidla nacházejí na podobném stupni ekonomického a sociálního rozvoje, často mají společnou historii a řeší podobné problémy.
- Z tohoto pohledu patří mezi **nejhomogennější regiony** severní, jižní a východní Evropa. Největší **míra heterogeneity** je naopak u regionu středoevropského, který byl ve 20. stol. postižen rozdělením železnou oponou na země kapitalistické a socialistické.

Jižní Evropa

- Jihoevropský region se rozkládá na třech poloostrovech vybíhajících z evropské pevniny do Středomoří: Pyrenejském, Apeninském, Balkánském. Dále sem patří ostrovy ve Středozemním moři: Sicílie, Sardinie, Korsika, Kréta atd.
- Jihoevropské země spojuje:
 - **Podobný ráz krajiny.** Jedná se o nejhornatější část Evropy s projevy seismické aktivity.
 - **Klimatické charakteristiky.** Většina jihoevropských zemí leží v oblasti přímořského subtropického klimatu.
 - **Společná historická a kulturní tradice.** V minulosti byly součástí Římské říše, jsou také silně ovlivněny arabskou (Španělsko) a tureckou (Řecko) kulturou.
 - **Obrovský turistický potenciál.** Jedná se o turisticky nejnavštěvovanější země Evropy spojující horskou a přímořskou turistiku s nepřeberným množstvím kulturních památek.
 - **Společné ekonomické problémy.** V současnosti jde o ekonomicky nejproblémovější země Evropské unie s vysokým stupněm zadlužení, značnou mírou nezaměstnanosti (10–20 %) a problematickým bankovním sektorem. Z tohoto pohledu se pro ně vžilo souhrnné označení země PIGS (Portugal–Italy–Greece–Spain).

Itálie (Italská republika)

Rozloha	301 338 km ² (10)
Počet obyvatel	60,5 mil. (5)
Hustota zalidnění	200 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Řím (Roma) – 2,9 mil. obyv.
HDP/obyv.	36 030 USD*
Úřední jazyky	italština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

*Všechny údaje o HDP/obyv. v této publikaci jsou uváděny v přepočtu podle parity kupní sily, která lépe odráží rozdíly mezi životní úrovní v jednotlivých zemích.

- Itálie je **nejlidnatějším a ekonomicky nejvýznamnějším jihoevropským státem**. Leží na **Apeninském poloostrově** a na přilehlých ostrovech (Sicílie, Sardinie, Elba, Capri, Liparské ostrovy atd.). Takřka 80% její hranice tvoří pobřeží Jaderského, Jónského, Tyrhénského a Ligurského moře. Na severu tvoří státní hranici vrcholky Alp. Hraničí zde s Francií, Švýcarskem, Rakouskem a Slovinskem. Přirozená hranice na severu je historicky velice stabilní (existuje již od antických dob).

Přírodní podmínky

- Povrch Itálie je velmi hornatý. Na severu představují hranici **Alpy**, na hranicích s Francií se nachází nejvyšší hora Evropy **Mont Blanc** (4810 m n. m.). Středem Apeninského poloostrova se táhne od severu k jihu pohoří **Apeniny** s nejvyšším vrcholem **Gran Sasso** (2912 m n. m.). Jedinou rozsáhlejší nížinou je **Pádská nížina** v podhůří Alp, kde se soustředuje většina zemědělství a také nejvýznamnější průmyslové aglomerace. Jih Itálie leží v **seizmicky aktivní zóně** s řadou činných i vyhaslých sopek. Mezi nejvýznamnější patří **Etna na Sicílii a Vesuv** (jediná činná sopka na evropské pevnině).
- Jediným velkým tokem je **řeka Pád** v Pádské nížině, která ústí do Jaderského moře rozsáhlou delhou s řadou lagun a písečných kos. V Alpách a alpském předhůří se nachází řada ledovcových jezer (Lago Maggiore, Lago di Garda), ve střední a jižní Itálii najdeme jezera vulkanického původu (Trasimenské jezero). Celá Itálie leží v oblasti přímořského subtropického klimatu s teplým a suším létem a mírnou deštivou zimou.

Historie

- V současných hranicích Itálie existuje od roku 1918, kdy po vítězství v 1. světové válce získala oblast města Terst a jižní Tyrolsko. Po většinu historie se na jejím území nacházela řada samostatných států, a to zejména v severní Itálii. Jistou zvláštností byl papežský stát s centrem v Římě, jehož pozůstatkem je dnešní stát Vatikán. Během středověku byla zejména severní Itálie ekonomicky i kulturně nejvýspějším regionem Evropy. Samostatný italský stát vznikl až roku 1861. Itálie se ve 20. letech stala kolébkou fašistického hnutí. Po porážce režimu Benita Mussoliniho na konci 2. světové války se změnila v parlamentní republiku a stala se jedním z klíčových zakládajících členů evropského integračního procesu. Dnes je země členem Evropské unie i NATO.

Obyvatelstvo

- Itálie patří mezi nejlidnatější státy Evropy. Je zemí národnostně homogenní. V minulosti bývala státem **masové emigrace** zejména do USA a do Latinské Ameriky. Tyto komunity si stále udržují svou původní italskou kulturu i silné vazby na mateřskou zemi. V posledních letech do země proudí značný **příliv migrantů** jednak z bývalých italských kolonií v Africe (Somálsko, Libye), dále pak z Balkánu, Blízkého východu a také z Latinské Ameriky.
- Itálie je značně nerovnoměrně zalidněná. Přes **70 % populace žije v Pádské nížině** (hustota zalidnění zde přesahuje 200 obyv./km²), zatímco jih a horské oblasti Apenin jsou zalidněny jen málo. V Itálii najdeme tři **milionová města** (Řím, Milán, Neapol) a tři půlmilionová města (Turín, Palermo, Janov – největší přístav). Největší průmyslovou aglomeraci je Milán (aglomerace přes 4 mil. obyv.).

Hospodářství

- Země patří mezi ekonomicky nejvyspělejší státy Evropy. Je členem elitního klubu G7 i G20 a je po Německu a Francii třetí největší ekonomikou Evropské unie. Itálie nedisponuje takřka **žádnými nerostnými zdroji** (výjimku tvoří stavební hmoty). Průmysl se v poválečném období zaměřil na rozvoj materiálově méně náročných odvětví zpracovatelského průmyslu, zejména **strojírenství, stavebních hmot a spotřebního zboží** (konfekce, obuv). Značným problémem je **vysoká míra nezaměstnanosti** (přes 10 %), typická pro většinu jihoevropských zemí, či značné zadlužení vyvolávající v posledních letech velké ekonomické problémy. Typické jsou **také velké regionální ekonomické rozdíly** mezi bohatými severními oblastmi (patří mezi ekonomicky nejrozvinutější regiony Evropy) a relativně chudým italským jihem.
- **Strojírenství** představuje nejvýznamnější obor italské ekonomiky. Dominuje **automobilový průmysl** zaměřený jak na masovou produkci, tak na produkci luxusních vozů s originálním designem. Důležitá je také produkce **motorek, skútrů**. Itálie je rovněž významným producentem **obráběcích strojů** a elektroniky.
- **Produkce spotřebního zboží** je tradičním italským průmyslovým oborem, který se pod tíhou asijské konkurence přeorientoval na produkci **luxusního sortimentu obuvi, konfekce**. Centrem italské módy je město Milán.
- **Zemědělství** představuje významný obor italské ekonomiky. Většina produkce je soustředěna v Pádské nížině či v předhůří Apenin na severu země. Dominují **citrusové plody, víno** (1. na světě), **produkce oliv, rýže a sóji**. Itálie je také největším evropským producentem subtropického ovoce.
- **Služby a cestovní ruch** tvoří významnou součást italské ekonomiky. Dominuje zejména **přímořská a horská turistika** v Alpách či návštěva historických měst. Díky bohatství kulturních památek a přírodních krás patří Itálie k nejnavštěvovanějším turistickým destinacím světa (**ročně 52 mil. turistů**). Cestovní ruch také hraje významnou roli v italské ekonomice (významný podíl na zaměstnanosti a tvorbě HDP).

Regiony

- **Severní Itálie** je **ekonomicky nejvyspělejší** a nejhustěji zalidněnou částí země. Soustředují se zde 2/3 průmyslové produkce a více než 1/2 produkce zemědělské. Mezi nejvýznamnější průmyslová centra patří **Milán, Turín, Janov, Bologna**. Nachází se zde také řada významných turistických městských destinací – Benátky, Florencie nebo Verona. Mezi významná centra horské turistiky v Alpách patří Bolzano, Trento, Aosta, případně oblasti alpských jezer Garda, Como či Maggiore.

- **Střední Itálie** je centrem vinařství a ovocnářství, významným kulturním a administrativním centrem je hlavní město **Řím**.
- **Jižní Itálie** spolu s ostrovy Sicílie a Sardinie patří mezi **ekonomicky nejslabší regiony**. Zemědělství se zaměřuje na produkci vína, oliv a citrusových plodů. Průmysl je významný pouze ve větších přístavech (Neapol, Palermo).

Španělsko (Španělské království)

Rozloha	504 782 km ² (4)
Počet obyvatel	46,9 mil. (6)
Hustota zalidnění	93 obyv./km ²
Státní zřízení	konstituční monarchie
Hlavní město	Madrid – 3,2 mil. obyv.
HDP/obyv.	39 037 USD
Úřední jazyky	španělština, katalánština, baskičtina, galicijština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Španělsko je rozlohou **největší jihoevropský stát**. Je také druhou největší zemí Evropské unie a jedinou monarchií jižní Evropy (s výjimkou Vatikánu). Zaujímá většinu Pyrenejského poloostrova (84%). Španělsku náleží také Baleárské ostrovy ve Středozemním moři (např. Mallorca, Menorca) a Kanárské ostrovy v Atlantském oceánu (např. Gran Canaria, Tenerife, Lanzarote, La Palma). Exklávami na africkém pobřeží jsou přístavy Ceuta a Melilla. Severní hranici s Francií a Andorrou tvoří pohoří Pyreneje (**jedna z nejstarších a nejstabilnějších hranic v Evropě**). Na západě má hranici s Portugalskem. Většinu hranic tvoří pobřeží Atlantiku a Středozemního moře (88 % hranic). Na jihu je Španělsko odděleno od africké pevniny 13 km širokým Gibraltarským průlivem, kde se nachází britská enkláva Gibraltar.

Přírodní podmínky

- Povrch Španělska je velice hornatý. Nejvýznamnějšími pohořími jsou **Sierra Nevada** u jižního pobřeží (Mulhacén, 3 479 m n. m.) a **Pyreneje** na severní hranici s Francií (Pico de Aneto, 3 404 m n. m.). Nejvyšší horou celého Španělska je ale Pico de Teide (3 718 m n. m.) na Kanárských ostrovech. Centrální Španělsko je vyplňeno **náhorní plošinou Meseta** s průměrnou nadmořskou výškou přes 600 m n. m. Meseta je ohrazena vnitrozemskými, vesměs vápencovými pohořími – Kantaberské, Kastilské, Iberské či Sierra Morena. Jediné rozlehlejší nížiny se nacházejí podél dolních toků řek. Na severovýchodě je to řeka Ebro, na jihu země se nachází **Andaluská nížina** v povodí řeky Guadalquivir. Seismicky nejaktivnější jsou Kanárské ostrovy s několika aktivními vulkány a častými zemětřeseními.
- Španělsko leží v zóně **subtropického klimatu**. Pobřežní oblasti mají výrazně oceánský charakter, a to zejména **na severozápadě země**, kde se projevuje vliv teplého a vlhkého západního proudění. Tyto regiony jsou také srážkově nejbohatší. Centrální Meseta má silně kontinentální charakter s velmi horkými a suchými léty. Nejsušší regiony najdeme na jihu v Andalusii, kde má krajina místy až **polopouštní charakter**.

Historie

- Jednotné Španělsko vzniklo spojením několika samostatných států (zejména Kastilie a Aragonie) roku 1469. Během 16. stol. se země pod nadvládnou Habsburků stala největší a nejmocnější koloniální velmocí světa. Koloniální říše zahrnovala zejména Jižní a Střední Ameriku. Během následujících staletí však země své postavení ztratila a propadla se do bezvýznamnosti. Někdejší španělská koloniální říše se rozpadla během 19. stol. Klíčovou kapitolou novodobých dějin je španělská občanská válka na konci 30. let 20. stol. a po ní následující fašistická diktatura Franca, který zemi vládl v letech 1938–1975. Poté se Španělsko změnilo v konstituční monarchii a zahájilo sérii liberálních a demokratizačních reforem, které na začátku 80. let vedly k přistoupení země do EHS. Dnes je země členem Evropské unie i NATO.

Obyvatelstvo

- Španělsko je **národnostně komplikovanou zemí** se značnými regionálnimi rozdíly a specifiky. Mezi nejpočetnější národnostní menšiny patří **Katalánci** (16% populace), **Galicijci** (8% populace) a **Baskové** (3% populace). Tato skutečnost je dána jednak určitou geografickou izolovaností jednotlivých regionů, jednak historicky, kdy Španělsko vzniklo spojením do té doby nezávislých států. Po pádu frankistické diktatury došlo k výrazné decentralizaci země a k nárůstu **separatistických hnutí** – zejména baskický separatismus byl provázen násilnými projevy. V posledních letech vzrostl separatismus Katalánců (pokusy o vyhlášení nezávislosti). K této rozmanitosti se v posledních desetiletích přidávají také **masové migrace zejména z bývalých amerických kolonií a ze severní Afriky**. Migranti z neevropských regionů dnes představují takřka 12% španělské populace. Naproti tomu řada Španělů dnes žije v okolních západoevropských zemích (Francie, Německo, Švýcarsko).
- Rozmístění obyvatel je značně nerovnoměrné, **většina velkých sídel se nachází na pobřeží**, zatímco vnitrozemí je s výjimkou hlavního města Madridu zlidněno jen řidce. Milionovými městy jsou Madrid a Barcelona. Mezi největší sídla s více než půl milionem obyvatel patří Valencia, Sevilla, Zaragoza, Málaga.

Hospodářství

- Země patří mezi ekonomicky vyspělé státy Evropy. Jako jedna z mála v Evropě disponuje relativně velkým nerostným bohatstvím. Je světově významným producentem **rtuti** a **zinku**. Významná je také těžba **uranu**, **pyritu** a **stříbra**. Těžba uhlí či železné rudy byla naopak utlumena. Hlavním mezénkem v rozvoji španělské ekonomiky byla liberalizace a vstup země do EHS v 80. letech 20. stol. Kromě významných zahraničních investic se začal masově rozvíjet také **cestovní ruch**. Klíčovým problémem země je vysoká **nezaměstnanost**, která v řadě regionů dosahuje až 30%. Výrazný je také rozdíl mezi vyspělými přímořskými oblastmi či velkými městy a chudším vnitrozemím.
- **Strojírenství** se v minulosti rozvíjelo zejména díky zahraničním investicím západoevropských zemí. Významné je **dopravní strojírenství** – automobily (Seat), lodě (Navatia), letadla (Casa).
- **Chemický průmysl** je soustředěn do velkých přístavů (Barcelona, Málaga) a je zaměřen na **zpracování ropy** dovážené ze severní Afriky – petrochemie.
- **Zemědělství** představuje tradiční obor zaměřený na produkci **subtropického ovoce**, zejména **pomerančů** (1. v Evropě), **oliv** (1. na světě) a **vína** (3. na světě). Významná je dále produkce mandlí, datlí, bavlny, tabáku či **rybolov**. Podstatná část území (40%) však není pro zemědělství využitelná z důvodu trvalého sucha.
- **Služby a cestovní ruch** jsou klíčovou součástí španělské ekonomiky. Vyhledávaná je především **přímořská turistika** v oblastech Costa Brava (Katalánsko), Costa del Sol (Andalusie), Baleáry a Kanárské ostrovy. Svými ubytovacími kapacitami i příjmy z cestovního ruchu se řadí na 4.–5. místo ve světě. Je po Francii také **druhou nejnavštěvovanější zemí světa** (ročně 76 mil. turistů).

Administrativní členění a regiony

- Španělsko se dělí na **17 autonomních společenství**. Tyto regiony mají značnou míru samosprávy, což mělo být nástrojem oslabení separatistických a nacionálně autonomistických snah. Vy mezení těchto regionů zčásti odpovídá tradičnímu lingvisticko-kulturnímu členění země.
- Východ a sever Španělska** jsou nejhustěji zalidněné a **ekonomicky nejrozinutější oblasti**. Hlavními centry jsou **Barcelona, Valencia a Bilbao**. Dominuje dopravní strojírenství, petrochemie a bavlná metalurgie (v centrech na severozápadě). Významné je také intenzivní zemědělství a rybolov.
- Jižní Španělsko** je region zaměřený na zemědělství. Dominuje **pěstování subtropického ovoce**, bavlny a pochutin. Hlavním centrem je **Sevilla**. Klíčovou roli hraje cestovní ruch, neboť k jižnímu Španělsku počítáme také Kanárské ostrovy a Baleáry.
- Centrální oblast** je plošně nejrozsažlejší, ekonomicky nejméně rozvinutý a nejřidčeji zalidněný region. Převládá zde zemědělství zaměřené na pěstování **oliv a vína** – v suchých oblastech Metsety je nezbytné pravidelné zavlažování. Nachází se zde také hlavní město **Madrid**, který je kulturním a správním centrem země. Z dalších sídel je významná Zaragoza a Valladolid.

Portugalsko (Portugalská republika)

Rozloha	92 391 km ² (18)
Počet obyvatel	10,3 mil. (15)
Hustota zalidnění	111 obyv./km ²
Státní zřízení	poloprezidentská republika
Hlavní město	Lisabon – 505 tis. obyv.
HDP/obyv.	32 554 USD
Úřední jazyky	portugalština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Portugalsko je nejzápadnějším státem evropské pevniny (mys Cabo da Roca). Z někdejší koloniální říše zemi zbylo jen několik ostrovů v Atlantiku (**Azorské ostrovy, Madeira**). Na východě má jedinou suchozemskou hranici se Španělskem.

Přírodní podmínky

- Podél atlantského pobřeží se nachází **pobřežní nížina**, která pokrývá téměř polovinu rozlohy státu. Samotné pobřeží je poměrně skalnaté, na jihu v regionu Algarve se nachází písečné pláže a mělké pobřežní zátoky. Významnější pohoří sem zasahuje ze sousedního Španělska především na severovýchodě země, nejvyšším je **Serra de Estrela**. Nejvyšším vrcholem Portugalska je ale **Ponta do Pico** (2 351 m n. m.) na Azorských ostrovech.
- Na území Portugalska se nacházejí dolní toky významných řek pramenících v centrálním Španělsku (Tajo, Guadiana, Douro). Jejich **značný hydropotenciál** je využíván k výrobě elektrické energie. Podnebí je subtropické oceánské, které je silně ovlivněno pravidelnými větry od Atlantiku.

Historie

- Portugalsko vzniklo ve 13. stol. během reconquisty (dovršena 1250), kdy bylo z jeho území vypuzeno maurské obyvatelstvo. Portugalci byli prvním evropským národem, který zahájil éru objevných plaveb. Portugalská koloniální říše ležela na jižním pobřeží Afriky a v Indickém oceánu. Toto postavení ale země ztratila a upadla do bezvýznamnosti. Novodobé dějiny poznamenala zejména fašistická diktatura Antónia Salazara (vláda 1932–1974), která zemi na dlouhá desetiletí izolovala od zbytku Evropy. Po jejím pádu následovala demokratizace a vstup do EHS na počátku 80. let. Dnes je země členem Evropské unie i NATO.

Obyvatelstvo

- Populace je národnostně jednotná, vyznačuje se **vyšším stupněm religiozity** (80%) a na evropské poměry neobvykle **vysokým podílem negramotných** (5%). Poměrně nízká je urbanizace (pouze 65%). Obyvatelstvo je rozmištěno zejména podél západního pobřeží ve dvou významných aglomeracích v okolí **Lisabonu na jihu a Porta na severu**. Lisabon, kdysi významné obchodní centrum Evropy, patří k historicky nejzajímavějším městům jižní Evropy.

Hospodárství

- Portugalsko je na evropské poměry **středně rozvinutá zemědělsko-průmyslová země**. Svými ekonomickými parametry jej již předčila i většina postkomunistických zemí střední Evropy (včetně např. Česka). Původně chudá agrární země se začala ekonomicky rozvíjet díky vstupu do EHS v 80. letech 20. stol.
- Nacházejí se zde významná **naleziště barevných kovů** (měď, cín, zinek, wolfram, uran) a na ně navázané hutnictví. Strojírenství ve velkých městech se rozvíjí díky **zahraničním investicím** západoevropských zemí. V zemědělství převládá pěstování **subtropických plodin** – víno, olivy, citrusy nebo **korkový dub** (1. na světě). Významný je také potenciál přímořského cestovního ruchu. Ročně zemi navštíví 13 mil. turistů.

Řecko (Řecká republika)

Rozloha	131 948 km ² (14)
Počet obyvatel	10,7 mil. (12)
Hustota zalidnění	81 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Athény – 664 tis. obyv.
HDP/obyv.	28 582 USD
Úřední jazyky	řečtina

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Řecko je nejjižnějším evropským státem, z větší části leží na jižním okraji **Balkánského poloostrova** a na poloostrově **Peloponés**. Patří mu více než **3 000 ostrovů**, které zasahují až k tureckému pobřeží Malé Asie. Mezi největší patří Kréta, Evia, Rodos, Lesbos, Kyklady, Sporady. Na

severu hraniční s Albánií, Makedonií, Bulharskem a Tureckem. Převážnou většinu hranic tvoří mořské pobřeží. Na východě je to Egejské, Thrácké a Krétské moře, na západě Jónské moře.

Přírodní podmínky

- Přes 80 % rozlohy země tvoří hory, což z Řecka činí **jeden z nejhornatějších států Evropy**. Nižiny se nacházejí jen v úzkém pásu podél pobřeží. Nejvýznamnější je Thesálie nebo Thrácká nížina na severu země. Významné jsou také nížiny v mezihoršských kotlinách. Páteří horské soustavy je pohoří **Pindos** táhnoucí se od albánských hranic na jih. Nejmohutnější je **masiv Olympu** u východního pobřeží s nejvyšším vrcholem **Mytikas** (2 917 m n. m.). Většina horských masivů je vápencových, zdejší krátké, ale dravé řeky v nich vytvořily řadu kaňonů a krasových oblastí. Pobřežní regiony a ostrovů mají **vlhké oceánské subtropické klima**, ve vnitrozemí je podnebí **silně kontinentální**, ve vysokých horách velmi chladné.

Historie

- Současné hranice existují od roku 1947. Počátky nezávislosti ale spadají do 19. stol. – vyhlášení nezávislosti na Osmanské říši roku 1832. Během balkánských válek a 1. světové války získalo Řecko všechny egejské ostrovy a makedonské provincie na severu země. Po 2. světové válce následovala občanská válka a vláda vojenské junty (do roku 1974), která byla provázena např. válkou s Tureckem o kontrolu nad Kypprem. Ostrov pak zůstal rozdělen na řeckou a tureckou část, což vedlo k trvalému napětí mezi oběma zeměmi. Od konce 70. let probíhala v zemi demokratizace provázená vstupem do evropských struktur. Dnes je země členem NATO i EU.

Obyvatelstvo

- Řecko je **národnostně komplikovaná země**, což vyplývá ze složité historické tradice tohoto regionu. Většina obyvatel (přes 90 %) se sice hlásí k řeckému ortodoxnímu křesťanství, najdeme zde ale i početnou komunitu **muslimů** (Turci u východních hranic, Albánci na severozápadě). Řecko zažilo v minulosti několik **vln emigrace**, například díky občanské válce či neutěšené politické a ekonomické situaci (početná komunita žije také v Česku). Dnes je země naopak cílem masové migrace z Blízkého východu. Největšími městy jsou **Athèny a Soluň**, kde žije takřka polovina populace státu. Přesto však urbanizace dosahuje pouze 60 % a velká část řeckého vnitrozemí je tvořena relativně chudým venkovem.

Hospodářství

- Ekonomika země **patří k nejzaostalejším** a nejproblematičtějším v celé Evropské unii. Je to dánou silnou závislostí země na zemědělství a cestovním ruchu, nedořešenými vztahy s takřka všemi sousedy či absencí významnějších surovinových zdrojů a sofistikovanějšího průmyslu. **Zemědělství**, v němž pracuje 12 % populace, je v řadě regionů klíčovým ekonomickým sektorem. Významná je produkce **vína, tabáku, bavlny, subtropického ovoce a pochutin**.
- Na primární sektor navazuje zpracovatelský průmysl zaměřený na potravinářskou a textilní produkci. Země je **silně závislá na cestovním ruchu**. Ročně ji navštíví 23 mil. turistů. Turistický ruch v mnoha regionech představuje hlavní zdroj pracovních míst. V posledních letech je řecká ekonomika zmítána vysokou nezaměstnaností (mnohde až přes 40 %) a **dluhovou krizí**, kterou se daří řešit jen masivními půjčkami poskytovanými ze zdrojů EU.

Andorra

Rozloha	468 km ² (40)
Počet obyvatel	77 tis. (41)
Státní zřízení	parlamentní diarchie
Hlavní město	Andorra la Vella – 23 tis. obyv.
HDP/obyv.	42 500 USD
Úřední jazyky	katalánština, francouzština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Země leží v nadmořské výšce 900–2 946 m na francouzsko-španělské hranici. Je pod společnou správou francouzského prezidenta a španělského biskupa ze Seo de Urgel.
- Obyvatelstvo je soustředěno v několika horských údolích Pyrenejí – největším sídlem je Andorra la Vella. Demografické parametry patří k nejlepším na světě (např. délka dožití je jedna z nejvyšších). Země žije zejména z cestovního ruchu, každoročně ji navštíví 15 mil. turistů. Andorra navíc patří mezi vyhledávané daňové ráje.

San Marino (Republika San Marino)

Rozloha	61 km ² (43)
Počet obyvatel	34 tis. (44)
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	San Marino – 4 tis. obyv.
HDP/obyv.	63 548 USD
Úřední jazyky	italština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Vnitrozemský stát na severu Apeninského poloostrova, který je v celní a měnové unii s Itálií. Jedna z nejstarších republik světa v čele se dvěma volenými regenty.
- Země má jedny z nejlepších demografických i ekonomických parametrů na světě (nejnižší nezaměstnanost v Evropě). Hlavním zdrojem příjmů je cestovní ruch, který tvoří více než 60 % HDP. Ročně zemi navštíví přes 3 mil. turistů.

Vatikán

Rozloha	0,44 km ² (45)
Počet obyvatel	840 (45)
Státní zřízení	absolutní monarchie

Vzáorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Církevní enkláva v západní části Říma, která je pod přímo vládou papeže. Jde o nejmenší stát na světě. Vatikán je pozůstatkem papežského státu, který ve střední Itálii existoval do 19. stol.
- Obyvatelstvo tvoří duchovní a zaměstnanci papežské kurie, z nichž ale většina žije mimo Vatikán v samotném Římě. Vatikán má vlastní unikátní ekonomiku, jejímž hlavním zdrojem jsou pronájmy nemovitostí, dary a zisky pocházející ze zahraničí. Významným zdrojem příjmů je také cestovní ruch.

Malta

Rozloha	316 km ² (41)
Počet obyvatel	433 tis. (39)
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Valletta – 6 tis. obyv.
HDP/obyv.	40 796 USD
Úřední jazyky	maltština, angličtina

Vzáorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Ostrovní stát ve Středozemním moři jižně od Sicílie. Jediný evropský ostrovní ministát a nejmenší stát EU. Kvůli své strategické poloze byl ovládán Řeky, Římany, maltézskými rytíři i Brity.
- Obyvatelstvo žije na třech obydlených ostrovech – Malta (hlavní město Valletta), Gozo a Comino. Malta nemá žádné přírodní zdroje, trpí také nedostatkem pitné vody. Průmysl se zaměřuje na výrobu elektroniky a na strojírenství (loděnice). Hlavním zdrojem příjmů je cestovní ruch produkovující přes 30 % HDP. Maltu ročně navštíví více než 1 mil. turistů.

Práce se Školním atlasem světa pro region jižní Evropa ▾

- Za pomocí map na straně 51 (Průměrné roční srážky a Šířková vegetační pásmá) určete:
 - oblasti s nejvyšším a nejnižším průměrným ročním úhrnem srážek,
 - dva základní typy vegetace a definujte, který z nich je zcela dominantní.
- Za pomocí mapy na straně 53 (Jazyky) uvedte minoritní jazykové skupiny v jihoevropských zemích.
- Za pomocí mapy na straně 56, 57 (Hustota zalidnění) definujte nejhustěji a nejřidčeji zalidněné regiony jižní Evropy a toto rozložení zdůvodněte.
- Za pomocí mapy na straně 58, 59 (Hospodářství) uvedte hlavní trasy dálkových plynovodů směřujících přes region jižní Evropy.

Západní Evropa

- Západní Evropa je tvořena jednak ostrovní částí (Britské ostrovy), jednak částí kontinentální (území Francie a Beneluksu). Od zbytku kontinentu je ohraničena významnými evropskými pohořími – na jihu Pyreneje, na východě Alpy – a tokem řeky Rýn. Na západě a severu je omývána vodami Atlantiku a Severního moře, na jihu sousedí se Středozemním mořem.
- Západoevropské země spojuje:
 - **Klimatické charakteristiky.** Západní Evropa leží s výjimkou jižní Francie v oblasti mírného oceánského klimatu s výraznou rolí západního atlantického proudění.
 - **Koloniální minulost.** S výjimkou Irska byly všechny západoevropské země v minulosti významnými koloniálními velmcemi – Británie a Francie dokonce nejvýznamnějšími. Výrazně ovlivnily podobu současného světa v globálním měřítku (např. světové jazyky).
 - **Významné revoluce.** Západoevropské země se staly kolébkou zrodu moderního kapitalismu (Benelux), průmyslové revoluce (Británie) i revoluce občanské (Francie).
 - **Globální hospodářský význam.** Země patří mezi významné hospodářské velmoci, dvě z nich jsou dokonce členy klubu G7 a pravidelně obsazují přední příčky světových žebříčků v takřka všech ekonomických ukazatelích.

Spojené království (Spojené království Velké Británie a Severního Irska)

Rozloha	234 610 km ² (12)
Počet obyvatel	66,04 mil. (4)
Hustota zalidnění	281 obyv./km ²
Státní zřízení	konstituční monarchie
Hlavní město	Londýn – 9,1 mil. obyv.
HDP/obyv.	44 920 USD
Úřední jazyky	angličtina, skotština, velština, gaelština, irština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Spojené království (někdy též zkráceně Británie) je ostrovní stát v západní Evropě ležící na **Britských ostrovech**. Zaujímá území největšího ostrova **Velká Británie**, severní část Irska (oblast Ulster), dále souostroví Hebridy, Orkneje, Shetlandy, Normanské ostrovy u pobřeží Francie, ostrov Man v Irském moři či ostrov Wight v Lamanšském průlivu. Převážnou většinu hranic tvoří mořské pobřeží, jedinou suchozemskou hranici má země s Irskem (3 % délky hranic). Británie bývala největší koloniální velmocí v dějinách. Dnes je většina bývalých britských kolonií sdružena do britského **Společenství národů** (Commonwealth), přičemž britský panovník je hlavou státu 16 z nich (např. Kanada, Austrálie, Nový Zéland či Jamajka). Mezi britská **závislá území** patří řada ostrovů či souostroví v Karibiku, Atlantiku, Indickém oceánu, Pacifiku či ve Středozemním moři. Celkem se jedná o 14 teritorií, která spadají pod britskou suverenitu, přestože nejsou součástí Spojeného království.

Přírodní podmínky

- Britské ostrovy jsou **největším evropským souostrovím**. Pobřeží je velice členité, na jihu v Anglii spíše mělké a bahnitě, ve Skotsku a v Irsku se nachází řada fjordů a hlubokých ústí řek. Zemi lze rozdělit na nížinatou jižní část ostrova Velká Británie (Anglie) a hornatou severní a západní část (Skotsko, Wales). Na severu se povrch zvedá do pahorkatin a hornatin **Kaledonského pohoří**, které patří k nejstarším horským masivům v Evropě. Nejvyšší vrcholy se nacházejí v pohoří **Grampiany** (nejvyšší hora Ben Nevis, 1 344 m n. m.). Území Britských ostrovů bylo v minulosti modelováno ledovcem, nalezneme zde **řadu ledovcových jezer**, morénových valů a ledovcových údolí. Důsledkem toho je značné množství jezerních plošin jednak na severu Anglie (**Lake District**), především ale ve Skotsku (největším jezerem je Loch Ness).
- Celé souostroví leží v oblasti **mírného oceánského klimatu** s chladnými vlhkými léty a mírnou dešťovou zimou. Rozhodující je role Golfského proudu a západního atlantického proudění. Z tohoto důvodu je zejména západní pobřeží Britských ostrovů jedním z **nejdeštivějších míst Evropy** (roční úhrny srážek zde přesahují 2 000 mm). Původní lesy byly v období průmyslové revoluce vykáceny (dnes pokrývají jen desetinu rozlohy), na severu jsou četná vřesoviště.

Historie

- V dnešní podobě země existuje od roku 1922, kdy nezávislost vyhlásilo Irsko. Jednotlivé historické země (Anglie, Skotsko, Wales a Irsko) byly původně samostatnými státy. Dominantní roli ale vždy hrála nejlidnatější a nejbohatší Anglie. Spojené království jako federativní konstituční monarchie

vzniklo zákonem o unii roku 1707. V průběhu 19. stol. se země stala největší průmyslovou, námořní a koloniální velmocí světa. Kolonie se nacházely na všech kontinentech. Po roce 1945 pak nastal proces dekolonizace. Spojené království následně v 70. letech 20. stol. přistoupilo k evropskému integračnímu procesu (členem EHS). Nadále si však udržuje vliv ve svých bývalých koloniích a pěstuje nadstandardní vztahy s USA. Dnes je členem NATO, do roku 2020 byla země členem EU, ze které vystoupila.

Obyvatelstvo

- Národnostní struktura je poměrně složitá, **81 % tvoří Angličané, 9 % Skotové, 4 % Irové, 2 % Walesané**, zbylá 4% tvoří přistěhovalci zejména z bývalých kolonií (Indie, Pákistán, arabské země) či z východních zemí Evropské unie (např. Poláci). Země patří mezi nejvýznamnější **cíle současné masové migrace**. Imigranti přicházejí zejména z bývalých britských kolonií v subsaharské Africe a východní Asii. Tradiční národnostní menšiny používají kromě angličtiny své vlastní jazyky.
- Země je zalidněna značně nerovnoměrně. Více než **80 % populace žije v Anglii**, která patří mezi nejhustěji zalidněné regiony Evropy – zejména oblast Londýna či průmyslový region Midlands. Skotsko, Wales a Severní Irsko mají hustotu zalidnění relativně nízkou a zejména na Skotské vysočině se nacházejí oblasti s hustotou zalidnění menší než 1 obyv./km². Největším městem je **Londýn** (9,1 mil. obyv.), v jehož aglomeraci žije až 12 mil. obyvatel, což z něj činí největší evropskou metropoli. Mezi další velká sídla patří centra velkých aglomerací ve střední a severní Anglii: **Birmingham, Manchester, Liverpool, Newcastle, Glasgow**. Spojené království patří mezi **nejlidnatější státy Evropy**. Zároveň je jednou z **nejurbanizovanějších** zemí světa (přes 90 %).

Hospodářství

- Spojené království je jedním z ekonomicky **nejvýznamnějších států Evropy** (po Německu a Francii). Je členem elitního klubu G7 i G20. V posledních desetiletích došlo k zásadní strukturální změně hospodářství, kdy zcela **zanikly tradiční obory těžkého průmyslu** (hutnictví, těžké strojírenství). Británie tak patří k nejvíce deindustrializovaným zemím světa. Vedle toho ale vznikla řada moderních odvětví, zejména **petrochemie, výroba elektroniky či služby** spojené zejména s finančním sektorem. Velmi významná jsou naleziště **ropy a zemního plynu** v Severním moři, která jsou využívána od 70. let 20. stol. Rozsáhlá jsou také naleziště stavebních hmot.
- **Petrochemie** se rozvíjí od 70. let díky objevu ložisek ropy a zemního plynu. Na přístavní rafinerie pak navazuje **výroba plastů, léčiv** a dalších petrochemických produktů. Mezi největší koncerny s celosvětovou působností patří Shell (britsko-nizozemské konsorcium) či BP.
- **Strojírenství a elektronika** se zaměřuje především na produkci **dopravních strojů** (automobily, letecký průmysl). Významným výrobcem **leteckých motorů** je firma Rolls-Royce.
- **Zemědělství** nemá větší význam. Spojené království je **největším importérem potravin v Evropě**. Za zmínu stojí jen produkce mléčného skotu a ovcí.
- **Služby a finanční sektor** patří mezi klíčové obory britské ekonomiky. Využívá silného propojení s americkým bankovním a finančním systémem. **Londýn** je po New Yorku druhým nejvýznamnějším finančním centrem světa.

Administrativní členění a regiony

- Spojené království se již tradičně dělí na několik historických zemí, jejichž spojením země v minulosti vznikla. Rozlohou i počtem obyvatel největší je **Anglie** (53 mil. obyvatel), dále **Skotsko, Wales, Severní Irsko**.

- **Londýn** je nejvýznamnějším ekonomickým, dopravním a správním centrem země. Spolu s Moskvou a Paříží patří mezi **největší evropské metropole**. Ve městě dominují služby spojené s cestovním ruchem, **finančním a bankovním systémem** (má zde sídlo řada nadnárodních finančních institucí). Londýn je největším evropským **leteckým uzlem**. Vnitřní Londýn je ekonomicky nejsilnějším regionem celé Evropy.
- **Anglie** představuje nejlidnatější region Spojeného království. Jižní regiony jsou zaměřeny na lehký zpracovatelský průmysl či zemědělství, centrální a severní oblasti jsou již tradičně největší britskou **průmyslovou konurbací** s dominancí strojírenského, chemického a potravinářského průmyslu. V přístavních městech se nachází ropné rafinerie a řada petrochemických závodů (**Liverpool, Newcastle**).
- **Skotsko** patří mezi nejřidčeji zalidněné oblasti. Ekonomicky nejvýznamnější je jih země s hlavními centry **Glasgow a Edinburgh** (hlavní město Skotska). Významně se zde rozvíjí elektronický a petrochemický průmysl, sever Skotska je zaměřen na zemědělství, zejména pastevectví ovcí.

Irsko (Irská republika)

Rozloha	70 273 km ² (22)
Počet obyvatel	4,9 mil. (26)
Hustota zalidnění	70 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Dublin – 553 tis. obyv.
HDP/obyv.	76 744 USD
Úřední jazyky	angličtina, irština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Irsko je ostrovní stát zaujímající převážnou většinu (přes 80 % rozlohy) stejnojmenného ostrova na západě Britských ostrovů. Jedinou suchozemskou hranicí sousedí se Spojeným královstvím (Severní Irsko – Ulster).

Přírodní podmínky

- Pobřeží ostrova je velice členité, modelované ledovcem (četné **fjordy** **zejména na západě**). Po vrch tvoří mírně zvlněná pahorkatina s prvky glaciálního reliéfu. Jediné větší pohoří se nachází v jihozápadě (Macgillycuddy's Reeks). Irsko leží v oblasti **vlhkého oceánského klimatu** s celoročním dostatkem srážek, typické jsou velice mírné zimy a chladná deštivá léta. Rozhodující význam má působení Golfského proudu, který omývá západní břehy. Na většině území převažují **stále-zelené louky, rašeliniště, vřesoviště**. Lesy pokrývají jen 5 % rozlohy.

Historie

- Irský stát vznikl odtržením od Spojeného království roku 1922 (Irská republika pak byla vyhlášena roku 1937). Irsko bylo pod kontrolou britské koruny již od 12. stol., kdy probíhaly snahy Angličanů o kolonizaci ostrova. Pozůstatkem je smíšená anglicko-irská populace na severovýchodě ostrova v oblasti Ulsteru, který je díky tomu stále součástí Spojeného království. V 70. letech 20. stol. se země zapojila do procesu evropské integrace, což vedlo k jejímu dramatickému ekonomickému růstu, dnes je členem EU. Díky své tradičně neutrální pozici není členem NATO.

Obyvatelstvo

- Irsko zažilo v minulosti výrazný **odliv obyvatelstva**. Díky velkému hladomoru v 19. stol. ze země odešla takřka **polovina její tehdejší populace** (zejména do USA). I přes silnou vlnu imigrace na konci 20. stol., která souvisela s výrazně se zlepšující ekonomickou situací, patří Irsko stále k málo lidnatým státům Evropy. Imigranti dnes tvoří 10 % irské populace, pocházejí zejména z východní Evropy. I přes několik staletí trvající vliv anglické kultury se v řadě regionů stále udržují **pozůstatky původní gaelské kultury** včetně původního jazyka – irštiny. Irsko je velice silně religiózní země se **silným vlivem katolicismu** (ještě v 70. letech 20. stol. byly zakázány potraty či antikoncepce). V důsledku toho má země na evropské poměry vysokou porodnost.

Hospodářství

- Po vstupu do EHS zažilo Irsko v 90. letech 20. stol. **hospodářský zázrak**. Původně chudá země (jeden z nejchudších států Evropy) se dnes stala jakýmsi evropským tygrem s rychle rostoucím hospodářstvím a vysokou životní úrovní. Index lidského rozvoje dosahuje celosvětově na 11. pozici. Základem ekonomiky jsou vysoce sofistikovaná odvětví **chemického a petrochemického průmyslu, elektroniky** (např. výroba mikročipů) a zejména obor **informačních technologií**, protože v Irsku sídlí řada nadnárodních softwarových společností. Poměrně málo významné je zemědělství a těžba relativně chudých nerostných zdrojů (zásoby olova, zinku, rašelin).

Francie (Francouzská republika)

Rozloha	543 965 km ² (3)
Počet obyvatel	67,9 mil. (3)
Hustota zalidnění	125 obyv./km ²
Státní zřízení	poloprezidentská republika
Hlavní město	Paříž – 2,2 mil. obyv.
HDP/obyv.	44 032 USD
Úřední jazyky	francouzština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Francie je rozlohou **největší stát Evropské unie**, je také nejlidnatějším a ekonomicky nejvýznamnějším státem západní Evropy a spolu s Německem tvoří **páteř evropské integrace**. Zaújímá většinu západoevropské kontinentální Evropy. Na severu je oddělena Lamanšským průlivem od Britských ostrovů, západní břehy omývá Atlantik (Biskajský záliv), na jihu zasahuje do Středomoří. Pyrenejské pohoří ji odděluje od Španělska, Alpy tvoří hranici s Itálií a Švýcarskem. Východní hranici představuje řeka Rýn na hranicích s Německem, na severovýchodě hraničí s Belgii a Lucemburskem. Ve Středozemním moři patří Francii ostrov Korsika. K Francii náleží řada **zámořských teritorií**, která jsou pozůstatkem někdejší koloniální říše. Tato území mají často status **zámořských departementů**, které jsou přímou součástí Francie (Francouzská Guyana, Martinik, Réunion, Guadeloupe, Mayotte). Ostatní jsou v pozici **závislých území** (např. Francouzská Polynésie či Nová Kaledonie).

Přírodní podmínky

- Území Francie náleží několika evropským přírodním celkům. Sever a západ země tvoří rozlehlá **pobřežní nížina** s řadou pánví (Pařížská, Akvitánská) a velice mělkým bahnitým pobřežím s hlbokými zálivy řek. Centrální Francii tvoří soustava pahorkatin a hornatin **Francouzského středohoří** s nejvyššími vrcholy vulkanického **Massif Central**. Na jihu a jihovýchodě se nachází nejvyšší pohoří – Pyreneje a především Alpy. Na hranicích s Itálií leží nejvyšší hora Evropy **Mont Blanc** (4 809 m n. m.).
- Převážná většina země leží v zóně **mírného oceánského klimatu** s dostatkem srážek, mírnou deštivou zimou a chladnějším létem. Jižní oblasti zasahují do **subtropického středomořského klimatu** s teplými suchými léty a mírnou zimou. Francii protéká řada významných západovětropických toků, z nichž většina pramení v Alpách (Rýn, Rhôna) či ve Francouzském středohoří (Loira, Seina, Garonna). Jsou propojeny řadou plavebních kanálů, což z Francie činí významnou **křízovatku vnitrozemských vodních cest**.

Historie

- V současných hranicích existuje Francie od roku 1918, kdy po 1. světové válce získala na Německu oblasti Alsaska a Lotrinska. Dějiny Francie ale sahají až do středověku, kdy byla přední evropskou velmocí. Vrcholu své moci pak země dosáhla na počátku 19. stol. během napoleonských válek. Francouzská revoluce nastartovala proces přeměny feudální společnosti ve společnost občanskou, a to v globálním měřítku. K jistému úpadku došlo vlivem 2. světové války a také dekolonizace v 60. letech 20. stol. Těmto negativním trendům země čelila úsilím o prohloubení evropské integrace ve spolupráci s Německem. Dnes jsou tyto dvě země vůdčími silami Evropské unie v oblasti politické, kulturní i ekonomické. Francie vedle toho dlouhodobě usiluje o samostatnou zahraniční politiku (patří mezi jaderné velmoci). Země je členem NATO i EU.

Obyvatelstvo

- Francie je po Německu **druhým nejlidnatějším státem Evropské unie**. Národnostní struktura je poměrně homogenní. I přes řadu regionálních komunit s vlastními dialekty (Bretaň, Alsasko) se většina obyvatel hlásí k francouzské národnosti. Přesto je dnešní Francie **etnický a také kulturně nejpestřejší zemí Evropy**, a to díky silné a dlouhotrvající imigraci obyvatel z bývalých kolonií (severní a subsaharská Afrika, Blízký východ). Odhaduje se, že až **40 % obyvatel Francie** má mezi svými přímými předky přistěhovalce, což je údaj srovnatelný se zeměmi jako USA či Kanada.
- Většina obyvatel se koncentruje do severní a východní části státu. Největší aglomerací je region **Île-de-France**, v jehož středu leží hlavní město Paříž. Vedle toho jsou hustě zalidněné také regiony v **Porýní**, na francouzsko-belgickém pohraničí či na jihu podél řeky Rhôny a oblast **Provence** ve Středomoří. Centrální oblasti mají relativně nízkou hustotu zalidnění. Největším městem je **Paříž** (2,2 mil. obyv.), v celé aglomeraci však žije více než 11 mil. obyvatel. Mezi další velká sídla patří **Lyon, Marseille, Lille, Bordeaux a Toulouse**, která představují významná regionální centra v pohraničních oblastech či v jižní části země.

Hospodářství

- Francie patří mezi významné hospodářské velmoci, její význam přesahuje hranice evropského kontinentu. Je členem elitního klubu G7 i G20. Jedná se o **druhou největší evropskou ekonomiku** (tvoří až 16 % HDP Evropské unie). Francouzská ekonomika prošla ve 2. pol. 20. stol. značnou modernizací. Dnes se země orientuje především na obory **moderního strojírenství**

(dopravní stroje) a na **chemický průmysl**, významné jsou také služby spojené s **cestovním ruchem**. Klíčovou roli hraje moderní a vysoce **mechanizované zemědělství**. Francie je celosvětově pátý největší exportér (po Číně, Německu, USA a Japonsku) a také **třetí největší zahraniční investor**. Země má na evropské poměry bohaté přírodní zdroje. Kromě značného množství kvalitní orné půdy jsou to zejména **ložiska uranu, hliníku**.

- **Energetika** představuje významný obor francouzské ekonomiky. Specifikem je výrazný podíl jaderné energie (**74 % celkové produkce**). Francie patří mezi přední producenty jaderných technologií (budování jaderných elektráren).
- **Strojírenství a elektronika** tvoří páter francouzského zpracovatelského průmyslu. Významný je především **automobilový průmysl** (Renault, Peugeot, Citroën), **letectví** (sídlo největšího producenta dopravních letadel Airbus) či **kosmický průmysl**, symbolem technologické vyspělosti jsou vysokorychlostní vlaky TGV.
- **Chemický průmysl** se zaměřuje jednak na těžbu a zpracování ropy (koncern Total je 4. největší na světě), významný je **gumárenský průmysl** (Michelin), **farmacie, výroba plastů**.
- **Zemědělství** je významnou složkou francouzské ekonomiky. Země je **největším evropským producentem zemědělských plodin**, zejména obilovin, cukrové řepy, **vína** (2. místo na světě) či olejnín. Významný je také navazující potravinářský průmysl. Spolu s Německem je největším evropským producentem potravin.
- **Služby a turistický ruch** představují v řadě regionů klíčový zdroj příjmů. Francie je dlouhodobě turisticky **nejnavštěvovanější zemí světa** (ročně až 83 mil. turistů). Rozvinuté jsou přitom všechny typy cestovního ruchu – horská turistika v Alpách, agroturistika na francouzském venkově, návštěva kulturních památek a měst (Paříž patří mezi 5 nejnavštěvovanějších měst světa).

Administrativní členění a regiony

- Francie je rozdělena na **101 samosprávných departementů**. Toto členění vzniklo během Velké francouzské revoluce. Mnohé z nich mají status zámořských departementů (nejsou součástí vlastního území Francie).
- **Île-de-France** je nejvýznamnější aglomerací Francie a spolu s Velkým Londýnem **největší městskou aglomerací západní Evropy**. V jejím středu leží hlavní město **Paříž**. Soustředuje 11 mil. obyvatel, polovinu francouzského průmyslu a produkuje přes **30 % HDP země**. Paříž je nejvýznamnější západoevropskou dopravní křižovatkou (zejména silniční a železniční doprava).
- **Severní Francie** je nejhustěji zalidněným regionem Francie. Soustředí se na **tradiční těžký, strojírenský a chemický průmysl**. Mezi významná centra regionu patří **Lille, Amiens, Remeš**.
- **Jižní Francie – Provence** je nejvýznamnějším regionem této oblasti. Díky kombinaci příznivého subtropického klimatu, přítomnosti Alp a Středozemního moře je **nejvyhledávanější turistickou destinací**. Na Francouzské riviéře nalezneme významná přímořská letoviska **Nice, Cannes** či **Marseille**. Vedle toho se zde nachází řada center strojírenského průmyslu (Toulouse, Lyon).

Belgie (Belgické království)

Rozloha	30 529 km ² (33)
Počet obyvatel	11,5 mil. (11)
Hustota zalidnění	377 obyv./km ²
Státní zřízení	konstituční monarchie
Hlavní město	Brusel – 1,2 mil. obyv.
HDP/obyv.	49 366 USD
Úřední jazyky	nizozemština, francouzština, němčina

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Belgie je **součástí Beneluksu** (Belgie, Nizozemsko, Lucembursko). Země má extrémně výhodnou polohu na křížovatce obchodních tras propojujících západní a střední Evropu. Na severu dále hraničí s Nizozemskem a přilehá k Severnímu moři s významným námořním tranzitem.

Přírodní podmínky

- Severní polovina státu (**Vlámsko**) je tvořena plochou nížinou a mělkým pobřežím Severního moře s řadou **písečných dun a polderů**. Jižní regiony při hranicích s Německem, Francií a Lucemburskem (**Valonsko**) mají pahorkatinný charakter. Nejvyšším pohořím jsou **Ardeny** s nejvyšším vrcholem Signal de Botrange (694 m n. m.). Belgie leží v regionu silně ovlivněném západním atlantickým prouděním s výraznými oceánskými vlivy. Nižnaté oblasti Belgie jsou protkány řadou řek (Šelda, Máza) a říčních kanálů. Díky vysoké hustotě zalidnění, která patří k nejvyšším na světě, se původní vegetace zachovala jen v hustě zalesněných Ardenách.

Historie

- Belgie vznikla roku 1830 poté, co se od Nizozemska odtrhly jeho jižní regiony Vlámsko a Valonsko a vyhlásily nezávislost. Na konci 19. stol. patřila země mezi evropské koloniální velmoci, její nejvýznamnější kolonií bylo Kongo. Během 1. a 2. světové války byla Belgie déjištěm vpádu německých vojsk do západní Evropy. V poválečném období se velice aktivně zapojila do evropského integračního procesu a dodnes patří mezi jeho nejaktivnější podporovatele. Dnes je součástí EU i NATO a také užšího regionálního společenství Benelux.

Obyvatelstvo

- Země je již od svého vzniku státem dvou jazykově i kulturně odlišných národů. Na severu v hustě zalidněných regionech Flander žijí **Vlámové**, kteří jazykově i historicky inklinují k sousednímu Nizozemsku. Vlámové, hovořící nizozemsky, tvoří většinu obyvatel Belgie (60 % populace státu). Jižní regiony obývají **Valoni**, kteří jsou kulturně a jazykově blíže Francii (hovoří francouzsky). Jistým specifikem je **hlavní město Brusel**, které leží na jazykové hranici obou regionů a je dvojjazyčné. Vedle toho zde žije velice početná skupina imigrantů, tvořící až 13 % populace státu.
- Belgie je jednou z nejhustěji zalidněných zemí Evropy (377 obyv./km²) s velice vysokou mírou **urbanizace přesahující 90 %**. Většina obyvatel se koncentruje v severní části země (Flandry), zatímco jižní regiony v pohoří Ardeny mají hustotu zalidnění nižší.

Hospodářství

- Belgie patří mezi ekonomicky nejrozvinutější země světa. Zdejší oblasti patřily mezi **hospodářská centra Evropy** již od středověku. Ekonomický rozkvět byl v minulosti dán zejména rozvojem námořního obchodu a zpracováním importovaných surovin. Příkladem je Brusel jako světové **centrum zpracování diamantů** a sídlo největší diamantové burzy.
- Na tuto tradici dnes navazuje rozsáhlý zpracovatelský průmysl, který se soustřeďuje zejména do velkých přístavů (**Antverpy, Bruggy, Gent**). Mezi nejvýznamnější obory patří **hutnictví, chemie** (zejména petrochemie či výroby plastů) a **textilnictví**. Rozsáhlý potravinářský průmysl navazuje na vysoce mechanizované a intenzivní **zemědělství**, v němž převažuje živočišná výroba nad rostlinnou.

Nizozemsko (Nizozemské království)

Rozloha	41 536 km ² (30)
Počet obyvatel	17,3 mil. (10)
Hustota zalidnění	417 obyv./km ²
Státní zřízení	konstituční monarchie
Hlavní město	Amsterdam – 1,5 mil. obyv.
HDP/obyv.	54 422 USD
Úřední jazyky	nizozemština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Nizozemsko je součástí **Beneluxu** (Belgie, Nizozemsko, Lucembursko). Země po léta těží z extrémně výhodné dopravní polohy – klíčovou roli zde hraje ústí řeky Rýn jakožto nejfrequentovanější evropské říční tepny. Na západě hraničí s Německem, na jihu s Belgií, polovinu hranic tvoří pobřeží Severního moře.

Přírodní podmínky

- Nizozemsko patří mezi **nejníže položené státy Evropy**. Pouze na jihozápadě nalezneme pahorkatinu s nadmořskou výškou okolo 300 m n. m. Pobřeží Severního moře je velice mělké, poseté řadou ostrovů (Fríské ostrovy) s množstvím písečných dun. Pobřežní oblasti jsou dlouhodobě **vysušovány**, díky čemuž se rozloha Nizozemska **zvětšila o více než 20 %**. Tato území (poldry) leží několik metrů pod úrovní hladiny moře. Nizozemsko leží v oblasti mírného, silně oceánského klimatu s velice větrným a dešťivým počasím (stálých větrů je využíváno v energetice). Nejvýznamnějším vodním tokem je **ústí řeky Rýn**, která zde tvoří desítky ramen doplněných řadou říčních kanálů.

Historie

- V současných hranicích země existuje od roku 1830, kdy se osamostatnily její jižní provincie (dnešní Belgie). Dějiny samostatnosti Nizozemska ale sahají až do 16. stol., kdy si zdejší obyvatelstvo vymohlo nezávislost na Španělsku. Během 16. a 17. stol. patřilo Nizozemsko mezi největší a nejbohatší koloniální říše světa. Nizozemci opanovali obchod s Indií, Čínou, Japonskem a Karibikem. Z této pozice byla pak země postupně vytlačena zejména Británií. Jediným pozůstatkem koloniální říše jsou dnes Nizozemské Antily v Karibiku. Po 2. světové válce se Nizozemsko stalo

jedním z nejaktivnějších podporovatelů evropské integrace. Dnes je členem EU, NATO a také regionálního společenství Benelux.

Obyvatelstvo

- Nizozemsko je kulturně i jazykově jednotná země s **vysokým procentem imigrantů**, což je důsledek její koloniální minulosti. Díky jejich přílivu rostl počet obyvatel Nizozemska výrazně rychlejším tempem než u jiných západoevropských zemí. Většina těchto obyvatel pochází z mimoevropských regionů (Turecko, Indonésie, Maroko, Surinam). Nizozemsko je tak jednou z **nejvíce multietnických zemí v Evropě**.
- Většina obyvatel státu žije ve velkých městských aglomeracích **Amsterdamu, Rotterdamu, Utrechtu a Haagu**, které spolu tvoří konurbaci **Randstad**. Díky tomu je Nizozemsko jednou z nejhustěji zalidněných zemí světa (417 obyv./km^2). Jistou zajímavostí je přístav **Rotterdam**, který je největším přístavem Evropy a jedním z největších na světě.

Hospodářství

- Země patří již po staletí k **jádrovým oblastem evropského kontinentu** s vysokou koncentrací průmyslu. Dnes je jedním z ekonomicky nejvýspějších států světa. Ekonomická prosperita stojí již po staletí jednak na průmyslu zpracovávajícím importované suroviny, jednak na tranzitní přepravě. Nizozemsko je **klíčovým evropským překladištěm zámořského zboží** a surovin, které dále putují na evropské trhy.
- Jedinými významnými surovinami, kterými země disponuje, je **ropa a zemní plyn**, které se těží z šelfového dna Severního moře. Nejvýznamnějšími průmyslovými obory je **petrochemie** soustředěná do velkých přístavů (významný je koncern Shell), dále **elektronika** a elektrotechnika (např. firma Phillips) a **potravinářský průmysl**. Vysoce mechanizované a intenzivní zemědělství se zaměřuje především na živočišnou výrobu či produkci ovoce a zeleniny v **obřích sklenících**. Jistým specifikem je pak pěstování květin, zejména tulipánů.

Lucembursko (Lucemburské velkovévodství)

Rozloha	2 586 km ² (39)
Počet obyvatel	596 tis. (38)
Státní zřízení	velkovévodství
Hlavní město	Lucemburk – 103 tis. obyv.
HDP/obyv.	106 300 USD
Úřední jazyky	luxemburština, němčina, francouzština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Vnitrozemský stát na hranicích Belgie, Francie a Německa. Země je samostatná od 19. stol. V minulosti neutrální stát je dnes členem EU, NATO a společenství Beneluxu.
- Země patří mezi **nejbohatší státy světa**, ve světovém žebříčku HDP/obyv. zaujímá 4. místo. Nachází se zde řada **nadnárodních finančních a administrativních institucí** (za zmínku stojí

Eurostat, Evropský soudní dvůr či sekretariát Evropského parlamentu). V samotném hlavním městě Lucemburk sídlí více než 200 bank a řada dalších finančních institucí. Lucembursko je také vyhledávaným **daňovým rájem**. Jistou zajímavostí je skutečnost, že přibližně třetina obyvatel pochází z okolních zemí, kde mají trvalé bydliště.

Monako (Monacké knížectví)

Rozloha	2,04 km ² (44)
Počet obyvatel	35 tis. (43)
Státní zřízení	konstituční monarchie
Hlavní město	Monaco Ville – 975 obyv.
HDP/obyv.	115 700 USD
Úřední jazyky	francouzština, italština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Přímořský městský stát na Azurovém pobřeží, obklopen územím Francie. Jedná se o druhý nejmenší stát světa a také zemi s nejvyšší hustotou zalidnění v Evropě. V současné podobě existuje od roku 1861 (mezistátní smlouva s Francií o svrchovanosti).
- Země patří mezi **nejbohatší státy světa**. Hodnotou HDP/obyv. je dokonce na 3. místě na světě. Monako patří mezi významné **daňové ráje**. Z tohoto důvodu zde má trvalé bydliště řada významných finančníků, ale také například sportovců či celebrit. Významnými zdroji příjmů jsou **bankovnictví a pojistovnictví**. Specifické postavení pak mají příjmy z provozu světově proslulého kasina. Země je také cílem masové turistiky.

■ Práce se Školním atlasem světa pro region západní Evropa ▾

- Za pomoci mapy na straně 51 (Průměrné roční srážky) určete oblasti s nejvyšším průměrným ročním úhrnem srážek a vysvětlete příčiny tohoto rozložení.
- Za pomoci mapy na straně 53 (Jazyky) uveďte minoritní jazyky vyskytující se ve Spojeném království a Francii a charakterizujte, ve kterých regionech se tyto jazyky vyskytují.
- Za pomoci mapy na straně 56, 57 (Hustota zalidnění) se pokusete vymezit nejhustěji zalidněné regiony západní Evropy a uveďte nejvýznamnější městské aglomerace.
- Za pomoci mapy na straně 58, 59 (Hospodářství) uveďte všechny západoevropské přístavy světového významu.
- Za pomoci map na straně 61 (Obnovitelné zdroje elektřiny) zjistěte, které západoevropské země mají největší podíl větrné energie a proč.

Severní Evropa

- Severní Evropa se nachází na dvou severoevropských poloostrovech – Skandinávském a Jutském – a na přilehlých ostrovech v Baltském moři. K severní Evropě je řazen také ostrovní stát Island. Ze severu je omývána Severním ledovým oceánem, ze západu Atlantikem, Norským a Severním mořem, na jihu je od evropské pevniny oddělena Baltským mořem. Jedinou suchozemskou hranicí je oddělena od Ruska v oblasti Karélie.
- Severoevropské země spojuje:
 - **Dominance neobydlených pustin a tajgy.** Převážná většina území všech skandinávských zemí (s výjimkou Dánska) leží v oblastech subpolárního a polárního klimatu s rozlehlými pustinami a boreálními lesy. Klimaticky příznivé jsou pouze jižní regiony, kde se soustředuje většina obyvatel.
 - **Společné historické kořeny.** S výjimkou Finska se jedná o germánské národy, které žily po většinu historie v určité izolaci od zbytku Evropy. Uchovaly si mnoho prvků původní germánské (vikingské) kultury.
 - **Skandinávský model sociálního státu.** Ve většině zemí převažuje role silného sociálního státu v kombinaci s vysokým zdaněním a širokým sektorem veřejných služeb.
 - **Jedny z nejlepších demografických parametrů.** Skandinávské země patří tradičně ke státům s nejlepšími demografickými charakteristikami v Evropě i v globálním měřítku.

Švédsko (Švédské království)

Rozloha	449 964 km ² (5)
Počet obyvatel	10,3 mil. (14)
Hustota zalidnění	23 obyv./km ²
Státní zřízení	konstituční monarchie
Hlavní město	Stockholm – 935 tis. obyv.
HDP/obyv.	51 404 USD
Úřední jazyky	švédština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Švédsko je největší a nejlidnatější skandinávskou zemí. Je také **třetím největším státem Evropské unie**. Zaujímá východní část Skandinávského poloostrova a náleží mu několik desítek ostrovů v Baltském moři (největšími jsou Gotland, Öland a Orust). Na západě má přes 1 600 km dlouhou hranici s Norskem, na severu hraničí s Finskem. Více než polovinu hranic tvoří pobřeží Baltského moře. Země je od evropské pevniny na jihu oddělena průlivy **Kattegat** a **Öresund**, který má v nejuzším místě jen něco přes 7 kilometrů.

Přírodní podmínky

- Povrch Švédska je tvořen dvěma přírodními celky. Východní hranici s Norskem vytyčují svahy **Skandinávského pohoří**. Nejvyšší vrcholy se nacházejí na severu (**Kebnekaise**, 2 104 m n. m.). Východní a jižní část Švédska je tvořena plochým a rovinatým **Baltským štítem**, který je geologicky nejstarší částí celého evropského kontinentu.
- Švédsko má více než 90 tisíc jezer, největšími jsou **Vänern** (třetí největší jezero Evropy), **Vättern** a **Mälaren** na jihu. Většina území Švédska má mírné klima, jižní regiony mají klimatické charakteristiky jako západní či střední Evropa. Severní dvě třetiny státu se nacházejí v oblasti **boreálních jehličnatých lesů a tundry**.

Historie

- V současných hranicích země existuje od roku 1905, kdy se rozpadla personální unie s Norskem. V minulosti však Švédsko představovalo významnou evropskou velmoc. Díky úspěšnému angažmá ve třicetileté válce opanovalo celou Skandinávii a Pobaltí. Tato doba je tak vrcholem jeho moci a bohatství. Během 18. stol. ale Švédsko podstatnou část území ztratilo na úkor carského Ruska (Finsko, pobaltské země). Poslední dvě staletí země zažívá permanentní období míru. Začátkem neutralitu v obou světových válkách i ve studené válce. Dodnes není členem NATO, je však členskou zemí EU.

Obyvatelstvo

- Švédská populace má dlouhodobě jedny z **nejlepších demografických parametrů**. Je na 8. místě ve střední délce života a má 2. nejnižší kojeneckou úmrtnost na světě. Země je jedním z hlavních cílů migrace, v současnosti tvoří **migranti více než 20 % švédské populace**. Nejpočetnějšími skupinami jsou lidé z bývalé Jugoslávie, bývalých zemí Sovětského svazu a lidé z Blízkého východu. Jistými specifiky švédské populace je **vysoká míra ateismu** (jedna z nejvyšších na světě) a také převaha dětí narozených mimo manželství.
- Země má na evropské poměry značně nerovnoměrné osídlení. Jižní třetina státu je obývána většinou populace a nachází se zde také všechna velká sídla (**Stockholm, Göteborg, Malmö**). Celkově žije ve městech více než 80 % populace. Střední a severní regiony jsou velice řídce zalidněny – méně než 1 obyv./km².

Hospodářství

- Švédská ekonomika je charakteristická modelem tzv. **sociálního státu** s extrémně vysokým zdaněním a velice pestrou školou veřejných služeb, které jsou obyvatelům poskytovány státem (tzv. skandinávský ekonomický model). Švédsko těží z velkého přírodního bohatství, které je tvořeno **lesy, vodou a nalezišti nerostných surovin**. Těžba dřeva a na ni navazující dřevařský, nábytkářský (Ikea) a papírenský průmysl využívají hustých švédských lesů, pokrývajících více než 60 % rozlohy země. Vedle toho je tradičním oborem **také těžba a zpracování kvalitních železných rud**.
- Země je pověstná také špičkovým strojírenstvím. Významný je **automobilový průmysl** (Volvo, Saab), **výroba obráběcích strojů** či domácího nářadí (Husqvarna) nebo elektroniky (Erikson, Electrolux). Podmínky pro zemědělství jsou vhodné pouze na jihu země. Produkce však dokáže takřka pokrýt domácí spotřebu.

Norsko (Norské království)

Rozloha	385 199 km ² (6)
Počet obyvatel	5,4 mil. (25)
Hustota zalidnění	14 obyv./km ²
Státní zřízení	konstituční monarchie
Hlavní město	Oslo – 640 tis. obyv.
HDP/obyv.	70 600 USD
Úřední jazyky	norština, sámština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Norsko je druhou největší skandinávskou zemí. Leží na západním pobřeží Skandinávského poloostrova a jeho území je na východě ohraničeno vrcholky Skandinávského pohoří. To dává zemi **specifický protáhlý tvar** (v nejužším místě na severu má šířku pouze 2 km). Nejdelší hranici má se Švédskem, dále na severu hraničí s Finskem a Ruskem. Norsku náleží řada ostrovů v Norském moři a v Severním ledovém oceánu. Mezi významná souostroví patří **Lofoty, Vesterály, Špicberky**, samostatnými ostrovy jsou například Jan Mayen, Medvědí ostrov či Bouvetův ostrov.

Přírodní podmínky

- Norsko je velmi hornatý stát, který má **největší horizontální členitost** ze všech evropských zemí. Jeho celková délka pobřeží přesahuje **25 000 km** (bez fjordů a zálivů je to jen okolo 2 000 km). Podstatnou část území zaujmají západní svahy **Skandinávského pohoří**, které lemují celé západní pobřeží Skandinávského poloostrova. Nejvyšších vrcholků dosahují v jižní části země (Galdhøpiggen, 2 469 m n. m.). Hory byly v minulosti modelovány ledovcem, který zde vytvořil **tisíce fjordů**. Nejdelším norským fjordem je **Sognefjord**, který je s celkovou délkou 205 km druhým nejdelším na světě.
- Většina území Norska má mírné, výrazně oceánské klima, které je silně ovlivňováno nedalekým teplým Golfským proudem. Celé pobřeží a návětrná strana Skandinávského pohoří proto **patří k nejdeštivějším místům Evropy**. Norské řeky mají díky tomu extrémní množství vody, čehož země využívá především v hydroenergetice.

Historie

- Novodobý norský stát vznikl roku 1905, kdy byla nenásilnou formou rozbita švédsko-norská federace. Země byla během 1. světové války neutrální, v roce 1940 však byla obsazena nacistickým Německem (důvodem byla kontrola strategických norských fjordů a námořních cest v severním Atlantiku). Po 2. světové válce zahájily norské vlády budování silného sociálního státu. Unikátní ekonomický model v kombinaci se značným přírodním bohatstvím způsobil, že Norsko nikdy neusilovalo o vstup do Evropské unie (dodnes není členem EU). Naopak je členem NATO.

Obyvatelstvo

- Norská populace se dlouhodobě těší vysokému sociálnímu standardu v kombinaci s **nejlepšími demografickými parametry**. Díky tomu se dlouhodobě umisťuje na vrcholu žebříčku indexu lidského rozvoje. Norská společnost je charakteristická vysokou mírou sociální soudružnosti,

silným respektem ke státním institucím, liberálním přístupem k menšinám a vysokou tolerancí vůči imigraci (zhruba **16 % obyvatel má zahraniční původ**). Norská vláda dlouhodobě podporuje koncept multietnické a multikulturní společnosti.

- Země patří k **nejřidčeji zalidněným státům Evropy** (14 obyv./km²). Většina populace žije jednak v aglomeraci hlavního města Oslo (až 1 mil. obyv.), dále také v okolí velkých přístavů ve fjordech. Mezi nejvýznamnější patří Trondheim, Bergen a Stavanger. Specifikem jsou malá sídla rozesetá podél pobřeží a vzdálená od sebe desítky kilometrů.

Hospodářství

- Země patří k nejbohatším státům světa. Ve světovém žebříčku HDP/obyv. zaujímá 11. místo (**v indexu lidského rozvoje dokonce 1. místo ve světě**). Ekonomický rozvoj nastal zejména ve 2. pol. 20. stol. v souvislosti s rozvojem využívání ohromného přírodního bohatství.
- Nejvýznamnější jsou **naleziště ropy a zemního plynu** v šelfu Severního moře. Norsko je po Rusku druhým nejvýznamnějším těžitelem a vývozcem těchto surovin v Evropě. Významným přírodním zdrojem jsou také norské řeky. Země **pokrývá hydroenergií takřka 100 %** své elektrické produkce. Je také na 1. místě na světě v produkci elektřiny na 1 obyvatele. Na levnou čistou elektřinu jsou zde navázány energeticky náročné průmyslové obory. Norsko je také předním lídrem v zavádění elektromobility (až 1/3 automobilů). Neméně významným přírodním zdrojem je **rybolov v severním Atlantiku**. Je největším evropským producentem ryb a rybích produktů.

Finsko (Finská republika)

Rozloha	338 145 km ² (8)
Počet obyvatel	5,5 mil. (23)
Hustota zalidnění	16 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Helsinki – 620 tis. obyv.
HDP/obyv.	46 343 USD
Úřední jazyky	finština, švédština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Finsko je nejvýchodnějším skandinávským státem ležícím na **severovýchodní periferii Evropy**. Jeho území je na východě vymezeno suchozemskou hranicí s Ruskem, na severu hraničí s Norskem a Švédskem. Ze západu a jihu jej omývají vody Botnického a Finského zálivu. Patří mu **nekolik tisíc ostrovů** (jen polovina z nich leží v moři, zbylé jsou jezerní ostrovy). Nejvýznamnější z nich je souostroví Alandy u švédského pobřeží, které však má značnou autonomii.

Přírodní podmínky

- Finsko je nížinatá země posetá značným množstvím jezer a porostlá z větší části **boreální tajgou**. Povrch byl v minulosti modelován pevninským ledovcem. Pouze do severní části země (Laponsko) zasahují výběžky Skandinávského pohoří (nejvyšší hora Haltitunturi, 1 324 m n. m.). Jižní polovinu státu tvoří **Finská jezerní plošina s více než 35 000 jezery** a hustou síť řek a plavebních kanálů.

Většina území (přes 60 %) je porostlá jehličnatými lesy, území za polárním kruhem (asi 1/4 rozlohy) leží v oblasti tundry.

Historie

- Moderní dějiny Finska započaly po roce 1917, kdy se země vymanila z vlivu carského Ruska. Finové pak během 2. světové války bojovali po boku Německa. Současná podoba státu je výsledkem poválečných dohod mezi Finskem a Sovětským svazem z roku 1948, do jehož sféry vlivu se Finsko dostalo (přesto bylo uchráněno od instalace komunistického režimu). Země zůstala po celou dobu studené války neutrální. Úplnou suverenitu Finsko získalo až po rozpadu Sovětského svazu na počátku 90. let 20. stol. Neutralita během studené války vedla k tomu, že dodnes není členem NATO, je však členskou zemí EU.

Obyvatelstvo

- Finsko je národnostně jednotná země. Žije zde pouze nepočetná švédská menšina (6 % populace), na severu pak Laponci. V dobách studené války zemi opustilo takřka milion obyvatel (do Švédská, Kanady či USA). Dnes je Finsko naopak **zemí imigrace**. Většina imigrantů pochází ze zemí východní Evropy a z Ruska. Převážná většina obyvatel je soustředěna **podél jižního pobřeží** (v okolí hlavního města Helsinki žije až 1/4 populace).

Hospodářství

- Země patří mezi hospodářsky nejrozvinutější státy Evropy, přestože industrializace proběhla až po 2. světové válce. Rozpad východního bloku sice přinesl Finsku značnou ekonomickou krizi, umožnil mu však více se orientovat na západoevropské trhy. Dnes patří jeho ekonomika podle řady měřítek k **nejkonkurenčeschopnějším na světě**, což je dáno mimo jiné i kvalitním **vzdělávacím a sociálním systémem**.
- Mezi klíčová odvětví patří **strojírenský průmysl, zpracování dřeva, kovů, elektrotechnika**. Finsko je silně proexportně orientovaná země, až třetina produkce se vyuvaží. V zemědělství, které je orientováno na živočišnou produkci, je jistým specifikem **chov kožešinové zvěře** (zejména sobů).

Dánsko (Dánské království)

Rozloha	43 094 km ² (29)
Počet obyvatel	5,8 mil. (22)
Hustota zalidnění	135 obyv./km ²
Státní zřízení	konstituční monarchie
Hlavní město	Kodaň – 613 tis. obyv.
HDP/obyv.	49 600 USD
Úřední jazyky	dánština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Dánsko je nejmenším a nejnižněji ležícím skandinávským státem. Rozkládá se na **Jutském poloostrově** a na přilehlých ostrovech v průlivech Kattegat a Öresund, které jej oddělují od

Skandinávského poloostrova. Z více než 400 ostrovů jsou nejvýznamnější **Fyn** a zejména největší **Sjælland** (nachází se zde hlavní město Kodaně). Jedinou suchozemskou hranicí sousedí na jihu s Německem. Pod správu Dánska náleží také ostrov **Grónsko a Faerské ostrovy** s vysokým stupněm autonomie (nejsou ani součástí EU).

Přírodní podmínky

- Dánsko je nížinatá země, její povrch byl v minulosti modelován činností pevninského ledovce. **Průměrná nadmořská výška činí pouze 30 m n. m.** Nejvyšším vrcholem je kopec Møllehøj (171 m n. m.). Západní pobřeží Severního moře je mělké, bahnitě s řadou písečných dun a mořských kos. Východní pobřeží Baltu je skalnatější a rozčleněné řadou zálivů a drobných fjordů.
- Podnebí Dánska je velice deštivé a větrné, čehož se hojně využívá při výrobě elektrické energie. Významným prvkem dánské přírody jsou **mokřady a rašeliniště** pokrývající 8% jeho rozlohy (lesnatost je jen 10%).

Historie

- Současná podoba státu vznikla roku 1944, kdy Dánsko ztratilo kontrolu nad Islandem. Země patřila v minulosti k předním severským velmocím. Na počátku novověku bylo dokonce jádrem mocné Kalmaršké říše zahrnující také Švédsko a Norsko. O nadvládu nad severní Evropou sice příšlo, ale udrželo si postavení obchodní velmoci kontrolující klíčové průlivy Skagerrak a Kattegat. V 1. světové válce byla země neutrální, ve 2. světové válce však byla obsazena Německem. V současnosti je země členem NATO i EU.

Obyvatelstvo

- Dánsko je národnostně jednotná země významně otevřená přistěhovalectví. **Migranti dnes tvoří takřka 10 % dánské populace** (nejpočetnější skupinou jsou obyvatelé zemí Blízkého východu). Takřka **2/3 populace žijí na ostrově Sjælland** v aglomeraci hlavního města Kodaně. Sever a západ země jsou zaledněny jen velice řídce. Dánsko patří mezi silně urbanizované státy, ve městech žije více než 85 % populace.

Hospodářství

- Základem ekonomiky je sociálnětržní systém **štědrých veřejných služeb a vysokého zdanění**. To je nejvyšší v Evropě a jedno z nejvyšších na světě. Zároveň je Dánsko dlouhodobě hodnoceno jako země s nejmenší mírou korupce na světě.
- V ekonomice dominuje **intenzivní zemědělství** využívající přes 60 % rozlohy země (největší podíl orné půdy v Evropě). Zemědělství je orientováno zejména na **živočišnou výrobu**. Dánsko je jedním z největších exportérů vepřového masa a **mléčných výrobků** v Evropě. Významné je **strojirenství, elektrotechnika a potravinářský průmysl**. Zajímavostí je významné zastoupení alternativních zdrojů výroby elektřiny, **téměř 30 % z větrných elektráren**.

Island (Islandska republika)

Rozloha	103 125 km ² (16)
Počet obyvatel	362 tis. (40)
Hustota zalidnění	4 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Reykjavík – 124 tis. obyv.
HDP/obyv.	55 322 USD
Úřední jazyky	islandština, znaková řeč

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Island je ostrovní stát ležící na **severozápadní periferii Evropy**. Leží na stejnojmenném ostrově na rozhraní Atlantiku a Severního ledového oceánu **970 km od evropské pevniny** (pobřeží Norska). Podél jeho severního pobřeží probíhá polární kruh.

Přírodní podmínky

- Island je ostrov sopečného původu ležící na středu atlantické riftové zóny. Bývá přezdíván jako **ostrov ohně a ledu**. Svou rozlohou je druhým největším ostrovem Evropy (po Velké Británii). Střed ostrova vyplňují rozlehlé **lávové tabule** s nadmořskou výškou okolo 500 m n. m. Nachází se zde řada aktivních sopek (**Hekla, 1 491 m n. m.**), termálních pramenů a gejzírů. Spolu s krátkými a velice vodnatými řekami jsou základem islandské energetiky (**hydrotermální energie**). Vedle toho je značná část ostrova pokryta ledovci, které zaujmají až 11 % rozlohy. **Vatnajökull** je druhým největším pevninským ledovcem Evropy (po ledovci Austfonna na Špicberkách). Podnebí je mírné, oceánské a velice deštivé díky vlivu teplého Golfského proudu. Většinu ostrova pokrývá **tundra**.

Historie

- Prvními obyvateli Islandu byli norští Vikingové, kteří zemi kolonizovali během středověku. Od roku 930 zasedá islandský sněm Althing (nejstarší parlament v Evropě). V pozdějších staletích byl Island pod nadvládou Norska a posléze Dánska. Během 2. světové války byla země pod ochranou Britů a posléze Američanů. Roku 1944 Island vyhlásil úplnou nezávislost a byla vyhlášena republika. Po válce se země stala členem NATO, dodnes však není členem EU.

Obyvatelstvo

- Island je národnostně i jazykově homogenní zemí. Její obyvatelé jsou **potomky původních Vikingů**, kteří zemi ve středověku kolonizovali. Přesto zde nalezneme malé komunity Dánů, Norů a Švédů. Země má **nejmenší hustotu zalidnění v Evropě** (pouze 3 obyv./km²).
- Více než 60 % populace žije v aglomeraci hlavního města Reykjavík. Zbytek je roztroušen v malých osadách na pobřeží. Vnitrozemí ostrova je prakticky neobydlené. Z hlediska demografických parametrů i kvality života patří Island dlouhodobě mezi země s nejlepšími ukazateli na světě.

Hospodářství

- Island patří mezi ekonomicky vyspělé země s velice vysokou životní úrovní a vysokým standardem veřejných služeb. Na ostrově nejsou takřka **žádné surovinové zdroje**. Hlavním přírodním

bohatstvím je **geotermální energie** (výroba elektřiny, vytápění domů či skleníků) a také bohatá **loviště ryb** v severním Atlantiku.

- Průmysl je orientován na **lov a zpracování ryb a výrobu rybích produktů** (představuje 75 % exportu země). Živočišná výroba se zaměřuje na chov skotu, ovcí a drůbeže. Jistou zajímavostí je produkce subtropického ovoce a zeleniny ve **velkokapacitních sklenících**. Island patří mezi země nejvíce **postižené hospodářskou krizí** po roce 2008. V jejím důsledku došlo k pádu celého bankovního systému země.

Práce se Školním atlasem světa pro region severní Evropa ▾

- Za pomocí map na straně 51 (Průměrné roční srážky, Šířková vegetační pásma) splňte tyto úkoly:
 - Určete oblasti s nejvyšším průměrným ročním úhrnem srážek a vysvětlete příčiny tohoto rozložení.
 - Definujte základní typy vegetace v severní Evropě a určete, který z nich je zcela dominantní.
- Za pomocí mapy na straně 56, 57 (Hustota zalidnění) se pokusete vymezit nejhustěji zalidněné regiony severní Evropy a porovnejte celkovou hustotu zalidnění tohoto regionu se zbytkem Evropy.
- Za pomocí mapy na straně 61 (Obnovitelné zdroje elektřiny) určete, které severoevropské země mají největší podíl vodní energie a proč.
- Za pomocí mapy na straně 58, 59 (Hospodářství) definujte význam postavení severní Evropy v těžbě a přepravě ropy a zemního plynu.

Střední Evropa

- Střední Evropa zaujímá centrální část evropské pevniny. Na severu je omývána Severním a Baltským mořem, z jihu je ohrazena pásmem Alp, jižních Karpat a tokem řeky Drávy, západní hranici tvoří řeka Rýn. Na výhodě nemá přirozené hranice a plynule přechází do Baltské nížiny a běloruského Polesí.

Zajímavost ▾

- Středoevropský region byl v minulosti kulturně i ekonomicky homogenní, během studené války však došlo k jeho rozdělení železnou oponou na východní socialistické a západní kapitalistické země. Symbolem tohoto rozdělení byla existence dvou německých států. Kulturní, ekonomické i sociální rozdíly východní a západní poloviny regionu se dodnes nepodařilo zcela zahladit. Tento fenomén je velice dobře patrný na příkladu Německa, kdy i po několika dekadách od sjednocení existují značné rozdíly mezi jeho západní a východní částí.

- Středoevropské země spojuje:

- **Společně sdílená historie.** Více než 1 000 let byla většina zemí regionu součástí Svaté říše římské. Ve většině zemí na východě regionu navíc žila početná německá komunita.
- **Exponovaná poloha.** Zejména státy východní poloviny regionu byly v minulosti ohniskem velmocenského soupeření Ruska a Německa. Obě velmoci považovaly (a do určité míry stále považují) tuto oblast za svou sféru vlivu.
- **Časté změny státních hranic.** V průběhu 20. stol. zde docházelo k dramatickým změnám státních hranic zejména v důsledku dvou světových válek (což je nejvíce patrné na příkladu Polska).
- **Ekonomická sféra vliv Německa.** Německo je hospodářským lídrem regionu, jelikož všechny země střední Evropy jsou více či méně navázány na jeho ekonomiku.

Německo (Spolková republika Německo)

Rozloha	357 022 km ² (7)
Počet obyvatel	83,02 mil. (2)
Hustota zalidnění	233 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Berlín – 3,7 mil. obyv.
HDP/obyv.	52 555 USD
Úřední jazyky	němčina

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Německo je **nejlidnatějším a ekonomicky nejsilnějším státem Evropské unie** (Němci jsou po Rusech největším národem Evropy). Je jednoznačným hegemonem středoevropského prostoru, který byl Němci po staletí vnímán jako sféra jejich kulturního, ekonomického a v minulosti i politického vlivu. Současné Německo je spolu s Francií **hlavním pilířem evropské integrace**. Na severu hraničí s Dánskem a patří mu část severomořského a baltského pobřeží. Hranice s Polskem byla administrativně stanovena na řekách Odra a Nisa a je výsledkem porážky ve 2. světové válce. Hranice s Českem je naopak historicky stabilní a patří mezi nejstarší hranice v Evropě. Jižní hranici s Rakouskem a Švýcarskem tvoří předhůří Alp. Západní hranice s Francií a zeměmi Beneluksu přestavuje významnou kulturní hranici mezi západní Evropou a středoevropským prostředím. Tvoří ji řeka Rýn a pohoří Ardeny.

Přírodní podmínky

- Německo je tvořeno třemi přírodními celky, které jsou uspořádány v rovnoběžkovém směru. Severní třetina území je nížinatá, povrch byl v minulosti zarovnán ledovcem (pozůstatkem je například **Meklenburská jezerní plošina**). Pobřeží Severního moře je mělké a bahnité s řadou menších ostrovů. Baltské pobřeží je skalnaté s největším německým ostrovem **Rujána**. Povrch se dále stupňovitě zvedá k jihu. Centrální část Německa je rozčleněna řadou pahorkatin a vrchovin hercynského stáří. Mezi nejvýznamnější patří **Porýnská vrchovina** nebo **Harz** ve středním Německu či pohoří **Schwarzwald** na hranicích s Francií. Na jih Německa pak svým severním okrajem zasahuje **Alpy** s nejvyšším vrcholem celé země Zugspitze (2 963 m n. m.).

- Německem protéká řada významných evropských toků. Nejvýznamnějším z nich je bezesporu **Rýn** (nejvýznamnější říční dopravní tepna Evropy). Jižním Německem protéká řeka **Dunaj**, na východě jsou to řeky **Labe** a **Odra**. Řeky jsou propojeny řadou říčních kanálů, z nichž nejvýznamnější je kanál **Rýn–Mohan–Dunaj** spojující Severní a Černé moře. Podnebí je silně ovlivněno vzdáleností od moře. Severní část státu má deštivé oceánské klima. Směrem na jih narůstá kontinentalita.

Historie

- Současné Německo je výsledkem sjednocení po pádu železné opony v roce 1990. Jeho území bylo po většinu historie rozděleno do několika desítek samostatných státních celků (např. Bavorsko, Sasko, Durynsko, Falc) tvořících Svatou říši římskou. Moderní německý stát vznikl jako důsledek sjednocení roku 1871 pod nadvládou pruských panovníků. Německo bylo na konci 19. a v 1. pol. 20. stol. klíčovou evropskou velmocí s velkými teritoriálními ambicemi na východě. Během 20. stol. země rozpoutala a prohrála obě světové války. S těmito událostmi se pojí také ztráty území zejména na východě ve prospěch Polska. Po 2. světové válce pak bylo samotné Německo rozděleno mezi vítězné velmoci na západní Spolkovou republiku Německo (SRN) a komunistickou Německou demokratickou republiku (NDR). Po znovusjednocení se Německo stalo nejsilnějším státem Evropy a základním pilířem evropské integrace. Země je členem NATO i EU.

Obyvatelstvo

- Německo je po Rusku **druhým nejlidnatějším státem Evropy**. Země má velmi vysoký podíl imigrantů na celkové populaci. Žije zde více než **16 mil. obyvatel**, kteří nemají německé občanství nebo mají dvojí občanství. Mezi nejpočetnější menšiny patří Turci, Poláci a Rusové. Významnou skupinu tvoří potomci Němců odsunutých z východní a střední Evropy po roce 1945. V posledních desetiletích Německo vykazuje **značný populační úbytek**.
- Německo patří mezi **nejhustěji zalidněné země** v Evropě (227 obyv./km²). Převážná většina obyvatel žije v **západní části** státu. Významná je také vnitřní migrace, kdy východní spolkové země ztrácejí obyvatelstvo ve prospěch zemí západních. Největší megalopolis je **Porúří**, kde žije přes 10. mil. obyv. (jedná se o největší megalopoli v Evropě). Největšími městskými aglomeracemi jsou Berlín (3,7 mil.), Hamburk (1,8 mil.) a Mnichov (1,4 mil.). Osídlení má celkově polycentrický charakter s absencí jednoho hlavního spádového centra. Najdeme zde naproti tomu **84 měst s více než 100 tis. obyvateli**.

Hospodářství

- Země je dlouhodobě ekonomickým lídrem Evropy a tvoří **téměř 25 % HDP celé Evropské unie**. Její význam však značně přesahuje hranice evropského kontinentu. Jedná se o **4. největší ekonomiku světa** (po USA, Číně a Japonsku) a je 3. největším světovým exportérem (po Číně a USA). Německo je členem elitního klubu G7 i G20. Základem současné prosperity je „**německý hospodářský zázrak**“, ke kterému došlo v 50. letech 20. stol. po zničující porážce ve 2. světové válce. Významným impulzem bylo také vytvoření **společného evropského trhu**, na němž Německo značně profituje. Jistou komplikací pak bylo sjednocení východního a západního Německa, mezi nimiž dodnes panují nemalé ekonomické rozdíly. Německé průmyslové koncerny se řadí mezi největší na světě a ovládají řadu podniků v ostatních zemích Evropy i v zámoří. Země patří mezi přední producenty v oblastech **dopravního strojírenství, chemie, elektroniky, elektrotechniky**. Komplikací je ale závislost na dovozu surovin. Kromě černého a **hnědého uhlí** (největší těžitel na světě) nedisponuje téměř žádnými významnými nerostnými zdroji.

- **Energetika** patří mezi klíčová odvětví, Německo je největším evropským producentem i konzumentem elektřiny. V posledních letech prochází tento obor výraznou proměnou (politika zelené energie – Energiewende). Ve snaze snížit podíl jaderných a tepelných elektráren se masivně rozvíjí zejména **obnovitelné zdroje energie** (především větrné elektrárny).
- **Strojírenství a elektronika** je páteří německého průmyslu. Země je **4. největším producentem automobilů** na světě (VW, Mercedes-Benz, BMW, Audi, Porsche, Opel), významná je výroba **obráběcích strojů**, těžební a stavební techniky. V oblasti elektroniky a elektrotechniky je to zejména koncern Siemens (největší na světě), producent **optických přístrojů, elektrických zařízení, jemné mechaniky, medicínské techniky**.
- **Chemický průmysl** patří mezi tradiční obory, v nichž je Německo předním světovým výrobcem. Produkují se **plastické hmoty, hnojiva, syntetická vlákna**. Největšími světovými producenty jsou koncerny BASF a Bayer AG. Významná je také výroba pneumatik (Continental) či **farmaceutický průmysl**.
- **Zemědělství** patří mezi nejmechanizovanější na světě. Významná je především živočišná výroba (**mléko, maso, sýry**, 4.–5. místo na světě). V rostlinné výrobě má význam především produkce **brambor, chmele, ječmene**. Německo patří spolu s Francií k největším producentům potravin v Evropě.
- **Služby a finančníctví** jsou klíčovým oborem jak z hlediska zaměstnanosti, tak tvorby HDP. Světově významná je především oblast **pojišťovnictví** (Allianz) a **bankovnictví**. Finančním centrem Německa je **Frankfurt nad Mohanem**. Sídí zde např. Deutsche Bank (největší obchodní banka v Evropě) či Evropská centrální banka. I přesto, že se Německo může pyšnit řadou světově významných kulturních památek a přírodních zajímavostí, nepatří mezi vyhledávané cíle masové turistiky.

Administrativní členění a významné regiony

- Německo je federativní republika tvořená **16 relativně samostatnými spolkovými zeměmi**, které jsou pozůstatkem někdejší politické roztríštěnosti. Každá země má svou vlastní ústavu, zemskou vládu a zemský sněm. Největší spolkovou zemí je **Bavorsko**, nejlidnatější **Severní Porýní-Vestfálsko**. Jistou zajímavostí je také existence tří městských států (Berlín, Hamburk a Brémy).
- **Bavorsko** je největší, druhá nejlidnatější a **nejbohatší spolková země**. Významnými sídly jsou Mnichov, Norimberk, Augsburg, Würzburg. Díky vysoké životní úrovni se Bavorsko stalo zemí s **největším přílivem přistěhovalců**. Klíčovými odvětvími jsou **automobilový** (Audi, BMW), **strojírenský** (Bosch, Siemens) a **potravinářský průmysl** (živočišná výroba, pivo). Země je **nejvýznamnější turistickou destinací** v celém Německu. Turisty láká příroda (Bavorské Alpy) i nesčetné kulturní památky a historická centra měst.
- **Severní Porýní-Vestfálsko** je **nejlidnatější spolkovou zemí** (17,6 mil. obyv.). Velkými sídly jsou Düsseldorf, Kolín nad Rýnem, Dortmund, Essen. Nachází se zde největší sídelní megalopole v Německu (**Porúří**). Původní orientace na těžbu surovin a těžký průmysl se postupně proměnila. Dnes je Severní Porýní-Vestfálsko sídlem **především strojírenských a chemických koncernů** (ThyssenKrupp, RWE, Bayer). Významnou pozici si ale stále zachovává také **těžba hnědého uhlí** a energetika (tepelné elektrárny).
- **Porýní-Falc a Hesensko** jsou dvě spolkové země na západě Německa. Významnými sídly jsou Mohuč a **Frankfurt nad Mohanem**. Nachází se zde druhá nejvýznamnější sídelní oblast Německa (Porýní) na soutoku řek Rýn a Mohan. Tento region je centrem **elektrotechnického, strojírenského a farmaceutického průmyslu**. V sektoru služeb je nejvýznamnější **finančníctví a pojišťovnictví** (Frankfurt nad Mohanem je nejvýznamnějším finančním centrem Německa).

- Sasko** je nejvýznamnější a nejlidnatější stát tzv. **nových spolkových zemí** (bývalá NDR). Jeho metropolí jsou **Drážďany**. Nachází se zde největší sídelní konurbace východního Německa (**těžba hnědého uhlí, energetika, chemický průmysl**). Země trpí depopulací (stěhování obyvatel do západních regionů), vyšší nezaměstnaností a na německé poměry nižší životní úrovni.

Rakousko (Rakouská republika)

Rozloha	83 871 km ² (20)
Počet obyvatel	8,9 mil. (18)
Hustota zalidnění	106 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Vídeň – 1,8 mil. obyv.
HDP/obyv.	49 200 USD
Úřední jazyky	němčina, slovinština, chorvatština, maďarština

Vzávorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Rakousko je vnitrozemský středoevropský stát patřící spolu se Švýcarskem a Lichtenštejnskem mezi tzv. **alpské země** (většinu území pokrývají Alpy). Na severu hraničí s Německem a Českem, východní hranici má se Slovenskem a Maďarskem. Na jihu hraničí se Slovinskem a Itálií, západní hranici má se Švýcarskem a horským ministátem Lichtenštejnsko. Rakousko je federativním státem sestávajícím z **9 spolkových zemí** (nejlidnatější jsou **Vídeň** a **Dolní Rakousy**).

Přírodní podmínky

- Povrch Rakouska **tvoří ze 2/3 Alpy**. Ty se táhnou ve třech rovnoběžkových pásech od švýcarských hranic až k Vídni. Nejmohutnější jsou **Vysoké Taury** (Grossglockner, 3 798 m n. m.). Podél severní hranice s Českem zasahují na území Rakouska jižní okraje Českého masivu. Nížiny se nacházejí jednak podél toku Dunaje na severu země, jednak podél hranic s Maďarskem, kam zasahuje **Panonská nížina** (Vídeňská pánev).
- Klimaticky je země rozdělena na chladné oblasti Alp a nížinaté regiony s teplým a mírným klimatem, které má na východě kontinentální charakter. Alpy jsou pramenem oblastí řady říčních toků, jež mají **značný hydropotenciál**, který je využíván k výrobě elektřiny.

Historie

- Současné Rakousko je výsledkem rozpadu rakousko-uherské monarchie roku 1918. Od 13. stol. vzniklo volné spojení alpských států pod nadvládou Habsburků. V průběhu novověku byly připojeny také okolní státy (např. české země, Uhry), čímž se zformovala habsburská rakouská monarchie zasahující od Balkánu až po Čechy. Roku 1918 nastal rozpad monarchie a komplikované hledání vlastní národní identity. To vyvrcholilo v období po 2. světové válce (neblahé zkušenosti z nacistické minulosti a následné spojenecké okupace). Rakousko zůstalo v době studené války neutrální zemí, dodnes není členem NATO, členem EU je až od 90. let 20. stol.

Obyvatelstvo

- Rakousko je národnostně jednotná země (94 % obyvatel) s málo početnými **menšinami okolních národů** žijícími v pohraničních oblastech. Země má dlouholetou tradici multikulturní společnosti, která pramení z někdejšího postavení jádra mnohonárodnostní říše. To se týká zejména Vídně, kde před rokem 1918 tvořili Slované a Maďaři až 40 % populace. Dnes tvoří nejpočetnější menšiny zejména **Turci, lidé z balkánských zemí a východní Evropy**.
- Největšími sídly jsou **Vídeň** (kde žije celá **1/5 obyvatel země**), Graz, Linz a Salzburg. Zbytek tvoří malá sídla či **venkov, kde žije až 35 % populace**. Rozmístění obyvatel je velice nerovnoměrné a odpovídá přírodním poměrům. Alpské regiony v centrální části státu a na západě jsou zalidněny jen řídce, většina obyvatel žije v regionech Vídeň, Horní a Dolní Rakousy.

Hospodářství

- Země patří mezi hospodářsky nejvyspělejší státy (**na 3. místě v Evropě**). Přitom ještě v 50. letech 20. stol. bylo Rakousko ekonomicky zaostalejší než Československo. Dramatický růst ekonomiky nastal zejména od 60. let v souvislosti s rozvojem **turistického ruchu a moderních průmyslových oborů**. Země nemá takřka **žádné nerostné zdroje**, za zmínku stojí jen naleziště magnezitu či wolframu a menší množství ropy. V oblasti energetiky je lídrem ve sféře obnovitelných zdrojů, více než **70 % energie produkuje v hydroelektrárnách**.
- Z průmyslových oborů je významné zejména **hutnický železa a hliníku**. Ve zpracovatelském průmyslu dominují obory **lehkého strojírenství** (optická technika, elektronika), **chemického průmyslu** (plasty, umělá vlákna) a **spotřebního zboží** (sportovní potřeby, šperky, kancelářské potřeby). Mezi tradiční obory patří potravinářský průmysl a zejména **zpracování dřeva** včetně papírenského průmyslu. Významným zdrojem příjmů je také **cestovní ruch**, který se zaměřuje jednak na horskou turistiku, jednak na návštěvu kulturních památek (Vídeň, Salzburg). Zemi ročně navštíví až **24 mil. turistů**. Příjmy z cestovního ruchu představují téměř **10 % HDP**.

Švýcarsko (Švýcarská konfederace)

Rozloha	41 285 km ² (31)
Počet obyvatel	8,6 mil. (19)
Hustota zalidnění	208 obyv./km ²
Státní zřízení	direktoriální republika
Hlavní město	<i>de facto</i> Bern – 134 tis. obyv.*
HDP/obyv.	61 400 USD
Úřední jazyky	němčina, francouzština, italština, rétorománština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

* De iure Švýcarsko žádné hlavní město nemá.

- Švýcarsko je vnitrozemský středoevropský stát ležící převážně v Alpách a v jejich severním předhůří (patří mezi tzv. **alpské země**). Na severu hraničí s Německem, na východě leží horský miniatér Lichtenštejnsko a hranice s Rakouskem. Jižní hranice s Itálií běží převážně po alpských

vrcholcích. Západní hranicí vybíhá do Francie. Jedná se o federaci (byť v názvu se stále vyskytuje konfederace) tvořenou **26 relativně samostatnými kantony** s vlastní vládou, parlamentem a částí legislativy. Jistou zajímavostí je **absence oficiální hlavy státu** (vždy na rok je jím jeden ze členů spolkové vlády), a dokonce i oficiálního hlavního města.

Přírodní podmínky

- Páteři jsou **Alpy** v centrální a jižní části země (až **70 % rozlohy státu**). Švýcarsko má **nejvyšší průměrnou nadmořskou výšku v Evropě** (1 300 m n. m.). Nejvyšší vrcholy se nacházejí v **Peninských Alpách** na hranicích s Itálií (Dufourspitze, 4 634 m n. m.). V Bernských Alpách najdeme největší ledovce (Aletschský ledovec je nejdelenějším ledovcem v Alpách). Centrální a severní část země vyplňuje **Švýcarská plošina**, kde žije převážná většina obyvatel. Na severozápadě tvoří část hranice s Francií vápencové pohoří **Jura**.
- Ve švýcarských Alpách pramení řada evropských řek. Nejvýznamnější jsou **Rýn**, **Rhôna** nebo **Inn**. Značný hydropotenciál alpských řek je využíván k výrobě elektrické energie. Všechna jezera mají ledovcový původ. Mezi největší patří **Ženevské jezero** na hranicích s Francií, **Bodamské jezero** na hranicích s Německem či **Neuchâtelské jezero**. Nížinaté části Švýcarska mají charakter mírného oceánského klimatu, v horských oblastech jsou podnebné i vegetační pásy uspořádány podle výškové stupňovitosti.

Historie

- Země vznikala postupným připojováním jednotlivých kantonů. Prvotní spojení horských kantonů proti nadvládě římských císařů vzniklo již roku 1291. V dnešní podobě existuje země od roku 1815, kdy byla po porážce Napoleona obnovena švýcarská nezávislost a země získala nová území. Tehdy byla také vyhlášena švýcarská neutralita, kterou si země zachovala po celé 19. i 20. stol. Roku 1848 byla vyhlášena federalistická ústava a do švýcarského práva byly začleněny prvky přímé demokracie, které jsou pro Švýcarsko charakteristické (běžná jsou pravidelná celostátní i regionální referenda). Země dodnes není členem NATO, EU (patří však do schengenského prostoru) ani většiny dalších nadnárodních organizací. Členem OSN se stalo až roku 2002.

Obyvatelstvo

- Švýcarsko představuje v evropských poměrech jistou raritu. Přestože se více než 90 % obyvatel hlásí ke švýcarské národnosti, země je rozdělena podle jazykového a částečně i kulturního klíče na **německé kantony** (71 % obyvatel), **francouzské kantony** (22 % obyvatel), **italské kantony** (6 % obyvatel) a **rétorománské oblasti** (méně než 1 % obyvatel). Ve Švýcarsku se tak hovoří čtyřmi úředními jazyky.
- Rozmístění obyvatel je značně nerovnoměrné. V severní polovině státu žije **přes 80 % populace**, hustota zalidnění mnohde přesahuje 300 obyv./km². Švýcarsko nemá žádné milionové město. Největším sídlem je **Curych** (850 tis. obyv.), statisícovými městy jsou **Ženeva**, **Basilej**, **Bern**, **Lausanne**. Díky dlouhodobé neutralitě země zde sídlí řada **mezinárodních institucí** jako Světová obchodní organizace, Mezinárodní Červený kříž, Lékaři bez hranic, UEFA, FIFA, Mezinárodní olympijský výbor a mnohé další.

Hospodářství

- Švýcarsko patří k nejbohatším zemím světa, zdejší obyvatelstvo se těší nebývale vysoké životní úrovni a dlouhodobé ekonomické a politické stabilitě. Dle **indexu lidského rozvoje** je celosvětově na **2. místě za Norskem**. Země nedisponuje takřka **žádnými nerostnými zdroji**. Využívá ale hydropotenciál alpských řek k výrobě elektřiny (60 % produkce).

- Průmysl se zaměřuje na materiálově nenáročná odvětví **zpracovatelského průmyslu s vysokou přidanou hodnotou a technologickou náročností**. Běžné je propojení průmyslových podniků s vědeckotechnickými institucemi. Strojírenský průmysl produkuje **hodinky** (Rolex, Omega), **jemnou mechaniku, elektroniku, optiku**. Světově významný je **farmaceutický průmysl**. Zemědělství se zaměřuje na produkci mléka a mléčných výrobků (Nestlé, Lindt). Klíčovou roli hraje finanční sektor. Švýcarsko je **jedním z center světového bankovnictví** a švýcarské banky se těší nadstandardním privilegiím. **Příjmy z finančního sektoru činí přes 20 % HDP**. Hlavním centrem bankovnictví je Curych. V oblasti služeb je významný také cestovní ruch. Zemi ročně navštíví **15 mil. turistů** a příjmy z cestovního ruchu tvoří téměř **10 % HDP**.

Lichtenštejnsko (Lichtenštejnské knížectví)

Rozloha	160 km ² (42)
Počet obyvatel	38 tis. (42)
Hustota zalidnění	225 obyv./km ²
Státní zřízení	konstituční monarchie
Hlavní město	Vaduz – 5 tis. obyv.
HDP/obyv.	139 300 USD
Úřední jazyky	němčina

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Jeden z nejmenších států světa ležící v alpském údolí na hranicích Rakouska a Švýcarska. Panství rodu Lichtenštejnů existovalo jako svobodný stát v rámci Svaté říše římské. Hlavním rodovým sídlem se stalo až po 2. světové válce.
- Lichtenštejnsko patří mezi **nejbohatší státy světa**. **Hodnotou HDP/obyv. zaujímá 1. místo ve světě**. Země funguje jako významné bankovní a finanční centrum. Díky nízkým daním zde má své sídlo řada zahraničních společností a země funguje jako **daňový ráj**. Vedle toho zde sídlí řada menších průmyslových podniků z oboru **lehkého strojírenství, elektroniky**. Jistou zajímavostí je výroba **dentistických a protetických pomůcek**.

Polsko (Polská republika)

Rozloha	312 679 km ² (9)
Počet obyvatel	38,4 mil. (8)
Hustota zalidnění	123 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Varšava – 1,8 mil. obyv.
HDP/obyv.	29 923 USD
Úřední jazyky	polština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Polsko je přímořský stát ve východní části střední Evropy při pobřeží Baltského moře. Na severovýchodě hraničí s ruskou Kaliningradskou enklávou a Litvou, na východě s Běloruskem a Ukrajinou. Jižní hranici se Slovenskem tvoří Karpaty, s Českem jsou to hory Českého masivu. Západní hranice s Německem leží na řekách Odra a Nisa. **Polsko měnilo během moderní historie své hranice dosti dramaticky.** Předválečná východní hranice sahala daleko na východ do Litvy, Běloruska a západní Ukrajiny (toto území pak obsadil Sovětský svaz). Celou západní třetinu svého současného území (Slezsko a Pomořansko) země získala na Německu roku 1945. Polsko je unitárním státem, administrativně se dělí na **16 vojvodství**. Největším a nejlidnatějším je vojvodství Mazovské (leží zde Varšava), druhým nejlidnatějším je Slezské vojvodství (největší konurbace Katovic).

Přírodní podmínky

- Polsko je nižinatý stát, **3/4 jeho území vyplňují nížiny**, zbytek tvoří pahorkatiny. Hornatiny se nacházejí jen podél jižní hranice. Nejvýznamnější jsou **Tatry** na hranicích se Slovenskem (Rysy, 2 499 m n. m.). Mezi další významná pohraniční pohoří patří **Krkonoše, Jizerské hory, Slezské Beskydy, Bieszczady**. Nížinatá je zejména severní a centrální část, která je součástí rozlehlé **Středoevropské nížiny** táhnoucí se z Německa do Běloruska. Baltské pobřeží je rovněž mělké, písčité s řadou **písečných kos** (nejvýznamnější je Helská kosa), časté jsou i **písečné duny**. Povrch Polska byl významně modelován pevninským ledovcem. Jeho pozůstatkem jsou jezerní plošiny na severu a severovýchodě země (**Mazurská jezerní plošina**).
- Zemí protéká několik významných řek ústících do Baltského moře. Nejvýznamnější jsou **Visla a Odra**. Polsko leží v přechodné zóně mezi oceánským klimatem na západě a kontinentálním na východě. Z lesních porostů dominují nížinné listnaté nebo smíšené lesy pokrývající necelých 30 % rozlohy země.

Historie

- V současných hranicích země existuje od roku 1945. Polsko bylo po nemalou část své historie rozděleno na jednotlivá údělná knížectví, na počátku novověku pak došlo ke spojení se sousední Litvou (Polsko-litevská unie). Během trojího dělení Polska na konci 18. stol. jeho území obsadilo sousední Rusko, Rakousko a Prusko. Polský stát byl obnoven až po roce 1918. Země se stala dějištěm dvojího útoku Německa na Rusko (v obou světových válkách). Ve 2. světové válce Polsko ztratilo 16 % své populace (největší podíl ze všech zemí). Během studené války se zde vytvořilo nejmasovější protikomunistické hnutí (odborové hnutí Solidarita). Proto zde již v roce 1989 proběhly svobodné volby a země se vrátila na cestu demokracie. Dnes je Polsko členem NATO i EU a patří mezi nejtěsnější spojence USA v Evropě.

Obyvatelstvo

- Polsko je národnostně jednotná země (na rozdíl od mnohonárodnostního meziválečného Polska). Plných **99 % obyvatel se hlásí k polské národnosti**. Nenajdeme zde žádné významné menšiny, země není cílem masové imigrace posledních desetiletí. V řadě zemí světa naproti tomu žijí relativně **početné polské komunity emigrantů**, především v Německu či v USA (až 7 mil. obyvatel). Po 2. světové válce a změnách polských hranic bylo přesídleno několik milionů osob, z toho 2 mil. Poláků z východních regionů zabraných SSSR a bezmála 6 mil. Němců ze západních regionů přidělených Polsku.
- Rozmístění obyvatel je poměrně nerovnoměrné. Nejhustěji jsou zalidněny regiony **Malopolska** (s centrem v Krakově) a především **Horního Slezska**, kde se nachází největší polská konurbace s centrem v Katovicích (hustota zalidnění zde přesahuje 200 obyv./km²). Sever a severovýchod

země je naproti tomu zálidněn jen řídce. V Polsku se nachází jedno milionové sídlo (Varšava), dalšími velkými sídly nad 400 tis. obyvatel jsou **Kraków, Łódź, Wrocław, Poznań, Gdańsk, Szczecin**. Jistým specifikem polských demografických poměrů je vysoký stupeň religiozity (přes 80 % populace). Významné postavení v polské společnosti si zachovala katolická církev.

Hospodářství

- Polsko je průmyslově-zemědělský stát patřící mezi středně vyspělé evropské země s dokončenou transformací na tržní hospodářství. Země disponuje relativně **bohatými nerostnými zdroji**. Mezi nejvýznamnější patří **černé uhlí** (1. v Evropě a 7. na světě) nacházející se zejména v Horním Slezsku. Uhlí je základem polské energetiky, takřka 100 % elektřiny se vyrábí v uhlíčných elektrárnách (elektrárna Bełchatów je největší uhelovou elektrárnou v Evropě). Z dalších surovin je to především **měď's příměsi stříbra** v Dolním Slezsku (1. v Evropě) nebo **síra** (1. na světě) a **kamenná sůl**.
- Základem těžkého průmyslu je **hutnictví a chemický průmysl** zpracovávající domácí suroviny. Dále těžké **strojírenství** zaměřující se na produkci těžebních a obráběcích strojů. Téměř **1/2 území Polska zaujímá orná půda**. Země je předním producentem a exportérem zemědělských produktů a potravin v Evropě. **Zemědělství zaměstnává téměř 20 % obyvatel** (ve východních regionech je to přes 40%). Dominují drobné soukromé farmy, které fungovaly i v dobách komunismu (neproběhla zde takřka žádná kolektivizace venkova). V živočišné produkci je nejvýznamnější **chov prasat** (7. na světě) a výroba produktů z veřňového masa. Rostlinná výroba se zaměřuje na produkci **brambor** (3. na světě), obilovin, cukrové řepy a lnu. Jistou zajímavostí je evropsky významná produkce medu.

Česko (Česká republika)

Rozloha	78 866 km ² (21)
Počet obyvatel	10,6 mil. (13)
Hustota zalidnění	134 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Praha – 1,3 mil. obyv.
HDP/obyv.	38 019 USD
Úřední jazyky	čeština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Česko je vnitrozemský stát ležící ve středu evropského kontinentu. Je jednou ze tří zemí Evropské unie, která **nemá žádnou vnější hranici společenství** (stejně jako Rakousko a Lucembursko). Na severu hraničí s Polskem (792 km), na východě se Slovenskem (252 km), na jihu s Rakouskem (466 km), nejdelší hranici má na západě s Německem (810 km). Země má pravidelný tvar protažený v rovnoběžkovém směru. Délka území ve směru **východ–západ je 493 km**, šířka ve směru **sever–jih je jen 278 km**. Nejsevernější obcí je Lobendava ve Šluknovském výběžku, nejjižnější je Vyšší Brod u Českého Krumlova. Nejzápadnější obcí je Krásná u Aše a nejvýchodnější je obec Hrčava nedaleko Jablunkova. Hranice Česka patří mezi nejstarší a nejstabilnější v Evropě (bez

zásadních změn již více než 1 000 let). To se týká zejména hranic s Německem a Polskem (přirozená hranice po vrcholcích pohraničních pohoří).

- Území Česka leží ve **strategicky exponovaném regionu**, kde se v historii střetávaly teritoriální zájmy dvou největších evropských velmcí (Německa a Ruska). Historicky patří do regionu střední Evropy, po staletí byla země pod silným kulturním a ekonomickým vlivem Německa a Rakouska, v poválečném období byla ve sféře vlivu Ruska. Po pádu železné opony se opět silně integrovala do evropských struktur. Dnes je typická silná ekonomická provázanost zejména s Německem. Území Česka prochází několik významných tranzitních koridorů, byť země nemá vyloženě charakter tranzitního území (na rozdíl například od Polska). Nejvýznamnější je spojnica severní Evropy (Pobaltí) s jihem (Jadran) procházející Moravou, od středověku známá jako **jantarová stezka**. Dnes patří mezi přední evropské tranzitní trasy.

Přírodní podmínky

1. Povrch

- Území Česka je tvořeno dvěma geologickými jednotkami. **Česká vysočina** (někdy označována jako Český masiv) zaujímající většinu území státu (Čechy, západní část Moravy a Slezska) a **Východní Karpaty** ležící na hranicích se Slovenskem.

- **Česká vysočina** je geologicky starší jednotkou. Byla vyvrásněna **hercynským vrásněním** (podobně jako území Německa a západní Evropy) v době prvohor. Toto vrásnění zde vytvořilo soustavu velehor, které byly erozí ve druhohorách zarovnány v parovinu. Jedním z důsledků tohoto vývoje bylo obnažení řady hlubinných ložisek, zejména rudních surovin, které byly následně dobývány převážně v období středověku a raného novověku. Třetihorní **alpinské vrásnění** pak vytvořilo soustavu **kerných pohoří** v pohraničních oblastech (např. Krušné hory). Ve vnitrozemí naopak docházelo k poklesům a vzniku rozsáhlých pánví. Tím získalo území charakter kotliny uzavřené pásmem okrajových pohoří. Během alpinského vrásnění se zde také objevily projevy vulkanismu. Ve vnitrozemí tak vznikla některá **sopečná pohoří** (Dourovské hory, České středohoří, Lužické hory) a osamělé lávové kupy (např. Říp, Ralsko, Bezděz, Venušina sopka). **Čtvrtohorní zalednění pohraničních pohoří** během dob ledových vytvořilo glaciální útvary. Ať už jde o ledovcová jezera na Šumavě, ledovcová údolí v Krkonoších a v Hrubém Jeseníku, či mrazové sruby ve vrcholových partiích hor. Na severní pohraničí (Ostravsko) dokonce pronikly i okraje pevninského ledovce z Polska.
- **Karpaty** byly až do konce druhohor mořským dnem, které bylo vyzdvíženo **alpinským vrásněním**. Na území Česka proniklo jen východní předhůří celého horského systému nacházejícího se zejména na Slovensku a v Rumunsku. Východní Karpaty byly vyvrásněny z mořských sedimentů do podoby **příkrovového pohoří** (nejvyšší jsou Moravskoslezské Beskydy). Tato pohoří jsou typická značným vertikálním převýšením. Karpaty jsou od České vysočiny odděleny pásmem **Vněkarpatských sníženin** (moravské úvaly).

- Česko patří ke geomorfologicky pestrým územím. Typické jsou pro něj rozlohou malé jednotky pahorkatin, vrchovin, kotlin a pánví. Převládajícím typem reliéfu jsou **pahorkatiny a vrchoviny** s nadmořskou výškou do 500 m n. m. – více než **65 % území**. Tvoří jednak předhůří pohraničních pohoří (např. Nízký Jeseník, Šumavské podhůří), dále pak rozlehlé vnitrozemské pahorkatiny a vrchoviny (např. Českomoravská vrchovina, Středočeská pahorkatina). **Hornatiny** s nadmořskou výškou přesahující 500 m n. m. zaujímají **15 % rozlohy státu**. Jedná se zejména o soustavu pohraničních pohoří (Krkonoše, Hrubý Jeseník, Krušné hory, Orlické hory, Šumava, Moravskoslezské

Beskydy). Mezi hornatiny lze také řadit některá menší vnitrozemská pohoří (např. Brdy, Ždárský les). **Nížiny a roviny** zaujímají necelých **20 % území**. V Čechách mají charakter mezihoršských pánví. Nejrozsáhlejší je Česká tabule, která je se svou rozlohou $11\,241\text{ km}^2$ nejrozlehlejší českou rovinou (střední nadmořská výška je 280 m n. m.). Mezi další patří podkrušnohorské či jihočeské pánve. Na Moravě a ve Slezsku tvoří nížiny soustavu vněkarpatských sníženin táhnoucí se od hranic s Polskem (Ostravská pánev a Moravská brána) až po jihomoravské úvaly (Dolnomoravský, Hornomoravský a Dyjsko-svratecký úval).

► Školní atlas Česko str. 6–9

Česká nej...

Nejvyšší hora	Sněžka (1 602 m n. m.)
Nejnižší bod	Labe u obce Hřensko (115 m n. m.)
Plošně nejrozsáhlejší pohoří	Nízký Jeseník ($2\,894\text{ km}^2$)
Největší vulkanický vrchol	Milešovka (836 m n. m.)
Nejrozsáhlejší krasové území	Moravský kras (152 km^2)

2. Podnebí

- Česko leží v oblasti **mírného klimatu** v přechodné zóně mezi oceánským klimatem západní Evropy a kontinentálním klimatem na východě. Po většinu roku je dominantní **západní, resp. severozápadní směr větrů**. Pouze během letních či zimních měsíců může převládnout jihovýchodní či severovýchodní směr, který přináší klimaticky extrémní situace (silná vedra, nebo naopak tuhé mrazy). Počasí v tomto prostoru je typické **značnou proměnlivostí** (během roku přejde přes naše území více než 100 frontálních systémů). Místní klima je závislé zejména na nadmořské výšce. Tomu odpovídají také klimatické oblasti. **Teplá oblast** se nachází v nížinách, roční průměrné teploty přesahují 8°C . **Mírná oblast** v regionech pahorkatin a vrchoviň, roční průměrné teploty se pohybují v rozmezí $6\text{--}8^\circ\text{C}$. **Chladná oblast** v nadmořských výškách nad 800 m n. m., roční průměrné teploty jsou pod 6°C . Mezi nejteplejší regiony patří Dolnomoravský, Dyjsko-svratecký úval a Praha (Hodonín, Dobřichovice u Prahy). Nejchladnější jsou vrcholy pohraničních pohoří (Sněžka, Praděd).
- Regionální rozdíly v úhrnu srážek nejsou v Česku extrémní, jsou ovlivněny kromě nadmořské výšky (horské oblasti jsou deštivější) také **polohou vůči převládajícímu směru větrů** (východní svahy leží ve srážkovém stínu). Nejsuššími lokalitami jsou nížiny a pánve na východních svazích hor, nejdeštivějšími jsou pak jejich západní návětrné strany. Nejmenší roční úhrny srážek mají podkrušnohorské pánve na **Žatecku a Lounsku** a také Dyjsko-svratecký úval (450 mm). Nejdeštivější jsou **Krkonoše a Jizerské hory** (1 700 mm). Nejdeštivějšími měsíci jsou červen a srpen (spadne 40 % celoročního úhrnu), nejsušší pak leden a únor.
- V posledních letech se Česko potýká s problémy **intenzivního sucha**. Tento jev je spojován s globálními klimatickými změnami. Intenzita srážek na mnoha místech poklesla o 1/3, nebo dokonce o 1/2, což vede ke značným škodám v zemědělství a k odumírání lesních porostů v horškých oblastech. Index intenzity sucha je největší v regionech Hornomoravského úvalu, Poodří a ve středním Polabí.

► Školní atlas Česko str. 10

Klimatické statistiky

Průměrná roční teplota	8 °C (za posledních 10 let stoupla o 1,2 °C)
Nejvyšší průměrná roční teplota	Hodonín, Praha (10 °C)
Nejvyšší absolutní teplota	Dobřichovice u Prahy (40,4 °C)
Nejnižší roční průměrná teplota	Sněžka (0,2 °C)
Nejnižší absolutní teplota	Litvínovice u Českých Budějovic (-42,2 °C)
Nejvyšší roční úhrn srážek	Bílý Potok v Jizerských horách (1 700 mm)
Nejnižší roční úhrn srážek	Velké Přítočno u Kladna (247 mm)

3. Vodstvo

- Země leží na jednom z hlavních evropských rozvodí rozdělujícím území státu na tři úmoří. Úmoří **Severního moře** odvodňuje řeka Labe (65 % rozlohy), úmoří **Černého moře** odvodňuje řeka Morava (28 % rozlohy státu), úmoří **Baltského moře** odvodňuje řeka Odra (7 % rozlohy státu). Těmito třemi řekami odtéká téměř veškerá voda. Na území Česka naproti tomu nepřítéká žádná řeka, vodní režim je tak plně závislý na srážkách. Všechna tři úmoří se sbíhají na úpatí **Králického Sněžníku**, který je jedním z významných evropských rozvodí. Největší českou řekou je **Labe** pramenící v Krkonoších. V Hřensku, kde opouští území státu, má průměrný průtok 308 m³/s. Jejím největším přítokem je Vltava, která je nejdelší českou řekou (430 km). Nejdelší řekou na Moravě je řeka Morava pramenící v Hrubém Jeseníku. Má délku 354 km.
- Jezera jsou v česku poměrně vzácná. Většina z nich jsou ledovcová jezera, která se zachovala na Šumavě (největší z nich je **Černé jezero**, 18,4 ha). Významnou funkci v české krajině mají rybníky budované převážně od 16. stol. Největší rybniční soustava se nachází v jihoceských pánvích (Třeboňská a Českobudějovická). Největším rybníkem je **Rožmberk** s rozlohou 647 ha. Mnohé rybniční soustavy byly v minulosti vysušeny a proměněny v zemědělskou půdu (např. na Pardubicku). Od konce 19. stol. a zejména ve 20. stol. byla budována soustava přehrada. Nejvýznamnější je **Vltavská kaskáda** zahrnující 9 přehrad s protipovodňovou a hydroenergetickou funkcí. Největšími přehradami jsou **Lipno**, které je největší vodní plochou v zemi (48,7 km²), a **Orlick** zadržující ze všech českých přehrad nejvíce vody (720 mil. m³). Celkem se v Česku nachází více než 160 přehradních nádrží zadržujících přes 3 400 mil. m³ vody.
- Největšími zásobárnami podzemních vod jsou křídové sedimenty **České tabule**. Další významné vodní zdroje se nacházejí v pánevních oblastech jižních a severních Čech a v moravských úvalech. Česko je bohaté na minerální vody. Největší koncentrace minerálních pramenů se nachází podél krušnohorského zlomu (**Vřídlo v Karlových Varech** je s teplotou 73 °C nejteplejším pramenem).

4. Půdy a biosféra, ochrana přírody

- Nejúrodnějšími půdami jsou **černozemě**, které jsou ale velmi vzácné. Nacházejí se jen v nejteplejších a nejsušších regionech ve středním Polabí a Poohří a také v moravských úvalech. Nejčastějším typem půd v nížinatých oblastech jsou **hnědozemě**. V pahorkatinách a vyšších nadmořských výškách jsou to nejčastěji **hnědé lesní půdy** v kombinaci s **podzoly** (např. Českomoravská vrchovina). V náplavách dolních toků řek se vyvinuly soustavy nivních půd.

- Díky pestrým geomorfologickým poměrům je česká krajina charakteristická střídáním maloplošných přírodních celků. Jednotlivé typy krajiny mají mozaikovitý charakter. **Lesy** pokrývají 33 % rozlohy země (ještě na počátku středověku pokrývaly lesy takřka 90 % její rozlohy). Většinu lesů tvoří **smrkové monokultury** či smrkové porosty s nevýznamným zastoupením dalších druhů. Tyto lesy byly vysazeny v období 19.–20. stol. poté, co byly původní listnaté a smíšené porosty vykáceny (pro potřeby průmyslové revoluce). Většina lesních porostů plní hospodářskou funkci (těžba dřeva). Díky klimatickým změnám a narůstajícímu suchu se české lesy v posledních letech potýkají s nebývalou kalamitou spojenou s **invazí kúrovce**. Odhaduje se, že napadené a zničené lesní porosty tvoří až 25 % všech lesních ploch. Proto se do budoucna bude patrně skladba českých lesů měnit. **Kulturní step**, tedy zcela odlesněná krajina využívaná jako intenzivní orná půda či louky, pokrývá 20 % rozlohy Česka. Kulturní step se nachází zejména v nejúrodnějších nížinách v Polabí, Pooří a v moravských úvalech. Pro většinu pahorkatin a vrchovin je typická **krajinná mozaika**, kde se na malých plochách střídají lesní porosty, louky, pastviny a orná půda.
- Ochrana přírody je v Česku realizována především legislativou vyplývající ze Zákona o ochraně přírody a krajiny, která se vztahuje na celé území státu. Zvláště chráněná území zahrnují jak **maloplošná** (přírodní rezervace a národní přírodní rezervace), tak **velkoplošná** území (chráněné krajinné oblasti a národní parky). **Chráněné krajinné oblasti**, kterých je celkem 26, pokrývají území o rozloze více než 9 000 km², což představuje bezmála 12 % rozlohy Česka. **Národní parky**, které požívají nejvyšší stupeň ochrany, jsou 4 (Krkonošský NP, Šumavský NP, NP České Švýcarsko a NP Podyjí).

▶ Školní atlas Česko str. 12–13

Historie

- Česká republika vznikla 1. 1. 1993 po rozpadu Československa. Historie českého státu však sahá až do raného středověku, kdy na tomto území vznikly dva státní celky (nejstarší slovanské státy v Evropě). Nejprve Velkomoravská říše a následně přemyslovský český stát. Ten se skládal z několika relativně nezávislých historických zemí (Čechy, Morava, později Slezsko, Horní a Dolní Lužice a několik dalších území). České země si dokázaly uchovat relativní suverenitu, byť byly od počátku součástí německé Svaté říše římské. Během 16. stol. se země integrovala spolu se sousedními Uhry a Rakouskem do nadnárodního soustátí habsburské monarchie. Nezávislost získala až roku 1918, kdy bylo vyhlášeno Československo a české země se spojily se sousedním Slovenskem (dříve součást Uher). Po celá staletí byly české země státem obývaným dvěma národy. Vedle Čechů zde žili také Němcii tvořící zhruba 30 % populace (zejména v pohraničí). Jejich vzájemný stupňující se konflikt eskaloval v předevečer 2. světové války odtržením pohraničních oblastí a jejich připojením k nacistickému Německu. Došlo tak k porušení územní integrity státu, která trvala celých předchozích 1 000 let. Po porážce nacismu a obnovení československé územní celistvosti bylo takřka veškeré německé obyvatelstvo vystěhováno do sousedního Německa a Rakouska. Země se v poválečném období dostala na 40 let do sovětské sféry vlivu, což se mimo jiné projevilo také invazí sovětských vojsk (a dalších zemí pod sovětským vlivem) v roce 1968, když se objevily tendenze směřující k demokratizaci politického systému. Po pádu komunismu v Evropě se po více než 80 letech rozpadlo také Československo a obě nástupnické země (Česko a Slovensko) se integrovaly do evropských struktur. Dnes je země členem EU i NATO.
- Určitou zvláštností je přetrvávající neukotvenost názvu státu. Od roku 1993, kdy země vznikla, byl v oficiálním i neoficiálním styku používán název „Česká republika“. Absence jednoslovného označení státu, což je věc zcela běžná u ostatních zemí, vedla k používání označení „Česko“, které

se ale do veřejného prostoru dostává jen velice obtížně. V mezinárodním kontextu se v posledních letech prosazuje označení „Czechia“ namísto „Czech Republic“.

Obyvatelstvo

- Česko je národnostně jednotným státem (**93 % obyvatel se hlásí k české nebo moravské národnosti**), címkž se liší od předválečného mnohonárodnostního státu. Národnostní menšiny tvoří zejména **Slováci (2 % populace)**, dále Němci, Poláci či Romové. České země byly během 20. stol. cílem migrace řecké či vietnamské populace v 50.–70. letech a migrantů z východní a jihozápadní Evropy (zejména z Ukrajiny) po pádu komunismu. V minulosti proběhly také vlny emigrace. Největší v letech 1945–1946, kdy byly odsunuty **téměř 3 mil. sudetských Němců**. Mnohé pohraniční okresy v západních či jižních Čechách a také na severní Moravě nebyly dodnes dosídleny. Významné emigrační vlny tvořili také lidé prchající před komunismem v 50. letech a po roce 1968. Během posledních desetiletí se počet obyvatel stabilizoval na **10,6 mil.**, mírný přírůstek je dán výhradně imigrací.
- Z hlediska struktury populace lze vysledovat několik významných disproporcí v rozložení věkové pyramidy. Mezi silné ročníky patří lidé narození v době poválečného babyboomu v 50. letech 20. stol., zejména ale tzv. **Husákovy děti**, tedy lidé narození během doposud největší populacní exploze v 70. letech. Tato skupina tvoří nejpočetnější vrstvu populace. Mezi slabé ročníky naopak patří lidé narození okolo roku 2000 a po něm, kdy porodnost klesla na historické minimum. Česko patří k zemím s **regresivním typem populace**, který je typický pro většinu evropských zemí.
- Hustota zalidnění je v celku rovnoměrná a dosahuje v celostátním průměru **134 obyv./km²**. Mezi nejhustěji zalidněné regiony patří oblasti těžkého průmyslu a těžby nerostných surovin. Především jde o **Ostravsko** (okres Karviná má 719 obyv./km²) a oblast severočeských podkrušnohorských pánví (**Mostecko, Ústecko**). Hustě zalidněny jsou také úrodné nížiny v okolí velkých sídel (Pardubicko a Královéhradecko, okolí Olomouce, Brna). **Největší aglomerací je Praha**, která spolu se svými venkovskými okresy čítá téměř 2 mil. obyv. (samotná Praha má **1,3 mil.**). Oblastmi s nízkou hustotou zalidnění jsou pohraniční pohoří, mnohde jde navíc o pozůstatek odsunu sudetských Němců. Mezi nejřidčeji zalidněné regiony patří v Čechách okresy **Prachatice** (36 obyv./km²), Český Krumlov, Tachov, Klatovy, na Moravě Jeseník a Bruntál. Urbanizace dosahuje celostátně **74 %**.
- Z hlediska vnitřní migrace dochází v posledních desetiletích k výraznému odliwu obyvatel z dříve prosperujících průmyslových aglomerací do velkých měst a do regionů na západě země. Největší úbytky obyvatel mají regiony **Moravskoslezský, Ústecký a Zlínský**. Největší přírůstky pak především kraje **Středočeský** (zejména okolí Prahy), **Jihomoravský** (okolí Brna), **Jihočeský a Plzeňský**. Zvláštností je extrémně **nízký stupeň religiozity** české populace, který patří k nejnižším na světě. Věřících je v zemi pouze něco přes 20 %. Největší církvi je římskokatolická, mezi další patří husité a řada evangelických církví. Stupeň religiozity je nejvyšší na Brněnsku, Zlínsku a Opavsku.
- Sídelní struktura v Česku má silně polycentrický charakter. Největším sídlem je Praha, kde žije přes 12 % populace státu. Dále se zde nachází 5 měst nad 100 tis. obyv., 12 měst má nad 50 tis. obyv. V Česku je celkem 6 258 sídel, z nichž 603 má status města.

Sídla nad 50 tisíc obyvatel

Název	Počet obyvatel	Název	Počet obyvatel
Praha	1 308 632	Pardubice	90 688
Brno	380 681	Zlín	74 997
Ostrava	289 128	Havířov	71 903
Plzeň	172 441	Kladno	69 054
Liberec	104 445	Most	66 186
Olomouc	100 523	Opava	56 638
České Budějovice	94 014	Frýdek-Místek	55 931
Ústí nad Labem	92 952	Karviná	52 824
Hradec Králové	92 742	Jihlava	50 742

Hospodářství

- Česko je hospodářsky vyspělá země s dlouhou tradicí průmyslové výroby, intenzivním zemědělstvím a **ukončenou hospodářskou transformací** po přechodu od plánované k tržní ekonomice. Transformace ekonomiky, která proběhla v 90. letech 20. stol., obnovila tržní mechanismy, provedla rozsáhlé restituce a privatizace státního majetku do soukromých rukou. Značnou část pak získaly zahraniční společnosti (příkladem je Škoda Auto vlastněná německým VW). V tomto ohledu patří Česko v Evropě mezi země s **nejvyšším podílem zahraničního kapitálu** na domácí produkci (vyšší podíl má jen Malta, Bulharsko a Estonsko). Česko patřilo tradičně mezi ekonomicky vyspělé země již od 19. stol. I přes stagnaci a úpadek ekonomiky v éře komunismu si země udržela pozici hospodářský nejvyspělejšího státu východního bloku. I dnes má Česko nejlepší ekonomické parametry ze všech postkomunistických zemí (s výjimkou Slovenska). Ekonomický výkon dosahuje **80% průměru EU**.

Vybrané ekonomické ukazatele

HDP/obyv.	38 019 USD (36. na světě)
Podíl ekonomicky aktivních na celkové populaci	52 %
Primární sektor	3 % e. a. o.*
Sekundární sektor	38 % e. a. o. (nejvyšší podíl ze zemí EU)
Tertiální sektor	59 %
Hlavní obchodní partner	Německo (31 % zahraničního obchodu)
Druhý nejvýznamnější obchodní partner	Slovensko (9% zahraničního obchodu)
Podíl zemí EU na celkovém zahraničním obchodu	84%
Ekonomicky nejvýznamnější regiony	Praha (25 %), Středočeský, Jihomoravský, Moravskoslezský (každý po 10 %)**
Ekonomicky nejslabší regiony	Karlovarský (2 %), Liberecký (3 %)**

*e. a. o. – ekonomicky aktivní obyvatelstvo.

**Hodnota udává podíl na tvorbě celostátního HDP.

1. Zemědělství

- Česko nemá vhodné přírodní podmínky pro rozsáhlejší zemědělskou produkci (na rozdíl od sousedního Polska či Slovenska). Země kryje svou **vlastní produkci jen 60 %** spotřeby potravin. Dnes je zemědělství chápáno spíše jako prostředek péče o krajинu a rozvoje venkova. Pro zemědělské účely je využíváno **54 % rozlohy Česka** (orná půda, louky, pastviny, sady, vinice a chmelnice). Z hlediska vhodnosti pěstování specifických plodin lze území státu rozdělit na **4 zemědělské oblasti**:
 - **kukuřičná oblast** – v nejúrodnějších nížinách moravských úvalů; hlavními plodinami jsou kukuřice, pšenice, olejniny (řepka), vinná réva
 - **řepařská oblast** – nachází se v nížinách a mírných pahorkatinách Polabí, Pooří, na střední Moravě; významnými plodinami jsou obilniny, cukrová řepa, ovoce a chmel
 - **bramborářská oblast** – nalézá se ve vyšších polohách vrchovin s méně úrodnými půdami; jedná se o plošně nejrozsáhlejší území; pěstují se zejména brambory, méně náročné obiloviny, pícniny, významný podíl představují pastviny
 - **horská oblast** – zaujímá horské a podhorské oblasti; dominantní je produkce krmiv pro hospodářská zvířata a lesní hospodářství

- **Živočišná výroba** v Česku převládá nad rostlinnou. Klíčový je především **chov prasat** (více než 50 % spotřeby masa). **Hovězí dobytek** je chován zejména na mléko, produkce jatečního skotu v minulých desetiletích klesla na minimum. **Chov drůbeže** se soustředuje do velkých městských aglomerací.

▶ Školní
atlas
Česko | str.
21

2. Průmysl

- Země má dlouhodobou průmyslovou tradici již od 19. stol. V dobách komunismu došlo k masivnímu rozvoji těžkého průmyslu na úkor všech ostatních oborů. Dnes je dominantní složkou sekundárního sektoru zejména **strojírenství** (zejména produkce komponentů a součástek) a **chemický průmysl**. V oblasti těžkého průmyslu došlo naopak k významnému útlumu.

- **Těžba nerostných surovin** – základem je těžba **hnědého uhlí** na Mostecku a Sokolovsku (klíčové ve výrobě elektrické energie) a **černého uhlí** na Karvinsku. V obou regionech ale dochází k masivnímu útlumu této těžby. Ostatní ložiska surovin jsou buď vyčerpána, nebo nejsou těžena z důvodu nízké rentability. Významná jsou ložiska stavebních surovin, kaolínu, sklářských písků a cihlářských jílů.
- **Energetika** – nejvýznamnějšími producenty elektřiny jsou tepelné elektrárny. Česko patří mezi významné exportéry elektřiny, zejména do Německa a Rakouska.
 - **uhelné elektrárny** (56 %) – soustředěny zejména v severních Čechách, jejich podíl však neustále klesá
 - **jaderné elektrárny** (33 %) – v současnosti elektrárny Dukovany u Třebíče a Temelín u Českých Budějovic, jejich podíl se neustále zvyšuje a do budoucna se uvažuje o modernizaci či rozšiřování jejich kapacit
 - **obnovitelné zdroje** (11 %) – zejména vodní a solární elektrárny, největší soustavou hydroelektráren je Vltavská kaskáda; všechny české hydroelektrárny patří mezi špičkové zdroje (jsou v provozu zejména v době energetické špičky)
- **Hutnictví** – v posledních desetiletích zažilo významný pokles produkce (od roku 2000 téměř na polovinu). Dominantní je výroba železa a návazná výroba hutních produktů. Klíčové závo-

dy se nacházejí na Ostravsku (Liberty Ostrava, Třinecké železárny) především díky přítomnosti klíčových surovin – koksovateľné uhlí a vápenec.

■ **Dopravní strojírenství** – je klíčovým průmyslovým oborem v zemi.

- **automobilový průmysl** – nejvýznamnější obor českého průmyslu; Česko je na 2. místě ve světě v produkci automobilů na počet obyvatel (prvním je Slovensko); nejvýznamnějšími závody jsou Škoda Auto Mladá Boleslav, Hyundai Nošovice a TPCA Kolín; mezi významné producenty patří také Tatra Kopřivnice
- **výroba autobusů, tramvají a kolejových vozidel** (Škoda Plzeň, ČKD Praha, Karosa Vysoké Mýto)
- **letecký průmysl** – zastoupen společnostmi Aero Vodochody a Let Kunovice

■ **Chemický průmysl** – jedná se o tradiční obor, v němž je země významná již celá desetiletí. Největší producenti se nacházejí ve městech ležících na velkých řekách (Labe, Vltava, Morava).

- **petrochemie a výroba plastů a gumárenský průmysl** (Litvínov, Kralupy nad Vltavou, Pardubice, Napajedla, Otrokovice)
- **anorganická chemie** (Ústí nad Labem, Neratovice a Pardubice)
- **farmaceutický průmysl** (Praha, Opava)
- **organická chemie a agrochemie** (Ústí nad Labem, Lovosice, Přerov)
- **papíry a výroba celulózy** se vyskytuje v lokalitách s významnou těžbou dřeva, zejména v Paskově, Větřní či ve Štětí

■ **Spotřební průmysl** – zaznamenal výrazný pokles zejména v oborech textilního, obuvníckého a kožedělného průmyslu. Důvodem je neschopnost konkurovat levné asijské produkci.

- **Potravinářský průmysl** často navazuje na zemědělskou výrobu a je dominantní v regionech zaměřených na její produkci. **Masokombináty** se nacházejí jednak ve velkých městech (Praha, Ostrava, Brno), jednak v oblastech chovu hospodářských zvířat (Vysocina, jižní Čechy). **Pekárny** se nacházejí zejména ve velkých aglomeracích (největším producentem je United Bakeries). Dlouholetou tradici má **pivovarnictví**. Mezi nejvýznamnější centra patří Praha, Plzeň, České Budějovice, Nošovice. Menší pivovary jsou roztroušeny po celém státě.
- **Sklářský průmysl** je oborem, který české země v minulosti proslavil. Největší producenti se soustřeďují v severních Čechách v lokalitách těžby sklářských písků (Liberecko, Českolipsko).

3. Služby

- Tertiální sektor zaznamenal v posledních desetiletích nejdynamičtější rozvoj. Tento trend souvisí především s transformací ekonomiky (ještě v 80. letech 20. stol. dominovali zaměstnanci v průmyslu). Je také odrazem celkové proměny ekonomiky ve všech vyspělých zemích – terciálizace. Ve službách dnes pracuje 59 % ekonomicky aktivních obyvatel. Z hlediska významu pro celou ekonomiku je klíčová zejména oblast dopravy, logistiky a informačních technologií.
- **Doprava** v Česku je silně ovlivněna jednak polohou státu ve středoevropském prostoru (tranzitní trasy vedoucí přes území státu), dále pak modernizací jednotlivých dopravních tras v souvislosti s jejich zastaralostí a nedostatečnou kapacitou.

- **Silniční doprava** je nejvýznamnějším typem dopravy. Značným problémem je absence do-stavěné dálniční sítě a obchvatů významných měst. Celková **délka silnic činí téměř 56 tis. km**, z nichž takřka všechny mají zpevněný povrch. **Dálnic** je v zemi jen 1 210 km (dál-niční síť je postupně modernizována a budována). Nejvýznamnější silniční tepnou je dálnice D1 spojující tři největší města (Praha-Brno-Ostrava).
 - **Železniční doprava** má v zemi dlouhou tradici. Česko má nejhustejší železniční síť na světě. Celková **délka tratí čítá bezmála 10 tis. km**, z toho 25 % je elektrifikováno. V minulosti byly modernizovány hlavní železniční koridory s cílem ulehčit silniční nákladní dopravě. Nejvý-znamnějšími **železničními uzly** jsou: Praha, Česká Třebová, Přerov, Břeclav, Bohumín a Ústí nad Labem.
 - **Letecká doprava** je využívána takřka výhradně k mezistátním letům. Největší kapacitu má **Letiště Václava Havla v Praze**, které ročně odbaví téměř 16 mil. cestujících. Významná letiště s mezinárodním provozem se nachází také v Brně, Ostravě a Karlových Varech.
 - **Potrubní doprava** je využívána k tranzitu kapalných a plynných surovin (ropa a zemní plyn). Nejvýznamnějšími ropovody jsou ropovod **Družba** z Ruska a ropovod **Ingolstadt** z Německa (ropa je původem z Norska). Největšími plynovody jsou **Transgas** z Ruska a plynovod **Gazela** z Německa (plyn je rovněž z Norska). Podél ropovodů a plynovodů se nachází významné podniky petrochemického průmyslu.
 - **Lodní doprava** nemá větší význam. V Česku se nachází pouze 355 km splavných úseků řek. Klíčovou vodní cestou je Labe, kterým lze přepravovat velkoobjemové produkty dále do Ně-mcka (přístav Hamburk). Splavné jsou dále úseky Vltavy a Moravy. Dlouhodobě se uvažuje o vybudování plavebních kanálů propojující řeky Labe, Odra a Morava (Dunaj).
 - **Přeprava informací** je oborem, který se rozvíjí zejména v posledních desetiletích v souvislosti s informační revolucí. V první řadě jde o infrastrukturu **šíření signálu GSM**, na jehož základě funguje síť mobilních operátorů. Soustava vysílacích stanic a celá telekomunikační infrastruktura byla budována zejména v 90. letech 20. stol. Dnes je území Česka pokryto GSM signálem z více než 98 %. Neméně významná je infrastruktura sloužící k přenosu **internetu**. Česko je napojeno na celoevropskou páteřní síť optických kabelů, kterou spravuje společnost CESNET. Uzlovými body české sítě jsou Praha, Brno a Olomouc.
- **Cestovní ruch** není z hlediska struktury ekonomiky klíčovým odvětvím (na rozdíl např. od sou-sedního Rakouska). Ročně navštíví Česko zhruba **12 mil. turistů**. Z nich zhruba 75 % tvoří ná-vštěvníci hlavního města. Řada turistů navštíví Česko pouze na 1–2 dny. Z hlediska národností dominují němečtí turisté (40 %). Mezi mimopražské, turisticky oblíbené destinace patří **Krkono-še, Český Krumlov, Lednicko-valtický areál, Dolní oblast Vítkovice v Ostravě**. V Česku se nachází **14 památek UNESCO**.

► Školní
atlas
Česko
str.
24

Administrativní členění a regiony

- Česko je unitární stát, který se administrativně dělí na **14 krajů** s vlastní regionální volenou sa-mosprávou. Krajské orgány mají rozhodovací pravomoci v řadě oblastí: doprava, školství, zdra-votnictví, kultura a sociálně-ekonomický rozvoj regionu. Nižšími samosprávnými jednotkami jsou **obce**, kterých je celkem **6 258**. Obce mají rovněž volenou samosprávu a pravomoci v řadě resortů (školství, kultura, veřejný život) a v oblasti sociálních služeb.

► Školní
atlas
Česko
str.
16-17

Kraje v Česku

Název kraje	Rozloha (km ²)	Počet obyvatel	Ekonomika	Významná sídla, správní centrum
Hlavní město Praha	494	1,3 mil.	cestovní ruch (9 mil. turistů ročně), administrativa, bankovnictví a služby	<u>Praha</u>
Středočeský	10 929	1,4 mil.	strojírenství (automobilový průmysl), chemický průmysl, zemědělství, sídelní zázemí hlavního města	správním centrem je <u>Praha</u> Mladá Boleslav Kladno Kolín
Jihočeský	10 056	624 tis.	energetika, cestovní ruch, zemědělství a potravinářský průmysl	<u>České Budějovice</u> Tábor Písek
Plzeňský	7 649	585 tis.	strojírenství, potravinářský průmysl, průmysl stavebních hmot, významná spojnice s Německem	<u>Plzeň</u> Klatovy Domažlice
Karlovarský	3 314	295 tis.	těžba uhlí a energetika, cestovní ruch (lázeňství)	<u>Karlovy Vary</u> Cheb Sokolov
Ústecký	5 335	821 tis.	těžba uhlí a energetika, chemický průmysl, zemědělství a potravinářský průmysl, významná spojnice s Německem	<u>Ústí nad Labem</u> Most Chomutov Děčín Litoměřice
Liberecký	3 163	442 tis.	strojírenství, sklářství, potravinářský průmysl	<u>Liberec</u> Jablonec nad Nisou Česká Lípa
Královéhradecký	4 759	551 tis.	strojírenství, zemědělství a potravinářský průmysl, cestovní ruch (Krkonoše)	<u>Hradec Králové</u> Trutnov Náchod
Pardubický	4 519	520 tis.	strojírenství, chemický průmysl, textilní průmysl, zemědělství a potravinářský průmysl	<u>Pardubice</u> Chrudim Svitavy
Vysocina	6 796	509 tis.	dřevozpracující průmysl, zemědělství a potravinářský průmysl, strojírenství	<u>Jihlava</u> Třebíč Havlíčkův Brod

Název kraje	Rozloha (km ²)	Počet obyvatel	Ekonomika	Významná sídla, správní centrum
Jihomoravský	7 195	1,2 mil.	strojírenství, elektrotechnický průmysl, zemědělství a potravinářský průmysl, cestovní ruch, významná spojnice s Rakouskem	<u>Brno</u> Hodonín Znojmo Vyškov
Zlínský	3 963	583 tis.	chemický průmysl, strojírenství, zemědělství a potravinářský průmysl	<u>Zlín</u> Uherské Hradiště Kroměříž
Olomoucký	5 267	632 tis.	strojírenství, zemědělství a potravinářský průmysl, chemický průmysl	<u>Olomouc</u> Přerov Prostějov
Moravskoslezský	5 427	1,2 mil.	těžba uhlí a energetika, hutnictví, chemický průmysl, strojírenství (automobilový průmysl), zemědělství a potravinářský průmysl, významná spojnice s Polskem	Ostrava Havířov Frýdek-Místek Opava Karviná

BOOK Práce se Školním atlasem Česko ▼

- Za pomocí mapy na straně 9 (Geomorfologické členění) a mapy na straně 16, 17 (Administrativní mapa) určete, na území kterých krajů zasahují tyto geomorfologické jednotky: Středoevropská nížina, Vídeňská pánev, Západní Karpaty.
- Najděte na mapě místo svého bydliště a určete, k jaké geomorfologické jednotce náleží.
- Za pomocí mapy na straně 10 (Podnebné oblasti, Průměrné roční teploty vzduchu, Průměrné roční úhrny srážek) definujte pro místo svého bydliště:
 - K jaké podnebné oblasti patří?
 - Jaká je zde roční průměrná teplota?
 - Jaký je zde roční úhrn srážek?
- Za pomocí mapy na straně 12 (Využití ploch) zjistěte, které kraje mají největší podíl území využívaného jako zemědělská půda.
- Za pomocí tabulky na straně 13 (Národní parky a chráněné krajinné oblasti) určete plošně největší a nejmenší CHKO a zjistěte, na území kterých krajů se nacházejí.
- Za pomocí mapy na straně 18 (Migrační saldo) zjistěte, které okresy se nejvíce vylidňují a do kterých naopak směruje největší imigrace.
- Za pomocí mapy na straně 20 (Hrubý domácí produkt a Míra nezaměstnanosti) definujte:
 - kraje s nejnižší a nejvyšší hodnotou HDP/obyv.,
 - okresy s nejvyšší a nejnižší mírou nezaměstnanosti.
- Za pomocí mapy na straně 24 (Silniční doprava) lokalizujte nejvytízenější úseky české silniční sítě.

Slovensko (Slovenská republika)

Rozloha	49 036 km ² (27)
Počet obyvatel	5,5 mil. (24)
Hustota zalidnění	112 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Bratislava – 425 tis. obyv.
HDP/obyv.	32 371 USD
Úřední jazyky	slovenština, maďarština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Slovensko je vnitrozemský stát ležící ve východní části střední Evropy. Země má poměrně **mladé hranice**. Na severu vytyčuje historickou hranici s Polskem pohoří Karpaty, východní hranice s Ukrajinou vznikla v roce 1945 po odtržení Podkarpatské Rusi, jižní hranici s Maďarskem tvoří z velké části řeky Dunaj a Ipeľ. Tato hranice byla stanovena v roce 1919 po rozpadu Rakousko-Uherska a následném válečném konfliktu mezi Československem a Maďarskem. Na západě hranici s Rakouskem a Českem (hranice vznikla po rozpadu Československa roku 1993).

Přírodní podmínky

- Většinu území Slovenska tvoří jádro **karpatského horského systému**. Ten vznikl v době třetihorního alpsko-himálajského vrásnění. Nejvyšší vrcholy se nacházejí v Centrálních Karpatech, které tvoří soustavy **Vysokých a Nízkých Tater** (Gerlachovský štít, 2 655 m n. m.). Na západě a východě na centrální masiv navazují **Vnější Karpaty**, nejvyššími soustavami jsou Malá a Velká Fatra. Střední a jižní Slovensko vyplňují **Vnitřní Karpaty**, které místy vybíhají až do severního Maďarska. Nižiny se nacházejí jen na jihozápadě (**Podunajská nížina**) a jihovýchodě (**Východoslovenská nížina**) a patří k soustavě Panonských pánví.
- Většina území je odvodňována přítoky **Dunaje**, který tvoří jihozápadní hranici státu. Mezi největší řeky patří **Váh a Hron**. V Podunajské nížině jsou bohaté **zásoby podzemních vod**, často termálních či minerálních. Díky převážně horskému a vysokohorskému terénu patří Slovensko k nejzalesnějším zemím Evropy (42 % území).

Historie

- Slovensko patří mezi relativně mladé země. Po většinu historie existovalo v rámci větších nadnárodních útvarů. Od středověku až do 20. stol. bylo součástí Uher (Horní Uhry), po roce 1918 se stalo částí Československa. Výjimku tvoří existence nezávislého Slovenského štátu během 2. světové války. V období po 2. světové válce byla země jako součást Československa členem východního bloku. Po pádu komunismu se na Slovensku začaly projevovat silné nacionalistické a separatistické tendenze, což vedlo v roce 1993 k rozpadu společného státu a vyhlášení nezávislosti Česka a Slovenska. Dnes je země členem NATO i EU.

Obyvatelstvo

- Země je národnostně komplikovanější než její středoevropští sousedé. Slováci tvoří 85 % populace. Mezi největší národnostní menšiny patří **Maďaři (10 %)** žijící u maďarských hranic.

V některých jihoslovenských okresech (Komárno, Dunajská Streda) tvoří téměř polovinu populace. Další významnou komunitou jsou **Romové**, zejména na východě Slovenska.

- Obyvatelstvo je poměrně nerovnoměrně rozmištěné, což odpovídá geomorfologickým podmínkám. Největší koncentrace je v **Podunajské a Východoslovenské nížině**, dále pak v údolích velkých řek (Povází, Pohroní) či v mezihoršských kotlinách. Nejřidčeji zalidněné oblasti jsou horská pásma Centrálních a Vnitřních Karpat. Největšími městy jsou **Bratislava** a **Košice**. Urbanizace je jen 57 %. Slovenská města zaznamenala zrychlený urbanistický rozvoj zejména po 2. světové válce v souvislosti s industrializací země.

Hospodářství

- Země prošla v posledních desetiletích dramatickou transformací ekonomiky. Dnes patří mezi rozvinuté průmyslově-zemědělské země. Ještě v 50. letech 20. stol. dominovalo zemědělství a lokální průmysl. Masivní industrializace, která probíhala od 60. let, měla za následek rozvoj těžkého a zbrojního průmyslu, který během transformace takřka zanikl. Nový ekonomický rozvoj nastal s příchodem **zahraničních investorů po roce 2000**. Jedinými významnějšími surovinovými zdroji jsou ložiska magnezitu a vápenců.
- Nejvýznamnějším oborem je **automobilový průmysl** v Bratislavě a v Povází (Volkswagen, Kia, Peugeot, Citroën). Slovensko je na prvním místě na světě v produkci automobilů na počet obyvatel. Na východě země je největším podnikem **U. S. Steel Košice**. Mezi významné obory patří **chemický průmysl** (petrochemie, papírny, farmacie) a produkce **stavebních hmot**. **Zemědělství** je soustředěno zejména do úrodných nížin, převažuje rostlinná produkce obilovin, cukrové řepy, ovoce a vinné révy. V horských oblastech je významná těžba a zpracování dřeva. Dlouhodobým problémem je **vysoká nezaměstnanost**, která dosahuje **12 %**, v některých chudých regionech na východě Slovenska až 25 %. Země je silně exportně zaměřená, nejvýznamnějšími obchodními partnery jsou **Německo** a **Česko**.

Maďarsko (Maďarská republika)

Rozloha	93 030 km ² (17)
Počet obyvatel	9,8 mil. (16)
Hustota zalidnění	105 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Budapešť – 1,7 mil. obyv.
HDP/obyv.	28 798 USD
Úřední jazyky	maďarština

Vzávorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Maďarsko je vnitrozemský stát ležící na jihovýchodním okraji střední Evropy. Země je pozůstatkem někdejšího uherského státu, její **hranice vznikly po rozpadu Uher** v letech 1918–1919. Proto nemá až na výjimky žádné přirozené hranice. Na severu hraničí se Slovenskem (řeky Dunaj a Ipeľ) a s Ukrajinou. Na jihu a jihovýchodě sousedí s Rumunskem, Srbskem a Chorvatskem (řeka Dráva). Západní hranici má se Slovinskem a Rakouskem.

Přírodní podmínky

- Takřka celé území státu leží v centrální části **Panonské pánve**. Ta je rozdělena na **Malou uherskou nížinu** na západě a **Velkou uherskou nížinu** ve vnitrozemí a na východě. Jedinými horškými celky jsou výběžky Vnitřních Karpat na severu u slovenských hranic. Tvoří je zejména pohoří **Mátra** (Kékes, 1 014 m n. m.). Západ a jih země mají pahorkatinný charakter (Bakoňský les, Mecsek). Naproti tomu Velká uherská nížina ve východní polovině země je **plochou rovinatou krajinou** intenzivně zemědelsky využívanou s pozůstatky původní stepní vegetace (**puszta**).
- Maďarsko má teplé kontinentální klima, což je dáno relativní izolovaností do atlantického proudu. Osu země tvoří řeka **Dunaj** spolu se svými přítoky **Tisa** a **Dráva**. Na západě se nachází **jezero Balaton**, které je se svou plochou 596 km² největším jezerem ve střední Evropě. Země má velice bohaté **zdroje podzemních vod**. Na řadě míst vyvěrají na povrch nebo jsou čerpány minerální vody. Tento významný přírodní zdroj dává značný potenciál rozvoji lázeňství.

Historie

- Současné Maďarsko je výsledkem 1. světové války. Takřka všechny jeho hranice byly vytyčeny během let 1918–1919. Uherský stát vznikl již v raném středověku po příchodu kočovných turko-tatarských Maďarů (pozůstatkem je dnešní maďarština). Po většinu historie byly Uhry velkým, mnohonárodnostním státem. Od 16. stol. byly součástí habsburského Rakouska. Po jeho rozpadu vzniklo dnešní Maďarsko. V meziválečném období pak byla země pod vlivem fašistické vlády admirála Miklóse Horthyho. Po 2. světové válce se Maďarsko dostalo do sovětské sféry vlivu, což bylo mimo jiné stvrzeno i sovětskou vojenskou intervencí v roce 1956. Po pádu komunismu následoval proces demokratizace a integrace do západních struktur. Dnes je země členem EU i NATO.

Obyvatelstvo

- Maďarsko je **národnostně jednotným státem** (Maďaři tvoří téměř 98 % populace). Velice početné maďarské komunity naopak žijí v pohraničí takřka všech sousedních zemí jako pozůstatek po rozpadu Uher. Nejpočetnější **maďarské menšiny** se nacházejí v rumunském **Sedmihradsku** (až 1,5 mil.), na **jižním Slovensku** a na severu Srbska (Vojvodina). Tyto maďarské menšiny vytvářejí čas od času silné politické napětí mezi Maďarskem a jeho sousedy. Největší národnostní menšinu v Maďarsku tvoří Romové žijící zejména na východě země.
- Dominantní postavení mezi maďarskými městy má **Budapešť**, v jejíž aglomeraci žije okolo 20 % populace země. Dalších 8 měst má více než 100 tis. obyvatel, největší **jsou Debrecen, Szeged, Miskolc**. Vedle toho žije 38 % populace na venkově.

Hospodářství

- Země prošla, stejně jako ostatní postkomunistické státy, výraznou **ekonomickou transformací** v 90. letech. Ta proběhla bez větších problémů, neboť Maďarsko prodělalo řadu liberálních reforem již v předchozím období (v dobách komunismu bylo například **povoleno živnostenské podnikání**). V současné době je země sužována řadou ekonomických problémů, které jsou důsledkem hospodářské krize po roce 2008, kdy Maďarsko patřilo k nejpostiženějším zemím světa. Vysoká je **míra nezaměstnanosti** (15 %), **státního dluhu a inflace**.
- Země disponuje významnými zdroji **bauxitu** a menším množstvím hnědého uhlí. Nejvýznamnějšími průmyslovými obory jsou **strojírenství** (obráběcí stroje, dopravní prostředky), **hutnictví hliníku, chemický průmysl** (umělá hnojiva). Světově významný je **farmaceutický průmysl**.

Země je předním evropským producentem zemědělských komodit a potravin. Více než **55 % plochy státu tvoří orná půda**. Dominantní je **rostlinná výroba** produkující teplomilné plodiny náročné na kvalitní půdy (kukurice, slunečnice, obilovina, cukrová řepa). Dále se pěstuje ovoce, zelenina, tabák a vinná réva. V **živočišné výrobě** je klíčový chov prasat. Na zemědělský sektor navazuje rozsáhlý **potravinářský průmysl** (konzervárny, masny).

Slovinsko (Slovinská republika)

Rozloha	20 273 km ² (36)
Počet obyvatel	2,1 mil. (33)
Hustota zalidnění	104 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Lublaň – 281 tis. obyv.
HDP/obyv.	34 100 USD
Úřední jazyky	slovinština, italština, maďarština

Vzávorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Slovinsko je jedinou zemí **bývalé Jugoslávie**, která se díky kulturním tradicím a ekonomickému vývoji posledních desetiletí řadí do regionu střední Evropy. Na severu hraničí s Rakouskem, na východě má krátkou hranici s Maďarskem. Jižní hranici tvoří Chorvatsko a na západě hraničí s Itálií. Slovinsko disponuje **krátkým úsekem jaderského pobřeží** (47 km).

Přírodní podmínky

- Většinu území Slovinska tvoří **jihovýchodní výběžky Alp**. Na jeho území zasahují z Rakouska **Julské Alpy** (Triglav, 2 864 m n. m.). Na jihovýchodě se nachází okraj **Dinárského pohoří**. Nachází se zde jedna z nejznámějších **krasových oblastí** v Evropě s řadou jeskynních systémů, propastí a soutěsek. **Nížiny** se nacházejí podél hranic s Chorvatskem a Maďarskem.
- Přestože má země přístup k moři, většina jeho území leží v oblasti **kontinentálního, případně vysokohorského klimatu**. Více než 50 % území Slovinska je zalesněno (třetí nejlesnatější země Evropy).

Historie

- Území Slovinska se v minulosti řadilo k několika historickým zemím (např. Kraňsko), které byly součástí Rakouska ovládaného Habsburky. Během novověku tak země patřila do svazku habsburské rakouské monarchie. Po jejím zániku roku 1918 se Slovinsko stalo součástí nově vzniklé jiho-slovanské federace (později nazvané Jugoslávie). Po pádu komunismu vyhlásila roku 1991 slovinština politická reprezentace nezávislost. Země se jen okrajově zapojila do balkánských válek po rozpadu Jugoslávie. Dnes je členem EU i NATO.

Obyvatelstvo

- Slovinsko patří mezi **národnostně jednotné země** (většinu obyvatel tvoří Slovinci). Zbylé menšiny jsou reprezentovány Chorvaty, Srby, jejichž podíl narůstá, a Italy. V dobách Jugoslávie

představovalo Slovinsko národnostně nejméně komplikovaný stát, což přispělo i k jeho relativně pokojnému vyhlášení nezávislosti. Většina obyvatel se hlásí k římskokatolickému vyznání. Nej-většími sídly jsou **Lublaň** a **Maribor**.

Hospodářství

- Slovinsko patřilo v dobách Jugoslávie k **ekonomicky nejvyspělejším zemím federace**. Po pádu komunismu země prošla úspěšnou transformací a orientací na západní trhy (zejména Rakouska a Itálie). Díky tomu je dnes Slovinsko jednou z **ekonomicky nejvýkonnějších postkomunistických zemí**.
- Mezi nejvýznamnější průmyslová odvětví patří **elektrotechnický průmysl** (výroba domácích spotřebičů), **chemický** a potravinářský průmysl. V zemědělství **převažuje živočišná výroba** (chov skotu a prasat). V nížinatých oblastech se pěstuje kukuřice, obiloviny, cukrová řepa a vinná réva.

Práce se Školním atlasem světa pro region střední Evropa ▾

- Za pomocí mapy na straně 51 (Průměrné roční srážky) definujte, jak se ve směru západ–východ mění srážkové úhrny. Toto rozložení zdůvodněte.
- Za pomocí map na straně 53 (Jazyky, Náboženství) definujte:
 - Do kterých regionů je mimo vlastní území Maďarska rozšířena maďarština?
 - Jaké jsou náboženské poměry na území Německa?
- Za pomocí mapy na straně 56, 57 (Hustota zalidnění) vymezte nejhustěji zalidněné oblasti střední Evropy s hodnotou nad 200 obyv./km².
- Za pomocí map na straně 58, 59, 60 (Hospodářství, Produktivita průmyslu, Zahraniční obchod) odpovězte na otázky:
 - Která středoevropská sídla jsou centry světového významu a proč tomu tak je?
 - Které středoevropské země mají největší podíl průmyslu na tvorbě HDP?
 - Které středoevropské země mají největší objem zahraničního obchodu?
- Za pomocí mapy na straně 58, 59 (Hospodářství) zjistěte, které oblasti ve střední Evropě jsou definovány jako významné oblasti cestovního ruchu a oblasti intenzivní těžby surovin.

Jihovýchodní Evropa

- Region jihovýchodní Evropy zaujímá většinu poloostrova Balkán a z části zasahuje do středoevropské soustavy Karpat a Panonské nížiny. Z hlediska fyzickogeografického, historického i kulturního patří k jihovýchodní Evropě také Řecko (byť je řazeno k jižní Evropě). Ze západu je region ohraničen Jaderským mořem, na východě sousedí s Černým mořem. Severní hranice není přirozená, je přibližně definována nejzazší hranicí někdejšího vlivu Osmanské říše.
- Balkánské země spojuje:
 - Dlouhá staletí pod nadvládou osmanského Turecka.** Prakticky po celý novověk bylo území Balkánu součástí Osmanské říše. Vliv turecké nadvlády po sobě zanechal velice komplikované vztahy jednotlivých národů a etnik, především ale početné muslimské komunity rozeseté po celém území jihovýchodní Evropy.

- **Velice složitá národnostní situace.** Silnou roli zde hraje velice radikální nacionalismus, který byl oživen po pádu komunismu. Balkánské národy se hlásí jak ke katolictví, tak k pravoslaví. Významné jsou také komunity muslimů.
- **Region občanských válek a mocenských sfér vlivu.** V moderní době došlo mezi balkánskými národy k několika válečným konfliktům, poslední z nich byla občanská válka v bývalé Jugoslávii v 90. letech 20. stol. Balkán je navíc regionem, kde se tradičně střetávají velmocenské ambice okolních zemí (Rusko, Turecko, v minulosti Německo a Rakousko-Uhersko).
- **Nejchudší region Evropy.** Balkánské země vykazují až na výjimky nejhorší demografické a ekonomické parametry ze všech evropských zemí.

Chorvatsko (Chorvatská republika)

Rozloha	56 542 km ² (25)
Počet obyvatel	4,1 mil. (27)
Hustota zalidnění	73 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Záhřeb – 790 tis. obyv.
HDP/obyv.	26 295 USD
Úřední jazyky	chorvatština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Chorvatsko je přímořský stát u pobřeží Jaderského moře. Je **nástupnickým státem bývalé Jugoslávie**. Na severu hraničí se Slovinskem a Maďarskem. Východní hranici má se Srbskem a s Bosnou a Hercegovinou. K Chorvatsku patří také **enkláva Dubrovníku**, která je oddělena od vlastního území státu 20km enklávou pobřeží náležícího Bosně a Hercegovině. Oblast Dubrovníku dále sousedí s Černou Horou. Chorvatsku patří všechny **ostrovy východního Jadranu** (přes 1 000 ostrovů). Největší z nich jsou **Krk a Cres** (každý zhruba 405 km²).

Přírodní podmínky

- Chorvatsko je tvořeno dvěma odlišnými přírodními celky. Na území **Dalmácie** u pobřeží Jadranu se táhne vápencový **masiv Dináry** (Sinjal, 1 831 m n. m.). Součástí Dinárských hor je také většina dalmatských ostrovů. Nachází se zde řada krasových území (**Plitvická jezera, Krk**) a říčních soutěsek (řeka Cetina). Severní nížinatá část státu (**Slavonie**) zasahuje do **Panonské pánve**. Toto území je součástí povodí Dunaje (hraniční řeky Sáva a Dráva). Podnebí Dalmácie je **subtropické přímořské** (návětrná strana hor má až 1 400 mm srážek ročně). Vegetaci tvoří středomořské macchie. Slavonie má **mírné kontinentální** a suché klima.

Historie

- Území Chorvatska bylo v minulých staletích součástí Uher, a tím také rakouské habsburské monarchie. Po rozpadu Rakousko-Uherska a zániku Uher se země připojila ke vznikající Jugoslávii. V období 2. světové války panoval v Chorvatsku fašistický režim. Během rozpadu Jugoslávie a po vyhlášení nezávislosti (1991) nastal válečný konflikt se zbytkem Jugoslávie (Srbsko), který skončil

až roku 1995. Během války byla ze země vypuzena srbská menšina (přes 200 tis. obyvatel) a byly zmařeny její snahy vyhlásit na části území nezávislý stát Republika Srbská Krajina. Po roce 2000 nastalo období ekonomické obnovy. Dnes je země členem EU i NATO.

Obyvatelstvo

- Země má díky částečnému odsunu srbské menšiny **národnostně homogenní charakter** (Chorvati přes 90% populace). **Srbská menšina** představuje jen 4% populace. Mimo horské oblasti Dinárského pohoří je země zaledněna rovnomořně. Největšími sídly jsou **Záhřeb**, **Split** (největší přístav) a **Rijeka**. Většina obyvatel se hlásí k římskokatolickému vyznání s výjimkou zbytků pravoslavných Srbov.

Hospodářství

- Středně rozvinutý průmyslově-zemědělský stát. V dobách komunismu patřila země k **nejvyspělejším na Balkáně**. Chorvatsko bylo silně **postiženo válkou** během rozpadu Jugoslávie. V posledních letech však prošlo výrazným rozvojem, což se týká zejména **Dalmácie v souvislosti s masovou turistikou**. Vnitrozemí a sever země jsou znatelně zaostalejší.
- Průmysl se zaměřuje na těžbu **vápence, ropy, bauxitu** a jejich zpracování. Významný je potravinářský průmysl zpracovávající zemědělské plodiny (**olivy, subtropické ovoce, vinná réva** a obilníny). Klíčovým oborem je přímořská turistika. Zemi ročně navštíví **13 mil. turistů**, příjmy z cestovního ruchu tvoří **přes 20% HDP** státu.

Srbsko (Srbská republika)

Rozloha	88 361 km ² (19)
Počet obyvatel	6,9 mil. (21)
Hustota zalidnění	78 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Bělehrad – 1,7 mil. obyv.
HDP/obyv.	16 433 USD
Úřední jazyky	srbskina, makedonština, rumunština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Srbsko je vnitrozemský stát v centrální části Balkánského poloostrova. Jedná se o **nástupnický stát někdejší Jugoslávie**. Na severu hraničí s Maďarskem, východní hranici má s Rumunskem a Bulharskem. Na jihu a západě hraničí se zeměmi bývalé Jugoslávie (Severní Makedonie, Kosovo, Bosna a Hercegovina, Chorvatsko).

Přírodní podmínky

- Území Srbska je tvořeno dvěma odlišnými přírodními celky. Sever země je nížinatý, zasahuje sem **Panonská pánev** (území Vojvodiny). Jižní části země prochází **Dinárské hory**. Na jihovýchodě zasahuje na území Srbska okrajově **Karpatský oblouk** a pohoří **Stará Planina** z Bulharska (Midžur, 2 169 m n. m.). Nejvýznamnější říční soustavou je **Dunaj** a jeho přítoky Velká

Morava, Sáva a Tisa, které protékají severní částí země. Podnebí je mírné, s výraznými kontinentálními rysy.

Historie

- Současná podoba státu vznikla roku 2008 po odtržení Černé Hory a zejména Kosova. Samostatný srbský stát vznikl roku 1878. Po 1. světové válce se země stala jádrem formující se Jugoslávie. Srbové tvorili v Jugoslávii nejpočetnější a vládnoucí národ. Bezprostředně po pádu komunismu došlo v letech 1991–1999 k válečnému konfliktu, kdy země podporovala srbské separatisty v okolních zemích, které postupně vyhlašovaly nezávislost. Nejkontroverznější byla válka v Bosně a Hercegovině a konflikt v Kosovu proti kosovským separatistům. V průběhu války bylo území Srbska bombardováno armádami NATO. V posledních letech probíhá demokratizace s cílem budoucího vstupu do EU. Země není členem EU ani NATO.

Obyvatelstvo

- Srbsko je národnostně pestrý země. **Srbové tvoří 82 % populace** (včetně srbských válečných migrantů ze zbylých zemí bývalé Jugoslávie). Na severu žije početná **maďarská menšina**. Na jihu představují významnou komunitu **kosovští Albánci**, zejména v Kosovu, jehož nezávislost Srbsko neuznává. Méně početné menšiny tvoří Romové, Chorvati nebo Rusíni. Většina obyvatel se hlásí k **pravoslavnému křesťanství**, kosovští Albánci vyznávají islám, maďarská menšina se hlásí ke katolictví. Největšími městy jsou **Bělehrad, Novi Sad, Niš, Kragujevac**.

Hospodářství

- Země byla ekonomicky silně **postižena válkou** v 90. letech 20. stol. a následnými mezinárodními **sankcemi**. V rámci Evropy tak patří mezi nejchudší státy. V posledních letech se ale ekonomicky rozvíjí, zejména díky **zahraničním investicím**. Zemědělství je stále významným oborem ekonomiky, pracuje v něm 17 % obyvatel. Dominantní je rostlinná výroba na nížinatém severu. Hlavními plodinami jsou **kukuřice, pšenice, vinná réva, ovoce**. Průmysl se zaměřuje na zpracování domácích surovin (rudy mědi, olova a zinku). V posledních letech se pod vlivem zahraničních investic rozvíjí **strojírenství**, tradiční je textilní průmysl.

Bosna a Hercegovina (Republika Bosna a Hercegovina)

Rozloha	51 209 km ² (26)
Počet obyvatel	3,3 mil. (28)
Hustota zalidnění	64 obyv./km ²
Státní zřízení	konfederativní republika
Hlavní město	Sarajevo – 297 tis. obyv.
HDP/obyv.	13 735 USD
Úřední jazyky	bosenština, chorvatština, srbština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Bosna a Hercegovina je převážně vnitrozemský stát v západní části Balkánského poloostrova. S Jaderským mořem je spojen **20 km širokým koridorem**. Země je **nástupnickým státem**

bývalé Jugoslávie. Na severu a západě hraničí s Chorvatskem, východní hranici má se Srbskem, na jihovýchodě hraničí s Černou Horou.

Přírodní podmínky

- Územím Bosny a Hercegoviny prochází masiv **Dinárských hor**. Pouze severní pohraničí má nížinatý charakter (údolí řeky Sávy). Dinárské hory dosahují největších výšek na hranicích s Černou Horou (Maglič, 2 386 m n. m.). Většina pohoří je tvořena **vápenci s řadou krasových oblastí** (řeka Neretva). Klima je mírné, silně kontinentální, místy horské či velehorské.

Historie

- Bosna a Hercegovina byla vytvořena roku 1992 během rozpadu Jugoslávie. Situaci komplikovala absence shody o podobě nového státu (zejména odpor většiny bosenských Srbů). V letech 1992–1995 proto v zemi probíhala občanská válka (silně ovlivněna sousedním Srbskem) doprovázená genocidou civilního obyvatelstva. Roku 1995 byla válka s pomocí mezinárodních vojenských sil ukončena. Po roce 2000 nastalo postupné zapojování do mezinárodního společenství. Země není členem NATO, je kandidátskou zemí EU.

Obyvatelstvo

- Bosna a Hercegovina je národnostně **nejkomplikovanější zemí Evropy**. Velkým problémem je absence dominantního státotvorného národa. 46 % populace tvoří **bosenští muslimové** (Bosňáci), 38 % představují **bosenští Srbové** a 15 % tvoří **Chorvati**. Ostatní národnostní menšiny tvoří Romové a řada dalších etnik. Obdobně komplikovaná je i náboženská situace. Země je domovem muslimů, pravoslavných (Srbových) i katolíků (Chorvati). Největšími sídly jsou **Sarajevo** a **Banja Luka**.

Hospodářství

- Díky ekonomickému rozvratu během válek v 90. letech 20. stol. se země stala **jednou z nejchudších v Evropě**. Velkým problémem je vysoká **nezaměstnanost** (okolo 40 %), zničená infrastruktura či velké množství **nevybuchlé munice** (minová pole). Přesto se země začala po roce 2000 díky zahraničním investicím ekonomicky rozvíjet. Nachází se zde poměrně **bohaté nerostné zdroje** (bauxit, mangan, železná ruda). Průmysl se zaměřuje na textilní a potravinářskou produkcii, případně hutnictví barevných kovů a těžké strojírenství.

Černá Hora (Republika Černá Hora)

Rozloha	13 812 km ² (37)
Počet obyvatel	622 tis. (37)
Hustota zalidnění	45 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Podgorica – 151 tis. obyv.
HDP/obyv.	18 250 USD
Úřední jazyky	černohorština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Přímořský stát na pobřeží Jaderského moře, **jeden z nástupnických států bývalé Jugoslávie**. Země sousedí s Chorvatskem, Srbskem, Kosovem a Albánií.

Přírodní podmínky

- Celé území státu pokrývají vrcholové části Dinárské soustavy. Nejvyššími masivy jsou **Durmitor** a **Prokletije** (Zla Kolata, 2 534 m n. m.) s řadou krasových útvarů. Podnebí je subtropické oceánské s velkými úhrny srážek. Záliv **Boka Kotorska** je nejdeštivějším místem Evropy (5 480 mm ročně). Největším jezerem je Skadarské jezero na hranicích s Albánií.

Historie

- Černá Hora získala nezávislost na Osmanské říši roku 1878. Po 1. světové válce se stala součástí Jugoslávie. Během občanské války v Jugoslávii v 90. letech 20. stol. získala značnou autonomii a setrvala ve spojení se Srbskem až do roku 2006, kdy se po referendu osamostatnila a vyhlásila nezávislost. Země je členem NATO a kandidátskou zemí EU.

Obyvatelstvo

- Černá Hora je národnostně komplikovanou zemí. **Černohorci** tvoří pouze 45 % populace. Významnými menšinami jsou **Srbové** (30 %), **Bosňáci** (9 %) a **Albánci** (8 %). Odhaduje se, že až 25 % obyvatel trvale žije mimo Černou Horu. Většina obyvatel se hlásí k **pravoslavnému křesťanství**.

Hospodářství

- Země má velmi dobré předpoklady pro **rozvoj cestovního ruchu** (přímořská i velehorácká turistika), které stále nejsou dostatečně využívány. Dominantním průmyslovým odvětvím je **těžba bauxitu** a jeho zpracování. Velkým problémem je vysoká **míra nezaměstnanosti** a korupce. Jistou zajímavostí je, že Černá Hora využívá jako platidlo euro (byť není členem Evropské unie).

Severní Makedonie (Republika Severní Makedonie)

Rozloha	25 713 km ² (35)
Počet obyvatel	2,1 mil. (32)
Hustota zalidnění	81 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Skopje – 537 tis. obyv.
HDP/obyv.	15 298 USD
Úřední jazyky	makedonština, albánština

Vzávorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Vnitrozemský stát na jihu Balkánského poloostrova, **jeden z nástupnických států bývalé Jugoslávie**. Na severu sousedí s Kosovem a Srbskem, na východě s Bulharskem. Jižní hranici má s Řeckem a západní s Albánií. Do roku 2019 se země nazývala Makedonie.

Přírodní podmínky

- Severní Makedonie je hornatý stát. Centrální část země tvoří **údolí řeky Vardar**, které je na západě ohraničeno masivy **Dinárské soustavy** (Velký Korab, 2 764 m n. m.), na východě sem zasahují okraje bulharských hor **Rodopy**. Na jižní hranici s Albánií se nachází rozsáhlá **horská jezera** Ochridské, Prespanské a Dojranské. Její území leží na přechodu mezi oceánským a kontinentálním klimatem, podstatnou část zaujímá horské a velehorské podnebí.

Historie

- Země byla v minulosti součástí rozsáhlých mnohonárodnostních říší (Byzantská, Osmanská říše). Po roce 1918 se stala součástí nově vzniklé Jugoslávie. Jako jediná vyhlásila roku 1991 nezávislost bez návazného válečného konfliktu. Problémem byl spor se sousedním Řeckem o používání názvu Makedonie, neboť podstatná část historické Makedonie leží na řeckém území. Severní Makedonie není členem NATO a je kandidátskou zemí EU.

Obyvatelstvo

- Severní Makedonie je národnostně i nábožensky nejednotná. **Makedonci** hlásící se k pravoslavnému křesťanství tvoří jen 65 % populace. Nejvýznamnějšími menšinami jsou muslimští **Albánci** (23 %) a **Turci** (8 %), žije zde také velká **romská komunita**.

Hospodářství

- Země patří mezi **pět nejchudších států Evropy**. V minulosti se jednalo o jednu z nejzaostalejších částí bývalé Jugoslávie. Nejvýznamnějšími průmyslovými obory je **textilní a potravinářský průmysl**, výroba stavebních hmot. Zemědělství, v němž pracuje přes 15 % populace, produkuje zejména **vinnou révu, tabák, zeleninu**. Zemi trápí vysoká míra nezaměstnanosti (35 %), korupce a emigrace obyvatel do západní a střední Evropy.

Kosovo (Kosovská republika)

Rozloha	10 905 km ² (38)
Počet obyvatel	1,8 mil. (35)
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Priština – 207 tis. obyv.
HDP/obyv.	11 397 USD
Úřední jazyky	albánština, srbskina

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Vnitrozemský stát na jihu Balkánského poloostrova. V minulosti byl součástí Srbska. Nezávislost získal díky mezinárodní intervenci roku 2008. Země není členem EU ani NATO.
- Země je **třetím nejchudším státem Evropy**, což je dáno někdejší válkou a genocidou kosovského obyvatelstva ze strany Srbska, následně masivním **odchodem kosovské populace do západní a střední Evropy**. Problematická je také skutečnost, že Kosovo není řadou zemí **uznáváno jako samostatný stát** (Srbsko, Rusko, Řecko atd.). Kosovští Albánci dnes tvoří přes 96 % populace. Kosovo využívá jako platidlo euro, přestože není členem Evropské unie.

Albánie (Albánská republika)

Rozloha	28 748 km ² (34)
Počet obyvatel	2,9 mil. (30)
Hustota zalidnění	101 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Tirana – 557 tis. obyv.
HDP/obyv.	12 930 USD
Úřední jazyky	albánština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Přímořský stát na jihovýchodním pobřeží Jaderského moře. Na severu sousedí s Černou Horou a Kosovem, na východě se Severní Makedonií a Řeckem. Albánie je spolu s Kosovem jediným evropským státem s **převahou muslimského obyvatelstva**.

Přírodní podmínky

- Albánie je hornatý stát s úzkým pásem nížin podél jaderského pobřeží. Většinu pohoří tvoří masivy **Dinárské soustavy** (Velký Korab, 2 764 m n. m.). Řeky jsou většinou krátké a vodnaté, neboť návětrná strana hor má roční **úhrn srážek až 2 000 mm**. Podél severních a východních hranic leží **řada vysokohorských jezer** (Prespanské, Ochridské, Skadaršké). Země má subtropické přímořské klima, v horských oblastech velehorské.

Historie

- Albánie byla po staletí součástí Osmanské říše. Nezávislost získala roku 1921. Tou dobou byla ekonomicky nejzaostalejším státem Evropy. Dlouhodobou snahou bylo vytvoření tzv. Velké Albánie zahrnující území obývané Albánci v okolních státech (Řecko, Srbsko). Po 2. světové válce zavládl v zemi nejtvrďší komunistický režim v Evropě. Po pádu komunismu se země začlenila do mezinárodního společenství. Je členem NATO a kandidátskou zemí EU.

Obyvatelstvo

- Albánie je národnostně i nábožensky homogenní. Dominantní skupinu tvoří **musilmští Albánci** (98 % populace) a menšiny Řeků a Makedonců. Značná část Albánců žije v zahraničí v sousedních zemích či v západní, střední a jižní Evropě. Populace má **nejvyšší míru porodnosti i přirozeného přírůstku v Evropě**.

Hospodářství

- Albánie patří tradičně mezi **nejchudší státy Evropy**. Téměř 40 % populace pracuje v zemědělství (nejvíce v Evropě). Pěstuje se subtropické **ovoce, olivy, vinná réva, tabák, olivovník**. Průmysl se zaměřuje na těžbu relativně bohatých **zdrojů chromu a niklu**. Tradiční je potravářský a textilní průmysl. Zemi trápí vysoká nezaměstnanost, korupce a značný vliv organizovaného zločinu.

Rumunsko (Rumunská republika)

Rozloha	238 391 km ² (11)
Počet obyvatel	19,4 mil. (9)
Hustota zalidnění	81 obyv./km ²
Státní zřízení	poloprezidentská republika
Hlavní město	Bukurešť – 1,9 mil. obyv.
HDP/obyv.	26 595 USD
Úřední jazyky	rumunština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Rumunsko je **největším státem jihovýchodní Evropy**, mnohé jeho regiony patří kulturně a historicky do středoevropského prostoru (Sedmihradsko bylo součástí Uher). Nachází se na severovýchodě Balkánského poloostrova. Na severu sousedí s Ukrajinou a Moldavskem, východní hranici tvoří pobřeží Černého moře. Jižním sousedem je Bulharsko. Na západě sousedí se Srbskem a Maďarskem.

Přírodní podmínky

- Centrální část státu tvoří oblouk **karpatské horské soustavy**, pohraniční oblasti jsou nížinaté. Nejvyšším masivem je pohoří **Fagaraš** v jižní části Karpat (Moldoveanu, 2 544 m n. m.). Severozápad země je vyplněn soustavou hornatin Vnitřních Karpat (Transylvánská vysočina). Nejvýznamnějšími nížinami jsou **Valašská nížina** na jihu země, **Dobrudža** u pobřeží Černého moře a **Panonská pánev** podél hranic s Maďarskem.
- Rumunsko má mírné kontinentální klima. Přímořská Dobrudža má klima oceánské středomořské. Nejvýznamnější řekou je **Dunaj** tvořící jižní hranici s Bulharskem. Na území Rumunska vytváří nejrozsáhlejší **říční deltu** v Evropě. Země má velmi zachovalou přírodu, na 47 % území se nachází **původní vegetace**, žije zde početná populace původních živočichů.

Historie

- V současných hranicích země existuje od roku 1945. Někdejší římská provincie Dácie byla rozdělena mezi Byzantskou a později Osmanskou říší (Valašsko, Moldávie) a Uhry (Sedmihradsko). Stát získal samostatnost na Osmanské říší roku 1878. Po zániku Rakousko-Uherska bylo připojeno Sedmihradsko. Ve 2. světové válce byla země spojencem Německa, díky čemuž ztratila po válce oblast Besarábie (dnešní Moldavsko). Během poválečného období v zemi panoval velice tuhý komunistický režim, po jehož pádu následoval ekonomický propad a národnostní nepokoje (zejména díky maďarské menšině). Teprve po roce 2000 došlo ke konsolidaci země. Rumunsko je dnes členem EU i NATO.

Obyvatelstvo

- Rumuni tvoří přes 80 % populace. V zemi dále žije několik významných menšin. Především **Maďaři** v Sedmihradsku (7 %), žije zde také **nejpočetnější romská populace** v Evropě (odhadem až 8 % obyvatel státu). Na západě země najdeme také **komunity Němců nebo Čechů** usazených zde v dobách Rakousko-Uherska. Přes 80 % věřících se hlásí k pravoslavnému křesťanství, významné jsou komunity katolíků, protestantů i muslimů.

- Obyvatelstvo se nejvíce koncentruje ve Valašské nížině a podél hranic s Moldávií. Sídelní struktura je poměrně netypická. V zemi se nachází **25 měst nad 100 tis. obyvatel**, vedle toho žije **45 % populace na venkově**. Největšími městy jsou **Bukurešť, Jasy, Kluž a Temešvár**. Zajímavostí je skutečnost, že rumunština patří mezi románské jazyky (jediná v tomto regionu) a je pozůstatkem někdejší římské kolonizace tohoto území.

Hospodářství

- Země se řadí mezi méně rozvinuté státy Evropy. **Je třetí nejchudší zemí EU**. Jedná se o zemědělsko-průmyslový stát, který byl značně zdevastován léty komunismu a následného ekonomického kolapsu. Po roce 2000 se však země začala dynamicky rozvíjet.
- **Zemědělství** je stále jedním z nejvýznamnějších sektorů (pracuje v něm 24 % populace). Rumunsko má výborné podmínky pro produkci **náročných teplomilných plodin** (kukuřice, cukrová řepa, slunečnice, ovoce). Průmysl disponuje **značným nerostným bohatstvím**. V zemi se **těží ropa, zemní plyn**, uhlí, rudy barevných kovů, bauxit a kamenná sůl. Na ně navazuje rozsáhlý hutní, chemický a petrochemický průmysl. Tradičními obory je textilní a potravinářský průmysl. Díky zahraničním investicím se rozvíjí také strojirenství. Země má díky nedotčené přírodě a velkému množství unikátních přírodních lokalit **značný turistický potenciál**, který není zdaleka plně využíván.

Bulharsko (Bulharská republika)

Rozloha	110 994 km ² (15)
Počet obyvatel	7,1 mil. (20)
Hustota zalidnění	64 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Sofie – 1,3 mil. obyv.
HDP/obyv.	21 850 USD
Úřední jazyky	bulharština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Bulharsko je přímořský stát na jihovýchodě Balkánského poloostrova při pobřeží Černého moře. Na severu hraničí s Rumunskem, na jihu má hraniči s Tureckem a Řeckem. Západní hranici sdílí se Severní Makedonií a Srbskem. Bulharsko leží **na periferii Evropy na styku s Asií**. Díky tomu se jen velmi obtížně integruje do evropských společenství, naproti tomu má značný geostrategický a zejména **tranzitní potenciál**.

Přírodní podmínky

- Území Bulharska lze rozdělit na dvě základní jednotky. Východní část země při pobřeží Černého moře je nížinatá. Nejvýznamnější je **Hornothrácká nížina** na hranicích s Řeckem, z Rumunska sem zasahuje **Valašská nížina** (Podunajská nížina). Centrální a západní regiony jsou hornaté. Horské hřebeny probíhají převážně v západovo-východním směru. Mezi nejvýznamnější patří pojchoří **Stara Planina, Rodopy, Pirin** a především **Rila** (Musala, 2 925 m n. m., je nejvyšší horou Balkánu).

- Podnebí na severu je mírné kontinentální, na jihovýchodě přímořské subtropické. Díky značné různorodosti klimatických podmínek má Bulharsko jeden z **nejvyšších stupňů biodiverzity v Evropě**. Nejvýznamnějšími toky jsou Dunaj (na hranicích s Rumunskem) a Marica v Hornothrácké nížině.

Historie

- V raném středověku bylo toto území osídleno Slovany a kočovnými turkotatarskými kmeny Bulharů. Země vedla války s Byzantskou říší i s osmanskými Turky. Později se stala součástí Osman-ské říše. Nezávislost byla obnovena po četných protitureckých povstáních v roce 1878. V období po 2. světové válce země patřila do sovětské sféryvlivu a byla jedním z nejtěsnějších sovětských spojenců. Bulharsko drží smutný rekord v největším počtu politických poprav mezi zeměmi východního bloku. Po pádu komunismu nastalo období demokratizace a pomalé ekonomické obnovy. Dnes je členem EU i NATO.

Obyvatelstvo

- Bulharsko je národnostně pestrým státem. Většinu obyvatel tvoří pravoslavní **Bulhaři** (77 %), významnými menšinami jsou **Turci** (8 %) žijící na jihovýchodě země a **Romové** (může jít až o 11 % obyvatel). Země trpí jedněmi z **nejhorších demografických charakteristik** v Evropě. Nízká je porodnost, délka dožití i celkový zdravotní stav. Problémem je také masový exodus obyvatel. V posledních 30 letech **ztratilo Bulharsko více než 1 mil. obyvatel**. Cílem emigrace jsou jednak bohaté státy EU, jednak Turecko (odchod části turecké menšiny).
- Země je relativně nerovnoměrně zalidněná. Obyvatelstvo se soustřeďuje v nížinách a v pobřežních oblastech. Výjimkou je hlavní město Sofie ležící v hornaté západní části. Nachází se zde 10 měst s více než 100 tis. obyvateli. Nejvýznamnější jsou **Sofie, Plovdiv, Varna a Burgas**.

Hospodářství

- Zemědělsko-průmyslový stát, **nejchudší země EU**. Bulharsko bylo drasticky **postiženo rozpadem východního bloku**, neboť jeho hospodářství bylo silně navázáno na Sovětský svaz. Došlo k propadu ekonomiky až o 40 %, země byla zasažena hyperinflací. Z tohoto stavu se Bulharsko dostalo teprve hospodářským oživením po roce 2000.
- **Zemědělství**, které zaměstnává 12 % populace, produkuje zejména teplomilné plodiny (kukurice, ovoce, obiloviny, vinná réva a tabák). Zajímavostí je produkce **růžového oleje** (80 % světové produkce). Těží se **uhlí, zemní plyn, železná ruda** a barevné kovy. Významnými obory **průmyslu** jsou **hutnictví, chemie, petrochemie** a potravinářský průmysl. Významný potenciál má přímořská turistika.

Práce se Školním atlasem světa pro region jihovýchodní Evropa ▾

- Za pomocí mapy na straně 51 (Šířková vegetační pásma) určete, jaké vegetační typy se v tomto regionu nacházejí, a charakterizujte jejich územní rozložení.
- Za pomocí mapy na straně 53 (Jazyky, Náboženství) vymezte oblasti rozšíření islámu v jihovýchodní Evropě.
- Za pomocí mapy na straně 57 (Přirozený přírůstek obyvatel) určete, které státy jihovýchodní Evropy mají nejvyšší hodnoty přírůstku obyvatel. Zdůvodněte, proč tomu tak je.
- Za pomocí mapy na straně 58, 59 (Hospodářství) charakterizujte hospodářskou vyspělost států jihovýchodní Evropy a porovnejte je se zbytkem Evropy.

Východní Evropa

- Východní Evropa je regionem na východě světadílu, kde se Evropa dotýká Asie. Zaujímá celou Východoevropskou rovinu mezi pohořím Karpaty na západě a Uralem na východě. Z jihu je ohrazena Černým mořem a pohořím Kavkaz, na severu hraničí s Baltským mořem a Severním ledomovým oceánem. Z ekonomicko-kulturního hlediska jde o jeden z nejhomogennějších regionů Evropy. Národy a státy východní Evropy jsou si podobné nejen jazykově a nábožensky, ale mají také staletí společné historie. Všechny země jsou nástupnickými státy zaniklého Sovětského svazu.
- Země východní Evropy spojuje:
 - **Jazyková a kulturní podobnost.** Až na výjimky (pobaltské státy) jde o národy patřící mezi východní Slovany, z čehož pramení jejich jazyková příbuznost. Ve většině zemí se obyvatelstvo hlásí k pravoslavnému náboženství (s výjimkou pobaltských národů, které jsou katolické či protestantské).
 - **Společně sdílená historie.** V tomto regionu hrálo po staletí rozhodující roli Rusko. Během novověku se všechny ostatní národy dostaly pod jeho vliv. Ve 20. stol. byly součástí Sovětského svazu a nezávislost získaly až po jeho rozpadu v 90. letech 20. stol. (mniché země nemají žádnou státně-historickou tradici nezávislosti).
 - **Region střetávání velmocenských sfér vlivu.** Východní Evropa se stala dějištěm obou světových válek, byla hlavním cílem německé teritoriální expanze a během 2. světové války se zde odehrála genocida místního obyvatelstva. Dodnes jsou země východní Evropy vnímány ze strany Ruska jako jeho sféra vlivu (tzv. blízké zahraničí). Jedním z projevů je například nedávná anexa poloostrova Krym ze strany Ruska.
 - **Napjaté vztahy s Ruskem.** Všechny státy s výjimkou Běloruska dnes mají s Ruskem velice komplikované vztahy. Region je z globálního hlediska hodnocen jako potencionálně nestabilní a náchylný k rozpoutání válečného konfliktu. Momentálně jde o jedinou oblast v Evropě, kde probíhá otevřený válečný konflikt (Donbas na východě Ukrajiny).

Litva (Litevská republika)

Rozloha	65 200 km ² (23)
Počet obyvatel	2,8 mil. (29)
Hustota zalidnění	44 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Vilnius – 537 tis. obyv.
HDP/obyv.	33 252 USD
Úřední jazyky	litevština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Litva je nejjižnější ze skupiny tzv. **pobaltských republik**. Je **nástupnickým státem bývalého Sovětského svazu**. Leží při pobřeží Baltského moře, na severu hraničí s Lotyšskem, na východě s Běloruskem, jižní hranici má s Polskem a ruskou enklávou Kaliningrad.

Přírodní podmínky

- Většinu území zaujímá plochá nížina, která je součástí Východoevropské roviny. Na východě se nachází pahorkatiny **Baltských vrchů** (Aukštojas, 294 m n. m.). Významnou přírodní zajímavostí je **Kurská kosa** (největší v Evropě), jejíž severní část náleží Litvě. Nejvýznamnější řekou je **Němen** přítékající z Běloruska. V zemi je řada mokřadů a bažin.

Historie

- Litva byla významnou a mocnou východoevropskou zemí po většinu novověku, kdy byla spojena s Polskem ve společné unii. Spolu s ním pak podlehla tlaku okolních zemí (Rusko, Prusko, Rakousko) a na konci 18. stol. byla obsazena carským Ruskem. Na krátký čas země získala nezávislost během meziálečného období, ale v roce 1939 byla obsazena Rudou armádou. Konečnou nezávislost získala rozpadem Sovětského svazu v roce 1991. Země je členem EU i NATO.

Obyvatelstvo

- Přes 80 % populace tvoří Litevci. V zemi žije polská menšina a poměrně **malá komunita Rusů** (6,3%). Řada příslušníků menšin nemá litevskou národnost, což vyvolává jisté kontroverze. Největším problém země je **rychlá depopulace**, která nastala po roce 1991. Za posledních 30 let **klesl počet obyvatel země o 14 %** zejména vinou emigrace a nízké porodnosti. Největšími městy jsou **Vilnius** a **Kaunas**. Litva je jedinou katolickou zemí východní Evropy.

Hospodářství

- Litva patřila mezi nejvyspělejší státy Sovětského svazu. Po jeho zániku nastalo **období hospodářské recese**, které bylo ukončeno vstupem země do EU. V zemědělství dominuje **živočišná výroba** (maso, mléko, chov prasat). Země má jen malé zdroje hořlavých břidlic. Významnými průmyslovými obory jsou **strojírenství, potravinářský, textilní a papírenský průmysl**. Světově významná je **produkce jantaru**.

Lotyšsko (Lotyšská republika)

Rozloha	64 589 km ² (24)
Počet obyvatel	1,9 mil. (34)
Hustota zalidnění	29 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Riga – 698 tis. obyv.
HDP/obyv.	28 362 USD
Úřední jazyky	lotyština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Lotyšsko patří do skupiny tzv. **pobaltských republik**. Je **nástupnickým státem bývalého Sovětského svazu**. Leží při pobřeží Baltského moře při Rižském zálivu. Na severu hraničí s Estonskem, na východě s Ruskem, jižní hranici má s Litvou a Běloruskem.

Přírodní podmínky

- Většinu území pokrývá nížina, která je součástí Východoevropské roviny zarovnané pleistocenním ledovcem. Na východě se nachází pahorkatina **Vidzemské vrchy** (Gaiziņkalns 312 m n. m.). Pobřežní oblasti jsou specifické řadou **písečných dun** s unikátními biotopy. Největšími řekami jsou Daugava a Venta.

Historie

- Území Lotyšska bylo ve středověku ovládnuo řádem německých rytířů. Strategická poloha tohoto území (zejména hlavního města Rigi) z něj učinila bojiště o sféry vlivu mezi Ruskem, Švédskem a Polskem. Od počátku 18. stol. byla země součástí carského Ruska. Samostatný lotyšský stát existoval jen v meziválečném období, definitivně země získala nezávislost po rozpadu Sovětského svazu roku 1991. Dnes je členem EU i NATO.

Obyvatelstvo

- Země je národnostně poměrně komplikovaná. **Lotyši tvoří jen 62 % populace**. Největší menšinou jsou **Rusové (27 %)**, ve velkých městech ale tvoří až 40 %. Řada z nich nemá lotyšské občanství, což vyvolává silné národnostní prutí. Lotyšsko je nejrychleji se vylidňující zemí Evropy. Za posledních 30 let **klesl počet obyvatel o více než 22 %** vinou masové emigrace a rekordně nízké porodnosti. Největšími městy jsou **Riga a Daugavpils**.

Hospodářství

- Lotyšsko je nejchudší z pobaltských republik. Zemi značně zasáhla recese po rozpadu Sovětského svazu. Po vstupu do EU naopak **zažívá strmý hospodářský růst**. V zemědělství dominuje živočišná výroba. Nejvýznamnějšími průmyslovými obory je **strojírenství, elektronika, papírenský a potravinářský průmysl**. Aglomerace Rigi soustřeďuje přes 60 % ekonomických aktivit země.

Estonsko (Estonská republika)

Rozloha	45 339 km ² (28)
Počet obyvatel	1,3 mil. (36)
Hustota zalidnění	29 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Tallin – 434 tis. obyv.
HDP/obyv.	32 400 USD
Úřední jazyky	estonština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Estonsko patří do skupiny tzv. **pobaltských republik**. Je **nástupnickým státem bývalého Sovětského svazu**. Leží při pobřeží Baltského moře a Finského zálivu. Patří mu více než 1 000 ostrovů v Baltském moři (Saaremaa, Hiiumaa). Na východě hraničí s Ruskem, jižní hranici má s Lotyšskem.

Přírodní podmínky

- Země je nízinatá, modelovaná ledovcem. Průměrná nadmořská výška je **pouhých 50 m n. m.** Terén je zvlněn především morénovými valy. Pouze na jihovýchodě sem zasahuje **Haanijská vysočina** (Suur Munamägi, 318 m n. m.). Značnou část území pokrývají **mokřady** a **rašeliniště**.

Historie

- Země byla během středověku ovládána řádem německých rytířů. V novověku bylo toto území součástí Švédské koloniální říše, později carského Ruska. Estonsko získalo nezávislost v meziválečném období, než bylo roku 1939 opět ovládнуto Ruskem. Samostatnost byla obnovena roku 1991 po rozpadu Sovětského svazu. Dnes je členem EU i NATO.

Obyvatelstvo

- Estonci jsou jazykově a **kulturně blízcí nedalekému Finsku**. V zemi tvoří **přes 70 % populace**. Největší národnostní menšinou jsou **Rusové (25 %)** žijící zejména v hlavním městě. Řada z nich nemá estonské občanství, což vyvolává kontroverzi. Podobně jako v Litvě a Lotyšsku probíhá také zde depopulace země vinou nízké porodnosti a emigrace. Od roku 1990 **klesl počet obyvatel o 15 %**. Největšími městy jsou **Tallin a Kochtla-Järve**.

Hospodářství

- Země byla rozpadem východního bloku poškozena jen málo a prodělala úspěšnou transformaci ekonomiky. Dnes se soustředuje především na rozvoj služeb z oblasti **IT, telekomunikace a finančníctví**. Po Slovensku a Česku je **třetí nejúspěšnější postkomunistickou zemí**. Z průmyslových oborů dominují **elektrotechnický, dřevařský, chemický průmysl** a těžba ropných břidlic. Významná je také ekonomická spolupráce se skandinávskými zeměmi.

Bělorusko (Běloruská republika)

Rozloha	207 595 km ² (13)
Počet obyvatel	9,5 mil. (17)
Hustota zalidnění	46 obyv./km ²
Státní zřízení	prezidentská republika
Hlavní město	Minsk – 2,0 mil. obyv.
HDP/obyv.	19 959 USD
Úřední jazyky	běloruština, ruština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Bělorusko je největší vnitrozemský stát v Evropě. Jedná se o **nástupnickou zemi bývalého Sovětského svazu**. Na východě hraničí s Ruskem, na jihu s Ukrajinou. Západní a severní hranici má s Polskem, Litvou a Lotyšskem.

Přírodní podmínky

- Většina území náleží k ploché **Východoevropské rovině**. Na jihu jsou roviny pokryty **mokřady** (Pinské močály) a hustými lesy. Z Polska sem zasahuje **region Polesí**, největší část někdejšího

evropského nížinného lesa (Bělověžský prales). Sever země je pahorkatinný, silně ovlivněný pleistocenním zaledněním (Dzjaržinskaja hara, 345 m n. m.). Prochází tudy rozvodnice mezi Baltským mořem (řeky Dvina, Němen) a Černým mořem (řeka Dněpr).

Historie

- Území Běloruska náleželo v historii řadě zemí (Litva, Polsko, Německo, Rusko). V moderní době bylo součástí carského Ruska, později Sovětského svazu. Během jeho rozpadu v roce 1991 získala země státní nezávislost. Je stále silně orientována na Rusko (ekonomicky i politicky). Není členem EU ani NATO a zdejší poloautoritativní režim patří mezi nejméně demokratické v Evropě.

Obyvatelstvo

- Bělorusové tvoří 82 % populace. Největšími menšinami jsou **Rusové (10 %), Poláci, Ukrajinci**. Současná vláda orientovaná na Rusko preferuje spíše ruskou menšinu včetně ruštiny na úkor běloruštiny. Během 2. světové války ztratila země téměř **10 % obyvatelstva**. Nachází se zde 12 měst nad 100 tis. obyvatel. Největšími sídly jsou **Minsk, Gomel a Brest**. Většina obyvatel (až 80 %) se hlásí k pravoslavnému křesťanství.

Hospodářství

- Středně rozvinutá země s **výrazným vlivem státu** na chod hospodářství (stát vlastní cca 70 % ekonomiky). Po rozpadu Sovětského svazu prodělala **ekonomický kolaps** provázený hyperinflací a masovou nezaměstnaností. Významným ekonomickým problémem bylo také odstraňování následků černobylské jaderné havárie, která zemi zasáhla zvlášť tvrdě. V **zemědělství** převažuje živočišná výroba (prasata, skot), rostlinná výroba produkuje brambory, len, žito. Má jen omezené surovinové zdroje (draselné soli). Z průmyslových oborů jsou významné **strojírenství, chemický, potravinářský a dřevařský průmysl**. Klíčová je **orientace na ruský trh** (bezcelní zóna).

Ukrajina (Ukrajinská republika)

Rozloha	603 700 km ² (2)
Počet obyvatel	42,1 mil. (7)
Hustota zalidnění	70 obyv./km ²
Státní zřízení	poloprezidentská republika
Hlavní město	Kyjev – 2,9 mil. obyv.
HDP/obyv.	9 233 USD
Úřední jazyky	ukrajинština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Ukrajina je **druhým největším státem Evropy** ležícím u pobřeží Černého a Azovského moře. Je **nástupnickým státem Sovětského svazu**. Na severu hraničí s Běloruskem, hranice s Ruskem jsou na severu, východě a na Krymu. Západní hranici má s Moldavskem, Rumunskem, Slovenskem a Polskem. Ukrajina dlouhodobě usiluje o integraci do evropských struktur EU a NATO, v čemž jí brání zejména silný **vliv ruské menšiny** na východě a skutečnost, že je stále vnímána

jako **součást ruské sféry vlivu**. Země má značný tranzitní charakter propojující Rusko s Evropou a černomořským regionem.

Přírodní podmínky

- Většina území má charakter ploché roviny, případně mírně zvlněné pahorkatiny. Východ a sever země náleží k **Východoevropské rovině**. Na jihu zasahuje **Černomořská nížina**. Na západě se nachází pahorkatiny (**Volynsko-podolská**). Horské masivy zasahují na Ukrajinu jen okrajově. Na západě je to část **karpatského oblouku** (Hoverla, 2 061 m n. m.).
- Klima je mírné s výraznými prvky kontinentality. Na jihu je přímořské subtropické. Osou země je **řeka Dněpr** rozdělující v severojižním směru celý stát na západní a východní část. Mezi další významné toky patří Don na hranicích s Ruskem či Bug, tekoucí na sever do Běloruska. Severní část území Ukrajiny je lesnatá (zasahuje sem polesí z Běloruska), centrální a jižní Ukrajina je tvořena **travnatou stepí** s velice úrodnými **černozeměmi**. Stepní regiony jsou využívány k intenzivní zemědělské činnosti a země patří mezi nejvýznamnější evropské obilnice.

Historie

- Dnešní Ukrajina vznikla v roce 1991 rozpadem Sovětského svazu. Po většinu historie bylo území Ukrajiny pod nadvládou okolních říší. Na jihu vládli mongolští kočovníci a Osmanská říše. Západní Ukrajina patřila k polsko-litevskému státu. Východní část země náležela carskému Rusku. Během 19. stol. většinu území ovládli ruští carové. Halic, ležící na západě země, byla součástí Rakousko-Uherska. První snahy o nezávislost se objevily během bolševické revoluce, později během nacistické okupace, nebyly však úspěšné. Nezávislá Ukrajina vznikla až po rozpadu Sovětského svazu. V roce 2014 v reakci na snahu o prozápadní orientaci provedlo Rusko jednostrannou anexi strategicky významného poloostrova Krym (dnes součástí Ruské federace). Na východě země v regionu Donbas dodnes zuří válka místních separatistů usilujících o připojení k Rusku. Ukrajina je tak jediným válečným ohniskem v Evropě. Není členem EU ani NATO.

Obyvatelstvo

- Ukrajina je národnostně komplikovanou zemí. K ukrajinské národnosti se hlásí 78 % populace. V pohraničních oblastech žijí **početné národnostní menšiny**. Nejvýznamnější jsou **Rusové (19 %)** obývající východní oblasti (region Donbas). Méně početné jsou menšiny Poláků, Rumunů a Bělorusů. Když významná židovská komunita takřka zanikla vinou holokaustu. Jistou zajímavostí je existence malé **komunity volyňských Čechů** na západě země.
- Země je zalidněna nerovnoměrně. Západní agrární regiony mají výrazně menší hustotu zalidnění oproti **průmyslovým oblastem na východě**. Největší koncentrace obyvatel je v **regionu Donbas**. V zemi je 5 měst přesahujících milionovou hranici obyvatel a 4 města s více než 500 tis. obyvateli. Mezi největší patří **Kyjev, Charkov, Oděsa, Dnipro (dříve Dnipropetrovsk)** a **Doněck**. Země se dlouhodobě potýká s nepříznivými demografickými charakteristikami. Největším problémem je značná emigrace obyvatel do západní Evropy, případně do Ruska. Tento trend ještě zesílil po roce 2014 v souvislosti s válkou na Donbase. Za posledních 30 let **země ztratila více než 8 mil. obyvatel**.

Hospodářství

- Vinou války a ekonomického rozvratu je Ukrajina **druhou nejhudší zemí Evropy**. Ke značnému poklesu došlo již v 90. letech 20. stol. po rozpadu Sovětského svazu, neboť ukrajinská

ekonomika byla na ruskou silně navázána (druhá největší v bývalém SSSR). Země přitom disponuje **značným přírodním bohatstvím**. Vedle nejúrodnějších regionů Evropy se zde nachází značné surovinové zdroje. Mezi nejvýznamnější patří **černé uhlí** v regionu Donbas, **železná ruda** u města Kryvyj Rih, **uran, rudy barevných kovů** (mangan, nikl, titan, chrom atd.).

- Většina průmyslových odvětví zpracovává domácí suroviny. Významné je především **hutnický železa a barevných kovů, chemický průmysl** (výroba umělých hnojiv) a **potravinářský průmysl**. Ukrajina patří mezi významné **zemědělské oblasti**, neboť disponuje velice úrodnými stepními černozeměmi. Je významným **pěstitelům obilovin, kukurice, cukrové řepy**, slunečnice, ovoce a zeleniny. Značná část produkce se vyváží. V živočisné výrobě převládá chov skotu a prasat. Velkým problémem je vysoká nezaměstnanost, nízká kupní síla obyvatelstva, značné vzdálenosti mezi jednotlivými regiony a velmi špatný stav dopravní infrastruktury. Země tak ani zdaleka nevyužívá svůj ekonomický potenciál.

Moldavsko (Moldavská republika)

Rozloha	33 843 km ² (32)
Počet obyvatel	2,7 mil. (31)
Hustota zalidnění	80 obyv./km ²
Státní zřízení	poloprezidentská republika
Hlavní město	Kišiněv – 672 tis. obyv.
HDP/obyv.	6 200 USD
Úřední jazyky	rumunština (moldavština)*, ruština

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

*Moldavština je pouze regionálním dialektem rumunštiny.

- Vnitrozemský stát ve východní Evropě, **jeden z nástupnických států Sovětského svazu**. Země sousedí na východě s Ruskem a na západě s Rumunskem.

Přírodní podmínky

- Většinu území tvoří mírně **zvlněná pahorkatina**, která je součástí Volyňsko-podolské vysočiny (Dealul Bălănești, 430 m n. m.). Dominantním krajinným typem jsou **travnaté stepi** s velice úrodnými černozeměmi (až 75 % území státu). Nejvýznamnějšími řekami jsou **Dněstr a Prut** tvořící východní a západní hranici.

Historie

- Někdejší „moldavský“ stát byl součástí Osmanské říše (pod názvem Besarábie). Během 19. a 20. stol. byla Besarábie ovládána střídavě Rumunskem a Ruskem. Nezávislost získalo Moldavsko roku 1991 po rozpadu Sovětského svazu. Východní regiony s dominancí ruského obyvatelstva ale vyhlásily Podněsterskou republiku, která není mezinárodně uznaná. Země není členem NATO ani EU.

Obyvatelstvo

- Národnostní poměry jsou značně komplikované. **Moldavané tvoří 70 %** populace, nejvýznamnější menšinou jsou **Rusové (11 %)**, kteří dominují v separatistickém Podněstří. Významné jsou

také menšiny Ukrajinců a Rumunů. Odhaduje se, že až **25 % obyvatel trvale žije a pracuje v zahraničí**. Největšími městy jsou **Kišiněv, Tiraspol a Bălți**, které mají přes 100 tis. obyvatel. Přesto je míra urbanizace jen 45 %.

Hospodářství

- Moldavsko je **agrární stát**, podle řady ekonomických ukazatelů je **nejchudší zemí Evropy**. Významné je především **intenzivní zemědělství** (díky kvalitním černozemním půdám). Dominuje rostlinná produkce obilovin, kukuřice, zeleniny, tabáku a vinné révy. Země je energeticky, surovinově i ekonomicky **silně závislá na Rusku**. Značným problémem je vysoká míra inflace a korupce.

Rusko (Ruská federace)

Rozloha	17 098 246 km ² (1)
Počet obyvatel	146,9 mil. (1)
Hustota zalidnění	9 obyv./km ²
Státní zřízení	poloprezidentská republika
HLavní město	Moskva – 13,2 mil. obyv.
HDP/obyv.	27 147 USD
Úřední jazyky	ruština, jazyky autonomních oblastí

V závorce je vždy uvedeno pořadí země v rámci Evropy.

- Rusko je největší zemí Evropy i světa.** Jeho evropská část (5,9 mil. km²) zaujímá více než polovinu rozlohy evropského kontinentu. Rusové jsou také **nejlidnatějším evropským národem**. Díky své velikosti, přírodním zdrojům, vojenskému potenciálu a velmocenským ambicím je Rusko považováno za jednu z **významných světových věmců**. Je jednoznačným **hegemonem východní Evropy**, kterou stále považuje za svou sféru vlivu (tzv. blízké zahraničí). Dnešní Rusko je pozůstatkem někdejšího Sovětského svazu, který byl nástupcem ruského impéria. V Evropě hraničí s Norskem, Finskem, Estonskem, Lotyšskem, Běloruskem a Ukrajinou. Na severu jej omývá Severní ledový oceán, na severozápadě má díky Finskému zálivu přístup k Baltskému moři, na jihu k Černému moři. Země vlastní dvě enklávy předsunuté na západ. **Kaliningradská oblast** mezi Polskem a Litvou je pozůstatkem někdejšího Východního Pruska, které bylo získáno po 2. světové válce. Roku 2014 země anektovala strategicky významný **poloostrov Krym** (původně ukrajinský), za což je vystavena sérii mezinárodních sankcí. Rusku dále patří řada souostroví v Severním ledovém oceánu (Nová země, Země Františka Josefa).

Přírodní podmínky

- Díky značné rozloze státního území (východní polovina Evropy a severní třetina Asie) jsou zde zastoupena četná přírodní prostředí i typy krajiny. Pro přehlednost lze zemi rozdělit do čtyř fyzickogeografických regionů:

1. Evropské Rusko

Převážně nížinatá oblast tvořená **Východoevropskou rovinou**. Nachází se zde rozlehlé a hustě zalesněné vrchoviny (**Valdajská, Smolensko-moskevská, Středoruská a Povolžská vrchovina**)

s nadmořskými výškami okolo 400 m n. m. Na jihu klesá terén ke **Kaspické nížině** (-28 m n. m.), která je nejníže položenou proláklinou Evropy. Jižní hranici tvoří pohoří **Velký Kavkaz** (Elbrus, 5 642 m n. m.), který je nejvyšším pohořím celého Ruska. Na východě tvoří předél mezi Evropou a Asii **pohoří Ural** táhnoucí se v severojižním směru v délce 2 500 km (Narodnaja, 1 895 m n. m.).

Evropským Ruskem protéká řada významných toků. **Volha** ústící do Kaspického moře je největším evropským veletokem. Jejími přítoky jsou **Kama** a **Oka**. Na Volze byla vybudována největší kaskáda přehrady v Evropě. Z dalších toků jsou významné **Don** ústící do Černého moře, **Pečora** a **Severní Dvina** mířící do Severního ledového oceánu. Klima je silně kontinentální, v severní třetině, kterou tvoří **boreální tajga**, je subpolární. Jižní oblasti mají velmi suché mírné klima. Vegetaci tvoří především **travnaté stepi**, přecházející v Kaspické nížině do **polopouště**.

2. Západní Sibiř

Nížinatá oblast tvořená **Západosibiřskou rovinou** je pokrytá řadou močálů. Od jihu k severu tu protéká řada významných veletoků, z nichž nejvýznamnější je **řeka Ob**.

3. Centrální Sibiř

Značně hornatý region mezi řekami **Jenisej** a **Lena**. Většinu území tvoří vrchoviny a hornatiny **Středosibiřské vysočiny** pokryté jehličnatou tajgou, na jihu se zdvihají velehorácká pásmá **Altaj** (Bělucha 4 506 m n. m.) a **Sajanské pohoří**. Nejvýznamnějším jezerem tohoto regionu je **Bajkal**, nejhlubší jezero světa a největší zásobárna sladké vody.

4. Dálný východ

Nejhornatější region asijského Ruska. Podél pacifického pobřeží jsou to především **Kolymské hory**, **Verchojanské** a **Čerského pohoří** (Pobeda, 3 147 m n. m.). K významným dálkovýchodním regionům patří také **poloostrov Kamčatka** s řadou činných sopiek (Klučevskaja, 4 750 m n. m.). Nejvýznamnějším říčním tokem je **Amur** ústící do Pacifiku.

- Území Ruska zasahuje do tří klimatických pásem. Severní pobřeží leží v **arktické klimatické zóně**, většinu území pokrývá oblast **mírného a silně kontinentálního klimatu**. Na jihozápadním pobřeží (Černé moře) se nachází oblast **subtropického přímořského klimatu**. I přes značnou rozlohu je převážná většina ruského území trvale neobyvatelná, především z důvodu extrémních klimatických podmínek (až 75 % území). Tyto regiony se nacházejí především v asijské části. Značné teplotní výkyvy, nedostatek srážek a celková silná kontinentálnita klimatu se projevují zejména v regionech Středosibiřské vysočiny a na Dálném východě. **Ojmjakon** nedaleko Jakutska je nejchladnějším trvale obydleným místem na světě (-71,2 °C). Současně zde byl naměřen největší výkyv teplot během roku (přes 100 °C).
- Vegetace zachovává **šírkovou pásmovitost**. Severní pobřeží pokrývá **arktická tundra**. Ve vnitrozemí přechází do pásmu boreálních lesů (**jehličnatá tajga**). Ty se táhnou od evropských regionů až k Pacifiku a vyplňují převážnou většinu Sibiře. Na jihu evropského Ruska a v Západosibiřské rovině se nacházejí **travnaté stepi**. Na Dálném východě tvoří jižní hranice **pouštní a polopouštní oblasti**. Zhruba 20 % území pokrývá **permafrost**.

Historie

- Současné Rusko vzniklo roku 1991 rozpadem Sovětského svazu (v hranicích někdejší Ruské sovětské republiky). Novodobý ruský stát se zformoval během 18. stol., kdy v zemi proběhla řada reforem a kdy byla především zahájena imperiální expanze. Do Pobaltí (proti Švédsku), na Ukrajinu

a do Černomoří (proti Osmanské říši), do Polska, na Sibiř, do centrální Asie a Zakavkazska. Rusko se v 19. stol. zapojilo do expanzivních snah na Balkáně. Významným předělem byla bolševická revoluce v roce 1917, kdy se v zemi (přejmenované na Sovětský svaz) na 75 let chopil moci komunismus. Sovětský svaz byl hlavním rivalem nacistického Německa, které chtělo na jeho území expandovat. Díky vítězství ve 2. světové válce získal jakožto nová supervelmoc kontrolu nad značnou částí Evropy, později svůj vliv rozšířil i do východní a jihovýchodní Asie či do části Afriky a Latinské Ameriky. Po celé období studené války byly jeho ideologickým a vojenským rivalem USA, a to až do zániku Sovětského svazu roku 1991 (vzájemná rivalita se projevuje dodnes). Tehdy se země rozpadla na 15 samostatných států. Po snahách o demokratizaci a sblížování se Západem opět ožily velmcenské ambice Ruska, a to s nástupem nové politické reprezentace do čela státu po roce 2000. Země se stále sebevědoměji snaží vystupovat jako světová velmoc. Není členem EU ani NATO (které je stále vnímáno jako rival).

Obyvatelstvo

- Rusko je **nejlidnatějším státem Evropy** a 9. na světě. Je národnostně velice pestrou zemí, oficiálně zde žije **přes 100 národů** a etnických skupin. Řada z nich má značnou míru nezávislosti v rámci samostatných autonomních republik či autonomních okruhů. Dominantní jsou **Rusové, tvořící 81 % populace** (převažují zejména v evropské části Ruska). Nejpočetnějšími neruskými národy jsou **Tataři (4 %)**, populace nad 1 % obyvatelstva reprezentují Ukrajinci, Čuvaši, Čečenci a Arméni. Odhaduje se, že více než **25 mil. Rusů žije v okolních zemích**, zejména v Pobaltí, na Ukrajině a v Kazachstánu. Většina Rusů se hlásí k pravoslavnému křesťanství, významné jsou také komunity muslimů v **Povolží**. Země se dlouhodobě potýká s **nepříznivými demografickými ukazateli**. Střední délka života je relativně nízká. Počet obyvatel země stále klesá. Za posledních 30 let jde o více než 5 mil. obyvatel (zčásti díky emigraci). Země prodělala značné demografické výkyvy i v minulosti. Během 2. světové války zahynulo 23 mil. obyvatel, počet obětí stalinského teroru se odhaduje na 10–15 mil. Rozmístění obyvatel je značně nerovnoměrné, a to zejména díky přírodním podmínkám.
- Hustota zalidnění se pohybuje okolo **8 obyv./km²** (jedna z nejnižších na světě). Většina obyvatel (**113 mil., což je téměř 90 % populace**) žije v evropské části. Na Sibiři jsou zalidněny pouze její jižní příhraniční regiony. Nejvýznamnějšími sídelními regiony jsou **Moskevská oblast, Povolží a jižní Ural**. V Rusku je **12 měst nad 1 mil. obyvatel**. **Moskva** je spolu s Londýnem největším městem Evropy. Dalšími velkými sídly jsou Petrohrad, Novosibirsk, Jekatěrinburg, Nižnij Novgorod, Samara a Omsk.

Hospodářství

- Ekonomické parametry Ruska neodpovídají obrovskému potenciálu, který tato země má. Disponuje velmi rozsáhlými **přírodními zdroji** (zejména v sibiřské části), má obrovské **zásyby sladké vody** a přístup na světové trhy v Evropě i v Asii. Přesto se jedná o středně rozvinutý průmyslově-zemědělský stát, který byl silně postižen zánikem společného trhu v rámci Sovětského svazu i východního bloku. Země prodělala v roce **2000 státní bankrot**. V posledních desetiletích se ekonomické parametry výrazně zlepšily. Dnes však na Rusko dopadají **mezinárodní sankce i politická izolace** ze strany západních států.
- **Těžba nerostných surovin** je klíčovým oborem celé ekonomiky a zajišťuje přes 40 % příjmů státního rozpočtu. Nejvýznamnějšími surovinami jsou **ropa** a **zemní plyn**. Rusko je spolu s USA jejich největším světovým těžitelem. Jejich hlavní naleziště se nachází v povodí řeky Ob. Země má druhé největší prokázané zásoby **uhlí** na světě (byť těžbou je na 6. místě). Významné jsou také zásoby **rud železa** v oblasti Kursku a **barevných kovů** (zejména nikl a ti-

tan) na jižním Uralu a na východní Sibiři. Významná jsou také ložiska **zlata a diamantů** v Jakutské oblasti. O významu těžby surovin svědčí také fakt, že většinu významných ruských společností tvoří právě těžařské firmy, např. Gazprom.

- **Hutnictví a energetika** jsou spjaty s těžbou a zpracováním surovin. Rusko je jedním z předních producentů barevných kovů a také 3. největším výrobcem elektřiny na světě.
- **Zbrojný a kosmický průmysl** patří mezi **technologicky nejvyspělejší obory**, které jsou rozvíjeny již od dob studené války. Rusko je jedním z největších producentů zbraní a zbrojní techniky na špičkové úrovni (2. místo za USA). Má rozsáhlý kosmický program (kosmodrom Bajkonur v Kazachstánu) a významně se podílí na mezinárodním vesmírném výzkumu.
- **Zemědělství** je silně limitováno klimatickými podmínkami. Jediné regiony vhodné k intenzivní zemědělské produkci leží na jihozápadě země v **Moskevské oblasti, Povolží, Severním Kavkazsku** (jen cca 10 % rozlohy). Přesto je země světově významným producentem **ječmene** (1. místo), **brambor** (2. místo) nebo **cukrové řepy** (4. místo). V živočišné produkci dominuje **skot a prasata** (5. místo ve světě). Významný je také **rybolov**.
- **Doprava** představuje klíčový sektor, neboť velkým problémem je přeprava surovin z míst těžby (Sibiř) do míst zpracování (evropská část Ruska). Proto má země **druhou nejdelší železnici síť** na světě (po USA).

Administrativní členění a významné regiony

- Rusko je federativní republika skládající se z 85 samosprávných regionů, které mají 6 odlišných kategorií. Nejvyšší stupeň autonomie mají **republiky** (22) obývané neruskými etniky, v řídceji osídlených oblastech jsou to **autonomní okruhy a oblasti** (5). Na etnicky ruském území mají nejvyšší stupeň autonomie **oblasti** (46), v řídceji osídlených oblastech jsou to **kraje** (9). Vedle toho zde existují také **federální města** (3).
- **Moskevská a Petrohradská oblast** jsou ekonomicky nejvýznamnějšími regiony Ruska. Přestože zde žije jen 8 % ruské populace, produkuje téměř **polovinu HDP** celé země. Moskva se také těší nejvyšší životní úrovni a patří mezi nejdražší evropská velkoměsta.
- **Povolží** je jednou z průmyslově nejvýznamnějších oblastí. Dominuje zde **strojírenský, chemický a potravinářský průmysl**.
- **Jižní Ural** je zaměřen na těžbu a zpracování **rud barevných kovů** (hutnictví) a sofistikované strojírenství (zbrojný průmysl).

Práce se Školním atlasem světa pro region východní Evropa ▾

- Za pomoci map na straně 51 (Průměrné roční srážky, Šířková vegetační pásmá) odpovězte na otázky:
 - Jaký vliv má zeměpisná délka na srážkové poměry ve východní Evropě a kde se nacházejí nejsušší regiony?
 - Definujte rozšíření jednotlivých vegetačních typů v regionu východní Evropy.
- Za pomoci mapy na straně 56, 57 (Hustota zalidnění) vymezte nejhustěji zalidněné oblasti východní Evropy a toto rozložení zdůvodněte.
- Za pomoci mapy na straně 58, 59 (Hospodářství) určete, které oblasti východní Evropy patří mezi významné regiony těžby surovin a jaké suroviny se zde těží.
- Za pomoci mapy na straně 60 (Zahraniční obchod) porovnejte strukturu exportu východoevropských zemí v porovnání se zbytkem Evropy. Rozdíly zdůvodněte.

Otázky a úkoly ▾

Otázky a úkoly se vztahují na celou kapitolu Evropa – přehled regionů a států. U každého státu se pokusete splnit dané úkoly. Využijte k tomu zejména mapu na straně 48, 49 (Fyzická mapa) a mapu na straně 52, 53 (Politická mapa). Použijte také další mapy Evropy na stranách 49–63.

- Charakterizujte polohu daného státu v rámci jeho regionu i celé Evropy a zhodnoťte její význam pro politické postavení či ekonomický rozvoj dané země.
- Uveďte, zda dané zemi případně patří také ostrovní či mimoevropská teritoria.
- U zemí s decentralizovanou místní samosprávou charakterizujte jejich administrativní členění.
- Charakterizujte významné přírodní regiony zasahující na území dané země (hory, nížiny). Uveďte další fyzickogeografická specifika (klima, vodstvo, biosféra).
- Stručně charakterizujte nedávnou historii s důrazem na územní či politické změny a uoktvení dané země v politických strukturách (EU, NATO).
- Definujte národnostní (náboženskou) strukturu populace dané země, případně problémy, které jsou s ní spojeny.
- Je-li to aktuální, uveďte problematiku migrace či celkové demografické změny, které v dané zemi probíhají.
- Jaké je územní rozmístění populace, případně jaká významná sídla se zde nacházejí?
- Uveďte celkové charakteristiky hospodářství v mezinárodním kontextu (zda jde o vyspělou či zaostalou zemi a proč). Jaké ekonomicke problémy danou zemi sužují (jsou-li nějaké)?
- Které významné suroviny se zde případně těží a které průmyslové obory jsou nejvýznamnější?
- Charakterizujte význam a strukturu zemědělství. Uveďte významné plodiny či hospodářská zvířata.
- Je-li to u dané země aktuální, charakterizujte význam služeb v oblasti finančnictví, cestovního ruchu či dopravy.
- U větších států uveďte jejich regionální strukturu a definujte ekonomicky nejvýznamnější regiony.

ASIE – OBECNÁ CHARAKTERISTIKA

- Asie je **největším světadílem**, který zaujímá bezmála 30% povrchu světové souše. Ze všech světadílů má největší **vertikální členitost** a také nejvyšší průměrnou nadmořskou výšku, která činí 940 m n. m. Téměř 14 % území má nadmořskou výšku přes 2000 m n. m. Velmi výrazná je také horizontální členitost. Ostrovy a poloostrovy tvoří 25 % rozlohy Asie. Nalezneme zde i největší poloostrov světa (Arabský, 2,8 mil. km²). Asie je spolu s Evropou součástí kontinentu Eurasie. Oba světadíly jsou od sebe odděleny uměle vytvořenou hranicí. **Hranice Evropy a Asie** nejsou přirozené, ale vznikly na základě odlišného historického a kulturního vývoje obou částí Eurasie během staletí jejich izolovaného vývoje. Asijská populace se od evropské odlišuje ekonomicky, kulturně, nábožensky, etnicky a jazykově. Tento fakt je z velké části dán značnou rozlehlostí eurasijského kontinentu, na němž se vyvinulo několik odlišných civilizačních center.

Asie v číslech

Rozloha	43,8 mil. km ² (29,2 % rozlohy souše)
Počet obyvatel	4,5 mld. (60,2 % světové populace)
Průměrná hustota zalidnění	110 obyv./km ² (největší na světě)
Počet států	49*

*Často se uvádí pouze 48 států bez Palestiny, která není některými zeměmi uznávána. Turecko a Kazachstán částečně zasahují i na území Evropy. Na území Asie leží malá část Egypta. Rusko je řazeno mezi evropské státy, i když většina jeho území leží v Asii.

Když se řekne Asie...

1. Asie je největším (4krát větším než Evropa) a zároveň nejlidnatějším světadílem. Žije zde více než polovina světové populace. V Asii najdeme dva největší národy na světě (Číňané a Indové). Jejich populace v součtu přesahuje 2,5 mld. (více než má v součtu Amerika a Afrika).
2. Asie je světadílem velehor, které tvoří necelých 15 % její rozlohy. V centrální Asii se nachází největší horské soustavy na světě (Himálaj, Karákóram, Pamír, Čan-Šan, Tibet), kterým se přezdívá střecha světa. Na území Asie leží nejvýše a nejníže položený bod celé světové souše – Mount Everest (8 848 m n. m.), proláklina Mrtvého moře (-420 m n. m.).
3. Na území Asie se nachází nejnepřístupnější regiony světa. Nalezneme zde také nejvzdálenější místo od moře na světě. Je jím Džungarská brána na hranicích Kazachstánu a Číny. Od nejbližšího moře je vzdálená 2 650 km.
4. Asie je světadílem, kde se stýkají všechna velká světová náboženství. V západní Asii je to islám a judaismus, v jižní Asii hinduismus, východní a jihovýchodní Asie je převážně buddhistická. Křesťanství je zastoupeno jen okrajově, ale své počátky má také v Asii (v oblasti Blízkého východu).

5. Asie je kulturně a etnicky nejpestřejším světadílem. Díky značné odlehlosti jednotlivých regionů se zde vyvinuly specifické kultury, které se od sebe liší jazykem, náboženstvím i etnickou skladbou. Kultury a civilizace zde existovaly již od starověku (Mezopotámie, Indoganžská a Velká čínská nížina). Proto lze Asii považovat za jednu z kolébek civilizace.

Vymezení Asie

- Na severozápadě je Asie od Evropy oddělena ustálenou **konvenční hranicí**, která byla stanovena na rozmezí kulturních vlivů evropských a asijských národů. Tuto hranici tvoří východní úpatí pohoří Ural, horní tok řeky Ural, tok řeky Emba, pobřeží Kaspického moře, severní předhůří Kavkazu (Kumomanyčská sníženina), dolní tok řeky Don, Černé moře a úžiny Bospor a Dardanely. Na jihozápadě vymezují Asii Středozemní a Rudé moře, která ji odděluje od Afriky. S tou je spojena úzkou 120 km dlouhou Suezskou šíjí. Jižní hranici tvoří Indický oceán a Arabské moře. Na jihovýchodě se nachází souostroví Sundy (největší souostroví na světě), oddělené od Austrálie Timorským mořem, Arafurským mořem a Torresovým průlivem. Východní hranice je vymezena vodami Tichého oceánu, Korálového, Filipínského, Ochotského a Beringova moře. Od Ameriky je Asie oddělena Beringovým průlivem. Severní hranici asijské pevniny tvoří pobřeží Severního ledového oceánu, Čukotské moře, Moře Laptěvů, Karské moře a Barentsovo moře. Většina Asie leží na severní polokouli. Na jih od rovníku zasahuje pouze část souostroví Sundy.

Zajímavost ▾

- nejsevernější bod – Čeljuskinův mys na poloostrově Tajmyr na Sibiři (nejsevernější bod všech kontinentů)
 - nejižnější bod – mys Buru na Malajském poloostrově ležící téměř na rovníku
 - nejzápadnější bod – mys Baba v Turecku nedaleko Dardanel
 - nejvýchodnější bod – Děžněvův mys na Čukotském poloostrově v Beringově průlivu
-
- K Asii patří řada ostrovů a souostroví v Severním ledovém oceánu: *Severní země, Novosibiřské ostrovy, Ljachovské ostrovy či Wrangelův ostrov*. V Tichém oceánu: *Sachalin, Kurily, Japonské ostrovy, Rjúkjú, Tchaj-wan, Filipíny, Velké a Malé Sundy* (největším ostrovem je *Borneo*). V Indickém oceánu: *Andamany, Nikobary, Mentavajské ostrovy, Cejlon, Maledivy, Lakadivy*. Ve Středozemním moři patří k Asii ostrov *Kypr*.

► Školní atlas světa str. 80–81

Přírodní poměry

Povrch

- Jádrem asijské pevniny jsou prahorní štíty a tabule, k nimž se v průběhu geologického vývoje připojovaly mladší jednotky. K původnímu Sibiřskému štitu a Čínské platformě se díky pohybu litosférických desek připojil Indický a Arabský štit. Mezi nimi pak došlo k vyvrásnění rozsáhlých pohoří v centrální a západní Asii.

- **Sibiřský štít** je největší a nejstabilnější geologickou jednotkou Asie. Zaujímá většinu území mezi Uralem a dálnovýchodními horskými soustavami. Západní třetina mezi řekou Jenisej a pohořím Ural je tvořena plochou bažinatou Západosibiřskou nížinou, jejíž osu tvoří řeka Ob. Na jihu přechází do prolákliny Kaspického moře (Turanská nížina). Centrální část Sibiře je tvořena rozlehlymi a silně erodovanými vysočinami (Středosibiřská vysočina). Východní okraj Sibiřského štítu je silně zvrásněn díky podsouvání Pacifické desky. Nachází se zde rozsáhlá pohoří (Kolymské, Čukotské, Čerského či Sichote-Aliň) přesahující 3 000 m n. m. Geologicky nejaktivnější je poloostrov Kamčatka s řadou činných sopiek (Ključevskaja).
- **Čínská platforma (tabule)** zaujímá východní třetinu Číny. Většinu území tvoří plochá náplavová Velká čínská nížina, která se na západě a jihu zvedá do soustavy hornatin (Severočínská a Jihočínská hornatina) a mezihoršských pánev (Sečuánská pánev) tvořených vápencovými sedimenty a hlubokými kaňony mohutných monzonových řek.
- **Indický štít** je samostatnou jednotkou, která se s asijskou pevninou spojila teprve před 50 mil. let. Na severu se nachází rozlehlá náplavová Indoganská nížina, centrální část tvoří mohutné lávové tabule (Dekanské trapy), které jsou jedny z nejrozsáhlejších na světě. Pobřeží je lemováno okrajovými pohořími Východní a Západní Ghát (přes 2 000 m n. m.).
- **Arabský štít** je tvořen plochými tabulemi a nížinami. Pouze na jihozápadě a severozápadě došlo ke zvrásnění jeho okrajů vinou tlaku Africké desky. Na jihovýchodě jsou to Jemenské hory (Nabí Šú'ajb, 3 666 m n. m.). U pobřeží Středozemního moře se nachází pohoří Libanon. Mezi jeho hřebeny leží proláklina Mrtvého moře, nejníže položené místo světové souše (-420 m n. m.), která je vzdálená pouze 50 km od pobřeží. Většina území je pokryta pouští.
- **Centrální velehorská oblast** je nejmohutnějším horským masivem světa. Horské soustavy byly vyvrásněny po nárazu Indické desky v průběhu alpsko-himálajského vrásnění ve třetihorách. Jádrem celého systému je pohoří Himálaj s 10 vrcholy přesahujícími 8 000 m n. m. (nejvyšší horou světa je Mount Everest, 8 848 m n. m.). Dále Karákóram se 4 vrcholy přesahujícími 8 000 m n. m. (2. nejvyšší horou světa je K2, 8 611 m n. m.). Okrajovými horskými masivy jsou Pamír a Hindúkuš na západě a Čan-Šan na severu. Většinu území zaujímá Tibetská náhorní plošina, která je nejrozsáhlejší náhorní plošinou světa (témař 200 tis. km²) s průměrnou nadmořskou výškou 4 500 m n. m.

Zajímavost ▾

- Asijské velehory jsou jediné, které přesahují výšku 8 000 m n. m. Jsou proto rájem horolezců. Mezi turisticky nejatraktivnější vrcholy patří Mount Everest, na jehož vrchol jsou v posledních letech pořádány hromadné výstupy organizované cestovními agenturami. V případě dobrého počasí se pod vrcholem dokonce tvoří dlouhé fronty. Horolezecky nejnáročnějším a také nejnebezpečnějším je výstup na vrchol K2 (Čhogori), který si také vyžádal nejvíce lidských životů.

- **Velehory západní Asie** byly vyvrásněny během alpsko-himálajského vrásnění. Tento složitý horský systém se táhne v západovo-východním směru od Afghánistánu po Turecko. Pohoří se táhne ve dvou pásmech vyplněných rozsáhlými mezihoršskými tabulemi a vysočinami v Íránu a Turecku (Anatolská plošina). Jižní pásmo je tvořeno horskými masivy Zagros a Taurus, severní pásmo tvoří Elborz, Pontské hory a především Malý a Velký Kavkaz. Velký Kavkaz je nejvyšším pohořím této soustavy (Elbrus, 5 642 m n. m.).

- **Východoasijské ostrovní pásmo** je největší soustavou ostrovů na světě. Táhne se v délce bezmála 8 000 km od poloostrova Kamčatka na Sibiři k souostroví Malé Sundy u australského pobřeží a kopíruje okraj Pacifické a Filipínské desky. Většina ostrovů je geologicky velmi aktivních s řadou činných sopek (jen na Sundských ostrovech jich je přes 150). Mezi nejvýznamnější sopky patří Fuji, Tambora, Krakatoa či Toba. Celý region náleží k Ohnivému kruhu Pacifiku a jedná se o geologicky nejaktivnější oblast světa.

► Školní atlas světa str. 80–81

Geologie Asie

Nejvyšší asijské velehory (nad 5 000 m) včetně nejvyšších vrcholů

Pohoří	Nejvyšší vrchol	Nadmořská výška v m	Stát
Himálaj	Mount Everest	8 848	Nepál, Bhútán, Čína, Indie, Pákistán
Karákóram	K2	8 611	Pákistán, Čína, Indie
Hindúkuš	Tirič Mír	7 708	Afghánistán, Pákistán
Pamír	Kongur	7 649	Tádžikistán, Kyrgyzstán, Afghánistán, Čína
Ťan-Šan	Džengiš Čokusu	7 439	Čína, Kazachstán, Kyrgyzstán
Kchun-lun-šan	Liuši Šan	7 167	Čína
Kavkaz	Elbrus	5 642	Rusko, Gruzie, Arménie, Ázerbájdžán, Turecko
Elborz	Damávand	5 610	Irán
Alajský hřbet	Pik Tandykul	5 544	Kyrgyzstán, Tádžikistán
Taurus	Velký Ararat	5 137	Turecko

Klima

- Asie leží ve všech podnebných pásmech. Vzhledem k její rozloze zasahující od polárních oblastí Severního ledového oceánu k rovníku je obtížné stanovit jednotné klimatické charakteristiky. Významným prvkem ovlivňujícím klima Asie je **odlehlosť některých vnitrozemských oblastí od oceánu**. Klíčovou roli hrají také **horská pásma** západno- a středoasijských velehor tvořící výraznou klimatickou bariéru oddělující centrální a severní Asii (vysoká míra kontinentality) od jižních a východních pobřežních oblastí (oceánské podnebí). Třetím významným faktorem jsou pravidelné **monzunové větry** vanoucí z Indického oceánu do jižní a jihovýchodní Asie.
- V oblasti **polárního klimatu** leží severní část Sibiře. Mrazivé větry však vanou hluboko na jih a přispívají k celkově extrémnímu klimatu zejména v její východní polovině (nejchladnější oblasti na světě mimo Antarktidu). Vesnice Ojmjakon na severovýchodě Sibiře bývá označována jako kontinentální pól chladu, nejnižší naměřená teplota zde činí -71° C.
- Největší plochu (až 2/3 území Asie) zaujímá **mírný pás** zahrnující celou jižní Sibiř, Střední Asii a severní Čínu. Na většině území má však silně kontinentální charakter. Oceánské klima zasahuje jen do oblastí severovýchodní Číny.
- V **subtropickém** klimatu se nachází podstatná část západní Asie a většina čínského území.
- **Tropický** klimatický pás zasahuje do Asie na území tří velkých jižních poloostrovů (Arabský, Přední a Zadní Indie) a zahrnuje také Sundské ostrovy. V jižní a jihovýchodní Asii hrají významnou roli sezónní monzuny přinášející výdatné deště, které v kombinaci se stálým klimatem činí z těchto oblastí zemědělsky nejvýznamnější regiony Asie.
- I přes značnou rozlohu Asie tvoří oblasti klimaticky vhodné k trvalému osídlení jen její malou část. Celé vnitrozemí kontinentu tvoří suché pouště či velehory s výrazně kontinentálním klimatem. Na vině je značná odlehlosť těchto regionů od oceánu. **Klimaticky nevhodnější regiony** jsou:
 - monzunová Asie na jihu a jihovýchodě kontinentu
 - východoasijské ostrovní pásmo, zejména Japonsko, Tchaj-wan a Filipíny
 - pobřežní oblasti západní Asie u Středozemního, Černého a Kaspického moře
 - nížiny s přítomností velkých řek či jiných zdrojů vody (např. Mezopotámie či jižní okraj Sibiře)

Zajímavost ▾

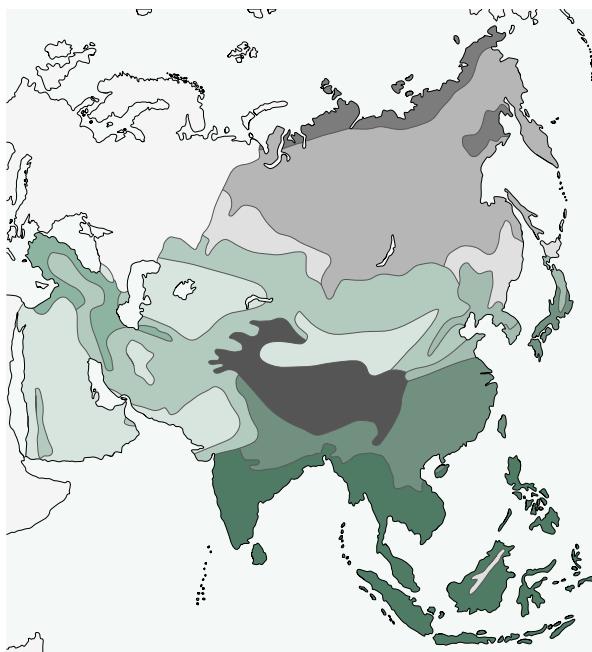
- Podstatná část asijské populace je životně závislá na sezonním střídání monzunů v jižní a jihovýchodní Asii. V této oblasti žijí více než 3 mld. lidí, z nichž podstatná část se živí zemědělstvím. Velké obavy klimatologů dnes vzbuzují očekávané klimatické změny, které mohou chod těchto větrů narušit. V takovém případě by se jednalo o globální katastrofu, která by připravila o obživu více než třetinu lidstva.
- **Srážkové poměry** jsou velice rozmanité. Z tohoto pohledu lze Asii rozdělit na tři regiony. Jižní a jihovýchodní **monzunová Asie** patří mezi nejdeštivější regiony světa. Zahrnuje území poloostrova Přední a Zadní Indie, jižní polovinu Číny a všechny východoasijské ostrovy. Díky letním monzunům mohou roční úhrny srážek dosahovat až 11 000 mm (Čerápuňdží v Bangladéši).

Centrální a západní Asie má výrazně suché kontinentální klima. Klimatickou bariérou jsou možutná středoasijská pohoří a také horské masivy na pobřeží (Arabský poloostrov, Malá Asie). Většina území je pokryta pouští či polopouští, roční úhrny srážek klesají pod 150 mm. **Severní Asie** (Sibiř) má mrazivé a velice suché klima, nejsušší jsou regiony na Dálném východě, od pacifického pobřeží silně izolované horskými masivy.

Klimatické oblasti Asie

- kontinentální pouštní
- kontinentální polopouštní
- subtropická mediální
- mírná monzunová
- subtropická monzunová
- tropická monzunová
- mírná oceánská
- mírná kontinentální
- chladná
- subarktická
- velehorská

Klimatické oblasti Asie

Vodstvo

- Vzhledem k rozlehlosti světadílu, pestrým geomorfologickým charakteristikám a výrazně rozdílným klimatickým podmínkám se v Asii setkáme s několika typy říčních sítí.
 - Více než 40 % území zaujímají **bezodtoké oblasti**, zejména ve Střední a západní Asii. Zahrnují jednak pouštní regiony s nevyvinutou říční sítí, kterou reprezentují zejména **vádí**, dále pak regiony, kde říční síť není napojena na světový oceán. Příkladem jsou středoasijské řeky Amudarja a Syrdarja ústící do Aralského jezera.
 - V jižní a jihovýchodní Asii se setkáváme s **monzunovými řekami**, které mají silně nevyrovnané odtokové poměry v závislosti na roční době (maxima v době letního monzunu). Mezi řeky monzunového typu patří například Brahmaputra, Mekong, Indus, Ganga a největší řeka Asie Jang-c'-tiang. Monzunové řeky odvádějí vodu do Indického a Tichého oceánu.
 - **Sibiřské řeky** jsou charakteristické značným množstvím vody, extrémně dlouhým tokem a výraznými průtoky v době jarního tání. Největšími z nich jsou Ob-Irtyš, Jenisej, Lena. Celá severní Asie je odvodňována do Severního ledového oceánu.

Největší asijské řeky

Název řeky (stát)	Délka toku v km	Průtok na dolním toku (m ³ /s)
Jang-c'-ťiang (Čína)	5 520	31 900
Ob–Irtyš (Mongolsko, Čína, Kazachstán, Rusko)	5 410	20 000
Jenisej (Mongolsko, Rusko)	3 487	19 000
Brahmaputra (Čína, Indie, Bangladéš)	2 900	19 000*
Mekong (Čína, Myanmar, Thajsko, Laos, Kambodža, Vietnam)	4 350	16 000
Lena (Rusko)	4 480	17 000
Ganga (Indie, Bangladéš)	2 525	12 000*
Amur (Čína, Rusko)	2 824	10 000

* Ganga a Brahmaputra mají společné ústí, čímž se jejich průtoky sčítají. Tvoří tak druhou největší řeku Asie.

Zajímavost ▾

- Na řece **Jang-c'-ťiang** byla vybudována přehrada Tři soutěsky, na níž je instalována největší hydroelektrárna na světě s výkonom 22 400 MW, která by dokázala dvojnásobně pokrýt energetickou spotřebu Česka.
- Řeky **Brahmaputra** a **Ganga** tvoří největší říční deltu na světě, která má rozlohu 105 tis. km². V době letního monzunu mohou mít obě řeky společný průtok až 118 000 m³/s, což je polovina průtoku Amazonky. V danou chvíli se tak stávají druhým nejvodnatějším tokem světa.
- Sibiřské řeky **Ob–Irtyš**, **Jenisej**, **Lena** a jejich přítoky tvoří největší říční soustavu na světě.

- V Asii se nachází 37 jezer s rozlohou větší než 1 000 km². Největším z nich je **Kaspické moře**, které je s rozlohou 371 000 km² největším jezerem světa. Pro Asii jsou typická **slaná jezera** ležící v centrálních a západních suchých regionech s vysokým výparem. Mnohá z nich navíc leží v bezodtokých oblastech. Nejvyšší salinitu má voda **Mrtvého moře** (350 %) ležícího v proláklině na hranicích Jordánska a Izraele, případně záliv **Kara-Bogaz-Gol**, což je uzavřená laguna Kaspického moře. Zajímavostí je vysychající **Aralské jezero** (dnes má pouze 10 % původní rozlohy). Vysoký výpar v kombinaci s nedostatečným přítokem vody řekami Amudarja a Syrdarja způsobil od 70. let 20. stol. jeho vysychání. Největším sladkým jezerem Asie je **Bajkal** na Sibiři. Toto tektonické jezero je nejstarším a nejhlbším jezerem na světě (1 642 m) a zadržuje 20 % všech sladkých povrchových vod světa.

Největší asijská jezera

Název jezera (stát)	Rozloha v km ²	Maximální hloubka v m
Kaspické moře (Ázerbájdžán, Rusko, Kazachstán, Turkmenistán, Írán)	371 000	1 025
Bajkal (Rusko)	31 500	1 642
Balchaš (Kazachstán)	18 428	26
Kara-Bogaz-Gol* (Turkmenistán)	12 000	3,5
Issyk-Kul (Kyrgyzstán)	6 200	668
Urmíjské jezero (Írán)	6 001	15
Tonlésap (Kambodža)	5 700	14

* Nejedná se o jezero, ale o víceméně uzavřenou lagunu Kaspického moře.

Biosféra

- Teritoriální rozmístění biosféry je silně ovlivněno nadmořskou výškou, existencí monzunového proudění a vzdáleností od oceánu. Proto je rovnoběžkové rozmístění vegetačních pásů výrazně narušeno. Výjimkou je oblast Sibiře, která má víceméně pravidelné pásmovité uspořádání vegetace. V hustě zaledněných oblastech jižní a jihovýchodní Asie byla původní vegetace z velké části nahrazena kulturní krajinou využívanou zejména k zemědělské činnosti.
- **Severská tundra** a mrazové pustiny pokrývají severní okraje světadílu na pobřeží Severního ledového oceánu na Sibiři. Tundra se také nachází ve vrcholových oblastech asijských velehor a na náhorních plošinách, jako je Tibet.
- **Boreální lesy** (tajga) pokrývají podstatnou část centrální Sibiře. Na Dálném východě zasahuje tajga až po 45° zeměpisné šířky. Tento biom je ploše nejrozsáhlejší v Asii.
- **Smíšené a listnaté opadavé lesy** jsou biomem, který na rozdíl od Evropy pokrývá jen relativně malé regiony Asie. Listnaté lesy leží zejména na pobřeží Pacifiku v povodí řeky Amur a na severovýchodě Číny v povodí řeky Huang He.
- **Stepi a lesostepi** tvoří jižní okraj Sibiře ve Střední Asii a v Mongolsku. Stepní vegetaci mají také náhorní plošiny a mezihoršské pánevní západní Asie v Turecku, Iráku a Íránu.
- **Pouštní a polopouštní oblasti** představují druhý nejrozsáhlejší biom Asie. Pouštní krajina pokrývá celý Arabský poloostrov a přilehlé oblasti Blízkého východu. Dále pak rozlehlé vnitrozemské regiony Střední Asie, severní Číny a Mongolska.
- **Savany** jsou biomem, který v řadě regionů monzunové Asie nahradil původní monzunové lesy vykácené za účelem získání zemědělské půdy. Dnes jsou dominantním biomem na poloostrově Přední Indie a v dolním toku řeky Mekong.
- **Tropické deštivé lesy** se nacházejí v monzunové Asii, zejména na poloostrově Zadní Indie, na Sundských ostrovech a také v jižní Číně (jako vzdyzelené monzunové lesy). Pozůstatky původních tropických lesů přežívají také v Indii.

Obyvatelstvo

- Asie je **nejlidnatější a nejhustěji zalidněný světadíl**. Žije zde více než 60 % světové populace. Byla nejlidnatějším světadílem po celou historii lidstva, toto své dominantní postavení však během 20. stol. ještě posílila. Většina asijských zemí má **poměrně vysoké hodnoty přirozeného přírůstku**. Počet obyvatel se tak za posledních 100 let více než čtyřnásobil. Více než polovinu populace tvoří lidé do 20 let. Asijská populace tak spolu s africkou patří k nejmladším na světě. Země s nejvyššími hodnotami přirozeného přírůstku patří k nejchudším (**Afghánistán**). V řadě zemí je demografické chování silně ovlivněno náboženskými pravidly (muslimské země **Arabského poloostrova a Blízkého východu**). Existuje však řada výjimek. Mnohé asijské země patří mezi ekonomicky i sociálně vyspělé státy, jejichž demografické charakteristiky se od zbytku kontinentu značně liší. Typickými příklady jsou **Izrael, Jižní Korea, Tchaj-wan** a zejména **Japonsko**, které má naopak výrazně záporný přirozený přírůstek. Japonsko má také jedny z nejvyšších hodnot průměrného věku a střední délky života na světě.

Rozmístění obyvatel, sídla

- Rozmístění obyvatel Asie je značně nerovnoměrné, limitujícím faktorem jsou horopisné a především klimatické podmínky. Dále také možnost intenzivního zemědělství, které je ve většině asijských zemí stále hlavní ekonomickou aktivitou. Trvale obydlená je přibližně jen 1/4 kontinentu. Většina Sibiře, centrálních velehorských regionů či pouští má hustotu zalidnění menší než 1 obyv./km². Více než polovina populace se naproti tomu soustřeďuje do úrodných nížin monzunové Asie, kde se také nachází dvě nejlidnatější země světa (Čína a Indie).
- **V jižní, jihovýchodní a východní Asii žije více než 3,5 mld. obyvatel** (přibližně polovina světové populace). Mezi nejhustěji zalidněné regiony patří *Indo-panžská nížina, delta Gangy, Velká čínská nížina, ostrov Tchaj-wan, Jižní Korea, ostrov Honšú, ostrov Jáva*. Vedle toho jsou hustě zalidněny také malé státy západní Asie: *Izrael, Arménie*. Nejvyšší hustotu zalidnění má Bangladéš ležící v deltě Gangy (1 165 obyv./km²). ▶ Školní atlas světa str. 84-85
- Ve většině asijských zemí zatím nebyl zcela dokončen proces **urbanizace, která dosahuje jen 40%**. V řadě zemí dochází v posledních desetiletích vlivem překotné industrializace k **masovému stěhování lidí do měst**, která díky tomu dramaticky rostou. S tímto jevem je spojena řada sociálních problémů včetně vzniku rozsáhlých slumů (např. v Indii, Malajsii či Indonésii). Mnohé země se tomuto jevu snaží bránit omezením svobody pohybu obyvatel (Čína). Výjimku tvoří ekonomicky vyspělé státy, jako je Japonsko, Jižní Korea, Tchaj-wan či Izrael, které v tomto ohledu dosahují standardu západních zemí.
- V následujících 18 městech a jejich metropolitních oblastech žije přibližně tolik obyvatel jako v celých Spojených státech amerických.

Největší asijská města nad 10 mil. obyvatel

Město	Stát	Počet obyv. v mil.*	Město	Stát	Počet obyv. v mil.*
Tokio	Japonsko	38,2	Čchung-čching	Čína	14,1
Dillí	Indie	27,1	Kanton	Čína	13,6
Šanghaj	Čína	25,2	Manila	Filipíny	13,3
Peking	Čína	22,0	Tchien-ťin	Čína	11,9
Bombaj	Indie	21,6	Šen-čen	Čína	10,9
Ósaka	Japonsko	20,4	Bengalúru	Indie	10,9
Dháka	Bangladéš	18,9	Jakarta	Indonésie	10,8
Karáčí	Pákistán	17,6	Chennai	Indie	10,4
Kalkata	Indie	15,1	Soul	Jižní Korea	10,0

* Počet obyvatel je uváděn za celou metropolitní oblast.

Politická mapa

- Politická mapa Asie je značně heterogenní. Nachází se zde **49 nezávislých států**, z nichž 5 největších zaujmí 3/4 rozlohy celého kontinentu. Největším státem je **Rusko**, jehož asijská část zaujmá více než čtvrtinu rozlohy celé Asie (12,8 mil. km²). Politicky nejsegmentovanější jsou regiony jihovýchodní Asie, východoasijských ostrovů, Zakavkazsko, oblast Perského zálivu a Středomoří.

Státy Asie podle rozlohy a počtu obyvatel

Stát	Rozloha v tis. km ²	Stát	Počet obyvatel v mil.
Rusko	12 824*	Čína	1 436
Čína	9 597	Indie	1 360
Indie	3 288	Indonésie	268
Kazachstán	2 717	Pákistán	203
Saudská Arábie	2 150	Bangladéš	168

* Uvedena je pouze asijská část Ruska.

- Většinu asijských států tvoří **republiky** s velice odlišnou mírou demokracie:
 - republiky s autoritativní či polodemokratickou formou vlády, mnohdy se jedná o vládu jedné politické strany či vojenské junty (např. Čína, Severní Korea, Sýrie, Myanmar nebo většina zemí střední Asie)
 - Islámské republiky, kde významnou politickou či soudní mocí disponují náboženští vůdci (Írán, Afghánistán)
 - demokratické republikánské zřízení (např. Indie, Izrael, Jižní Korea)

- V Asii se nachází 13 zemí s **monarchickým** státním zřízením.
 - islámské monarchie v řadě zemí Arabského poloostrova (např. *Saúdská Arábie, Bahrajn, Katar, Jordánsko, Spojené arabské emiráty*) – vesměs absolutní či poloabsolutní monarchie
 - konstituční monarchie ve východní a jihovýchodní Asii (např. *Thajsko, Kambodža, Malajsie, Japonsko*) – mají vyšší míru demokracie, často dosahující západních standardů

Národy a náboženství

- Asie je kulturně, jazykově a etnicky nejpestřejší ze všech světadílů. Tato skutečnost je dána značnou rozlohou a přírodními bariérami. V okrajových regionech se tak vytvořily zcela odlišné kulturní okruhy. Celou Asii lze z hlediska **etnické skladby** rozdělit na západní a východní. Přirozenou bariérou obou částí jsou středoasijské pouště a velehorské regiony (např. Himálaj). Západní Asie je obývána převážně **europoidní rasou**, z níž nejpočetnější jsou Indové, Pákistánci a Arabové. Východní Asii obývá populace patřící k **mongoloidní rase**. Nejpočetnější jsou Číňané, Indonésané a Japonci. Ekvatoriální rasa je zastoupena pouze obyvatelstvem jihoasijských ostrovů.
- Z hlediska kulturních sfér definovaných především rozšířením jednotlivých náboženství lze v Asii vymezit 5 zcela svébytných regionů:
 - **Muslimská oblast** zahrnuje dva regiony. Především jde o takřka celý Blízký východ, Arabský poloostrov a Střední Asii. Druhým regionem je jihovýchodní Asie, kde se nachází nejlidnatější muslimská země na světě (Indonésie). Ve většině zemí je islám zcela dominantním náboženstvím, v řadě z nich jediným povoleným.
 - **Hinduistická oblast** se nachází na poloostrově Přední Indie a zahrnuje takřka výlučně Indii. Jedná se o kulturně nejstarší oblast Asie (kořeny hinduismu sahají několik tisíc let před počátkem letopočtu).
 - **Buddhistická oblast** leží především v jihovýchodní Asii na poloostrově Zadní Indie a zasahuje až do Číny. Přestože se buddhismus zrodil v Indii, jsou zde jeho stoupenci ve výrazné menšině.
 - **Čínsko-japonská oblast** zahrnuje Čínu, Japonsko, Koreu a Tchaj-wan. Zdejší kultura je odvozena od buddhismu, ale byla silně ovlivněna místními filozofickými směry (šintoismus, konfucianismus apod.).
 - **Mongolsko-kočovnická oblast** tvoří centrální, severní Asii a zahrnuje řídce zalidněné regiony Sibiře, Mongolska a část Střední Asie. Dominantním faktorem zde není náboženství, ale specifické kulturní tradice a způsoby života.
- V Asii se hovoří více než 2 000 jazyky, které patří do 16 jazykových skupin. Největšími jsou skupiny: **sinotibetská** rozšířená v Číně, **indoevropská** zahrnující Indii a podstatnou část západní Asie, **altajská** rozšířená do podstatné části Střední Asie (patří sem také turečtina). Řada asijských jazyků používá vlastní unikátní písmo (např. čínština, japonština, korejština, thajština, bengálština, hindština, arabština atd.).

Hospodářství

- Ekonomická situace jednotlivých regionů a států Asie je značně rozdílná. Zatímco východní a jihovýchodní Asie je **jedním ze tří klíčových center globální ekonomiky** (spolu s Evropou a Severní Amerikou), mnohé regiony (jako Střední Asie) patří k nejzaostalejším. Ani hospodářská situace zemí jednotlivých regionů není stejná. **Japonsko, Jižní Korea, Izrael** patří k nejrozvinutějším státům světa, avšak země ležící v jejich sousedství náleží mezi státy ekonomicky silně zaostalé (například Severní Korea sužovaná hladomory či Sýrie potýkající se s občanskou válkou). **Afghánistán, Bhútán a Východní Timor** dokonce patří mezi nejchudší země světa.

Regionální rozdíly

- Asijské země můžeme z hlediska jejich hospodářského modelu rozdělit do několika značně odlišných skupin:
 - **Hospodářsky nejvyspělejší země** tvoří skupinu států, které patří díky svým ekonomickým, ale i demografickým parametry mezi nejvyspělejší na světě a jejich obyvatelstvo dosahuje životní úrovně srovnatelné se západní Evropou či Severní Amerikou. Patří mezi ně především *Japonsko, Jižní Korea, Tchaj-wan, Singapur, Izrael*. Zaměřují se zejména na sofistikovaný průmysl s vysokou přidanou hodnotou a rozsáhlý sektor služeb. Jejich ekonomika již prošla procesem terciarizace. Tyto země se orientují především na vývoz kapitálu do zaostalejších zemí Asie a na trhy v ostatních vyspělých regionech mimo Asii.
 - **Asijští tygři** jsou země, které prodělaly od 70. let 20. stol. rychlý proces industrializace (jedná se o typické nově industrializované země). Tyto země mají pozoruhodně dynamický hospodářský růst, který je ale vázán zejména na velká města a přístavy s vysokou životní úrovní obyvatelstva. Vnitrozemí a venkovské oblasti jsou stále ekonomicky zaostalé s velmi nízkou životní úrovní. Patří sem například *Thajsko, Malajsie, Indonésie, Vietnam, Indie, Čína*.
 - **Země těžící strategické suroviny** jsou především ropné státy Perského zálivu (např. *Katar, Kuvajt, Bahrajn, Spojené arabské emiráty, Saúdská Arábie, Irák, Írán*). Jejich hlavním a mnohdy jediným zdrojem bohatství je export strategických surovin, zejména ropy. Ostatní obory zemědělství či průmyslu jsou nerozvinuté. V řadě zemí má profit z prodeje těchto komodit jen úzká skupina privilegovaných obyvatel, byť tyto země dosahují hodnot HDP/obyv. srovnatelných s nejvyspělejšími zeměmi.
 - **Zaostalé agrární země** představují státy různých asijských regionů na značně odlišném stupni ekonomického a sociálního rozvoje. Jejich společným rysem je dominance agrárního sektoru, převažující venkovské obyvatelstvo a nízké hodnoty ekonomických ukazatelů. Řada z těchto zemí si v minulosti prošla válečnými konflikty a diktaturami, nebo jsou tam tyto jevy přítomny dodnes. Mezi nejzaostalejší země patří *Afghánistán, Bhútán, Východní Timor, Nepál, Laos, Myanmar, Mongolsko, Severní Korea, Kyrgyzstán*.

Zemědělství

- I přes industrializaci řady zemí v posledních desetiletích zůstává Asie stále převážně agrárním světadílem. V primárním sektoru pracuje více než 50 % populace. Nejnižší zaměstnanost v primárním sektoru najdeme jak v ekonomicky nejvyspělejších zemích (Izrael), tak i ve státech s převahou pouštní krajiny (Saúdská Arábie). Řada zemí prodělala od 60. let 20. stol. tzv. Zelenou revoluci, která spočívala v modernizaci a celkové intenzifikaci zemědělství. Některé nejzaostalejší státy však stále uplatňují nevýkonné metody zemědělské produkce spojené s pastevectvím a koopaničářstvím.

- Ve většině zemí dominuje rostlinná výroba zaměřená na plodiny odpovídající místním klimatickým podmínek. Asie je pravlastí řady kulturních plodin, zejména obilovin.
- **Rýže** je hlavní plodinou monzunové Asie. Produkuje přes 90 % celosvětové sklizně. Největšími pěstiteli jsou Čína, Indie a Indonésie.
- **Pšenice** se pěstuje zejména v oblastech mírného klimatu v regionech stepí. V Asii se vypodrukuje přes 40 % její celosvětové sklizně. Největším pěstitelem je Čína.
- **Olejniny** jsou zastoupeny jednak palmou olejnou, jejímž hlavním producentem je Indonésie, dále pak podzemní olejnou (Indie, Čína).
- Významná je produkce **bavlny** (45 % světové produkce) zejména v Indii, Číně a ve Střední Asii.
- Z **pochutin** dominuje produkce čaje (Indie, Čína a Srí Lanka), tabáku a koření.
- Živočišná výroba je mnohde pouze v roli doplňkové produkce. Jejímu rozvoji brání nízká intenzita zemědělství, případně náboženská a kulturní omezení (např. veřejné v muslimských zemích či hovězí v hinduistické Indii). Významnými producenty živočišných produktů jsou vyspělé země východní Asie. Největší stavy drůbeže a prasat má Čína, hovězí dobytek se chová především v Indii (není určen ke konzumaci).

► Školní atlas světa str. 88-89

Průmysl

- Úroveň průmyslové výroby je silně závislá na vyspělosti dané ekonomiky a stupni industrializace, v němž se právě nalézá. V Asii se setkáme se dvěma základními typy průmyslové výroby:
 - **Ekonomicky nejvyspělejší země** ve fázi terciarizace. Mezi ně patří např. Japonsko, Jižní Korea či Izrael. Tyto země realizují vyspělé výroby strojírenského, elektrotechnického či chemického průmyslu s vysokou přidanou hodnotou. Typický je pro ně také export kapitálu a přesun výroby do ekonomicky méně vyspělých zemí.
 - **Nově industrializované státy**. Jsou zde zastoupeny všechny země patřící mezi asijské tygry, ale také například Čína, Indie či Turecko. Specializují se na levnější produkci spotřebního zboží, případně rozvoj těžkého průmyslu (hutnictví, chemie) přesouvané sem z vyspělých zemí kvůli nižším výrobním nákladům a mírnějším ekologickým omezením. Mnohé z těchto zemí také přejímají a modifikují vyspělejší technologie z hospodářsky rozvinutých zemí. Zaměřují se na export do rozvinutých regionů. Na tyto země připadá největší objem průmyslové výroby. Samotná Čína je největším producentem průmyslového zboží na světě a je také jedním z největších exportérů.

Těžba nerostných surovin

- Mnohé asijské regiony patří mezi klíčové těžební regiony v globálním měřítku se zásobami surovin na řadu desetiletí. Mnohé země staví na těžbě surovin základ celé své ekonomiky (státy Perského zálivu, Rusko), jiné využívají suroviny k rozvoji těžkého průmyslu (Čína, Indie, Kazachstán). Asijské těžbě v řadě zemí napomáhá také méně přísná legislativa spojená s ochranou životního prostředí.
- **Ropa a zemní plyn** patří mezi klíčové asijské suroviny. Hlavní těžební oblasti se nacházejí v zemích okolo Perského zálivu (1/2 světové těžby), na západě Sibiře, v Jihočínském moři a nově také na pobřeží Severního ledového oceánu.
- **Černé uhlí** se těží zejména v Číně (největší světový producent), na Sibiři a v Indii.
- **Želená ruda** je základem hutnictví. Největšími producenty jsou Čína (45 % světové těžby) a Indie.
- **Barevné kovy**, jejichž ložiska se nacházejí zejména v okolí Bajkalu, na jihozápadě Sibiře, ve Střední Asii, v Indii a jihovýchodní Číně.

Energetika

- S rostoucí industrializací řady zemí se zvyšuje také produkce elektřiny. Asijské země tvoří více než 30 % její světové výroby (největšími producenty jsou Čína, Japonsko a Indie). Ve většině zemí dominují uhlerné elektrárny (nejvíce se budují v Číně a Indii). Výjimku tvoří Japonsko s výrazným podílem **jaderné energie** (22 %). Mohutně se jaderná energetika rozvíjí v Číně, která buduje desítky nových reaktorů a do 20 let se patrně stane největším producentem jaderné energie na světě. V řadě zemí se rozvíjí také vodní elektrárny (největší hydroelektrárna byla zprovozněna na řece Jang-c'-ťiang).

Hutnictví

- Zaznamenalo výrazný vzestup především díky masivní industrializaci řady zemí a omezení výroby ve vyspělých zemích. Hutnictví železa se rozvíjí zejména v zemích se zásobami uhlí a železnatých rud. Největším světovým producentem oceli je Čína (51 % produkce), dále Indie a Japonsko (po 6 % světové produkce). Hutnictví spolu s energetikou se významně podílejí na katastrofálním stavu životního prostředí řady asijských velkoměst.

Strojírenství

- Nejvýznamnějším oborem je dopravní strojírenství, které je rozvinuté zejména v ekonomicky vyspělých zemích. Asijské země se podílejí z 1/2 na celosvětové produkci automobilů a ze 2/3 na výrobě lodí. **Automobilový průmysl** je rozvinutý zejména v Japonsku, Číně, Jižní Koreji a v řadě zemí jihozápadní Asie. Největším světovým producentem osobních aut je Čína (24 mil. kusů ročně) následována Japonskem (8 mil. kusů ročně). Významná je také produkce obráběcích strojů nebo těžební techniky, kde dominují Japonsko, Čína a Indie.

Chemický průmysl

- Rozvíjí se zejména v nově industrializovaných zemích. Jedná se například o produkci **umělých hnojiv** (Čína, Indie), **anorganické chemie** (Čína) a **petrochemie** (země Perského zálivu). Chemický průmysl ve vyspělých zemích se zaměřuje spíše na technologicky náročnou produkci plastů, léčiv a nových syntetických materiálů.

Elektronika

- Produkce spotřební elektroniky se začala rozvíjet s nástupem industrializace v posledních deseti letech. V minulosti byly asijskými lídry zejména **Japonsko, Tchaj-wan, Jižní Korea, Hongkong a Singapur**. Tyto země se dnes zaměřují na moderní elektronická zařízení na bázi robotiky, umělé inteligence a telekomunikace. Masová produkce levné spotřební elektroniky je v současnosti dominantní zejména v nově industrializovaných zemích, jako je **Čína, Malajsie, Thajsko, Vietnam**. Příkladem může být produkce mobilních telefonů, kde zcela dominují producenti z Jižní Koreje a Číny (více než 50% podíl na trhu).

Textilní průmysl

- Asijské státy jsou **největšími světovými producenty** látek a textilu. V řadě nově industrializovaných zemí se jedná o klíčový průmyslový obor, a to zejména v kombinaci s pěstováním bavlny. Mezi významné producenty textilu patří Čína, Bangladéš, Vietnam, Indie, Turecko, Pákistán, Malajsie, s celkovým podílem více než 80 % světové produkce.

► Školní atlas světa str. 86–87

Služby

- Služby jsou rozvinuty jen v několika málo vyspělých zemích východní Asie a v ropných státech Perského zálivu, kde představují 60–70 % podílu zaměstnanosti. Výjimkou jsou některé ostrovní

ministáty (Maledivy), ve kterých je hlavním sektorem ekonomiky turistický ruch. Ve většině zemí je ale úroveň služeb velice nízká, což odpovídá stupni jejich ekonomického rozvoje.

Asijské země – zaměstnanost v sektorech (zvýrazněné země mají nejvyšší podíl zaměstnanosti v daném sektoru)

Země	I. sektor	II. sektor	III. sektor	Země	I. sektor	II. sektor	III. sektor
Afghánistán	39	18	43	Kyrgyzstán	27	22	51
Arménie	33	16	51	Laos	68	9	23
Ázerbájdžán	36	14	50	Libanon	12	22	66
Bahrajn	1	35	64	Malajsie	11	27	62
Bangladéš	40	20	40	Maledivy	9	19	72
Bhútán	57	10	33	Mongolsko	29	19	52
Brunej	1	16	83	Myanmar	50	16	34
Čína	29	27	44	Nepál	70	13	17
Filipíny	25	18	57	Omán	5	36	59
Gruzie	43	13	44	Pákistán	42	24	34
Indie	44	25	31	Saúdská Arábie	5	24	71
Indonésie	31	22	47	Severní Korea	60	17	23
Irák	19	23	58	Singapur	0	17	83
Írán	17	32	51	Spojené arabské emiráty	4	23	73
Izrael	1	17	82	Srí Lanka	26	28	46
Japonsko	3	25	72	Sýrie	15	29	56
Jemen	36	11	53	Tádžikistán	51	17	32
Jižní Korea	5	25	70	Thajsko	31	24	45
Jordánsko	3	25	72	Tchaj-wan	2	36	62
Kambodža	30	27	43	Turecko	19	26	55
Katar	1	54	45	Turkmenistán	23	34	43
Kazachstán	15	21	64	Uzbekistán	33	30	37
Kuvajt	2	25	73	Vietnam	40	26	34
Kypr	2	17	81	Východní Timor	50	9	41

Ve výčtu zemí není uvedena Palestina.

Otázky a úkoly ▾

- Popište, kudy prochází hranice mezi Evropou a Asii, a vysvětlete, proč je takto vedena.
- Uveďte 5 základních charakteristik Asie a zdůvodněte, čím je Asie odlišná od ostatních světadílů.
- Vyjmenujte 7 základních přírodních regionů Asie a každý z nich stručně charakterizujte z hlediska povrchu, případně geologie.
- K jakým klimatickým pásmům patří Asie a co je pro podnebí v nich typické?
- Které asijské regiony jsou z klimatického hlediska nejvhodnější pro trvalé osídlení a proč tomu tak je? Porovnejte s informacemi o rozmístění obyvatel a svá tvrzení ověrte.
- Jak se od sebe liší regiony centrální Asie a jihovýchodní Asie z hlediska distribuce srážek?
- Jaké tři typy řek a říčních sítí najdeme v Asii? U každého typu uveďte alespoň jeden příklad řeky.
- Charakterizujte 7 typů vegetace v Asii včetně jejich teritoriálního rozšíření.
- S jakými typy populací z hlediska fáze demografické revoluce se setkáme v Asii? Uveďte příklady zemí.
- Které asijské regiony jsou nejhustěji a nejvíce zalidněny? Proč tomu tak je?
- Uveďte příklady největších asijských měst a vysvětlete problém masové urbanizace v řadě asijských zemí.
- Uveďte 5 asijských kulturních regionů včetně jejich charakteristiky a územního vymezení.
- Jaké postavení má jihovýchodní a východní Asie v globální ekonomice? Kterých asijských zemí se to především týká?
- Uveďte 4 základní typy ekonomiky asijských zemí, každý stručně charakterizujte a uveďte příklady států, které do těchto kategorií patří.
- Jaké jsou hlavní zemědělské plodiny pěstované v Asii? Uveďte regiony jejich pěstování.
- Čím se od sebe liší struktura průmyslu vyspělých a nově industrializovaných zemí Asie?
- Charakterizujte těžbu nerostných surovin v Asii včetně regionů této těžby.
- Jaké postavení má v asijských zemích jaderná energetika?
- Charakterizujte postavení asijských zemí v hutnictví, strojírenství, chemickém a textilním průmyslu v celosvětovém kontextu. U každého z uvedených oborů uveďte největší produkty.

Práce se Školním atlasem světa ▾

- Za pomoci mapy na straně 81 (Průměrné roční srážky, Šířková vegetační pásmá) určete:
 - regiony s nejvyššími a nejnižšími ročními úhrny srážek (zdůvodněte toto rozložení srážek),
 - regiony tajgy, pouští a polopouští, tropických deštných lesů, stepí.
- Za pomoci mapy na straně 85 (Náboženství) zjistěte, jaké náboženství dominuje v těchto zemích a regionech: Sýrie, Írán, Myanmar, Indonésie, Tibet, severovýchodní Sibiř.
- Za pomoci mapy na straně 87 (Produktivita průmyslu a těžby, Zahrazení obchod) určete:
 - Které země mají nejnižší podíl průmyslu a těžby na tvorbě HDP?
 - Které země jsou největšími exportéry průmyslového zboží a energetických surovin?
- Za pomoci mapy na stranách 88, 89 (Zemědělství) zjistěte, které regiony mají největší podíl orné půdy v Asii.

ASIE – PŘEHLED REGIONŮ A VYBRANÝCH STÁTŮ

- Asijský kontinent lze rozdělit do 7 regionů: *severní Asie (Sibiř)*, *Blízký východ (západní Asie)*, *Střední východ (země Perského zálivu)*, *Střední Asie, jižní Asie (Přední Indie)*, *jihovýchodní Asie (Zadní Indie)*, *východní Asie (pacifická oblast)*, přičemž severní Asie je tvořena výhradně asijskou částí Ruska a je zmíněna v kapitole Evropa – přehled regionů a států (str. 35). Tyto regiony představují do určité míry svébytné kulturní, historické, etnolingvistické a hospodářské oblasti se specifickými sociogeografickými charakteristikami. V rámci jednotlivých regionů se však mohou vyskytovat také země, které se svými charakteristikami od zbytku států regionu odlišují.

Blízký východ (západní Asie)

- Region Blízkého východu se nachází v geopoliticky exponované části světa **na styku tří kontinentů** (Asie, Evropy a Afriky). Tato oblast byla po tisíciletí regionem kontaktu značně odlišných etnik, která byla nositeli rozdílných civilizačních, kulturních i náboženských směrů. Značnou kulturní, náboženskou, etnolingvistickou a politickou různorodost si oblast udržuje dodnes. Blízkovýchodní region zaujímá poloostrov Malá Asie, oblast východního Středomoří a Zakavkazsko. Na severu tvoří hranici Černé moře a pohoří Kavkaz, na západě se rozprostírá Středozemní moře (patří sem také ostrov Kypr). Z jihu a východu je oblast ohraničena pouštními regiony Arabského poloostrova.
- Blízkovýchodní země spojuje:
 - **Geostrategická poloha.** Oblast leží na styku tří kontinentů, díky čemuž byla již od starověku jednou z nejexponovanějších na světě. Odehrála se zde řada válečných konfliktů a bitev, tento region byl součástí řady významných říší (Perská, Makedonská, Římská, Byzantská, Arabská, Osmanská).
 - **Klimatické charakteristiky.** Většina regionu leží v oblasti středomořského oceánského klimatu, které pouze ve vnitrozemí poloostrova Malá Asie nabývá kontinentálního rázu.
 - **Kolébka kultur a civilizací.** Tento region je spojen se vznikem zemědělství, usedlého způsobu života (Jericho je považováno za nejstarší trvalé sídlo v dějinách) či prvního zpracování kovů. V této oblasti se v minulosti zformovala všechna velká monoteistická náboženství: judaismus, křesťanství, islám (byť jeho hlavní centra leží na Arabském poloostrově).
 - **Jedno z kritických ohnisek napětí ve světě.** Tato skutečnost je dána složitým soužitím řady odlišných národů na relativně malém území. Typickým příkladem je arabsko-izraelský konflikt, jehož dopady značně přesahují rámec tohoto regionu.

Základní charakteristiky regionu

Rozloha	1 284 167 km ²
Počet obyvatel	145 mil.
Hustota zalidnění	113 obyv./km ²
Počet států	10
Největší sídla	Istanbul, Ankara, Ammán, Baku, Damašek, Tbilisi

Země Blízkého východu

Název státu	Rozloha (km ²)*	Počet obyv. (mil.)*	Hustota zalidnění (obyv./km ²)	Státní zřízení	Hlavní město (počet obyv.)	HDP/ obyv.
Arménie	29 800 (38)	3,0 (41)	101	poloprezid. republika	Jerevan (1 mil.)	10 325
Ázerbájdžán	86 600 (32)	9,9 (28)	114	poloprezid. republika	Baku (2,4 mil.)	18 012
Gruzie	69 700 (34)	3,7 (39)	53	poloprezid. republika	Tbilisi (1,5 mi.)	11 421
Izrael	21 640 (39)	8,3 (31)	384	parlamentní republika	Jeruzalém (900 tis.)**	40 786
Jordánsko	89 342 (31)	10,2 (27)	114	konstituční monarchie	Ammán (4,1 mil.)	9 347
Kypr	9 251 (44)	1,2 (45)	130	prezidentská republika	Lefkosia (116 tis.)	36 155
Libanon	10 452 (43)	6,2 (33)	593	parlamentní republika	Bejrút (360 tis.)	1 358
Palestina	6 220 (45)	4,3 (38)	691	republika	Ramalláh (23tis.)	5 020
Sýrie	185 180 (24)	18,0 (25)	97	poloprezid. republika	Damašek (1,7 mil.)	2 684***
Turecko	780 580 (9)	80,8 (10)	104	prezidentská republika	Ankara (5,4 mil.)	28 815

* Čísla v závorce uvádí pořadí v rámci Asie.

** Většina států uznává jako hlavní město Tel Aviv-Jaffa.

*** Jedná se o odhad vztažený k roku 2015, vlivem války nejsou aktuální údaje k dispozici.

Izrael (Stát Izrael)

Rozloha	21 640 km ² *
Počet obyvatel	8,3 mil.
Hustota zalidnění	384 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Jeruzalém – 900 tis. obyv.
HDP/obyv.	40 786 USD
Úřední jazyky	hebrejština, arabština

*Rozloha včetně sporných palestinských území činí 27 799 km².

- Izrael je přímořský stát ležící na území historicky nazývaném **Palestina či Levanta** na východním pobřeží Středozemního moře. Na severu sousedí s Libanonem, na východě se Sýrií a Jordánskem. Jihozápadní hranici má s Egyptem a krátkým kusem pobřeží zasahuje k Rudému moři. Pod částečnou správou Izraele se nachází několik sporných území, která jsou převážně obývána palestinským obyvatelstvem. Jedná se o **Pásma Gazy** a **Západní břeh Jordánu**, které dnes tvoří samostatný stát Palestina. Ten byl uznán většinou členských států OSN roku 2013.

Přírodní podmínky

- Území Izraele se skládá ze dvou značně odlišných částí. **Severní regiony** při pobřeží Středozemního moře tvoří úzký pás úrodných pobřežních nížin přecházejících do vnitrozemí v náhorní plošině ve výškách 700–1 200 m n. m. (Har Meron, 1 208 m n. m.). Podél východních hranic pak území spadá do hluboké příkopové propadliny, jejíž osou je **řeka Jordán**. Ta protéká Galilejským jezerem a vlévá se do **Mrtvého moře**. Jedná se o nejhlubší proláklinu na světě (-420 m n. m.). V jižní části země se nachází **Negevská poušť**. Podnebí je přímořské subtropické s mediteránní vegetací macchie.

Historie

- Počátky hromadné židovské imigrace z Evropy do této oblasti spadají do období po roce 1918, kdy nad zdejší oblastí získali kontrolu Britové. Stát Izrael byl vyhlášen roku 1948 rezolucí OSN umožňující místnímu židovskému a palestinskému obyvatelstvu vyhlásit dva nezávislé státy (Izrael a Palestina). Proti vzniku židovského státu se postavilo jak místní palestinské obyvatelstvo, tak i většina okolních arabských zemí (zejména Egypt). Výsledkem byly arabsko-izraelské války v letech 1948–1973, kdy se na stranu Izraele postavily Spojené státy americké. Během nich Izrael obsadil území obývané Palestinci včetně například Sinajského poloostrova (navrácené Egyptu). Konflikt mezi Izraelem a Palestinci trvá dodnes a je zdrojem silného napětí v celém regionu.

Zajímavost ▾

- Arabsko-izraelský konflikt svým významem výrazně překračuje hranice regionu a je jedním z globálních geopolitických problémů. Do tohoto konfliktu jsou totiž vtaženy mnohé země ležící mimo tento region. Na straně Izraele se silně exponují Spojené státy americké, podporu palestinskému obyvatelstvu vyjadřuje řada muslimských zemí (např. Írán) a také mnohé islamské teroristické organizace.

Obyvatelstvo

- Populace Izraele je velice pestrá, **většinu obyvatel tvoří přistěhovalci** žijící zde ve druhé či třetí generaci. Pocházejí z Evropy, Severní Ameriky i okolních arabských zemí. Jednotícím prvkem je **židovské náboženství** (76 % populace). Úředními jazykem je **hebrejština**, ale značná část populace hovoří arabsky, což jsou jednak Židé přicházející z arabských zemí, jednak Palestinci žijící v Izraeli. Velice častá je také angličtina nebo ruština. Izrael má jedny z nejlepších **demografických parametrů** na světě. Střední délka života je druhá nejvyšší na světě, relativně vysoký je přirozený přírůstek.
- Rozmístění obyvatel je značně nerovnoměrné. Většina obyvatel (přes 70 %) žije ve městech při pobřeží Středozemního moře. Největšími sídly jsou **Tel Aviv-Jaffa, Jeruzalém, Beerševa, Haifa**. Zvláštností je nevyjasněný status hlavního města. Většina vládních institucí i zastupitelských úradů se nachází v Tel Avivu, samotní Izraelci ale za hlavní město považují Jeruzalém. Jejich snahou je, aby byl Jeruzalém jako hlavní město uznán také mezinárodně, proti čemuž se staví Palestinci a také většina muslimských zemí v regionu. Významným problémem je bezpečnostní situace v zemi, kde byly v minulosti běžně páchány teroristické útoky na veřejných místech. Z tohoto důvodu Izrael udržuje **značné vojenské a policejní síly** (např. všeobecná branná povinnost pro muže i ženy).

Hospodářství

- Izrael je vyspělý průmyslově-zemědělský stát, jehož hospodářský potenciál značně překračuje hranice regionu. Významný je vysoký **podíl zahraničního kapitálu**, intenzivní **závlahové zemědělství, průmysl s vysokou přidanou hodnotou** i nadstandardně vysoký podíl investic do vzdělání, vědy a výzkumu. Země disponuje značnými nalezišti fosfátů a draselných solí. Ostatní suroviny se musejí dovážet.
- Specifikem izraelského **zemědělství** je vysoký stupeň mechanizace a **dobře fungující závlahové systémy** umožňující realizovat zemědělství v polopouštních podmínkách. Země disponuje unikátními technologiemi hospodaření s vodou a její recyklace. Hlavními plodinami jsou subtropické ovoce a zelenina, vinná réva a bavlna.
- Na špičkové úrovni je **průmysl** zaměřující se na obory **strojírenství** (letecká technika), **zbrojný průmysl**, chemický průmysl, **elektrotechnika** a telekomunikace a produkce softwaru. Svá vývojová centra zde mají světoví producenti (Intel, Microsoft, IBM). Významný je také cestovní ruch často spojený s **návštěvou posvátných míst judaismu, křesťanství a islámu** (Jeruzalém, Betlém, Nazaret, Jericho). Hojně navštěvovaná je také lokalita Mrtvého moře pro léčebné účinky zdejší vody.

Turecko (Turecká republika)

Rozloha	780 580 km ²
Počet obyvatel	80,8 mil.
Hustota zalidnění	104 obyv./km ²
Státní zřízení	prezidentská republika
Hlavní město	Ankara – 5,4 mil. obyv.
HDP/obyv.	28 815 USD
Úřední jazyky	turečtina

- Turecko je země ležící ve strategicky významném regionu na hranici Evropy a Asie s významným **tranzitním i geopolitickým potenciálem**. Z tohoto pohledu jsou klíčové zejména průlivy **Bospor a Dardanely** oddělující nejen Evropu od Asie, ale také Černé a Středozemní moře. Země zaujímá celý poloostrov Malá Asie a vlastní malou enklávu v zázemí Istanbulu ležící na Balkánském poloostrově a hraničící s Bulharskem a Řeckem. Severní hranici tvoří pobřeží Černého moře, z jihu je země omývána Středozemním mořem, na západě leží Egejské moře. Na východě hraničí s Gruzíí, Arménii, Ázerbájdžánem a Íránum, na jihu s Irákem a Sýrií.

Přírodní podmínky

- Země je převážně hornatá. Jediné nížiny se nacházejí podél jižního a především západního pobřeží. Nížinaté je také území na Balkánském poloostrově. Územím Malé Asie prochází horské soustavy v rovnoběžkovém směru. Na severu jsou to **Pontské hory**, na jihu pohoří **Taurus a Východní Taurus**. Nejvyšší hory se nacházejí ve východní části země. Tvoří je soustavy **Malý Kavkaz a Arménská vysocina** (Ararat, 5 137 m n. m.). Centrální část země vyplňuje **náhorní plošina Anatolie**. Většina území se nachází v **geologicky aktivní zóně** s četnými zemětřeseními.
- Podnebí je subtropické, na pobřeží oceánské s dostatkem srážek v zimních měsících, ve vnitrozemí a na východě je suché s vysokou mírou kontinentality. Nejdelší řekou je **Kızılırmak** protékající centrální náhorní plošinou a ústící do Černého moře. Ostatní řeky jsou krátké s dostatkem vody v zimních měsících. V zemi je více než 250 jezer, největší z nich je slané **jezero Van** v Arménské vysočině.

Historie

- Moderní Turecko vzniklo jako výsledek rozpadu Osmanské říše v roce 1923, kdy byla vyhlášena republika. Ve jejím čele stanul Mustafa Kemal Atatürk a založil tradici prozápadně orientované a sekulární prezidentské republiky s významnou mocenskou rolí armády. Tíživým dědictvím je ale série krvavých konfliktů z let 1919–1923, kdy docházelo ke genocidě arménské a kurdske menšiny na východě země z důvodu jejich separatistických tendencí. Dodržování práv těchto menšin je dodnes velmi problematické. Velmi komplikovaný vztah má země rovněž s Řeckem, s nímž se v roce 1974 vojensky střetla ve válce o Kypr. Turecko má pozici regionální velmoci a je klíčovým členem NATO (druhá největší armáda v alianci), dodnes však není členem EU.

Obyvatelstvo

- Turecké obyvatelstvo tvoří okolo 70 % populace, dále zde žije řada početných menšin, jejichž existence a práva často nejsou uznávána a respektována. Mezi nejpočetnější patří **Kurdové** (18 % populace),

obývající jihovýchod země a po dlouhá desetiletí usilující o nezávislost. Dalšími významnými menšinami jsou **Řekové, Židé, Arméni**. V současnosti zde žije rovněž okolo **3 mil. Syřanů**, kteří prchají před občanskou válkou ve své zemi. Turecká populace má i přes svůj západní životní styl demografické parametry středně rozvinuté země. Relativně **vysoká je porodnost i podíl dětí** na celkové populaci (30%). Během 20. stol. se počet obyvatel země zvýšil ze 14 na současných 80 mil. Turecko je sekulární stát garantující svobodu vyznání. Přes 90% obyvatel se hlásí k **sunnitskému islámu**.

- Rozmístění populace je značně nerovnoměrné a je limitováno jednak přírodními podmínkami, jednak ekonomickou vyspělostí jednotlivých regionů. Většina obyvatel se soustřeďuje podél pobřeží Egejského a Středozemního moře na západě a jihu země. Mezi sídla přesahující 1 mil. obyvatel patří **Istanbul** (15 mil. obyv.), **Ankara, Izmir** (Smyrna), **Bursa, Adana, Gaziantep**. Urbanizace je okolo 70%, ve východních regionech je ale výrazně nižší.

Zajímavost ▾

- Turecko je dlouholetým čekatelem na vstup do Evropské unie. Tomuto kroku brání odpor některých členských zemí, zejména Řecka, s nímž má země nedořešené spory o ostrov Kypr. V roce 1974 došlo dokonce mezi oběma zeměmi ke krátkému válečnému střetnutí. Následkem toho došlo k rozdělení ostrova a trvalému napětí mezi oběma zeměmi.
- Turecko má také nevyjasněné národnostní problémy, které má turecká vláda se svými menšinami. Dlouhodobě potlačuje práva Kurdů, kteří usilují o autonomii či úplnou nezávislost. V minulosti se na svých menšinách dopouštělo genocidy (Arméni a Kurdové ve 20. letech 20. stol.). Ani tyto kontroverze dosud nebyly vyřešeny.

Hospodářství

- Turecko patří mezi středně vyspělé země, které v posledních desetiletích prodělaly značný ekonomický rozvoj (nově industrializované státy). Díky své velikosti i strategické poloze **patří do skupiny G20** a je 16. největší ekonomikou světa. Orientuje se zejména **na evropské trhy** a je významným obchodním partnerem řady zemí EU (zejména Německa).
- **Zemědělství** je stále významným sektorem ekonomiky, zejména v chudých východních regionech. Produkují se **obiloviny, bavlna, vinná réva, subtropické ovoce a zelenina**. Turecko je také největším světovým producentem lískových ořechů, meruněk a fíků. Země má velice pestré surovinové zdroje. Mezi nejvýznamnější patří ložiska **zlata, uranu, mramoru, sádrovce**.
- **Průmysl** se rozvíjí zejména díky zahraničním investicím. Nejvýznamnější je **automobilový průmysl, textilní průmysl** (klíčové exportní odvětví), hutnictví a potravinářský průmysl. Ve službách dominuje zejména **cestovní ruch**, ročně zemi navštíví téměř 30 mil. turistů zejména z Německa a Ruska. Cílem je přímořská turistika i kulturní památky (zejména antické). Značným problémem jsou velké **regionální rozdíly** (z hlediska HDP/obyv. jde až o čtyřnásobek) mezi západem a východními regiony a relativně bohatým západem.

Střední východ (země Perského zálivu)

- Střední východ zaujímá oblast přiléhající k Perskému zálivu. Tento region byl již od středověku jádrovou oblastí arabské islámské kultury (s výjimkou Íránu). Ve 20. stol. vzrostl geopolitický a ekonomický význam tohoto dříve periferního regionu v souvislosti s rozvojem těžby ropy a zemního plynu (nachází se zde zhruba 40 % celosvětových zásob těchto strategických surovin). Region Středního východu zaujímá celý Arabský poloostrov, dále Irák a Írán. Na severu je ohrazen Kaspickým mořem a středoasijskými plošinami, na východě tvoří hranici s Pákistánem a Afghánistánem poušt Lút a Velká solná poušť. Z jihu je ohrazen Arabským mořem a Indickým oceánem, západní hranici tvoří Rudé moře.
- Země Středního východu spojuje:
 - **Pouštní krajina.** Většina zemí tohoto regionu je tvořena převážně pouštní či polopouštní krajinou. Jedná se zejména o země Arabského poloostrova a vnitrozemí Íránu.
 - **Absolutní monarchie.** Celkem šest z devíti zemí regionu má monarchistické státní zřízení, v řadě zemí se jedná o absolutní monarchie, kdy veškerou politickou moc drží představitelé vládnoucího rodu (např. Saúdové v Saúdské Arábii). Většina zemí (včetně republik) má autoritativní formu vlády s problematickým dodržováním demokratických principů, lidských práv či náboženských svobod.
 - **Těžba ropy a zemního plynu.** S výjimkou Jemenu a Ománu patří všechny země regionu mezi přední světové těžitele těchto strategických surovin. Řada z nich se nachází v první desítce zemí podle objemu těžby a jsou členy kartelu OPEC. Odtud pramení také značný ekonomicko-politický význam tohoto regionu.
 - **Politická exponovanost velkých států.** Řada zemí patří mezi politicky velice exponované státy přesahující rámec regionu. Příkladem je Saúdská Arábie jako klíčový spojenec USA či Írán, který se netají svými velmocenskými ambicemi.

Základní charakteristiky regionu

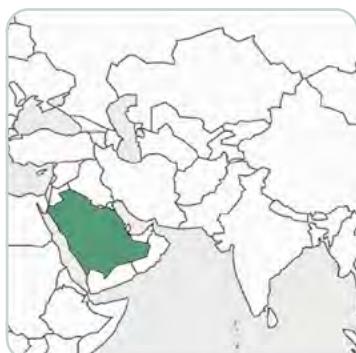
Rozloha	5 187 192 km ²
Počet obyvatel	198 mil.
Hustota zalidnění	38 obyv./km ²
Počet států	9
Největší sídla	Teherán, Rijád, Bagdád, Abú Dhabí, Dubaj, Mekka

Země Středního východu

Název státu	Rozloha (km ²)*	Počet obyv. (mil.)*	Hustota zalidnění (obyv./km ²)	Státní zřízení	Hlavní město (počet obyv.)	HDP/obyv.
Bahrajn	665 (48)	1,4 (44)	2 105	absolutní monarchie	Manáma (157 tis.)	47 219
Irák	438 317 (16)	39,2 (14)	89	parlamentní republika	Bagdád (5,3 mil.)	17 510
Írán	1 648 195 (6)	82,0 (9)	50	islámská republika	Teherán (8,7 mil.)	21 011
Jemen	527 970 (12)	28,0 (20)	53	provizorní vláda	San'á (1,7 mil.)	2 517
Katar	11 437 (42)	2,2 (43)	192	absolutní monarchie	Dauhá (1,4 mil.)	126 597
Kuvajt	17 818 (40)	2,3 (42)	129	konstituční monarchie	Kuvajt (637 tis.)	73 704
Omán	309 500 (20)	4,8 (37)	16	absolutní monarchie	Maskat (1,3 mil.)	41 434
Saúdská Arábie	2 149 690 (4)	28,6 (19)	13	absolutní monarchie	Rijád (8,0 mil.)	55 120
Spojené arabské emiráty	83 600 (33)	9,2 (29)	110	absolutní monarchie	Abú Dhabí (2,8 mil.)	74 342

* Čísla v závorce uvádí pořadí v rámci Asie.

Saúdská Arábie (Saúdskoarabské království)

Rozloha	2 149 690 km ²
Počet obyvatel	28,6 mil.
Hustota zalidnění	13 obyv./km ²
Státní zřízení	absolutní monarchie
Hlavní město	Rijád – 8 mil. obyv.
HDP/obyv.	55 120 USD
Úřední jazyky	arabština

- Saúdská Arábie je stát zaujímající převážnou většinu Arabského poloostrova. Toto území se až do poloviny 20. stol. nacházelo na geopolitické periferii světa. Jeho význam enormně vzrostl rozjemem **těžby a tranzitu ropy a zemního plynu**. Ze strategického hlediska představuje klíčový prvek **Hormuzský průliv**. Ten sice neleží na území Saúdské Arábie, ale putuje tudy většina

saúdské ropy na světové trhy. Na severu země hraničí s Jordánskem, Irákem a Kuvajtem. Z východu tvoří hranici pobřeží Perského zálivu a hranice se státy Katar a Spojené arabské emiráty. Na jihu hraničí s Ománem a Jemenem, západní hranici omývá Rudé moře.

Přírodní podmínky

- Většinu území Saúdské Arábie zaujímají rozlehlé plošiny a roviny. Jediná významnější pohoří lemuje západní pobřeží Rudého moře – horský systém **Sarvát**, který dosahuje nejvyšších výšek v jižní části (Džabal Saudá, 3 133 m n. m.). Povrch směrem do vnitrozemí klesá do **náhorní plošiny Nadžid**, vyplňující většinu území státu. Ve její severní části se nachází **poušť Nafúd**, na jihu **poušť Dahná**. Nejrozsáhlejší nížiny se nacházejí u pobřeží Perského zálivu a na jihovýchodě země (**poušť Rub al-Chálí**).
- Klima je většinou subtropické a tropické suché s vysokou mírou kontinentality. Pouze pobřežní oblasti Rudého moře na jihovýchodě země mají mírnější a vlhčí podnebí (roční srážkové úhrny nad 100 mm). Saúdská Arábie nemá žádné stálé vodní toky. Běžným typem řek jsou **vádí** (občasné toky). Na řadě míst vznikly při vývěru podzemních vod oázy. Země ale trpí úbytkem podzemní vody v důsledku jejího nadměrného čerpání.

Historie

- Současný saúdskoarabský stát byl založen roku 1932 králem Abd al-Azízem ibn Saúdem, který v předchozích letech sjednotil všechny arabské kmeny za pomoci nábožensko-vojenského wahabistického hnutí (radikální odnož islámu). Země byla od počátku chápána jako soukromý majetek rodiny Saúdů. Původně zaostalý feudální stát ležící na světové periferii získal na významu v souvislosti s rozvojem těžby ropy a zemního plynu po 2. světové válce (zejména od 70. let). Země je dlouhodobě kritizována za nedodržování lidských práv, v posledních letech však dochází k opatrným liberalizačním reformám.

Zajímavost ▾

- Saúdská Arábie je od 70. let 20. stol. významným spojencem USA v tomto regionu. Podporuje jejich válku proti terorismu a na rozdíl od většiny ostatních arabských zemí nevystupuje proti existenci Izraele.

Obyvatelstvo

- Většinu obyvatel Saúdské Arábie tvoří domácí arabské obyvatelstvo (90 %). V zemi žije početná skupina **zahraničních dělníků** pracujících zejména v ropném průmyslu. Ti pocházejí nejčastěji z Indie, Pákistánu, Egypta, Jemenu a Bangladéše. Značnou kontroverzí je **nerovnoprávné postavení žen**, které jsou podle platných zákonů považovány za osoby druhé kategorie. V zemi je rovněž značná **náboženská intolerance**, vyznávání jiného než islámského náboženství je trestné. Na druhé straně došlo v posledních desetiletích k výraznému zlepšení životních podmínek většiny populace, která žila až do 60. let převážně nomádským způsobem života. Dnes žije více než **80 % obyvatel ve městech**, takřka vymizela negramotnost, významně se zlepšila většina demografických parametrů – zvýšila se střední délka života, klesla kojenecká úmrtnost. Saúdská Arábie je rovněž jedním z největších poskytovatelů humanitární pomoci v arabském světě.
- Obyvatelstvo je rozmištěno značně nerovnoměrně. Nejhustěji zalidněné regiony se nacházejí na jihovýchodě země u pobřeží Rudého moře v okolí Mekky. Ve vnitrozemí jsou významnější sídla

vázána na výskyt oáz. To platí zejména pro hlavní město Rijád ležící uprostřed pouště Dahná. Největšími sídly jsou **Rijád, Džidda, Mekka, Medina**, které mají více než 1 mil. obyvatel.

Hospodářství

- Saúdská Arábie patří mezi země s rychle rostoucí ekonomikou (roční růst až o 4%). Od 70. let 20. stol., kdy nastal ropný boom, došlo k přerodu z chudé agrární země na **23. nejsilnější ekonomiku světa**. Prosperita je postavena na **těžbě, zpracování a exportu ropy a zemního plynu**. Saúdská Arábie má po Venezuele **druhé největší zásoby ropy** a je spolu s USA a Ruskem jejím největším těžitelem. Monopolní postavení v tomto oboru má státní společnost **Saudi Aramco** (největší ropná společnost na světě). Klíčová naleziště se nacházejí v pánevních oblastech při pobřeží Perského zálivu a v jeho pobřežním šelfu. Vedle ropy má země také **4. největší zásoby zemního plynu**.
- Na těžbu ropy je navázán rozsáhlý **petrochemický průmysl** zahrnující rafinerie a ropné terminály. Mezi největší obchodní partnery patří tradičně Japonsko, Čína, USA, Jižní Korea, Indie. Saúdská Arábie má zcela nedostatečně rozvinutý sektor zemědělství (obdělávána jsou jen neceřlá 2 % ploch) i zpracovatelský průmysl, většina potravin a průmyslového zboží (zejména elektroniky a strojírenských produktů) se musejí dovážet.

Střední Asie

- Střední Asie představuje region bývalých asijských sovětských republik (s výjimkou Afghánistánu). Většina zemí má dodnes s Ruskem těsné kulturní a ekonomické vazby, v řadě z nich žije početná ruská menšina (např. Kazachstán). V minulosti ležel tento region na styku velmocenských zájmů Ruska, Británie a Persie, dnes se zde střetávají geopolitické a ekonomické zájmy Číny, Ruska a západních zemí. Na severu je region vymezen jižní hranicí ruské Sibiře, východní hranici tvoří soustava středoasijských velehor Čan-Šan, Pamír, Hindúkuš. Na jihu je od Indického oceánu ohrazený Iránskou vysočinou, západní hranici tvoří Kaspické moře.
- Země Střední Asie spojuje:
 - **Společně sdílená historie bývalých sovětských republik.** Tento region byl během 18. a 19. stol. podmaněn carským Ruskem jako jeho vnitrozemské asijské kolonie. Silná rusifikace byla umocněna v dobách Sovětského svazu. V kombinaci s mohutnou industrializací vytvořila početné ruské menšiny ve většině zemí s výjimkou Afghánistánu, který se Sověti pokoušeli neúspěšně ovládnout. Silný kulturní vliv Ruska je v regionu patrný dodnes.
 - **Poloha v centrální periferii asijského kontinentu.** Vesměs jde o chudé agrární či zemědělsko-průmyslové státy izolované od zbytku světa komplikovaným přístupem k námořním i suchozemským trasám.
 - **Značný ekonomický potenciál.** Ve většině zemí se nacházejí významné surovinové zdroje, tento region má navíc tranzitní potenciál suchozemského spojení východní Asie s Evropou (čínský projekt Nové Hedvábné stezky).
 - **Existence poloautoritativních prezidentských systémů.** Po rozpadu Sovětského svazu se ve většině zemí ujali moci někdejší komunističtí funkcionáři a vytvořili autoritativní prezidentské režimy, fungující zde dodnes. V řadě zemí se navíc k moci dostávají také politické síly spojené s islámem (Afghánistán, Turkmenistán).

Základní charakteristiky regionu

Rozloha	4 641 900 km ²
Počet obyvatel	105 mil.
Hustota zalidnění	23 obyv./km ²
Počet států	6
Největší sídla	Kábul, Taškent, Almaty

Země Střední Asie

Název státu	Rozloha (km ²)*	Počet obyv. (mil.)*	Hustota zalidnění (obyv./km ²)	Státní zřízení	Hlavní město (počet obyv.)	HDP/obyv.
Afghánistán	647 500 (11)	34,1 (15)	52	islámská republika	Kábul (2,9 mil.)	1 951
Kazachstán	2 717 300 (3)	18,5 (24)	7	prezidentská republika	Nur-Sultan (1,0 mil.)**	27 830
Kyrgyzstán	198 500 (23)	6,0 (34)	30	parlamentní republika	Biškek (937 tis.)	3 878
Tádžikistán	143 100 (28)	8,5 (30)	59	prezidentská republika	Dušanbe (779 tis.)	3 443
Turkmenistán	488 100 (14)	5,5 (35)	11	prezidentská republika	Ašchabad (1,0 mil.)	19 270
Uzbekistán	447 400 (15)	32,0 (16)	72	prezidentská republika	Taškent (2,2 mil.)	7 020

* Čísla v závorce uvádí pořadí v rámci Asie. ** Do roku 2019 Astana.

Kazachstán (Kazašská republika)

Rozloha	2 717 300 km ²
Počet obyvatel	18,5 mil.
Hustota zalidnění	7 obyv./km ²
Státní zřízení	prezidentská republika
Hlavní město	Nur-Sultan – 1 mil. obyv.
HDP/obyv.	27 830 USD
Úřední jazyky	kazaština, ruština

- Kazachstán je vnitrozemský stát ležící v srdci Asie. Je třetí největší zemí Asie (mimo Rusko) a vůbec **největším vnitrozemským státem na světě**. Vnitrozemská poloha představuje značný hendikep, neboť země nemá přístup k žádnému moři. Na východní hranici se nachází **Džungarská brána** – místo celosvětově nejvzdálenější od moře. Převážná většina Kazachstánu leží v Asii, ale jeho západní výběžek zasahuje i do Evropy (západně od řeky Ural). Je **nástupnickým státem bývalého Sovětského svazu**. Na severu hraničí s Ruskem, na východě s Čínou. Jižní hranici má s Kyrgyzstánem, Uzbekistánem a Tádžikistánem. Na jihozápadě hraničí s Kaspickým mořem.

Přírodní podmínky

- Většinu země zaujmají nížiny a tabule. Povrch se postupně zvedá od západu k východu. **Nížiny** tvoří především **Kaspická nížina** (-28 m n. m.) a **Turanská nížina**, na jejímž dně leží bezodtoká oblast Aralského jezera. Velehory se nacházejí na východních hranicích. Jedná se o soustavu **Altaje a Čan-šanu** (Chan Tengri, 7 010 m n. m.).
- Podnebí na většině území je mírné s výrazným vlivem kontinentality (horká suchá léta, mrazivé zimy). Většinu území Kazachstánu tvoří **bezodtoké oblasti**. Významné řeky protékají krajovými částmi země a odvádí vodu do okolních regionů (Irtyš odvodňující severovýchod země nebo Ural ústící do Kaspického moře). Mnohé řeky protékají polopouštími a pouštními oblastmi a ústí do bezodtokých jezer (Amudarja a Syrdarja ústící do Aralského jezera). V zemi se nachází řada **slaných jezer** závisejících na přítoku vody z řek. Největšími jsou **Kaspické moře, Aralské jezero, Balachaš** (z poloviny slané a z poloviny sladké jezero). Západní nížiny jsou pokryty pouštní a polopouští krajinou (poušť Kyzylkum), centrální plošiny zejména na severu země tvoří **stepní vegetace** (celiny).

Historie

- Území Kazachstánu bylo po staletí obýváno kočovnými nomády. Během 19. století tento region podmanilo carské Rusko jako svou vnitrozemskou kolonii. S tím souvisejí příliv ruského obyvatelstva či zavádění ruské kultury a jazyka. Ve 30. letech zde probíhala masová industrializace a kolektivizace zemědělství. Během studené války byla na území Kazachstánu pro jeho odlehlost realizována řada vojenských projektů. Byl zde vybudován kosmodrom Bajkonur, oblast Semipalatinsku se stala hlavní jadernou testovací střelnici. Mnohé projekty však přinesly značné ekologické škody. Příkladem může být rozorávání celin (stepních oblastí) na severu země či pěstování bavlny v pouštích Turanské nížiny, jež vedlo k vysychání Aralského jezera. Během rozpadu Sovětského svazu vyhlásil Kazachstán v roce 1991 nezávislost (jako poslední svazová republika). V zemi byl zaveden silný prezidentský systém s poloautoritativními rysy, který zde přetrval dodnes.

Obyvatelstvo

- Obyvatelstvo Kazachstánu je podobně jako u většiny středoasijských zemí tvořeno pestrou směsicí náboženských a etnolingvistických skupin. Většinu obyvatel tvoří **Kazaši** (66 %), největší menšinu představují **Rusové** (21 %) žijící zejména na severu země a ve velkých městech. Významnými skupinami jsou dále **Uzbekové, Ukrajinci, Němci** (byli sem přesídleni z evropské části Ruska ve 30. letech 20. století). Více než polovina obyvatel jsou **muslimové**, zbytek tvoří pravoslavní, evangelíci či židé. Úředními jazyky jsou kazaština a ruština. Současná vláda usiluje o mezikulturní a mezináboženský dialog eliminující případné střety jednotlivých etnik a náboženských skupin.
- Rozmístění obyvatel je krajně nerovnoměrné. Většina populace žije v **okrajových částech země** zejména na severu při hranicích s Ruskem a na jihovýchodě v podhůří pohraničních volehor. Největšími sídly jsou **Almaty, Nur-Sultan, Šymkent, Karaganda**.

Hospodářství

- Kazachstán je středně vyspělý průmyslově-zemědělský stát s obrovskými **nerostnými zdroji** ležící na ekonomické periferii Asie. Ekonomická struktura země je srovnatelná se sousedním Ruskem. V hospodářství převažuje těžba nerostných surovin a jejich částečné zpracování.
- **Zemědělství** zaměstnává 15 % ekonomicky aktivních obyvatel. Dominantní je živočišná výroba (převládá pastvecký chov ovcí a koní). Rostlinná produkce se soustřeďuje na **stepních celinách** na severu země, v polopouštních oblastech na jihu se na zavlažovaných plochách pěstuje **bavlínek**. Značným problémem je zasolování půd na jihozápadě země v důsledku **vysychání Aralského jezera**. Tato přírodní katastrofa patří k největším v novodobé historii.
- Dominantním průmyslovým oborem je **těžba surovin**. Mezi nejvýznamnější patří ložiska **uranu** (1. na světě – 21 % světových zásob), **chromových rud** (1. na světě), **železné rudy, černého uhlí** (oblast Karagandy). Na těžbu navazuje rozsáhlý hutní a strojírenský průmysl. Díky své poloze v centrální Asii a také nalezištěm významných surovin je Kazachstán geopoliticky velmi exponovanou zemí.

Jižní Asie (Přední Indie)

- Region jižní Asie tvoří země někdejší kolonie Britská Indie. Společná koloniální minulost však byla přerušena rozpadem v roce 1947. Tento region je nejlidnatějším na světě (žije zde přes 1,7 mld. obyvatel), patří mezi nejhustěji zalidněné oblasti světa. Kromě poloostrova Přední Indie do něj patří také ostrovy v Indickém oceánu (Cejlon, Lakadivy, Maledivy). Jižní Asie je na severu od zbytku asijského kontinentu oddělena hradbou středoasijských velehor (Himálaj, Karákóram), které tvoří významnou klimatickou, politickou a kulturní hranici mezi jižní Asií a Tibetem. Na východě hraničí s jihovýchodní Asií Bengálským zálivem. Západní hranici tvoří Arabské moře a Íránská vysočina, oddělující ji od zemí Perského zálivu.
- Země jižní Asie spojuje:
 - **Klimatické charakteristiky.** Všechny státy jižní Asie (s výjimkou západních regionů Pákistánu) leží v monzunové oblasti. Region patří mezi nejdeštivější části světa. Díky letnímu monzunu přesahují roční úhrny srážek 1 500 mm, ve východních částech regionu dokonce až 10 000 mm. Pro zemědělství těchto vesměs agrárních zemí z toho plyne silná závislost na ročním chodu monzunového proudění.
 - **Společná koloniální minulost.** Celá jižní Asie tvořila do roku 1947 Britskou Indii – nejvýznamnější kolonii britského impéria. I přes pozdější rozdelení podle náboženského klíče (musilmové × hinduisté) se ve všech zemích dochovaly pozůstatky někdejšího britského kolonialismu (rozšíření angličtiny, součást Commonwealthu).
 - **Kulturní a jazyková pestrost.** Obyvatelstvo jižní Asie patří mezi kulturně a jazykově nejpestřejší populace na Zemi. Hovoří se zde více než 300 jazyků, identifikovat lze přes 200 etnických skupin a 3 základní náboženské směry (hinduismus, buddhismus, islám).
 - **Demografické charakteristiky.** Všechny země regionu se vyznačují vysokou natalitou, značným přírůstkem populace a celkovým vysokým počtem obyvatel. Indie, Pákistán a Bangladéš patří do desítky nejlidnatějších států světa.

Základní charakteristiky regionu

Rozloha	4 495 619 km ²
Počet obyvatel	1 783 mil.
Hustota zalidnění	397 obyv./km ²
Počet států	7
Největší sídla	Dillí, Bombaj, Dháka, Karáčí, Bengalúru, Haidarábád

Země jižní Asie

Název státu	Rozloha (km ²)*	Počet obyv. (mil.)*	Hustota zalidnění (obyv./km ²)	Státní zřízení	Hlavní město (počet obyv.)	HDP/obyv.
Bangladéš	144 000 (27)	167,8 (5)	1 165	parlamentní republika	Dháka (18,9 mil.)	4 364
Bhútán	47 000 (36)	0,68 (47)	14	konstituční monarchie	Thimbú (79 tis.)	10 516
Indie	3 287 590 (2)	1 359,9 (2)	414	parlamentní republika	Nové Dillí (322 tis.)	7 762
Maledivy	298 (49)	0,35 (49)	1 174	prezidentská republika	Male (133 tis.)	15 312
Nepál	147 181 (26)	29,4 (18)	200	parlamentní republika	Káthmándú (975 tis.)	3 064
Pákistán	803 940 (8)	202,9 (4)	252	parlamentní republika	Islámábád (2,0 mil.)	5 544
Srí Lanka	65 610 (35)	22,4 (23)	341	poloprezid. republika	Kolamba** (753 tis.)	13 449

* Čísla v závorce uvádí pořadí v rámci Asie.

**De iure je hlavním městem Šrí Džajavardanapura Kotte ležící na předměstí Kolomba.

Indie (Indická republika)

Rozloha	3 287 590 km ²
Počet obyvatel	1 359,9 mil.
Hustota zalidnění	414 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Nové Dillí – 322 tis. obyv.
HDP/obyv.	7 762 USD
Úřední jazyky	hindština, bengálština, angličtina

- Indie je druhá největší země Asie (mimo Rusko) a druhý nejlidnatější stát na světě. Zaujímá prakticky celý poloostrov Přední Indie (někdy hovoříme o **Indickém subkontinentu**) a na severu zasahuje až do předhůří Himálaje. Díky své strategické poloze v centru Indického oceánu je považována za jednu ze vstupních bran do celé Asie. V kombinaci s dynamickým hospodářským růstem, vlastnictvím jáderných zbraní, vlastním kosmickým programem a početnou, dramaticky rostoucí populací je považována za **budoucí globální velmoc**. Na severu hraničí s Čínou, Nepálem a Bhútánem, východní hranici má s Myanmarem a Bangladéšem (který je indickým územím zcela obklopen), z jihozápadu Arabským mořem. Na západní hranici leží Pákistán. S ním má Indie nevyřešený územní spor týkající se **provincie Kašmír** v pohoří Karákóram.

Přírodní podmínky

- Většinu území tvoří ploché roviny a plošiny. Největší nížinou je **Indoganžská nížina** na severu země, která probíhá v rovnoběžkovém směru a odděluje region Himálaje od indického vnitrozemí. Má rozlohu zhruba 2,5 mil. km². Díky příznivým klimatickým a srážkovým poměrům (letní monzuny) soustřeďuje většinu indického zemědělství a také populace. V těchto místech se **Indická deska** podsvouá pod **Eurasiskou desku**, což zapříčinilo vyzdvihnutí Himálaje a celé soustavy středoasijských velehor. **Himálaj a sousední Karákóram** tvoří severní hranici země a jsou jejími nejvyššími pohořími (Kančendženga, 8 586 m n. m.). Celé vnitrozemí a jih Indie vyplňují **lávové plošiny (De-kánská)**. Plošiny jsou ohrazeny soustavou pobřežních pohoří **Východní a Západní Ghát**.
- Indie leží v tropickém klimatickém pásmu a její podnebí je silně ovlivněno činností monzunů. Srážkově nejbohatší jsou návětrné svahy Západního Ghátu a zejména jižní svahy Himálaje (roční úhrny přes 2 000 mm). Nejsušší oblasti se nacházejí na západě země (**poušť Thár**). Díky monzunovému podnebí mají indické řeky silně nevyrovnaný průtok během roku s maximy během léta. Největšími toky jsou **Ganga, Brahmaputra a Gódávarí**. Někdejší husté monzunové pralesy pokrývající většinu území státu byly z velké části vykáceny a proměněny v kulturní krajinu. Jejich pozůstatky se zachovaly v podhůří Himálaje či v deltě Gangy.

Historie

- Indie patří ke kolébkám lidské civilizace. První starověké kultury zde vzkvétaly již ve 4. tisíciletí před naším letopočtem. Novověk byla Indie hlavním cílem evropských obchodních a koloniálních výbojů a byla postupně ovládnuta a sjednocena pod nadvládou Spojeného království. Indická kolonie zahrnující také území Pákistánu, Bangladéše a Myanmaru byla nejbohatší a nevýznamnější kolonií britského impéria. Během 20. stol. docházelo k sílícímu separatistickému hnutí (Mahátma Gándhí),

což vyvrcholilo v získání úplné nezávislosti roku 1947. Současně došlo k rozpadu na muslimský Pákistán (včetně Bangladéše) a hinduistickou Indii. Tento proces byl doprovázen rozsáhlými přesuny obyvatel, násilnostmi a pohraničními konflikty. Sporným se stalo zejména území Kašmíru, který si Indie a Pákistán dodnes nárokují. Indicko-pákistánský spor se dosud nepodařilo uhasit, obě země spolu vedly několik válečných konfliktů. Tento region je tak dodnes jedním z potenciálních ohnisek napětí ve světě, což je umocněno skutečností, že obě země disponují jadernými zbraněmi.

Obyvatelstvo

- Indie je **druhou nejlidnatější zemí světa**, která ve 2. pol. 20. stol. překročila miliardovou hranici. Odhaduje se, že v polovině 21. stol. předstihne Čínu a stane se nejlidnatějším státem. Etnická, jazyková a národnostní skladba populace je velice pestrá. V zemi se hovoří přibližně **tisícovkou jazyků**, nejrozšířenější je **hindština** (25 % populace), běžným dorozumívacím jazykem je **angličtina**. Dominantním náboženstvím je **hinduismus** (80 % populace), významné zastoupení má také **islám** (14 % populace). Dalšími významnými komunitami jsou křesťané či buddhisté. Zvláštností je kastovní systém pevně daných sociálních a profesních vrstev, který přežívá hlavně na venkově. Značným problémem indické společnosti je **vysoká porodnost**, a tím i vysoký přirozený přírůstek. V důsledku toho tvoří téměř **1/3 indické populace děti do 15 let**. Fenoménem posledních deseti let je také masová migrace venkovského obyvatelstva do velkých měst, a s tím spojený růst chudinských čtvrtí (**slumů**), které v indických poměrech nabýly masivního rozsahu (např. v největším slumu v Bombaji žije přes 1 mil. lidí).
- Rozmístění obyvatel je relativně rovnoměrné, Indie nemá žádná rozsáhlá území pustin či neobydlených teritorií. Nejvyšší koncentrace obyvatel je v **Indoganžské nížině** (hustota zalidnění zde přesahuje 500 obyv./km²). Ve městech žije pouze 25 % populace, přesto má Indie 46 milionových měst. Největšími sídly jsou **Dillí, Bombaj, Bengalúru, Haidarábád, Ahmadábád** přesahující hranici 5 mil. obyvatel.

Zajímavost ▾

- Přestože Indie je uváděna jako druhý nejlidnatější stát světa, počet obyvatel země není přesně znám. Na vině je nedostatečná evidence obyvatel a také značný populační přírůstek (ročně přibyde okolo 15 mil. obyvatel).

Hospodářství

- Země patří mezi **nově industrializované státy** a je členem **skupiny G20**. Vykazuje výrazný **hospodářský růst**, disponuje značným přírodním bohatstvím i moderními technologiemi (jaderné zbraně, vlastní kosmický program). Ekonomický rozvoj posledních desetiletí však probíhá především ve velkých městech a jen v některých regionech.
- Indické **zemědělství** prodělalo značný rozvoj díky zavádění moderních pěstebních metod, budování **závlahových systémů** a využívání **agrochemie** (Zelená revoluce). Stále je však z velké části závislé na střídání monzonů a na lidské práci (zaměstnává téměř polovinu obyvatel). Země je významným producentem a exportérem potravin, převažuje **rýže** (2. na světě), **pšenice** (3. na světě), podzemnice olejná, bavlna a **čaj** (1. na světě). Živočišná výroba je méně významná, přestože země má největší stáda hovězího dobytka na světě (nejsou hospodářsky využívána, kráva je v hinduismu posvátné zvíře).

- Indie patří mezi přední producenty elektrické energie získávané z uhelných elektráren. Nejdynamičtěji se rozvíjí **průmysl** využívající značné nerostné bohatství (**černé uhlí, železné rudy** a rudy barevných kovů). Vedle toho vzrůstá závislost na dovozu ropy (3. největší importér na světě). Mezi tradiční obory patří **textilní průmysl** (4. na světě), **chemie** (jeden z největších producentů umělých hnojiv a polymerů), **hutnictví** (zejména železa) a **strojírenství**. Nově se dynamicky rozvíjí **moderní technologie** spojené s IT, především s produkcí softwaru. V Indii působí řada domácích i zahraničních společností (např. Microsoft a Google). Obdobně rychle se rozvíjí sektor služeb spojený s bankovnictvím a zábavním průmyslem (filmová studia v Bombaji).

Zajímavost ▾

- Indie je největším producentem filmů na světě (předčí dokonce i Spojené státy americké). Centrem indického filmového průmyslu je Bombaj, proto jsou zdejší filmová studia označována jako Bollywood. Většina produkce je ale určena pouze pro domácí indický trh.

Jihovýchodní Asie (Zadní Indie)

- Jihovýchodní Asie je historicky a kulturně svébytným regionem, který se v minulosti vyvíjel mezi dvěma velkými civilizačními celky (Čína a Indie). V současnosti se jedná o jeden z nejdynamičtěji se rozvíjejících regionů světa. Jihovýchodní Asie se skládá z kontinentální části (poloostrvo Zadní Indie) a části ostrovní (Sundské ostrovy a Filipíny). Kontinentální část je od zbytku Asie oddělena Jihočínskou hornatinou a předhůřím Himálaje. Na východě je ohraničena Jihočínským mořem, na západě pak Bengálským zálivem a Andamanským mořem. Ostrovní část tvoří souostroví Velké a Malé Sundy (největší souostroví na světě) a Filipíny. Celá ostrovní oblast je geologicky nejaktivnějším regionem světa.
- Země jihovýchodní Asie spojuje:

- **Klimatické charakteristiky.** Tato oblast leží v tropické klimatické zóně a je silně ovlivněna monzunovým prouděním. Většina zemí má extrémně vysoké srážkové úhrny přesahující 2 000 mm za rok. Ostrovní oblast navíc leží v nejaktivnějším regionu tropických cyklón (označovaných zde jako tajfuny).
- **Svébytná historie.** Zdejší státy mají vesměs dlouhou státně-politickou tradici. V období kolonialismu patřila tato část Asie k nejatraktivnějším, na její kolonizaci se podílely takřka všechny koloniální vělmoci (Britové, Francouzi, Španělé, Nizozemci). Ve 20. stol. se stala jedním ze žhavých ohnísek studené války a boje západních zemí proti šíření komunismu (vietnamská válka, jejíž dozvuky zasáhly řadu sousedních zemí).
- **Značná náboženská pestrost a tolerance.** Jihovýchodní Asie patří ke kulturně a nábožensky nejpestřejším a rovněž nejtolerantnějším regionům na světě. Státy kontinentální části jsou převážně buddhistické, na Sundských ostrovech je rozšířen islám, Filipíny jsou jedinou katolickou zemí v Asii.
- **Ekonomické charakteristiky.** Mnohé státy patří mezi tzv. asijské tygry a spolu s východní Asií představuje jedno ze tří klíčových ekonomických center světa. Všechny země tohoto regionu spolupracují v rámci ekonomické integrační skupiny ASEAN, která má ambice stát se partnerem velkých asijských ekonomik Číny a Indie.

Základní charakteristiky regionu

Rozloha	4 511 259 km ²
Počet obyvatel	656 mil.
Hustota zalidnění	145 obyv./km ²
Počet států	11
Největší sídla	Ho Či Minovo Město, Jakarta, Manila, Bangkok, Hanoj, Rangún

Země jihovýchodní Asie

Název státu	Rozloha (km ²)*	Počet obyv. (mil.)*	Hustota zalidnění (obyv./km ²)	Státní zřízení	Hlavní město (počet obyv.)	HDP/obyv.
Brunej	5 765 (46)	0,37 (48)	64	sultanát	Bandar Seri Begawan (50 tis.)	80 778
Filipíny	300 000 (21)	106,5 (7)	355	prezidentská republika	Manila (13,3 mil.)	8 935
Indonésie	1 919 440 (5)	267,7 (3)	139	prezidentská republika	Jakarta (10,8 mil.)	13 056
Kambodža	181 040 (25)	16,2 (26)	89	konstituční monarchie	Phnompenh (2,3 mil.)	4 354
Laos	236 800 (22)	7,1 (32)	30	lid. dem. republika	Vientiane (754 tis.)	7 441
Malajsie	329 750 (19)	31,4 (17)	95	konstituční monarchie	Kuala Lumpur (1,9 mil.)	31 698
Myanmar	679 578 (10)	55,1 (12)	81	prezidentská republika	Neipyijto (900 tis.)	6 662
Singapur	710 (47)	5,4 (36)	7 606	parlamentní republika	Singapur (5,4 mil.)	101 353
Thajsko	513 115 (13)	68,4 (11)	133	konstituční monarchie	Bangkok (8,2 mil.)	19 017
Vietnam	331 212 (18)	97,0 (8)	293	socialistická republika	Hanoj (7,6 mil.)	7 434
Východní Timor	14 609 (41)	1,0 (46)	68	parlamentní republika	Dili (222 tis.)	7 665

* Čísla v závorce uvádí pořadí v rámci Asie.

Zajímavost ▾

- Řadu zemí jihovýchodní Asie ovládaly během období studené války marxistické diktátořské režimy. Ty byly silně ovlivněny maoismem (vláda komunistického vůdce Mao Ce-tunga v sousední Číně). Mezi nejbrutálnější režimy patřila vláda Rudých Khmerů v 70. letech 20. stol. v Kambodži. Během jejich genocidy zahynuly 2–3 mil. obyvatel a byla zcela rozvrácena ekonomika země.

Indonésie (Indonéská republika)

Rozloha	1 919 440 km ²
Počet obyvatel	267,7 mil.
Hustota zalidnění	139 obyv./km ²
Státní zřízení	prezidentská republika
Hlavní město	Jakarta – 10,8 mil. obyv.
HDP/obyv.	13 056 USD
Úřední jazyky	indonéština, angličtina, nizozemština, javánština

- Indonésie je největší ostrovní stát světa ležící na obou stranách rovníku v jihovýchodní Asii. Zahrnuje více než **17 000 ostrovů** na pomezí Indického a Tichého oceánu. Je rovněž mostem spojujícím Asii s Austrálií. Jedná se o čtvrtý nejlidnatější stát světa a **nejlidnatější muslimskou zemi**. Z těchto skutečností vyplývá její značný strategický, dopravní i ekonomický význam. Indonésii tvoří soustava několika souostroví, z nichž největší jsou **Velké Sundy**. Nejvýznamnějšími ostrovy jsou Sumatra, Jáva, Celebes a Borneo (třetí největší ostrov na Zemi v Indonésii označován jako Kalimantan). Dalšími částmi Indonésie jsou souostroví **Malé Sundy a Moluky**, nebo část ostrova **Nová Guinea**. Jediné pevninské hranice má na ostrově Borneo s Malajsíí a na ostrově Nová Guinea s Papuou Novou Guineou. Ze severu je země omývána Jihochínským mořem, od Filipín je na východě oddělena Celebeským mořem. Na jihu hraničí s Indickým oceánem a na západě je od Malajského poloostrova oddělena Andamanským mořem a strategicky významným **Malackým průlivem**, který je klíčovou dopravní tepnou jihovýchodní Asie.

Přírodní podmínky

- Indonésie se nachází v geologicky nejaktivnější zóně na světě (součást Ohnivého kruhu Pacifiku). Povrch většiny ostrovů tvoří vulkanická pohoří a vyhaslé nebo činné sopky. Nachází se zde **1/3 všech činných sopek** světa (zhruba 150). Vedle častých zemětřesení a následných vln tsunami bývají obvyklé také sopečné erupce. Mezi nejvýznamnější vulkány patří **Krakatoa, Toba, Tambora** či **Dempo**. Vulkanická pohoří probíhají pásem ostrovů Sumatra, Jáva a Malé Sundy. Nejvyšší pohoří se nachází na ostrově Nová Guinea (Puncak Jaya, 4 884 m n. m.).

- Indonésie se nachází na obou stranách rovníku, podnebí je tropické vlhké, častý je výskyt **tropických cyklón** nazývaných tajfuny. Převážnou většinu ostrovů pokrývá **tropický deštný les**, který tvoří třetí největší pralesní komplex na Zemi po Amazonii a Konžské oblasti. Indonésie díky tomu vykazuje druhou nejvyšší míru biodiverzity na světě (první je Brazílie). Značným problémem je masivní **kácení tropických pralesů** a jejich přeměna na zemědělskou půdu sloužící k produkci plantážních plodin. Příkladem je ostrov Borneo, který během posledních tří dekad ztratil více než třetinu svých deštných pralesů.

Historie

- Sundské ostrovy patřily k jednomu z klíčových cílů obchodních plaveb Arabů a později Evropanů. Díky arabskému vlivu se zde již během středověku rozšířil islám. Pozdější evropská kolonizace se zaměřila především na export tropických plodin a koření. V novověku se Indonésie stala nizozemskou kolonií. Koloniální éra byla ukončena japonskou invazí během 2. světové války, roku 1949 vznikl nezávislý indonéský stát. Až do 90. let v zemi vládl poloautoritativní prezidentský systém podporovaný armádou. Od 90. let došlo k postupné demokratizaci, decentralizaci a také ekonomickým reformám, které z Indonésie učinily jednoho z významných asijských tygrů.

Obyvatelstvo

- Indonésie je 4. nejlidnatější stát světa s dosti vysokým přírůstkem populace, který se ale v posledních letech snižuje. Obyvatelstvo patří jazykově a etnicky k nejpestřejšímu na světě. Na několika ostrovech se vyvinuly specifické kultury (**přes 300 etnik** hovořících více než 700 jazyky). Jejich jednotícím prvkem je indonéština používaná jako hlavní komunikační prostředek. Nejpočetnějšími národy jsou **Javánci** (42 % populace), Sundové a Malajci. Poměrně významná je i **čínská menšina**, kontrolující značnou část ekonomiky země. Dominantním náboženstvím je **islám**, který vyznává 86 % populace. V zemi panují velice liberální náboženské poměry, významné jsou komunity **křesťanů** (9 % populace), buddhistů a hinduistů.
- Země je zalidněna značně nerovnoměrně. Ostrov **Jáva**, kde žije více než polovina populace státu, patří k nejhustěji zalidněným regionům na světě (800 obyv./km²). Naproti tomu vnitrozemí ostrovů Borneo či Nová Guinea tvoří tropické pralesy s minimálním zalidněním. V zemi stále převládá venkovské osídlení, **ve městech žije jen 30 % populace**. Indonésie má 10 milionových měst. Mezi největší patří **Jakarta, Surabaya, Medan, Bandung**.

Hospodářství

- Země patří do skupiny nově industrializovaných zemí, je **největší ekonomikou jihovýchodní Asie** a řadí se k tzv. asijským tygrům. Značný ekonomický rozvoj nastal v 90. letech 20. stol. díky politickým a ekonomickým reformám, které zemi otevřely zahraničním investorům a podnítily modernizaci. Díky tomu je Indonésie **členem skupiny G20**. Hlavními obchodními partnery jsou USA, Japonsko a Čína.
- **Zemědělství** zaměstnává 31 % populace a mnohé regiony mají stále agrární charakter. V posledních letech dochází k výraznému rozšiřování zemědělských ploch na úkor tropických pralesů, které jsou masivně likvidovány. Důležitá je především rostlinná výroba. Země je významným producentem **rýže** (3. na světě), kukuřice, sóji a tropického ovoce. Na plantážích je realizovaná produkce plodin určených na export (**kaučukovník, káva, čaj, palma olejná**).

- **Průmysl** se rozvíjí zejména v posledních desetiletích a využívá značného surovinového bohatství země. Významná je těžba **ropy a zemního plynu** nebo rud barevných kovů (**cín, nikl**). Svétově významná jsou také ložiska fosfátů. Mezi průmyslovými obory dominuje **strojirenství a elektronika** díky investicím zahraničních společností, nebo **chemický průmysl** zpracovávající domácí suroviny. Mezi tradiční obory patří potravinářský a **textilní průmysl** (8. na světě).

Singapur (Singapur)

Rozloha	710 km ²
Počet obyvatel	5,4 mil.
Hustota zalidnění	7 606 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Singapur – 5,4 mil. obyv.
HDP/obyv.	101 353 USD
Úřední jazyky	čínština, malajština, tamilština, angličtina

- Singapur je ostrovní městský stát ležící nedaleko jižního výběžku Malajského poloostrova téměř na rovníku. Jeho strategický význam je dán polohou při ústí **Malackého průlivu**, což je důležitá dopravní tepna spojující východní Asii s Evropou a Afrikou. Dnes se jedná o jeden z nejvýznamnějších uzlových bodů mezinárodní námořní dopravy a **druhý největší přístav světa**. Jediným sousedem Singapuru je Malajsie, od které je oddělen Johorským průlivem.

Historie

- Město bylo založeno roku 1819 jako významná základna Východoindické společnosti. Díky jeho strategické poloze zde vznikl obchodní přístav a také klíčová vojenská základna britského impéria. Během 2. světové války byl Singapur okupován Japonci, později se stal součástí nově vzniklé Malajsie. Od roku 1965 je samostatným státem.

Obyvatelstvo

- Singapur patří mezi **nejhustěji zalidněné** státy na světě, což je dáno jednak jeho charakterem (městský stát), jednak vysokou **imigraci**. Problém s rozrůstající se městskou zástavbou se řeší rozširováním plochy ostrova zasypáváním okolního moře. Náboženská i etnická skladba je velice pestrá. Dominují **buddhisté** (56 %) a muslimové (12 %). Převládajícím etnikem jsou **Číňané** (přes 70 % populace).

Hospodářství

- Země patří mezi **nejbohatší státy světa** a řadíme ji mezi asijské tygry. Dlouhodobě je zde nízká nezaměstnanost a velice vysoká kvalita života. Singapur je finančním, obchodním a dopravním **uzlem celé jihovýchodní Asie**. Toto své postavení získal zejména díky strategické poloze u ústí Malackého průlivu. Vedou tudy všechny významné obchodní trasy z východní a jihovýchodní Asie do Evropy. Průmysl se zaměřuje na produkci vysoce sofistikovaných **elektronických a strojírenských zařízení**, farmacii a spotřební zboží.

Východní Asie

- Východní Asie patří spolu s jižní Asíí k nejlidnatějším regionům světa (žije zde 1,6 mld. obyvatel). Přestože tato oblast zasahuje hluboko do vnitrozemí asijského kontinentu, většina obyvatel a ekonomických aktivit je soustředěna na východě podél pacifického pobřeží. Typická je také značná mocenská nerovnováha, neboť tento region je na jedné straně tvořen Čínou, na straně druhé řadou menších ostrovních a poloostrovních zemí na východním pobřeží. Severní hranici regionu tvoří mongolské stepi a jižní Sibiř, na východě přilehá k Tichému oceánu (Japonské, Žluté, Východočínské a Jihočínské moře). Na jihu hraničí s regionem jihovýchodní Asie. Na západě a jihozápadě představuje významnou klimatickou i kulturní hranici soustava středoasijských velyhor a pouští.
- Země východní Asie spojuje:
 - **Geostrategická poloha.** Tento region byl od pradávna vnímán jako vstupní brána na asijský kontinent, proto byl v hledáčku všech evropských koloniálních velmcí, USA a následně také oblastí expanze japonského impéria během 2. světové války.
 - **Značná kulturní a politická homogenita.** Země tohoto regionu se vyznačují značnou vnitřní kulturní a především politickou homogenitou. Ve většině z nich představuje vládnoucí etnikum zcela dominantní složku populace. S výjimkou západní Číny se zde téměř nevyskytují početnější národnostní či jazykové menšiny.
 - **Výrazná dominance Číny.** Celému regionu dominuje Čína, která se v posledních desetiletích stává druhým globálním mocenským centrem světa.
 - **Jedno z klíčových center globální ekonomiky.** Pacifické pobřeží je nejvýznamnější ekonomickou zónou Asie, je také klíčovou součástí Asijsko-pacifického hospodářského společenství APEC (významné obchodní zóny spojující východoasijský a severoamerický trh). Celý tento region produkuje přes 24 % světového HDP (téměř tolik jako USA).

Základní charakteristiky regionu

Rozloha	11 793 911 km ²
Počet obyvatel	1 666 mil. obyv.
Hustota zalidnění	141 obyv./km ²
Počet států	6
Největší sídla	Tokio, Šanghaj, Peking, Čchung-čching, Kanton, Tchien-ťin, Šen-čen

Země východní Asie

Název státu	Rozloha (km ²)*	Počet obyv. (mil.)*	Hustota zalidnění (obyv./km ²)	Státní zřízení	Hlavní město (počet obyv.)	HDP/obyv.
Čína	9 596 960 (1)	1 435,5 (1)	150	lid. dem. republika	Peking (21,7 mil.)	18 210
Japonsko	377 835 (17)	127,4 (6)	337	konstituční monarchie	Tokio (38,2 mil.)	43 349
Severní Korea	120 540 (29)	25,2 (21)	209	lid. dem. republika	Pchjongjang (3,3 mil.)	1 800**
Jižní Korea	98 480 (30)	51,2 (13)	520	prezidentská republika	Soul (10,2 mil.)	40 479
Mongolsko	1 564 116 (7)	3,3 (40)	2	parlamentní republika	Ulánbátar (1,3 mil.)	13 735
Tchaj-wan	35 980 (37)	23,5 (22)	653	poloprezid. republika	Tchaj-pej (2,7 mil.)	55 244

* Čísla v závorce uvádějí pořadí v rámci Asie.

** Jedná se pouze o odhad.

Čína (Čínská lidová republika)

Rozloha	9 596 960 km ²
Počet obyvatel	1 435,5 mil.
Hustota zalidnění	150 obyv./km ²
Státní zřízení	lidově demokratická republika
Hlavní město	Peking – 21,7 mil. obyv.
HDP/obyv.	18 210 USD
Úřední jazyky	čínština (mandarínština)

- Čína je země ležící převážně ve východní Asii. Je **nejlidnatějším a čtvrtým největším státem světa**. Země byla po značnou část své existence nejvýznamnější asijskou velmocí (s výjimkou dvou posledních staletí). Její rychle rostoucí ekonomika (druhá po USA) a vznikající vojenské ambice z ní činí **významnou globální velmoc**. Čína se rozkládá na celé východní polovině asijského kontinentu. Její nejzápadnější regiony zasahují do centrální Asie, většina obydlených a ekonomicky významných oblastí ale leží ve východní Asii. **Sousedí se 13 státy.** Na severu hraničí s Mongolskem a Ruskem, východní hranici tvoří Severní Korea a vody Žlutého, Východočínského a Jihochínského moře. Na jižní hranici sousedí s Vietnamem, Laosem, Myanmarem. Od Indie, Nepálu a Bhútánu je oddělena hřebenem Himálaje. Na západě leží Pákistán (sporná provincie Kašmír), Tádžikistán, Kyrgyzstán a Afghánistán. Číně patří mimo jiné ostrov Chaj-nan v Jihochínském moři, dlouhodobě vznáší nárok také na ostrov Tchaj-wan, který je od roku 1949 nezávislý.

Přírodní podmínky

- Země je **převážně hornatá**, více než 70 % území leží v nadmořské výšce přes 1 000 m n. m. Pro povrch Číny je typický **stupňovitý charakter reliéfu**, který se svažuje od nejvýše položených území na západě k nížinám na východním pobřeží. Nejvyšší pohoří vymezují západní, jihozápadní a severozápadní hranice státu a patří do soustavy centrálních asijských velehor. Nejvýznamnějšími jsou **Himálaj** (Mount Everest, 8848 m n. m.), **Čan-Šan**, Pamír a Karákóram. Podstatnou část západní Číny zaujímá **Tibetská náhorní plošina** dosahující nadmořských výšek přes 4000 m n. m. (jeden z nejvýše položených regionů světa) a **Tarimská pánev** (nejrozsáhlejší mezihorá pánev na světě). Na hranicích s Kazachstánem se nachází **Džungarská pánev**, která je nejvzdálenějším místem od moře na Zemi. Centrální Čína je tvořena soustavou hornatin, z nichž nejvýznamnější jsou pohoří Čchi-lien-šan (rozděluje zemi na severní a jižní polovinu), pohoří Chingan na severovýchodě a Jihochínská hornatina na jihovýchodě státu. Tyto horské soustavy dosahují nadmořských výšek přes 2 000 m n. m. a jsou tvořeny převážně **vápencovými masivy**. Na východním pobřeží leží **Velká čínská nížina** tvořená naplaveninami čínských veletoků.
- Převážná většina území Číny spadá do **mírného a subtropického klimatického pásu**, pobřeží na jihovýchodě zasahuje do pásu tropického. Ve východních regionech převládá oceánské, na jihu **monzunové klima**, vnitrozemí a západní regiony mají podnebí suché a silně kontinentální (poušť **Taklamakan** v Tarimské páničce či poušť **Gobi** na hranicích s Mongolskem).
- Většina velkých řek pramení v západních velehorách a směřuje východním či jižním směrem. Největšími toky jsou **Jang-c'-ťiang** (3. největší světový veletok), **Huang He** v úmoří Pacifiku a **Brahmaputra** směřující do Indického oceánu. Díky stupňovitému klesajícímu reliéfu byly na čínských řekách vybudovány **soustavy přehrad** (Tři soutěsky jsou největší hydroelektrárnou na světě). Klíčovým zdrojem vody čínských řek jsou tající ledovce v západních velehorách, případně monzunové srážky na jihu a jihovýchodě země. V západní Číně převládají **bezodtoké oblasti** v pouštních regionech či v oblastech mezihoráských pánví (třetina území Číny).
- Vegetace odpovídá klimatickým podmínkám. V severních regionech zasahuje na území Číny sibiřská **tajga**, v oblastech mírného klimatu na severovýchodě převládají **listnaté a smíšené lesy**, na jihovýchodě subtropická vegetace a **monzunové pralesy**. Velehorské oblasti západní Číny pokrývají pouště (Tarimská pánev) či tundra (Tibet).

Historie

- Čína patří mezi státy s nejdelší nepřerušenou tradicí státnosti (více než 2 000 let). Země nebyla nikdy kolonií cizích velmcí ani se nedostala celá do područí jiného státu. Značným problémem byla její rozlehlost, především ale uzavřenosť před okolním světem. Během 19. stol. byla kdysi mocná říše technologicky, ekonomicky a mocensky předstížena evropskými koloniálními velmcemi. To vedlo roku 1912 ke svržení monarchie a nastolení republiky. Během 2. světové války byla podstatná část Číny okupována Japonskem, poté se k moci roku 1949 dostala komunistická strana řídící se ideologií maoismu (specifickou formou asijského marxismu). Od 80. let 20. stol. nastalo období ekonomických reforem, které značně liberalizovaly čínské hospodářství a otevřely jej zahraničním investorům. Tato transformace však nebyla doprovázena demokratizací. Rozhodující politickou a ekonomickou moc stále drží monopolní komunistická strana. Od 90. let Čína zaznamenala dramatický hospodářský růst, zařadila se po bok asijských tygrů a stala se druhou největší světovou velmcí. Země dodnes budí značné kontroverze svým komplikovaným vztahem k sousednímu Tchaj-wanu a zejména Tibetu, který od 50. let 20. stol. okupuje.

Zajímavost ▾

- Během 60. let 20. stol. probíhala v Číně řada masových sociálních experimentů inspirovaných ideologií maoismu (tvůrcem byl Mao Ce-tung,vládce komunistické Číny). Tyto experimenty, které měly za cíl vytvořit ideální komunistickou společnost, vyvrcholily „kulturní revolucí“ a tzv. „velkým skokem vpřed“ vedoucím k naprostému kulturnímu rozvratu a ekonomickému úpadku země a rozsáhlým hladomorům, kterým padlo za oběť 20–40 mil. obyvatel.

Obyvatelstvo

- Populace je etnický a jazykově poměrně pestrá. Převládajícím národem jsou **Chanové tvořící 92% obyvatel země**. Žijí v nejhustěji zalidněných oblastech na východě. Vedle toho se zde nachází dalších 56 oficiálně uznávaných etnik (Čuangové, Mandžuové či Ujgurové) žijících v okrajových částech na západě a severu. V zemi se hovoří téměř **300 jazyky**, většina obyvatel však používá **čínštinu**. Ta má velké množství regionálních variant. Nepoužívanější variantou čínštiny je **mandarínština**, kterou hovoří 70 % čínské populace, a je tak nejpoužívanějším jazykem na světě. Jednotícím prvkem je písmo, které je pro všechny varianty čínštiny stejné. Čína je oficiálně ateistickou zemí. Čínská populace se však hlásí k řadě asijských náboženství, z nichž nejrozšířenější jsou **konfucianismus, taoismus a buddhismus**. Země byla po většinu své dlouhé historie nejlidnatějším státem světa. V minulosti se navíc vyznačovala rychlým přírůstkem obyvatel (počet 1 mld. populace přesáhl na začátku 70. let). Tento trend byl výrazně zpomalen **politikou jednoho dítěte**, což ovšem vede ke stárnutí populace a malému počtu mladých lidí. Tato restrikтивní populační politika je v posledních letech opouštěna.
- Rozmístění obyvatel je značně nerovnoměrné. Ve východních pobřežních provinciích, představujících přibližně **20 % rozlohy státu, žije 97 % populace**. Nejhustěji zalidněné jsou regiony při ústí velkých řek v okolí Pekingu a Šanghaje, dále pak jižní pobřeží v okolí Hongkongu. Hustota zalidnění Velké čínské nížiny přesahuje **300 obyv./km²**. Celá západní polovina země včetně severních pohraničních oblastí s Mongolskem má hustotu zalidnění méně než 1 obyv./km². V souvislosti s překotnou industrializací země dochází k masivnímu stěhování pracovní síly z venkova do měst. Tento proces je ale silně regulován ve snaze zabránit vzniku chudinských slumů. Na venkově tak stále žije 62 % populace. I přesto je zde **19 měst** s populací přesahující **5 mil. obyvatel**. Největšími sídly jsou (v závorce je uveden český ekvivalent) **Pchin-jinem** (Šanghaj), **Pej-ťing** (Peking), **Guangzhou** (Kanton), **Shenzhen** (Šen-čen), **Tianjin** (Tchien-ťin), **Pchin-Jinem** (Čcheng-tu), které přesahují hranici 10 mil. obyvatel.

Hospodářství

- Čínská ekonomika je **druhou největší na světě** (po USA), produkuje **16 % celosvětového HDP**, je spolu s USA a Německem jedním ze tří největších exportérů průmyslového zboží na Zemi a má dlouhodobě vysoký hospodářský růst. Jedná se o středně rozvinutý zemědělsko-průmyslový stát patřící do skupiny nově industrializovaných zemí. Životní úroveň je oproti vyspělým zemím jen třetinová. V Číně však existují značné **regionální rozdíly**. Nejbohatší regiony na východě v zázemí velkých měst a především přístavů vykazují až pětinásobně vyšší ekonomický výkon oproti chudému agrárnímu vnitrozemí nebo západu země. Od 80. let 20. stol. došlo k přechodu z centrálně plánovaného, státem kontrolovaného systému do podoby tržního kapitalismu se silnou rolí státních monopolů. Významné jsou také obří **státní projekty** budování infrastruktury, energetické

soustavy či sídelních celků. Klíčovou roli pro zapojení Číny do mezinárodního obchodu hrají především přístavní průmyslové areály. Sedm z deseti největších světových přístavů leží v Číně (**Šanghaj** je největším světovým přístavem).

- Čína se v posledních desetiletích ekonomicky angažuje v řadě regionů světa. Mohutně investuje v afrických zemích, kde získává kontrolu nad strategickými zdroji surovin a vody. Čínské korporace se snaží kapitálově pronikat také do řady evropských zemí, což budí značné kontroverze.

Zajímavost ▾

- Významným impulzem pro rozvoj Číny jakožto globální ekonomické velmoci byla hospodářská krize, která zasáhla rozvinuté země v roce 2008. Byla provázena poklesem jejich ekonomiky, globálního obchodu a průmyslové výroby. Tyto problémy ale takřka nezasáhly Čínu, která v tomto období naopak výrazně posílila své postavení ve světě (konkurenční výhoda nízkých výrobních nákladů).

- **Zemědělství** zaměstnává 27 % populace, mnohé zaostalé regiony ale vykazují vyloženě agrární charakter. Země je světově významným producentem potravin. Téměř polovinu rostlinné produkce představuje **ryže** (1. na světě), významná je také **kukurice** (2. na světě), sója, cukrová třtina, čaj či bavlna. V živočišné výrobě převládá chov **prasat** (1. na světě) a **drůbeže** (1. na světě). Vedle živočišné produkce je klíčový také **rybolov**. Čína zaujímá 1. místo ve světě v lovu ryb. Významný je také chov sladkovodních ryb v rozlehlých sádkách.
- **Průmyslová výroba** zaznamenala nejdramatičtější proměnu. Tradiční je těžký průmysl zaměřený na zpracování domácích i dovozených surovin. Čína disponuje značným nerostným bohatstvím, významná je těžba **železné rudy** (1. na světě), **černého uhlí** (1. na světě), wolframu a barevných kovů. Země je největším **importérem ropy** na světě a jejím druhým největším spotřebitelem (prestože sama je jejím významným těžitelem). Vedle vlastní těžby Čína realizuje masivní import surovin zejména z Austrálie, Afriky a Středního východu.
- **Energetika** tvoří páteř rychle se rozvíjejícího čínského průmyslu (je největším výrobcem elektřiny na světě). Dominují rychle rostoucí uhelné elektrárny. Kvůli tomu je Čína největším producentem skleníkových plynů a obecně se potýká se značnými problémy souvisejícími s průmyslovým znečištěním. Stav ovzduší čínských velkoměst patří k nejhorším na světě.
- **Hutnictví** patří mezi klíčové obory těžkého průmyslu. Dominantní je **hutnictví železa** (více než polovina celosvětové produkce). Značnou roli hrál masivní útlum energeticky a ekologicky náročné hutní výroby v rozvinutých zemích.
- **Strojírenství** se rozvinulo zejména díky masivním zahraničním investicím v minulých desetiletech. Dnes hraje klíčovou roli zejména domácí čínské korporace. Čína je **největší producent automobilů** a automobilových komponentů na světě. Významná je produkce obráběcích strojů, těžební a stavební techniky. Čína je **největším exportérem strojních zařízení** (20 % globální produkce).
- **Spotřební elektronika** (především telekomunikace) se rozvíjí v nově budovaných technologických parcích (např. oblast S'-čchuanu). Oproti původní produkci levných napodobenin evropských a amerických výrobců se dnes čínské korporace (např. Huawei nebo Xiaomi) snaží o **vývoj vlastních technologií** (např. 5G sítě).
- **Textilní průmysl** patří mezi tradiční obory. Čína produkuje **70 % bavlněných látek na světě**. Podílí se více než 50 % na světové textilní produkci.

Japonsko (Japonské císařství)

Rozloha	377 835 km ²
Počet obyvatel	127,4 mil.
Hustota zalidnění	337 obyv./km ²
Státní zřízení	konstituční monarchie
Hlavní město	Tokio – 38,2 mil. obyv.
HDP/obyv.	43 349 USD
Úřední jazyky	japonština

- Japonsko je ostrovní stát ležící v Tichém oceánu u východního pobřeží Asie. Většinu území státu představuje **Japonské souostroví** táhnoucí se v poledníkovém směru v délce cca 2 900 km. Tvoří jej více než 3 000 ostrovů, z nichž největší jsou **Hokkaidó**, **Šikoku**, **Kjúšú** a zejména **Honšú**, kde žije většina japonské populace. Japonsku dále náleží souostroví Rjúkjú a Boninské ostrovy. O část souostroví Kurily vede země vleklý spor s Ruskem. Japonsko je považováno za **vstupní bránu do východní Asie**, z čehož pramení jeho strategická poloha oddělující východoasijskou pevninu od Pacifiku. Země nemá žádnou suchozemskou hranici. Na západě je od asijské pevniny oddělena Japonským mořem, na východě hraničí s Tichým oceánem.

Přírodní podmínky

- Japonské ostrovy vznikly v důsledku aktivní geologické činnosti na okraji Pacifické desky. Jde o jednu ze **seizmicky nejaktivnějších oblastí na světě** (přes 1 000 zemětřesení ročně). Hlavní souostroví je tvořeno vulkanickými ostrovy, z nichž největší je **Honšú**. Všechny ostrovy jsou velmi hornaté (více než 80 % území tvoří hory). Nižiny se nacházejí pouze v pobřežních zónách. Vnitrozemí ostrova Honšú tvoří složitá soustava horských masívů přesahujících 2 000 m n. m. nazývaná **Japonské Alpy**. Řada vrcholů jsou vyhaslé nebo aktivní sopky (přes 100). Nejvyšší horou Japonska je samostatně stojící masiv **sopky Fuji** 3 776 m n. m. nedaleko Tokia.
- Díky protáhlému poledníkovému charakteru souostroví zasahuje Japonsko do několika klimatických pásů. **Severní oblasti** mají chladné oceánské klima, vegetace je tvořena boreálními lesy. **Jižní regiony** leží v teplé subtropické oblasti ovlivněné **monzunovým prouděním**. Jižní pobřeží bývá zasaženo tropickými cyklónami (tajfuny). Příznivé klimatické podmínky a hornatý charakter území mají za následek vysokou lesnatost (přes 60 % území je zalesněno). Díky seizmické aktivity se na ostrovech nachází velké množství **minerálních a termálních pramenů**, z nichž mnohé jsou využívány jako zdroj **geotermální energie**. Značným problémem jsou podmořská zemětřesení v okolním moři, která způsobují ničivé přílivové vlny **tsunami**.

Historie

- Japonsko patří mezi nejdéle existující státy světa. Počátky státnosti sahají až do 7. stol. před naším letopočtem. Země nebyla nikdy dobyta ani kolonizována, k čemuž přispěla také snaha o uzavřenost a izolaci od okolního světa. Teprve na konci 19. stol. došlo k mohutné vlně modernizace a industrializace v rámci tzv. reforem Meidži. Díky tomu se Japonsko změnilo v průmyslově vyspělý stát. Během 20. stol. došlo k pokusu o vybudování koloniální říše na Korejském poloostrově, v severní Číně a během 2. světové války v celé východní a jihovýchodní Asii. Tyto

imperiální snahy byly ukončeny porážkou roku 1945. Po ukončení americké okupační správy roku 1952 se země proměnila v prozápadně orientovanou, demokratickou konstituční monarchii. Japonsko se stalo prosperujícím a politicky stabilizačním prvkem regionu a těsným spojencem USA.

Obyvatelstvo

- Země je **národnostně jednotným státem**, přes 98 % obyvatel tvoří Japonci. Vyskytuje se zde jen málo početně menšiny Korejců a Číňanů. Japonská společnost je tradičně silně uzavřená vůči cizincům i zahraničním vlivům. V posledních desetiletích se země potýká s problémy **extrémně nízké porodnosti** a dramatického **stárnutí populace** (průměrný věk je 45 let). Japonci se dožívají **nejvyššího věku** ze všech národů (střední délka života je 83 let). Dalšími negativními trendy je **vysoký počet sebevražd**. Nejvýznamnějšími náboženstvími jsou **buddhismus** a **šintoismus**, ke křesťanství se hlásí 1 % populace.

Zajímavost ▾

- Japonská společnost vykazuje dlouhodobě významné demografické problémy spojené se stárnutím populace a snižováním porodnosti. Na rozdíl od většiny vyspělých zemí není Japonsko schopno ani ochotno tento výpadek kompenzovat imigrací. Zajímavostí je také velké procento osob mladších generací žijících mimo partnerský svazek, což vyvolává řadu sociálních problémů. Spolu s celkově uspěchaným životním stylem Japonců tento fenomén dále snižuje již tak nízkou hodnotu porodnosti a přispívá k vymírání japonské populace.
- Japonské ostrovy jsou velice nerovnoměrně zalidněny. Většina obyvatel žije ve velkých městských aglomeracích na pobřeží, vnitrozemské horské oblasti jsou zalidněny jen řídce. Ve městech žije necelých **80 % obyvatel**. V zemi je 13 milionových měst. Mnohé z nich jsou součástí největší **megalopole v zemi, Tókaidó** (Tokio–Kóbe), na jižním pobřeží ostrova Honšú, ve které žije až 55 mil. obyvatel. Největšími sídly jsou **Tokio, Jokohama, Ósaka, Nagoya, Sapporo**.

Hospodářství

- Japonsko je jednou z ekonomicky nejvyspělejších a nejvýznamnějších zemí světa. Je součástí **skupiny G7** a má **3. největší ekonomiku** (produkuje 6 % světového HDP). V poválečném období zaznamenala země dramatický hospodářský růst, který byl označován jako japonský ekonomický zázrak. Ten byl spojen s přechodem na moderní sofistikované obory s **vysokou přidanou hodnotou** a extrémním růstem produktivity práce. V posledních letech ale země ekonomicky stagnuje, značným problémem je extrémně vysoký veřejný dluh.
- **Zemědělství** je jen okrajovým oborem, země nedisponuje dostatečným množstvím zemědělských ploch. Je však vysoko produktivní s nejvyššími hektarovými výnosy na světě. Nejvýznamnějšími plodinami jsou **rýže**, pšenice, sója, **čaj**, **ovoce** (mandarinky) a vinná réva. Světově významný je **rybolov**, ryby a mořští živočichové tvoří základ japonské kuchyně. Země má celosvětově nejvyšší **podíl mořských produktů** obsažených v potravě. V objemu úlovku je Japonsko na druhém místě na světě po Číně.
- **Energetika** představuje významný obor japonské ekonomiky. Země je jedním z předních výrobců elektřiny v Asii. Dominují tepelné a jaderné elektrárny doplněné elektrárnami geotermálními.

- **Strojírenství** patří mezi technologicky nejvyspělejší na světě. Země je na prvním místě v produkci **lodí**, je druhým největším producentem **automobilů** a jedním z největších výrobců motocyklů (Toyota, Nissan, Honda, Subaru, Mazda, Suzuki, Yamaha atd.). Japonské koncerny se vedle dopravního strojírenství zaměřují také na produkci obráběcích strojů či medicínské techniky.
- **Elektronika a elektrotechnika** jsou rovněž na špičkové úrovni. Japonské firmy jsou jedněmi z největších producentů **audiovizuální techniky**, významná je produkce hudebních nástrojů (Yamaha). Japonsko je po Německu na druhém místě ve světě v produkci průmyslové elektroniky (řídící systémy průmyslových strojů). V posledních desetiletích se významně rozvíjí obory spojené s IT, **robotikou**, robotickou protetikou a umělou inteligencí.
- **Chemický průmysl** se zaměřuje na petrochemii, zejména výrobu plastů a léčiv.

Otázky a úkoly ▼

Otázky se vztahují na celou kapitolu Asie – přehled regionů a vybraných států.

- U každého z asijských regionů uvedte čtyři základní charakteristiky.
- Zjistěte, který z asijských regionů je nejlidnatější a který má naopak nejméně obyvatel. Tyto rozdíly se pokuste zdůvodnit.
- U každého regionu určete, jaký typ státního zřízení zde převládá.
- V každém asijském regionu identifikujte ekonomicky nejrozvinutější a nezaostalejší zemi a porovnejte je se zbytkem Asie?
- V čem spočívá arabsko-izraelský konflikt, jakou roli v tom hrají regiony Pásma Gazy a Západního břehu Jordánu?
- Porovnejte hospodářskou situaci Izraele s poměry panujícími ve zbytku regionu.
- Uveďte, jaký je postoj turecké vlády k národnostním menšinám v zemi.
- Popište, jaký je ekonomický a politický vztah Turecka k zemím Evropské unie.
- Charakterizujte postavení žen a menšin v Saúdské Arábii.
- Vysvětlete, v čem spočívá strategické postavení Saúdské Arábie v současné globální ekonomice.
- Zdůvodněte tvrzení, že Kazachstán je multietnická a multikulturní země.
- Jaké jsou příčiny a důsledky vysychání Aralského jezera?
- Proč je indické zemědělství silně závislé na klimatických poměrech v regionu?
- Jaké je postavení Indie v současné globální ekonomice a jaké výhledy má do budoucna?
- Charakterizujte ekonomicí situaci Indonésie a vysvětlete, proč patří mezi asijské tygry.
- Jaké významné entolingvistické a náboženské menšiny najdeme v Indonésii?
- V čem spočívá význam a bohatství Singapuru?
- Jaké je rozdílství obyvatel Číny a jaké faktory jej ovlivňují?
- Stručně vysvětlete příčinu současného postavení Číny jakožto druhé ekonomické velmoci světa.
- Ve kterých oblastech je čínská produkce největší na světě?
- Uveďte, jaká jsou demografická specifika japonské populace a v čem spočívají hlavní problémy s tím spojené.
- Ve kterých průmyslových oborech Japonsko vyniká?

ksam Práce se Školním atlasem světa ▾

- Za pomocí map na straně 83 (Asie v roce 1914, Asie v letech 1945–65) charakterizuje, které regiony byly ovládány evropskými koloniálními vel mocemi a jak probíhal proces dekolonizace kontinentu.
- Za pomocí mapy na straně 84, 85 (Hustota zalidnění) určete nejhustěji zalidněné státy Asie a porovnejte je s mapou na straně 81 (Průměrné roční srážky). Najděte mezi oběma jevy souvislost.
- Za pomocí mapy na stranách 86, 87 (Hospodářství) určete:
 - nejvýznamnější centra hospodářského rozvoje světového významu,
 - nejchudší a nejbohatší státy Asie.
- Za pomocí mapy na straně 89 (Produktivita zemědělství) určete, které státy mají agrární charakter a kde naopak zemědělství nehraje v ekonomice významnou roli. Svá zjištění se pokusete vysvětlit s přihlédnutím k charakteru ekonomiky a její vyspělosti či zaostalosti. Zvažte také přírodní podmínky.

AFRIKA – OBECNÁ CHARAKTERISTIKA

- Afrika je po Eurasii a Americe třetím největším kontinentem (zaujímá přes **20% povrchu souše**). Rozkládá se rovnoměrně **na obou stranách rovníku** a na severní i jižní polokouli a zasahuje zhruba po 35° zeměpisné šířky. Zároveň je jediným kontinentem, který zasahuje do severní, jižní, východní i západní polokoule, neboť jeho územím prochází také nultý poledník. Afrika se nachází takřka celá v tropickém klimatickém pásu. Má velmi malou **vertikální i horizontální členitost**. Největšími zálivy jsou **Guinejský záliv** v rovníkové Africe a zálivy Velká a Malá Syrta ve Středozemním moři. Jediným významnějším poloostrovem je **Somálský poloostrov** (nazývaný též Africký roh).
- Na rozdíl od Eurasie nebo Ameriky je Afrika kontinentem i světadílem (na africkém kontinentu nerozlišujeme více světadílů). V případě Afriky tak budeme používat pojmenování kontinent.

Afrika v číslech

Rozloha	30,4 mil. km ² (20,3 % rozlohy souše)
Počet obyvatel	1,2 mld. (19 % světové populace)
Průměrná hustota zalidnění	39 obyv./km ²
Počet států	54*

*Egypt částečně zasahuje i na území Asie (poloostrov Sinaj).

Když se řekne Afrika...

1. Většina Afriky leží v tropické zóně. Díky tomu má ze všech kontinentů nejvyšší průměrné roční teploty. S výjimkou velehoršských oblastí se nejchladnější místa nacházejí v subtropické zóně ve Středomoří a v Jihoafrické republice.
2. Afrika bývá označována jako černý kontinent. Na většině území převládá negroidní (ekvatoriální) populace. To se týká především subsaharské Afriky. Navíc je považována za kolébku lidského druhu. Nejstarší paleolitické nálezy předků člověka byly objeveny ve východní Africe (Keňa, Tanzanie).
3. Tajuplný kontinent, který byl objeven a prozkoumán teprve v nedávné době. Až do konce 19. stol. bylo vnitrozemí Afriky Evropanům takřka neznámé a neprobádané. Kolonizace vnitrozemí Afriky proběhla před zhruba 150 lety. Průzkumu afrického vnitrozemí bránily především nepříznivé přírodní podmínky (pouště, nesplavné vodní toky).
4. Afrika je nejchudším kontinentem. Její celkové HDP je jen poloviční oproti USA. Nacházejí se zde ekonomicky nejzaostalejší regiony světa (např. Sahel). Většina zemí patří mezi chudé agrární státy potýkající se s extrémní porodností, chudobou a častými válkami.

5. Kontinent migrace. Podle údajů OSN pochází více než 70 % migrantů z afrických zemí. Většina z nich však migruje pouze v rámci kontinentu a jen nepatrné množství prchá mimo Afriku (nejčastěji do Evropy). Příčinami migrace jsou války, hladomor, zejména ale klimatické změny a s tím související ztráta vody. Významným faktorem je také desertifikace (rozšiřování pouští).

Vymezení Afriky

- Na severu je Afrika od Evropy oddělena Středozemním mořem a zejména 15 km širokým Gibraltaranským průlivem. Na severovýchodě je spojena 120 km širokou Suezskou šíjí s Asií. Od Arabského poloostrova je kontinent oddělen Rudým mořem, průlivem Báb al-Mandáb a Adenským zálivem. Z východu je Afrika omývána Indickým oceánem, ve kterém se nachází většina afrických ostrovů. Západní hranici tvoří Atlantský oceán, jehož součástí je Guinejský záliv (jediný velký africký záliv). Díky malé členitosti pobřeží se u afrických břehů nachází pouze Středozemní moře a Rudé moře.

Zajímavost ▾

- nejsevernější bod – Bílý mys v Tunisku ve Středozemním moři
 - nejjihnejší bod – Střelkový mys v Jihoafrické republice
 - nejzápadnejší bod – Zelený mys v Senegalu
 - nejvýchodnejší bod – mys Hafun na Somálském poloostrově
-
- K Africe patří jen velice málo ostrovů a souostroví. Většina jich leží podél východního pobřeží v Indickém oceánu: *Madagaskar* (4. největší ostrov na světě), který se od africké pevniny oddělil ve druhohorách, ostrovy *Sokotra*, *Zanzibar*, *Pemba*, *Mafia*, *Aldabra* (2. největší korálový atol na světě), dále souostroví *Komory*, *Maskarény*, *Seychely*. V Atlantském oceánu jsou to ostrovy *Bioko*, *Sv. Tomáš*, *Princův ostrov* a *Madeira*, dále souostroví *Kanárské ostrovy* a *Kapverdy*.

► Školní atlas světa str. 100

Přírodní poměry

Povrch

- Povrch Afriky je tvořen převážně výše položenými plochými rovinami. Průměrná nadmořská výška je 750 m n. m. Většina afrického kontinentu leží na Africké desce. Jejím jádrem je Africký štít tvořený tvrdými krystalickými horninami předprvhorního stáří. Ten byl během geologického vývoje rozlámán a přetransformován v rozlehlé plošiny a pánev. Na severním a jižním pobřeží se nacházejí vrássová a příkrovová pohoří vytvořená hercynským a alpinským vrásněním. Východní Afrika naproti tomu leží na Somálské desce se zcela jiným charakterem georeliéfu. Nachází se zde řada vyhaslých i aktivních sopek vystupujících z plochých rovin a tabulí. Hranici mezi oběma deskami tvoří rozsáhlá riftová zóna vyplněná hlubokou příkopovou propadlinou.

- **Vrásová pohoří na okrajích kontinentu** byla vytvořena zprohýbáním okrajů Afrického štítu. Na severním pobřeží je to soustava Atlasu. Nejvyšších nadmořských výšek dosahuje v pohoří Velký Atlas (Džabal Tubkal, 4 167 m n. m.). Horské soustavy Atlasu lemující středomořské pobřeží se táhnou od Maroka po Tunisko. Podél jižního okraje Afriky se táhne pohoří Dračí hory (Thabana Ntlenyana, 3 482 m n. m.). Nachází se zde řada unikátních přírodních lokalit, např. druhý nejvyšší vodopád světa Tugela Falls (948 m).
- **Sahara** zaujímá severní třetinu afrického kontinentu (více než 9 mil. km²). Je tvořena soustavou plošin a pární, z nichž vystupují izolovaná vulkanická pohoří. Jejich nadmořská výška se pohybuje okolo 3 000 m n. m. (Ahaggar, Tassili, Tibesti). Pánevni oblasti na severním okraji Sahary bývají vyplňeny periodicky vysychajícími slanými jezery – šoty. Na jižním okraji Sahary se nachází Čadská pánev se stejnojmenným jezerem na svém dně. Většinu území pokrývá kamenitá či skalnatá poušť (hamáda), písečné pouště (ergy) zaujímají jen něco přes 10 % rozlohy Sahary. Na jižním okraji Sahary (region Sahel) přecházejí pouště v travnaté savany, u pobřeží Guinejského zálivu dokonce v tropické deštné lesy.
- **Konžská pánev** je nejrozsáhlejší pánev Afriky (3 mil. km²), jejím středem prochází rovník. Vznikla rozlámáním Africké desky a poklesem do nadmořské výšky 300–500 m n. m. Její okraje se zdvívají do výšek přesahujících 1 000 m n. m. Na jihu přechází do rozlehlé plošiny Lunda-Katanga. Většinu území Konžské pánve pokrývá tropický deštný prales, který je druhým nejrozlehlejším pralesem na světě (po Amazonii).
- **Jižní Afrika** je tvořena soustavou plošin a tabulí s nadmořskou výškou 500–700 m n. m. Četné jsou pánevni oblasti, například Makadikadi či Kalahari. Plošiny jsou protkány řadou hlubokých říčních kaňonů a terénních stupňů, na nichž se vytvořily soustavy perejí či vodopádů (Viktoriiny vodopády na řece Zambezi). Povrch jihoafrických plošin klesá do úzkých pobřežních nížin, zejména v Mosambiku. Krajinu tvoří z části pouště a polopouště (Kalahari, Namib), především však suchá savana.
- **Velká příkopová propadlina** je nejrozsáhlejší suchozemskou riftovou zónou na světě. Dochází zde k postupnému oddělování Africké a Somálské desky. Probíhá v délce 6 000 km od Mosambiku až do regionu Blízkého východu (na území západní Asie). Má šířku 30–100 km. Podél osy riftu vznikla rozsáhlá kerna pohoří, např. soustava Východoafrické vysociny či Etiopská vysocina (Ras Dašan, 4 550 m n. m.). Na dně riftového údolí vznikla soustava východoafrických tektonických jezer (Tanganika, Malawi, Viktoriino jezero).
- **Východní Afrika** byla silně pojmenována geologickou činností na okraji Somálské desky. Jedná se o geomorfologicky nejčlenitější region Afriky. Nejvýznamnějšími jsou vulkanické masivy vystupující z ploché rovinaté krajiny. Jedná se o nejvyšší hory afrického kontinentu (Uhuru, 5 895 m n. m., Mount Kenya, 5 199 m n. m.). Významnou přírodní lokalitou je také mohutná kaldera Ngorongoro o rozloze 280 km², s největší koncentrací volně žijících živočichů v Africe. Převládajícím krajinným typem je savana.

Geologie Afriky

Nejvyšší africké velehory (nad 3 000 m) včetně nejvyšších vrcholů

Pohoří	Nejvyšší vrchol	Nadmořská výška v m	Stát
Kilimandžáro	Uhuru	5 895	Keňa, Tanzanie
Východoafrická vysočina	Mount Kenya	5 199	Keňa, Tanzanie
Etiopská vysočina	Ras Dašan	4 550	Etiopie, Eritrea
Vysoký Atlas	Džabal Tubkal	4 167	Maroko
Kamerunská hora	Kamerunská hora	4 095	Kamerun
Dračí hory	Thabana Ntlenyana	3 482	Jihoafrická republika, Lesotho, Svazijsko
Tibesti	Emi Koussi	3 415	Čad, Libye
Jižní vysočina	Rungwe	3 175	Tanzanie, Zambia, Mali
Dárfúr	Džabal Marra	3 042	Súdán, Čad, Středoafričká republika
Hoggar	Táhát	3 003	Alžírsko

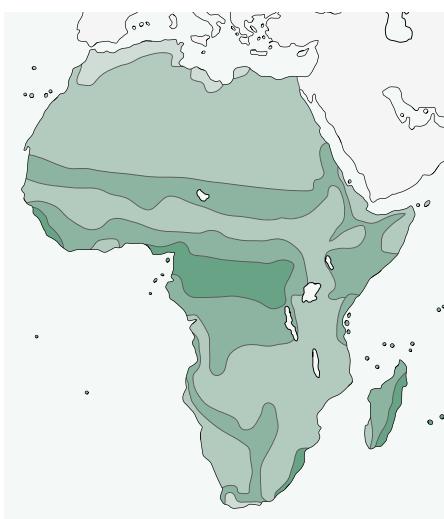
Klima

- Afrika je **nejteplejším kontinentem**, což je dáno její polohou na obou stranách rovníku převážně v tropickém klimatickém pásu mezi obratníky Raka a Kozoroha. Díky malé vertikální členitosti se v Africe vyvinula **šířková klimatická pásma**. Pobřežní oblasti mají oceánské klima, které je v rovníkových regionech silně ovlivněno činností **sezónních monzunů**. Mnohé pobřežní regiony jsou silně ovlivněny oceánskými proudy omývajícími jejich břehy. To platí zejména pro severozápadní a jihozápadní pobřeží, kde díky přítomnosti studených proudů (Kanárský a Ben-guelský) zasahují pouště až k pobřeží (Sahara, Namib). Ve vnitrozemí narůstá kontinentalita (zejména v pouštních regionech). V Africe rozlišujeme 6 základních klimatických typů:
- **Rovníková vlhká oblast** zaujímá většinu Konžské pánve, teplota a srážky jsou vysoké a celoročně stabilní, nacházejí se zde nejdeštivější místa kontinentu (**Debunja** v Kamerunu, roční úhrn srážek je 10 470 mm).
- **Tropická vlhká oblast** je silně ovlivněna působením sezónních monzunů, kdy se střídají letní vlhká období se suššími zimami.
- **Tropická suchá oblast** leží v přechodné zóně mezi vlhkými a suchými regiony Afriky, střídají se letní období vlhka a dlouhá zimní období sucha, kdy dochází k vysychání vodních toků a řady jezer.
- **Polopouštní oblast** je výrazně ovlivněna desertifikací (rozširováním pouští), což je způsobeno jednak klimatickými změnami, významně k tomu však přispívá také nadmerné vypásání travnatých savan hospodářskými zvířaty. Leží zde nejchudší regiony Afriky (Sahel).
- **Pouštní oblast** je nejsušším regionem kontinentu (**ad-Dachla** v Egyptě, roční úhrn srážek 0,5 mm), výrazná je také kontinentalita, především teplotní rozdíly mezi dnem a nocí.
- **Oblast středomořského klimatu** má zcela odlišný charakter ročního chodu teplot i srážek, v zimních měsících, které jsou nejdeštivějšími částmi roku, mohou teploty výrazně klesat.

▶ Školní atlas světa str. 101

Klimatické oblasti Afriky

	středomořská
	pouštní
	polopouštní
	tropická suchá
	tropická vlhká
	rovníková

Klimatické oblasti Afriky

Vodstvo

- Říční síť je výrazně ovlivněna místními srážkovými poměry a typem georeliéfu. Většina afrických řek má charakter toků náhorních plošin s údolími hluboce zaříznutými do okolní ploché krajiny. Na řadě z nich se nacházejí soustavy vodopádů či peřejí, zejména na dolním toku, kde spadají do pobřežních nížin. Tato skutečnost způsobila nesplavnost většiny afrických řek, což znemožňuje jejich využití pro lodní dopravu. V minulosti tento fakt zapříčinil obtížnost průzkumu afrického vnitrozemí.
- Říční systémy Afriky jsou silně ovlivněny skutečností, že zhruba 30 % plochy kontinentu zaujímají **bezodtoké oblasti**, zahrnující zejména pouštní regiony v severní části kontinentu (Sahara), pánevní oblasti jižní Afriky a také region Velké příkopové propadliny na východě.
 - V pouštních oblastech se setkáváme s občasnými toky (vádí), které tvoří vyschlá říční koryta zavodněná jen v období dešťů. Výjimkou je řeka **Nil** (druhý nejdelší tok na světě po Amazonce), která protéká Saharou a ústí do Středozemního moře.
 - Řeky pánevních oblastí jižní a východní Afriky odvádějí vodu do bezodtokých jezer či soustav bažin (např. **Okavango** v Botswaně).
 - Řeky tropických vlhkých oblastí tvoří nejrozsáhlejší říční soustavy Afriky. Největší z nich je systém řeky **Kongo** a jejích přítoků (**Ubangi, Kasai**). Kongo je se svým průtokem $41\,800 \text{ m}^3/\text{s}$ druhým největším tokem na Zemi (po Amazonce).
 - Řeky afrických suchých savan mají nevyrovnané vodní stavby v závislosti na střídání období sucha a období dešťů (např. **Zambezi, Niger**).

Největší africké řeky

Název řeky (stát)	Délka toku v km	Průtok na dolním toku (m^3/s)
Kongo (Kongo dem. rep., Angola, Rep. Kongo)	4 700	41 800
Kasai (Kongo dem. rep., Angola)	2 000	10 000
Niger (Guinea, Mali, Niger, Benin, Nigérie)	4 160	8 630
Ubangi (Kongo dem. rep., Rep. Kongo, Středoafričká rep.)	2 300	5 000
Zambezi (Zambie, Angola, Zimbabwe, Mosambik)	2 574	3 400
Nil (Burundi, Rwanda, Tanzanie, Uganda, J. Súdán, Súdán, Egypt)	6 650	2 800

Zajímavost ▾

- Na horním toku řeky **Zambezi** se nacházejí **Viktoriiné vodopády**, největší soustava vodopádů v Africe. Vodopády byly objeveny cestovatelem Davidem Livingstonem v roce 1855, autorem jejich první mapy je ale český badatel Emil Holub.
- Řeka **Nil** je druhým nejdelším tokem na Zemi (délka 6 650 km). Hledání pramenů Nilu bylo cílem řady objevných výprav již od starověku. Na dolním toku protéká Nil saharou pouští a díky vysokému výparu ztrácí podstatnou část své vody. Jeho průtok klesá téměř na polovinu hodnoty středního toku.

- V Africe se nachází 23 jezer s rozlohou větší než 1 000 km². Největší jezerní soustava se vytvořila na dně Velké příkopové propadliny ve východní Africe. Zdejší tektonická jezera patří k nejhlubším na světě a vyplňují dno riftového údolí. Největším je **Viktoriino jezero** (Ukerewe), které je svou rozlohou přes 68 000 km² druhým největším sladkovodním jezerem na Zemi (po Horejším jezeře v Severní Americe). Nejhlubším jezerem Afriky je jezero **Tanganika**, které je díky své hloubce přes 1 400 m druhým nejhlubším jezerem světa (po Bajkalu na Sibiři) a obsahuje více než polovinu všech jezerních vod na kontinentu. Dalšími tektonickými jezery východní Afriky jsou Malawi či Turkana (Rudolfovo jezero). V suchých pánvích pouští a polopouští regionů se nachází periodicky vysychající slaná jezera. Na severním okraji Sahary v Alžírsku a Tunisku jsou to např. **Šot Melrhir** či **Šot al-Džaríd**. V oblasti Sahelu je nejvýznamnější **Čadské jezero**, které se vlivem střídání suchých a vlhkých period během roku mění v soustavu bažin a mělkých jezer. Zajímavostí je soustava bažin a jezer v severní Botswaně, kterou tvoří vnitrozemská **delta řeky Okavango**.

Největší africká jezera

Název jezera (stát)	Rozloha v km ²	Maximální hloubka v m
Viktoriino jezero (Keňa, Tanzanie, Uganda)*	68 800	80
Tanganika (Tanzanie, Kongo dem. rep., Zambie, Burundi)	32 893	1 470
Malawi (Malawi, Mosambik, Tanzanie)	30 044	706
Čadské jezero (Čad, Kamerun, Niger, Nigérie)**	13 500	11
Šot Melrhir (Alžírsko)	6 700	...***
Turkana (Keňa)	6 405	73
Šot al-Džaríd (Tunisko)	5 700	...***

* Alternativní názvy jsou Victoria Nyanza či Ukerewe.

** Rozloha i hloubka Čadského jezera během maximálního stavu vody.

*** Maximální hloubka se neuvádí, protože je proměnlivá a po většinu roku nulová.

Biosféra

- Biosférické regiony kopírují klimatické zóny a jsou vyvinuty **v rovnoběžkovém směru**, což je dánou malou vertikální členitostí georeliéfu. Významným faktorem ovlivňujícím vegetační poměry jednotlivých regionů se v posledních desetiletích stává působení člověka. Projevují se jednak důsledky **odlesňování** tropických deštných lesů v Guinejské oblasti a Konžské pánvi, dále také **nadměrné spásání** travnatých a křovinatých savan a jejich degradace v polopouští a poušťní krajinu. V řadě afrických regionů se začínají projevovat také **důsledky globálních klimatických změn**, a to zejména úbytkem srážek a změnou jejich ročního chodu, což má za následek **ztrátu vody v krajině**.
- Tropické deštné lesy** se nachází v rovníkových oblastech s dostatkem srážek a stabilní roční teplotou. Původně pokryvaly většinu území Konžské pánve a severní pobřeží Guinejského zálivu. V současnosti dochází k jejich masivnímu kácení a vypalování s cílem zisku zemědělských ploch či přístupu k nalezištím nerostných surovin. Tropické pralesy v Guinejské oblasti byly již téměř zničeny, dnes dochází k podobné devastaci pralesa v Konžské pánvi. Kácení pralesa s sebou přináší také šíření řady tropických chorob (malárie, spavá nemoc, ebola, HIV).

- **Savany a stepi** představují nejvýznamnější a plošně nejrozšířenější africký biom pokrývající více než polovinu kontinentu. Zaujmají většinu tropických regionů Afriky mezi 20° severní a jižní šířky. Jedná se o travnatá a křovinatá společenstva adaptovaná na střídání suchých a vlhkých částí roku. Významný je výskyt řady velkých savců.
- **Pouště a polopouště** jsou druhým plošně nejvýznamnějším typem krajiny v Africe. Vyskytuje se převážně v obratníkových zónách okolo 25° až 30° zeměpisné šířky. V Africe se nachází více než polovina rozlohy všech světových pouští. Největšími pouštěmi jsou: Sahara (9 mil. km²), Kalahari (500 tis. km²), a Namib (50 tis. km²). V pouštích se vyskytuje řada oáz či periodicky vysychajících vadí se suchomilnou vegetací.
- **Středomořská vegetace** zasahuje na africký kontinent pouze okrajově, a to na jeho severním a jižním okraji na pobřeží Středozemního moře a v Jihoafrické republice. Typické jsou pro ni vzdyzelené suchomilné lesy a křovinatá vegetace (macchie).

► Školní atlas světa str. 101

Zajímavost ▾

- V Africe se nachází 268 národních parků. Většina z nich slouží k ochraně divoké zvěře afrických savan. Mnohé jsou významným zdrojem příjmů místních obyvatel, neboť slouží jako turistické destinace pro turisty z vyspělých zemí. Nejvýznamnější z nich leží ve východní a jižní Africe: Masai Mara, Serengeti, Ngorongoro, Etoša nebo Krugerův park.

Obyvatelstvo

- Afrika je **druhým nejlidnatějším kontinentem**. Africká populace se vyznačuje řadou specifických, zejména pokud jde o obyvatelstvo subsaharských regionů. Jedná se o velice mladou populaci s velice **vysokým přirozeným přírůstkem**, a tím i dramaticky rostoucím počtem obyvatel. Ještě v 50. letech 20. stol. čítala populace kontinentu 230 mil., miliardovou hranici Afrika překročila v roce 2010 a do poloviny 21. stol. by zde podle demografických prognóz mělo žít až 2,5 mld. obyvatel. Africká populace se tak zdvojnásobí každou další generací. **Počet dětí na jednu matku se pohybuje okolo 5,2 dítěte** (v Evropě je to 1,6). Obyvatelstvo většiny států má velice ne-příznivé demografické parametry. Střední **délka života je jen 59 let**, velice rozšířený je výskyt infekčních onemocnění, v řadě zemí zejména na jihu Afriky je silně rozšířen **virus HIV** (např. v Botswaně a Jihoafrické republice je to více než 15 % populace státu).
- Velkým problém africké populace je celkově špatná sociální situace obyvatel většiny regionů. V řadě zemí (zejména Sahelu a centrální Afriky) se obyvatelstvu nedostává základní lékařské péče, v mnohých zemích má jen omezený počet obyvatel přístup ke vzdělání či pitné vodě.

► Školní atlas světa str. 103

Rozmístění obyvatel, sídla

- Kontinent je zalidněn velice nerovnoměrně, na většině území **nejsou vhodné přírodní podmínky pro významnější osídlení**. Tento fakt je navíc posílen skutečností, že většina afrických států jsou chudé agrární země silně závislé na zemědělství, a tím i vhodných přírodních podmínek. Nejhustěji zalidněné regiony jsou pobřežní oblasti s vhodnými klimatickými

a hydrologickými poměry. Mezi ně patří například **delta a dolní tok Nilu** (přes 1 000 obyv./km²), **severní pobřeží Guinejského zálivu** či regiony na pobřeží velkých východoafrických jezer v **oblasti Velké příkopové propadliny**. Nejřidčeji zlidněné jsou naproti tomu pouštní regiony Sahary a Kalahari, kde hustota zlidnění klesá pod 1 obyv./km². Nejnižší hustotu zlidnění (menší než 2 obyv./km²) mají země *Namibie*, *Botswana*, *Mauritánie*. Nejlidnatějšími zeměmi jsou *Nigérie* (201 mil. obyv.) a *Egypt* (102 mil. obyv.).

▶ Školní atlas světa str. 103

- S výjimkou severoafrických států a Jihoafrické republiky dosahuje urbanizace ve většině afrických zemí jen **okolo 20%**. Ve většině zemí však toto číslo dramaticky narůstá v souvislosti se stěhováním chudých venkovských do afrických měst. Ta patří spolu s asijskými k nejrychleji rostoucím na Zemi. Tento proces je doprovázen vznikem rozsáhlých **chudinských slumů** na předměstích většiny velkých sídel. V řadě zemí Sahelu a východní Afriky žije ve slumech **více než 90% městské populace**.

Největší africká města

Město	Stát	Počet obyv. v mil.*	Město	Stát	Počet obyv. v mil.*
Lagos	Nigérie	16,0	Gíza	Egypt	4,0
Káhira	Egypt	10,3	Kapské Město	Jihoafrická rep.	4,0
Kinshasa	Kongo dem. rep.	10,1	Durban	Jihoafrická rep.	3,7
Luanda	Angola	7,8	Addis Abeba	Etiopie	3,4
Chartún	Súdán	5,1	Casablanca	Maroko	3,4
Alexandrie	Egypt	5,0	Alžír	Alžírsko	3,4
Johannesburg	Jihoafrická rep.	4,9	Pretoria	Jihoafrická rep.	3,3
Dar es Salaam	Tanzanie	4,3	Shubra El-Kheima	Egypt	3,1
Nairobi	Keňa	4,1	Kano	Nigérie	2,8

* Počet obyvatel je uváděn za celou metropolitní oblast.

- V těchto 18 největších městech žije 99 mil. obyvatel, což je přibližně tolik, kolik činí populace Egypta.

Politická mapa

- Současná politická mapa Afriky je poměrně mladá. Většina států vznikla během procesu dekolonizace v 60. letech 20. stol. V současnosti se zde nachází **54 suverénních zemí**. Vesměs se jedná o rozlehlé státy s relativně malým počtem obyvatel. Najdeme zde ale také ministáty, např. ostrovní státy v Indickém a Atlantském oceánu.
- Politicky nejvíce segmentované jsou regiony s vysokou hustotou zlidnění (pobřeží Guinejského zálivu a region velkých afrických jezer). Největšími zeměmi jsou naproti tomu saharské státy severní Afriky a Sahelu.

Zajímavost ▾

- Hranice většiny afrických států byly vytvořeny zcela uměle v procesu dekolonizace v 60. letech 20. stol. Dělo se tak často bez ohledu na etnickou, kulturní a jazykovou situaci jednotlivých regionů. To bohužel vedlo v řadě případů k etnickým střetům a občanským válkám mezi národy a kmeny v jednotlivých zemích. Příkladem může být rwandská genocida z roku 1994 či nedávné masakry obyvatel Jižního Súdánu. Během posledních 50 let prošla většina států subsaharské Afriky dramatickými politickými a vojenskými zvraty a násilnostmi.

Státy Afriky podle rozlohy a počtu obyvatel

Stát	Rozloha v tis. km ²	Stát	Počet obyvatel v mil.
Alžírsko	2 382	Nigérie	201
Kongo dem. rep.	2 345	Egypt	102
Súdán*	1 861	Etiopie	99
Libye	1 760	Kongo dem. rep.	87
Čad	1 284	JAR	58

* Súdán přestal být největším africkým státem po odtržení Jižního Súdánu v roce 2011.

– Většina afrických států jsou **republiky**:

- republiky s autoritativní formou vlády – často jde o prezidentské systémy, kde hlava státu je fakticky doživotním diktátorem (*Súdán, Čad, Konžská republika, Zimbabwe, Rovníková Guinea*)
- republiky pod kontrolou vojenské vlády či země, kde aktuálně probíhá občanská válka (*Kongo demokratická republika, Somálsko, Pobřeží slonoviny, Libye*)
- polodemokratické republiky s problémy v oblasti dodržování lidských práv (*Egypt, Středoafričká republika, Alžírsko*)
- demokratické republikánské zřízení splňující standardy OSN (*Jihoafrická republika, Botswana, Namibie, Tunisko, Ghana*)

– **Monarchistické** zřízení mají pouze tři africké státy:

- konstitučními monarchiemi jsou *Maroko a Lesotho*
- jedinou absolutní monarchií je *Svazíjsko*

Národy a náboženství

- Afrika je po etnolingvistické stránce velice pestrým kontinentem. Jedním z důvodů je mnohde stále přežívající tribalismus. **Tribalismus** spočívá v kmenovém rozdělení společnosti, kdy základními organizačními jednotkami jsou rod a kmen. Výsledkem je nízká míra identifikace obyvatel se státem, v němž žijí, a naopak je silně zakotvená příslušnost ke kmeni. Častá je existence řady historicky nepřátelských kmenů žijících v jednom státě. To vede ke značné **jazykové a etnické roztríštěnosti obyvatel** a také k řadě konfliktů (kmenové války a genocida).

- Z hlediska kulturních sfér lze v Africe definovat dva zcela odlišné regiony:
 - **Severní Afrika** patří kulturně, etnickým a jazykově k **arabskému kulturnímu okruhu**, převažuje zde europoidní obyvatelstvo hlásící se takřka výhradně k islámu.
 - V **subsaharské Africe** dominuje negroidní (ekvatoriální) obyvatelstvo rozdělené do stovek kmene. V severních regionech Sahelu je patrný silný vliv islámské kultury, na jihu převládají **postkoloniální vlivy**. Ty se projevují jednak užíváním evropských jazyků, jednak významným postavením **křesťanství**. Mnohde dominuje původní kultura spojená s **přirodními náboženstvími**. V řadě subsaharských států žijí menší komunity bělochů coby potomků někdejších kolonistů, významnější jsou ale jen v Jihoafrické republice.
- V Africe se hovoří několika tisíci jazyků (odhaduje se přes 2 000 jazyků). Mnohdy však jde jen o regionální dialekty, kterými hovoří pouze příslušníci jednoho kmene. Největší rodinou jsou **nigerokonžské jazyky**, kterými hovoří většina subsaharské Afriky. Počet mluvčích se odhaduje na 358 mil. V této rodině je více než 1 000 jazyků, z nichž nejrozšířenější je svahilština. Druhou nejvýznamnější rodinou jsou **semitohamitské jazyky** rozšířené zejména v severní Africe. Jde především o arabštinu (235 mil. mluvčích). Ve většině subsaharských zemí je z praktického hlediska stále rozšířeno používání jazyků někdejších koloniálních velmcí (**anglická, francouzština, portugalština, španělština**) v kombinaci s místními jazyky. ➤ Školní atlas světa | str. 28-29

Hospodářství

- Afrika je ekonomicky **nejméně rozvinutým kontinentem**. Jednou z příčin je její **koloniální minulost** a postkoloniální současnost. Od 19. stol. využívaly světové koloniální velmcí tento kontinent jako **zdroj levných surovin** bez motivace k investicím a rozvoji místního hospodářství. Tento stav fakticky trvá dodnes i přes to, že africké země získaly nezávislost již v polovině 20. stol. Ekonomická dominance světových velmcí Evropy, USA a nově také Číny je zde stále patrná. Západní společnosti vlastní a využívají podstatnou část afrického surovinového bohatství. Běžné je také získávání kontroly nad zemědělskou půdou či vodními zdroji. Další z příčin ekonomické zaostalosti většiny zemí je **etnická a kulturní roztríštěnost**, časté etnické konflikty, nestabilní politická situace a v neposlední řadě i vysoká míra korupce vládních elit.
- Africké země lze podle stupně ekonomické vyspělosti rozdělit do několika kategorií:
 - **Vyspělé země** s rozvinutým průmyslem, moderním zemědělstvím a vysokými hodnotami indexu lidského rozvoje. Jedná se pouze o dva státy: *Jihoafrická republika* a *Botswana*.
 - **Středně vyspělé země** žijící především z existence bohatých nalezišť **strategických surovin** (ropa, barevné kovy): *Alžírsko*, *Libye* (před občanskou válkou), *Gabon*, *Angola*, *Rovníková Guinea* (díky investicím do ropného průmyslu nejrychleji rostoucí ekonomika v Africe).
 - **Středně vyspělé země** prosperující díky rozvoji služeb a **cestovního ruchu**: *Tunisko*, *Seychely*, *Mauricius*.
 - **Zaostalé země ekonomicky se rozvíjející** mají dlouhodobě stabilní politický i hospodářský systém, dochází k modernizaci zemědělství, rozvíjí se zde místní průmysl i sektor služeb. Do této skupiny patří např. *Tanzanie*, *Keňa*, *Namibie*, *Nigérie* (jedna z nejrychleji rostoucích zemí, budoucí ekonomická velmoc kontinentu).

- **Zaostalé agrární země** s dominancí zemědělství a těžby nerostných surovin silně pod vlivem výkyvů komoditních trhů a zahraničních společností. Jejich ekonomika je často rozvrácena občanskými válkami či vysokou korupcí vládnoucích elit. Do této kategorie patří většina států subsaharské Afriky (např. *Kongo demokratická republika, Súdán, Zimbabwe, Libérie*).
- **Země patřící mezi nejchudší státy světa** takřka zcela orientovány na primární sektor, venkovské obyvatelstvo (mnohdy až 80% populace) se živí pastevectvím či kopaničářským zemědělstvím. Jejich ekonomika je zcela závislá na půdních, klimatických a hydrologických podmínkách. Tyto země jsou proto nejvíce ovlivněny probíhajícími klimatickými změnami či desertifikací. Mají nejnižší hodnoty indexu lidského rozvoje na světě. Do této kategorie patří většina států Sahelu (např. *Somálsko, Čad, Středoafričká republika, Niger*).

Zemědělství

- Je klíčovým hospodářským odvětvím většiny afrických států. Zaměstnává **okolo 60 % obyvatel kontinentu**, v některých zemích (Burundi, Čad) dokonce přes 80% populace. Během 20. stol. docházelo ke snahám pozvednou výkonost afrického zemědělství zaváděním moderních agrotechnologií, nových plodin a intenzifikačních postupů. Tento proces vedl k **rozvoji plantážního zemědělství**, které je určeno především na export, produkce určená na domácí trh ale většinou zůstává zaostalá, extenzivní a silně nevýkonná. S výjimkou několika málo zemí (např. Jihoafrická republika, státy severní Afriky) dominuje ve většině zemí **zaostalé samozásobitelské kopaničářské zemědělství** doplněné **extenzivním pastevectvím** určené pro potřebu rolníků a jejich rodin. S rostoucí africkou populací se zvyšují také nároky na rozšiřování zemědělských ploch, což vede jednak k nadměrnému spásání travnatých savan, a tím i rozšiřování pouští, jednak ke žďáření (vypalování) lesních oblastí v rovníkové Africe.
- Africká zemědělská produkce se dělí na dva základní typy:
 - **Samozásobitelské extenzivní zemědělství** určené pro domácí trh.
 - Obilniny jsou základem afrického zemědělství, pěstuje se zejména proso, kukuřice a pšenice (výjimečně i rýže).
 - Luštěniny tvoří významný zdroj bílkovin africké populace, především jde o hrášek a čočku.
 - Hlíznaté okopaniny, z nichž nejvýznamnějšími jsou maniok a batát.
 - **Plantážní zemědělství**, jehož produkce je určena na export do rozvinutých zemí.
 - Káva se pěstuje ve většině zemí subsaharské Afriky (přes 20% světové produkce pochází z Afriky), významnými producenty jsou *Angola, Etiopie, Keňa, Pobřeží slonoviny*.
 - Kakao je dominantní plodinou guinejské oblasti (africké země se na světové produkci podílí v více než 50%), nejvýznamnějšími pěstiteli jsou *Pobřeží slonoviny, Ghana*.
 - Koření se pěstuje ve většině států Afriky, zejména v severní a východní Africe, dále také v zemích Guinejského zálivu.
 - Podzemnice olejná je nejvýznamnější olejninou pěstovanou v řadě zemí, největší produkci mají *Nigérie, Súdán, Čad*.
 - Palma olejná, která se dnes masově pěstuje v jihovýchodní Asii, původně pochází ze západní Afriky. Jejími významnými producenty jsou země Guinejského zálivu: *Nigérie, Pobřeží slonoviny*.

- Živočišná výroba hraje v africkém zemědělství jen okrajovou roli. Ve většině zemí dominuje extenzivní pastevectví, řada kusů je podvyživených a trpí nemocemi. Vedle hovězího dobytka a prasat (mimo muslimské země) je významný chov koz a velbloudů v pouštních oblastech.

Průmysl

- Africké země patří k nejméně industrializovaným na světě. Africký kontinent se na světové průmyslové produkci podílí méně než 2 %. Výjimku tvoří **Jihoafrická republika, Botswana, Rovníková Guinea a všechny země severní Afriky**. Tyto státy soustředují necelých **70 % průmyslových kapacit** celého kontinentu (samotná Jihoafrická republika okolo 40 % africké průmyslové produkce). Ve většině zemí dominuje pouze průmysl těžební (nachází-li se zde ložiska surovin), případně drobná průmyslová či řemeslná výroba pro domácí trh. Významnými průmyslovými centry jsou zejména **přístavy**, neboť většina afrických zemí nemá kvalitní dopravní infrastrukturu ve vnitrozemí (v řadě zemí převažují silnice s nezpevněným povrchem).

Těžba nerostných surovin

- Je pro většinu afrických států dominantním odvětvím. Africké země disponují značným surovinovým bohatstvím. Převážnou část strategických ložisek ale vlastní zahraniční společnosti z Evropy, USA nebo Číny, které zajišťují strojní vybavení i investice, většinu zisků však odvádějí mimo Afriku.
- **Ropa a zemní plyn** jsou klíčovými surovinami Afriky. Světově významná naleziště se nacházejí v severní Africe (na Sahaře), zejména v Libyi, Egyptě a Alžírsku, a v oblasti Guinejského zálivu v Nigérii, Rovníkové Guineji a Angole. Nově byla těžba zahájena také v Súdánu.
- **Rudy kovy** představují po ropě druhý nejvýznamnější surovinový zdroj. Železná ruda se těží v Jihoafrické republice, největší naleziště měděných rud je na jihu Demokratické republiky Kongo (tzv. měděný pás Afriky).
- **Diamanty** se těží zejména v Jihoafrické republice, Botswaně, Angole a Kongu demokratické republice.
- **Zlato a platina** se hojně vyskytují především v Jihoafrické republice a v guinejské Africe.
- **Fosfáty** mají klíčový význam v severoafrických zemích, především v Maroku.

Zajímavost ▾

- Klíčovým hospodářským problémem Afriky je závislost většiny zemí na těžbě surovin či pěstování plantážních plodin, tedy produkce s minimální přidanou hodnotou. Tyto produkty navíc většinou končí ve vyspělých zemích, kde jsou také určovány jejich ceny. Samotní afričtí producenti získávají jen zlomek tržní hodnoty těchto produktů.

Zpracovatelský průmysl

- Má význam pouze v několika málo afrických zemích. **Petrochemický průmysl** je vázán na naleziště ropy (severní Afrika, Guinejský záliv), **strojírenství** zaměřené na produkci těžebních a zemědělských strojů je významné jen v Jihoafrické republice. V severní Africe a v některých zemích ležících v suchých regionech savan se pěstuje bavlna, na což navazuje místní **textilní průmysl**.

Služby

- Služby jsou rozvinuty jen v ekonomicky vyspělých zemích. Celkově pracuje v terciálním sektoru jen 40–50 % populace, v některých zemích (Burundi, Středoafrická republika) dokonce 20 % a méně. Výjimku tvoří ostrovní státy (Mauricius, Kapverdy, Seychely), jejichž ekonomika je zaměřena na cestovní ruch. V sektoru služeb zde pracuje přes 60 % populace.

Africké země – zaměstnanost v sektorech (zvýrazněné země mají nejvyšší podíl zaměstnanosti v daném sektoru)

Země	I. sektor	II. sektor	III. sektor	Země	I. sektor	II. sektor	III. sektor
Alžírsko	9	31	60	Madagaskar	68	7	25
Angola	49	8	43	Malawi	72	8	20
Benin	41	19	40	Mali	65	7	28
Botswana	23	18	59	Maroko	38	22	40
Burkina Faso	29	32	39	Mauricius	7	27	66
Burundi	92	2	6	Mauritánie	55	11	34
Čad	82	3	15	Mosambik	72	8	20
Džibutsko	50	8	42	Namibie	20	19	61
Egypt	25	27	48	Niger	76	8	16
Eritrea	63	8	29	Nigérie	37	12	51
Etiopie	66	12	22	Pobřeží slonoviny	48	6	46
Gabon	38	10	52	Rovníková Guinea	41	16	43
Gambie	30	16	54	Rwanda	67	9	24
Ghana	34	19	47	Senegal	32	14	54
Guinea	67	7	26	Seychely	5	18	77
Guinea Bissau	68	9	23	Sierra Leone	59	6	35
Jihoafrická rep.	5	23	72	Somálsko	72	6	22
Jižní Súdán	50	15	35	Středoafričká rep.	73	9	18
Kamerun	46	14	40	Súdán	43	15	42
Kapverdy	13	22	65	Sv. Tomáš a Princův ostrov	24	18	58
Keňa	57	8	35	Svazíjsko	13	24	63
Komory	57	14	29	Tanzanie	66	7	27
Kongo demokratická rep.	69	10	21	Togo	35	19	46
Konžská republika	36	22	42	Tunisko	15	33	52
Lesotho	67	10	23	Uganda	71	7	22
Libérie	46	11	43	Zambie	54	11	35
Libye	8	27	65	Zimbabwe	67	7	26

Otázky a úkoly ▾

- Charakterizujte africký kontinent z hlediska vertikální a horizontální členitosti.
- Uveďte pět základních charakteristik Afriky a zdůvodněte, čím je africký kontinent odlišný od ostatních kontinentů.
- Vyjmenujte 6 základních přírodních regionů Afriky a každý z nich stručně charakterizujte z hlediska povrchu, případně geologie.
- Zdůvodněte, proč je Afrika nejteplejším kontinentem. Určete, do kterých klimatických pásů zasahuje.
- Definujte a charakterizujte 6 klimatických oblastí Afriky.
- S jakými typy řek se v Africe setkáme? U každého uveďte příklady.
- Kde se v Africe nachází nejvýznamnější jezerní oblast, jakého původu jsou tato jezera?
- Charakterizujte 4 typy vegetace v Africe včetně jejich teritoriálního rozmístění.
- Jaká jsou specifika africké populace z hlediska porodnosti a přirozeného přírůstku?
- Specifikujte rozmístění obyvatel v Africe. Které faktory jsou pro toto rozmístění určující?
- Které regiony mají nejvyšší a které nejnižší hustotu zalidnění?
- Jak se projevil proces dekolonizace na současné podobě politické mapy Afriky a s jakými problémy je spojen?
- Co je to tribalismus a jak se tento fenomén projevuje v africké populaci?
- Charakterizujte postavení Afriky v globální ekonomice.
- Definujte 6 kategorií afrických států podle stupně jejich hospodářského rozvoje. Uveďte příklady zemí.
- Jaké dva základní typy zemědělství dominují v afrických zemích? Jaké plodiny se pěstují?
- Zdůvodněte tvrzení, že těžební průmysl je klíčovým odvětvím ve většině afrických států.
- Jaké suroviny se v Africe těží (uveďte příklady zemí)?
- Proč je sektor služeb ve většině afrických států rozvinutý jen slabě?

Práce se Školním atlasem světa ▾

- Za pomoci map na straně 101 (Průměrné roční srážky, Šířková vegetační pásmá) zjistěte:
 - Jaké typy vegetace dominují v regionech s ročním úhrnem srážek 500–1 000 mm?
 - Jaké jsou roční úhrny srážek v oblastech pouští a tropických deštných lesů?
- Za pomoci map na straně 101 (Afrika v roce 1923, Afrika v roce 1965) zjistěte a charakterizujte, kterým evropským velmocem původně patřilo území těchto států: Alžírsko, Nigérie, Kamerun, Keňa, Kongo, Mosambik.
- Za pomoci mapy na straně 103 (Přirozený přírůstek obyvatel) zjistěte, ve kterých afrických regionech dosahuje střední délka života nejvyšších a nejnižších hodnot.
- Za pomoci mapy na straně 104 (Hospodářství) zjistěte:
 - U kterých afrických států jsou dominantní složkou exportu energetické suroviny a o jaké suroviny konkrétně se jedná?
 - Která africká země je největším exportérem průmyslového zboží?
 - Do kterých států zasahuje tzv. měděný pás Afriky (oblast těžby mědi)?

AFRIKA – PŘEHLED REGIONŮ A VYBRANÝCH STÁTŮ

- Afriku lze rozdělit do 3 samostatných regionů: severní Afrika, subsaharská Afrika, jižní Afrika. Samotnou subsaharskou Afriku je možné dále dělit na západní (guinejskou), centrální (konžskou) a východní (při pobřeží Indického oceánu). Z globálního hlediska však celá subsaharská Afrika představuje relativně homogenní region, jehož význam je navíc relativně okrajový. Tyto tři africké regiony se od sebe odlišují etnolingvistickou strukturou obyvatelstva s rozdílnými demografickými parametry. Značné rozdíly panují také v oblasti hospodářské, politické a sociální struktury. Severní a jižní Afrika představují poměrně homogenní regiony, subsaharská Afrika se vyznačuje vyšším stupněm heterogenity, vedle nejchudších zemí světa zde najdeme i státy ekonomicky a sociálně se rozvíjející.

Severní Afrika

- Severní Afrika je regionem odděleným od zbytku afrického kontinentu přírodními bariérami (Sahara), proto se historicky vyvíjela zcela izolovaně. Tento region patřil vždy do okruhu středomořských a blízkovýchodních kultur (antická, byzantská, později arabská). Dnes jsou tyto země součástí muslimského kulturního okruhu, ekonomicky jsou silně spjaty se sousední Evropou a se zbytkem afrického kontinentu (subsaharská Afrika) mají jen málo vazeb. Severní hranicí regionu je pobřeží Středozemního moře, z jihu je vymezen Saharou. Většina arabského obyvatelstva žije při pobřeží Středozemního moře, v Egyptě pak v údolí a deltě Nilu. Na Sahaře a v pohoří Atlas žijí navíc původní berberské kmeny (v Alžírsku, Maroku a částečně v Libyi).
- Severoafrické země spojuje:
 - **Strategická poloha.** Severní Afrika byla od pradávna spojnicí Evropy a zbytku afrického kontinentu. Saharské kmeny provozovaly již ve starověku transsaharské obchodní stezky končící ve středomořských přístavech. Dnes severoafrické státy těží z blízkosti bohatého evropského souseda. Jsou také tranzitními zeměmi pro africké migranti směřující do Evropy.
 - **Přírodní podmínky.** Převážnou většinu území tvoří pouštní krajina. Pouze při pobřeží Středozemního moře a v četných saharských oázách panují vhodné podmínky pro zemědělství a trvalé osídlení.
 - **Značné přírodní bohatství.** Všechny severoafrické státy disponují bohatými nalezišti strategických surovin. Jedná se zejména o ropu a zemní plyn. Největšími těžiteli jsou Libye a Alžírsko (jsou členy OPECu), případně Egypt. Maroko má naproti tomu bohatá ložiska fosfátů. Klíčovými odběrateli těchto surovin jsou evropské země. Díky tomu patří severoafrické státy k nejbohatším na africkém kontinentu.
 - **Dominance arabské kultury.** Od 7. stol., kdy se severní Afrika stala součástí arabského chalífátu, patří tyto regiony do muslimského civilizačního okruhu. Dnes zde zcela dominuje arabské obyvatelstvo, k islámu se hlásí většina obyvatel (přes 90 % populace).

Zajímavost ▾

- Státy severní Afriky bývají často označovány jako země Maghrebu. V arabských jazycích toto označení znamená „západní“ a odkazuje na skutečnost, že tento region je nejzápadnějším územím arabského světa, kam se během středověku rozšířil islám.

Základní charakteristiky regionu

Rozloha	6 018 889 mil. km ²
Počet obyvatel	198 mil.
Hustota zalidnění	33 obyv./km ²
Počet států	5
Největší sídla	Káhira, Alexandrie, Gíza, Casablanca

Země severní Afriky

Název státu	Rozloha (km ²)*	Počet obyv. (mil.)*	Hustota zalidnění (obyv./km ²)	Státní zřízení	Hlavní město (počet obyv.)	HDP/ obyv.
Alžírsko	2 381 740 (1)	42,2 (9)	18	poloprezid. republika	Alžír (3,4 mil.)	15 621
Egypt	1 001 449 (12)	101,6 (2)	101	poloprezid. republika	Káhira (10,3 mil.)	12 390
Libye **	1 759 540 (4)	6,7 (35)	4	republika	Tripolis (1 mil.)	18 405
Maroko	446 550 (25)	35,8 (11)	80	konstituční monarchie	Rabat (577 tis.)	8 586
Tunisko	163 610 (35)	11,6 (30)	71	poloprezid. republika	Tunis (1 mil.)	12 483
Západní Sahara ***	266 000	0,5	2	sporné území	Al-'Ajún (213 tis.)	—

* Čísla v závorce uvádějí pořadí v rámci Afriky.

** V zemi právě probíhá občanská válka, údaje o HDP se proto rychle mění.

*** Západní Sahara je území ovládané Marokem a není mezinárodně uznáváno.

Egypt (Egyptská arabská republika)

Rozloha	1 001 449 km ²
Počet obyvatel	101,6 mil.
Hustota zalidnění	101 obyv./km ²
Státní zřízení	poloprezidentská republika
Hlavní město	Káhira – 10,3 mil. obyv.*
HDP/obyv.	12 390 USD
Úřední jazyky	arabština

*Káhira je největším městem afrického kontinentu.

- Egypt je severoafrický stát ležící při pobřeží Středozemního a Rudého moře na styku Afriky a Asie (Sinajský poloostrov je součástí asijského kontinentu). Na východě hraničí s Izraelem, jižní a západní hranice s Libýí a Súdánem nejsou přirozené, leží v neobydlených pouštních oblastech. Egyptu patří strategicky významná **Suezská šíje** spojující Afriku s Asií, na níž byl v 19. stol. vybudován **Suezský průplav**, který je jedním z uzlových bodů mezinárodní námořní dopravy (spojení Evropy s jižní a východní Asií). Jádrové oblasti země tvoří **údolí a delta řeky Nilu**.

Přírodní podmínky

- Převážná většina území (zejména na západě a jihu) je tvořena soustavou plošin a tabulí, které jsou rozdeleny hluboce zaříznutým údolím Nilu. **Nilské údolí** se na severu otevírá do široké pobřežní delty, která je se svými 24 tis. km² jednou z největších na světě. Východní regiony při Rudém moři jsou poměrně hornaté. Nejvyšší pohoří se nachází na **poloostrově Sinaj** (Hora sv. Kateřiny, 2 634 m n. m.). Nejnižše položenými lokalitami jsou prolákliny v Libyjské poušti, **Kattarská proláklina** (-137 m n. m.) je nejnižše položený místem Egypta.
- Klimaticky je Egypt jedním z nejteplejších a nejsušších států světa. **Ad-Dachla** a **Asuán** jsou nejsuššími míssty afrického kontinentu (roční úhrn srážek 0,5 mm). Pobřežní regiony a delta Nilu mají středomořské oceánské podnebí. Západní regiony tvoří Libyjská poušť, na východě a jihu se mezi nilským údolím a pobřežím Rudého moře nachází Arabská a Núbijská poušť. **Pouště pokrývají 95 % území** Egypta.

Historie

- Egyptská civilizace je stará téměř 5 tisíc let. V minulých staletích byl ale Egypt součástí velkých středomořských říší (Římská, Byzantská, Arabská, Osmanská říše). Moderní egyptský stát vznikl roku 1922 (vyhlášena nezávislá monarchie). Roku 1952 byl státním převratem odstraněn poslední egyptský král Farúk I. a byla vytvořena současná republika. V 50. letech 20. stol. probíhaly pod vedením autoritativního prezidenta Gamala Abdela Nassera pokusy o socializaci ekonomiky, např. zestátnění Suezského průplavu. V letech 1948–1979 vedl Egypt v čele ostatních arabských zemí regionu sérii válek proti sousednímu Izraeli (arabsko-izraelské války). Roku 2010 proběhla v zemi série převratů v rámci události zvané arabské jaro (pokus o demokratizaci země). Po několika letech nepokojů se země vrátila k autoritativní formě vlády.

Obyvatelstvo

- Egypt je **nejlidnatější arabskou zemí** a jednou z nejlidnatějších zemí Afriky. Takřka veškeré obyvatelstvo tvoří Arabové vyznávající islám, menšinami jsou například **koptští křesťané** nebo saharští Berbeři. V posledních desetiletích dochází k rychlému **růstu populace** (počet obyvatel se v letech 1985–2019 zdvojnásobil). To je dáno zlepšením životních podmínek, ale také zkvalitněním lékařské péče. Přes 90 % obyvatel se hlásí k **sunnitskému islámu**. Ten se do země začal rozšiřovat během 7. stol. a brzy se stal zcela dominantním.
- Egypt je zalidněn značně nerovnoměrně (podobně jako většina severoafrických států). Více než 90 % populace žije v **údolí Nilu a v nilské deltě** (necelá 2 % rozlohy země). Nilská delta je nejhustěji zalidněným regionem Afriky (přes 1 000 obyv./km²) a patří mezi nejhustěji zalidněné oblasti ve světě. V pouštních oblastech se vyskytují hustě zalidněné oázy (např. Fajjúmská oáza, oáza Síwa či oáza Bahariya). V Egyptě jsou tři milionová města: **Káhira** (druhé největší město afrického kontinentu), **Alexandrie**, **Gíza**.

Zajímavost ▾

- Delta Nilu a nilské údolí patří k regionům nejdéle intenzivně využívaným k zemědělské produkci. První zemědělci se zde objevili již v době neolitu (8 000 př. n. l.). Vysoké zemědělské výnosy zdejší oblasti jsou dány kombinací příznivého teplého klimatu a dostatku vody. Proto je zde možné realizovat dvě až tři sklizně během roku.

Hospodářství

- Země patří mezi středně rozvinuté agrárne-průmyslové státy. Její ekonomika stojí na závlahovém zemědělství, téžbě a vývozu zemního plynu a v neposlední řadě také na příjmech z cestovního ruchu. Značným problémem je populační exploze, kdy počet obyvatel stoupá rychleji než ekonomika. Země v posledních letech prochází transformací od **centrálně plánované** na **tržní ekonomiku**.
- **Zemědělství** je stále klíčovým odvětvím (zaměstnává 25 % ekonomicky aktivních obyvatel), zejména ve venkovských oblastech, kde zcela dominují usedlí zemědělci (**feláhové**). Obdělávaná jsou necelá 3 % rozlohy státu, díky příznivým klimatickým a hydrologickým poměrům však stačí uspokojit domácí poptávku. Hlavními plodinami jsou obilniny (kukuřice, pšenice), **datlová palma** (1. na světě), cukrová třtina a citrusové plody. Nejvýznamnější exportní komoditou je **bavlna**. Specifikem je **hydroponické zemědělství** realizované v pouštních oblastech díky hlbinným vrtům podzemní vody. V saharské poušti se tak pěstují například brambory či zelenina.
- V **průmyslu** je dominantní těžba a export **zemního plynu**, těžba ropy postupně klesá. Dalšími významnými surovinami jsou **fosfáty**, v omezené míře i železná ruda. Nejvýznamnějším průmyslovým oborem je potravinářský a textilní průmysl, kde hlavními partnery jsou země Evropy či sousední státy severní Afriky. Značnou část příjmu státu pokrývá rozsáhlý **cestovní ruch** (letoviska při Rudém moři a starověké památky na Nilu) a provoz **Suezského průplavu**, který je pro zemi klíčovým zdrojem deviz.

Subsaharská Afrika

- Subsaharská Afrika představuje jeden z nejrozlehlejších makroregionů světa. Jedná se o třetí nej-lidnatější makroregion (po jižní a východní Asii). Na severu tvoří jeho hranici Sahara, která byla vždy bariérou pro kontakt zdejšího obyvatelstva s národy obývajícími sever Afriky. Ze západu a východu ji ohraňují vody Atlantského a Indického oceánu. Na jihu hraničí se zeměmi jižní Afriky. K subsaharské Africe naleží také ostrovy v Indickém oceánu (Madagaskar, Komory, Maskarény, Seychely). Je nejchudším makroregionem světa s řadou ekonomických, demografických a politických problémů. Trpí dědictvím kolonialismu i nekoncepčně pojaté dekolonizace. Představuje největší periferii současného světa.
- Subsaharskou Afriku lze vnitřně rozdělit do řady menších regionů se specifickými podmínkami a problémy. Významnými regiony jsou *Sahel* (země na jižním okraji Sahary), *guinejská Afrika* (regiony u pobřeží Guinejského zálivu), *rovníková Afrika* (státy Konžské pánve), *východní Afrika* (země při pobřeží Indického oceánu).
- Země subsaharské Afriky spojuje:
 - **Tropické podnebí a významný podíl neobyvatelných oblastí.** Všechny státy regionu leží v horkém tropickém podnebí. Značná část území je pokryta pouštěmi či tropickými pralesy. Obyvatelstvo se soustředí kolem pobřeží, řek či velkých jezer.
 - **Demografické parametry.** Populace států subsaharské Afriky vykazuje nejhorší demografické parametry na světě. Má nejnižší střední délku života, vysokou kojeneckou úmrtnost a především extrémní hodnoty přirozeného přírůstku. Mnohé komunity zejména ve venkovských oblastech nemají přístup k pitné vodě, základní lékařské péči či vzdělání.
 - **Dominance chudých agrárních států.** S výjimkou několika málo zemí patří všechny státy subsaharské Afriky k nejchudším zemím světa. Z 20 nejchudších států světa pouze 3 neleží v tomto makroregionu. Absolutně nejchudším regionem je Sahel.
 - **Politická nestabilita a války.** Většina států regionu se v minulosti potýkala s projevy politické nestability a válečných konfliktů. Ve většině z nich proběhly v minulosti etnické čistky, genocida, vojenské převraty, guerillové války či vláda diktátorůvských prezidentů. Mnohé země se s těmito problémy potýkají dodnes.

Zajímavost ▾

- Subsaharská Afrika je politicky nejméně stabilním makroregionem světa. Většina zemí tohoto regionu prošla dramatickými politickými zvraty, vládou autokratických prezidentů či vojenských junt. V řadě zemí probíhala nebo stále probíhá občanská válka, mnohé oblasti jsou pod kontrolou vzbourenecích jednotek bojujících proti sobě navzájem či vedoucích ozbrojený odpor proti oficiální vládě (např. v Kongu či v Somálsku). Tento region je tak hlavním globálním centrem instability a také významným odbytištěm zbraní.
- V řadě zemí subsaharské Afriky proběhly v minulých letech dramatické etnické čistky a genocida. Známá je například genocida rwandských Tutsijů z roku 1994 (zavražděn byl 1 mil. lidí, dalšího 2,5 mil. vyhnáno do okolních zemí). Poslední velkou humanitární katastrofou je válka v súdánském Dárfúru, která trvá od roku 2004 a vedla k masové genocidě obyvatel Jižního Súdánu.

Základní charakteristiky regionu

Rozloha	21 368 337 km ²
Počet obyvatel	1 008 mil.
Hustota zalidnění	47 obyv./km ²
Počet států	44
Největší sídla	Lagos, Kinshasa, Luanda, Chartúm, Dar es Salaam

Země subsaharské Afriky

Název státu	Rozloha (km ²)*	Počet obyv. (mil.)*	Hustota zalidnění (obyv./km ²)	Státní zřízení	Hlavní město (počet obyv.)	HDP/ obyv.
Angola	1 246 700 (7)	30,1 (12)	24	republika	Luanda (7,8 mil.)	6 440
Benin	112 622 (38)	11,8 (31)	105	prezidentská republika	Porto Novo (267 tis.)	2 420
Burkina Faso	27 400 (29)	20,9 (19)	76	republika	Ouagadougou (2,7 mil.)	1 975
Burundi	27 830 (45)	10,9 (32)	392	prezidentská republika	Gitega (120 tis.)	742
Čad	1 284 000 (5)	15,8 (24)	12	prezidentská republika	N'Djamena (1,3 mil.)	1 964
Džibutsko	23 200 (47)	0,9 (50)	39	poloprezid. republika	Džibuti (530 tis.)	2 744
Eritrea	117 600 (37)	3,5 (40)	30	prezidentská republika	Asmara (896 tis.)	2 103
Etiopie	1 104 300 (10)	98,6 (3)	89	parlamentní republika	Addis Abeba (3,4 mil.)	2 018
Gabon	267 668 (30)	2,1 (45)	8	prezidentská republika	Libreville (797 tis.)	17 917
Gambie	10 380 (49)	2,2 (44)	212	poloprezid. republika	Banjul (35 tis.)	1 760
Ghana	238 534 (32)	30,1 (13)	126	prezidentská republika	Accra (1,9 mil.)	4 738
Guinea	245 857 (31)	12,2 (29)	50	prezidentská republika	Conakry (1,2 mil.)	2 630

Název státu	Rozloha (km ²)*	Počet obyv. (mil.)*	Hustota zalidnění (obyv./km ²)	Státní zřízení	Hlavní město (počet obyv.)	HDP/obyv.
Guinea Bissau	36 125 (42)	1,6 (46)	44	republika	Bissau (396 tis.)	1 795
Jižní Súdán	644 329 (18)	12,8 (27)	20	prezidentská republika	Džuba (250 tis.)	1 811
Kamerun	475 442 (24)	25,9 (15)	54	prezidentská republika	Yaoundé (2,4 mil.)	3 777
Kapverdy	4 033 (50)	0,6 (53)	149	republika	Praia (130 tis.)	7 494
Keňa	580 367 (23)	47,6 (7)	82	republika	Nairobi (4,1 mil.)	3 461
Komory	2 170 (51)	0,9 (51)	415	prezidentská republika	Moroni (54 tis.)	2 827
Kongo dem. rep.	2 344 858 (2)	86,7 (4)	37	republika	Kinshasa (10,1 mil.)	930
Konžská republika	342 000 (27)	5,5 (36)	16	prezidentská republika	Brazzaville (1,8 mil.)	5 652
Libérie	111 369 (39)	4,5 (38)	40	prezidentská republika	Monrovia (571 tis.)	1 306
Madagaskar	587 041 (21)	25,7 (16)	44	republika	Antananarivo (1,6 mil.)	1 634
Malawi	118 484 (36)	17,6 (21)	149	prezidentská republika	Lilongwe (900 tis.)	1 308
Mali	1 240 192 (8)	19,9 (20)	16	poloprezid. republika	Bamako (1,8 mil.)	2 312
Mauricius	2 040 (52)	1,3 (49)	637	parlamentní republika	Port Louis (149 tis.)	23 709
Mauritánie	1 030 700 (11)	4,1 (39)	4	islámská republika	Nuakšott (881 tis.)	4 190
Mosambik	801 590 (16)	28,6 (14)	36	republika	Maputo (1,2 mil.)	1 327
Niger	1 267 000 (6)	22,3 (18)	18	prezidentská republika	Niamey (1,2 mil.)	1 048
Nigérie	923 768 (14)	200,9 (1)	217	prezidentská republika	Abuja (1,2 mil.)	5 980

Název státu	Rozloha (km ²)*	Počet obyv. (mil.)*	Hustota zalidnění (obyv./km ²)	Státní zřízení	Hlavní město (počet obyv.)	HDP/ obyv.
Pobřeží slonoviny	322 460 (28)	25,5 (17)	79	prezidentská republika	Yamoussoukro (281 tis.)	4 199
Rovníková Guinea	28 051 (44)	1,4 (47)	50	prezidentská republika	Malabo (181 tis.)	23 472
Rwanda	26 798 (46)	12,3 (28)	459	prezidentská republika	Kigali (1,2 mil.)	2 253
Senegal	196 723 (34)	16,2 (23)	82	republika	Dakar (1,0 mil.)	3 775
Seychely	451 (54)	0,09 (52)	199	prezidentská republika	Victoria (25 tis.)	30 503
Sierra Leone	71 740 (40)	7,9 (33)	110	prezidentská republika	Freetown (1,0 mil.)	1 603
Somálsko	637 657 (19)	15,4 (25)	24	republika	Mogadišo (1,0 mil.)	547
Středoafrická republika	622 984 (20)	5,5 (37)	9	prezidentská republika	Bangui (531 tis.)	871
Súdán	1 861 484 (3)	42,1 (8)	23	prezidentská republika	Chartúm (5,1 mil.)	4 759
Sv. Tomáš a Princův ostrov	964 (53)	0,2 (54)	207	poloprezid. republika	São Tomé (57 tis.)	3 412
Tanzanie	945 203 (13)	55,9 (6)	59	republika	Dar es Salaam (4,3 mil.)	3 227
Togo	56 785 (41)	7,5 (34)	132	prezidentská republika	Lomé (737 tis.)	1 761
Uganda	236 040 (33)	40,0 (10)	17	prezidentská republika	Kampala (1,2 mil.)	2 033
Zambie	752 614 (17)	17,4 (22)	23	prezidentská republika	Lusaka (1,7 mil.)	4 216
Zimbabwe	390 757 (26)	15,2 (26)	39	republika	Harare (1,6 mil.)	3 024

* Čísla v závorce uvádí pořadí v rámci Afriky.

Kongo demokratická republika (Konžská demokratická republika)

Rozloha	2 344 858 km ²
Počet obyvatel	86,7 mil.
Hustota zalidnění	37 obyv./km ²
Státní zřízení	republika
Hlavní město	Kinshasa – 10,1 mil. obyv.*
HDP/obyv.	930 USD
Úřední jazyky	francouzština, lingala, řada místních jazyků

* Kinshasa je druhým největším městem Afriky.

- Kongo demokratická republika (nebo také Konžská demokratická republika) je vnitrozemský stát zaujmající většinu **Konžské pánev** a přilehlých náhorních plošin v centrální části kontinentu. Přestože má země přístup k moři díky zhruba 30 km dlouhému úseku pobřeží u ústí řeky Kongo do Guinejského zálivu, jedná se v podstatě o **vnitrozemský stát** zaujmající více než polovinu rozlohy **rovníkové Afriky**. Přestože země leží na periferii současného světa, její globální význam spočívá v bohatých nalezištích **minerálních surovin**.

Přírodní podmínky

- Převážnou většinu území státu zaujímá **Konžská pánev**, která je díky své rozloze 3 mil. km² jednou z největších pánví světa. Nejvyšší pohoří se nachází na východě a jsou součástí masivů Velké příkopové propadliny. Nejvyšším pohořím je **Ruwenzori** (Mount Stanley 5 109 m n. m.). Severní a jižní hranici tvoří soustavy náhorních plošin s nadmořskou výškou 500–1 000 m n. m. Nejrozlehlejší je **plošina Lunda-Katanga** na jihu země, severní regiony přecházejí do pustých oblastí Sahelu. Úzkou nížinou podél dolního toku řeky Kongo je země spojena s Guinejským zálivem na západě.
- Většina země leží v **tropické rovníkové zóně** s celoročně stabilní vysokou teplotou i množstvím srážek (roční úhrny přesahují 1 000 mm). Díky tomu zde vznikla nejhustejší říční síť na africkém kontinentu. Páterí je **řeka Kongo** (druhá nejvodnatější řeka světa) se svými přítoky Ubangi a Kasai. Kongo odvodňuje druhé největší povodí světa. Více než 80 % rozlohy země zaujímá **tropický deštný prales** (druhý nejrozsáhlejší po Amazonii). Kácení a vypalování konžského pralesa představuje jeden z nejpalcivějších globálních problémů současnosti a je spojen s drastickým úbytkem biodiverzity na kontinentu. Je také jednou z příčin šíření exotických tropických chorob. Náhorní plošiny na severu a jihu země jsou porostlé **suchými travnatými savanami**.

Historie

- Na území dnešní Konžské demokratické republiky existoval již ve středověku státní útvar s názvem Konžské království. Během 15. stol. udržovalo Konžské království obchodní a diplomatické styky s Evropou, pod jejichž vlivem se začalo šířit křesťanství. Později byla země ovládnuta Portugaleti a stala se jejich vazalským státem. Na konci 19. stol. se Konga zmocnil belgický král Leopold II. a učinil z něj svou soukromou kolonií. Jeho vláda byla provázena vojenskou brutalitou,

terorizováním místního obyvatelstva a drancováním přírodního bohatství. Roku 1908 došlo k převzetí kolonie do rukou belgického státu a k výraznému zlepšení podmínek místního obyvatelstva. Země pak získala nezávislost roku 1960. Po počátečních politických zmatcích nastalo v letech 1965–1997 období diktátorové vlády prezidenta Mobutu doprovázené roku 1971 změnou názvu státu na Zair. Po pádu autokratické vlády došlo v 90. letech 20. stol. k sérii občanských válek a celkovému politickému rozvratu spojenému s genocidou, kanibalismem, otrokářstvím a drancováním přírodního bohatství. Díky tomu patří země k nejchudším a nejrozvrácenějším státům světa.

Obyvatelstvo

- V Konžské demokratické republice žije více než polovina obyvatel rovníkové Afriky. Díky její značné rozloze, která zasahuje do kulturně a etnicky různorodých regionů, je skladba obyvatelstva velice pestrá. Nejpočetnější skupinou jsou **bantuští černoši** (kmeny **Lubové**, **Kongové**, **Mongové** tvoří téměř polovinu populace). Mezi nejznámější menšiny patří např. **Pygmejové** žijící v konžském pralese. Celkem zde žije přes 250 etnických a jazykových skupin. Oficiálním jazykem je stále **francouzština**. Dominantním náboženstvím je **křesťanství**, k němuž se hlásí přes 80 % populace. Velice rozšířené jsou místní animistické kulty či afro-křesťanské sekty. Demografické parametry patří kvůli dlouhotrvajícím válečným konfliktům k nejhorským na světě. Více než **40 % populace je negramotná**, průměrná délka dožití dosahuje 49 let. Země má velmi **vysoký přirozený přírůstek** i přes značnou kojeneckou úmrtnost.
- Rozmístění obyvatel je značně nerovnoměrné. Nejhustěji zalidněné regiony se nacházejí v okrajových částech státu na východě a jihu země (přes 200 obyv./km²). Nejřidčeji jsou zalidněny centrální pralesní oblasti a regiony na severu. Ve městech žije okolo 40 % populace. V zemi jsou čtyři milionová města: **Kinshasa** (třetí největší africké velkoměsto), **Lubumbashi**, **Mbuji-Mayi**, **Bukavu**.

Hospodářství

- Země je jedním z **nejchudších států světa**, přestože disponuje obrovským přírodním bohatstvím v podobě ložisek vzácných surovin, bohatými zdroji dřeva a dostatkem vody. K ekonomickému rozvratu přispěly jak autokratické vlády minulých desetiletí, tak série občanských válek v nedávné době. Vyvrcholením byl **hladomor**, který tuto zemi postihl v letech 1998–2004 a měl téměř 4 mil. obětí. Po roce 2002 se však začala ekonomická situace postupně zlepšovat.
- V **zemědělství** pracuje téměř 70 % populace. Vedle samozásobitelské produkce se pěstují zejména plantážní plodiny na export. Dominuje **banánovník**, **podzemnice olejná**, **palma olejná**, **kakaovník**, **kaučukovník**, **cukrová třtina**. Významná je **těžba dřeva**, což přispívá k drancování tropických pralesů.
- Kongo disponuje značnými zásobami minerálních surovin. Světově významná je těžba **diamantů** (1. na světě), **mědi** v oblasti plošiny Lunda-Katanga a barevných kovů. Z nich vyniká zejména **kobalt** a **koltan** (80 % celosvětových zásob), které jsou klíčové pro výrobu elektronických zařízení. Při jejich těžbě je často využívána otrocká či dětská práce. Jejich ložiska leží na východě země. Významným exportním artiklem je také **ropa** získávaná z ložisek u pobřeží Guinejského zálivu.

Nigérie (Nigerijská federativní republika)

Rozloha	923 768 km ²
Počet obyvatel	200,9 mil.
Hustota zalidnění	218 obyv./km ²
Státní zřízení	prezidentská republika
Hlavní město	Abuja – 1,2 mil. obyv.
HDP/obyv.	5 980 USD
Úřední jazyky	angličtina, hauština, jorubština, igboština, fulbština

- Nigérie je přímořský stát v **západní Africe** při pobřeží **Guinejského zálivu**. Severní hranici má s Nigerem, na východě má hranici s Čadem (v oblasti Čadského jezera) a Kamerunem. Na západě hraničí s Beninem. Země má strategicky významnou polohu na rozhraní **guinejské Afriky** (pobřežní regiony) a **Sahelu** (severní oblasti). Jeho územím protéká **řeka Niger**, nejvýznamnější vodní tok západní Afriky, v jehož deltě se nachází významná ložiska ropy a zemního plynu.

Přírodní podmínky

- Území Nigérie je možné rozdělit do dvou přírodně zcela odlišných regionů. Jižní oblasti při pobřeží Guinejského zálivu tvoří rozlehlá **přímořská nížina** zasahující hluboko do vnitrozemí. Významnou lokalitou je **delta řeky Niger** (jedna z největších v Africe) s řadou lagun, písečných kos a pobřežních mokřadů. Severní polovina země je tvořena soustavou **náhorních plošin** s nadmořskou výškou přesahující 500 m n. m. (plošina Jos v centrální části státu). Nejvyšším pohořím jsou **Adamauské hory**, které se nacházejí na východní hranici s Kamerunem (Chappal Waddi, 2 419 m n. m., je nejvyšší horou západní Afriky).
- Podnebí jižních nížinatých regionů je **tropické vlhké**, výrazně ovlivněné monzunovým prouděním. Díky dostatku srážek se zde vytvořila hustá říční síť, jejíž osou je **dolní tok řeky Niger** (průtok 8 630 m³/s). Původní vegetace, která byla tvořena především hustými tropickými monzunovými lesy, byla z větší části vykácena a nahrazena intenzivní zemědělskou krajinou s dominancí plantážního zemědělství. Severní regiony zasahují do **oblasti Sahelu**, který je typický suchým horkým klimatem s výraznými prvky kontinentality. Říční síť je tvořena občasnými toky směřujícími **do Čadské pánve** na severovýchodě země. Tyto oblasti jsou pokryty suchou travnatou savanou silně devastovanou nadměrným spásáním a desertifikací.

Historie

- Prvním významnějším státem na území Nigérie byl Sokotský sultanát vytvořený na počátku 19. stol. v době šíření islámu z oblasti Sahelu do guinejské Afriky. Na počátku 20. stol. ovládli toto území Britové a vytvořili zde kolonii Nigérie. Země získala nezávislost roku 1960 jako federace spojující tři historický, kulturně a etnicky odlišné regiony na severu, západě a východě. Během let 1966–1970 zemi zachvátila občanská válka doprovázená masovými etnickými čistkami mezi jednotlivými kmeny. Značným problémem byly také konflikty mezi křesťany na jihu země a muslimy obývajícími sever státu. Během 70. a 80. let 20. stol. se v zemi vystřídalo několik demokraticky zvolených vlád, které byly vždy svrženy pučem, po němž následovala léta vojenské diktatury. Od roku 2007 země

vládnou demokraticky zvolení reprezentanti usilující o stabilizaci politických a hospodářských poměrů. Významným prvkem nestability je však radikálně fundamentalistické muslimské společenstvo Boko Haram operující na severu země.

Obyvatelstvo

- Nigérie je **nejlidnatějším státem Afriky** a 7. nejlidnatějším státem světa. Podobně jako většina států subsaharské Afriky má i nigerijská populace **vysokou míru porodnosti** a značný roční přírůstek obyvatelstva (v roce 1960 měla Nigérie jen 40 mil. obyvatel). Předpokládá se, že v polovině 21. stol. by měla populace dosahovat až 400 mil. obyvatel. Země je etnický a jazykově velice pestrá. Žije zde **přes 250 etnolingvistických skupin**. Mezi nejpočetnější patří **Hausové** (na severu země), **Jorubové** (na jihozápadě v okolí měst Lagos), **Igbové** (v deltě řeky Niger). Vedle toho ve velkých městech žijí malé komunity Evropanů, Asiatů i Američanů. V zemi se hovoří řadou kmenových jazyků, klíčová je však **angličtina**, která je oficiálním úředním jazykem. V jižních oblastech nejvíce ovlivněných evropským kolonialismem dominuje **křesťanství** v kombinaci s místními animistickými kulty. Sever země byl ovlivněn šířením **islámu**. Ke každému z obou velkých náboženství se hlásí zhruba polovina nigerijské populace.
- Nigérie patří k nejhustěji zalidněným státům Afriky. Obyvatelstvo je však rozmístěno dosti nerovnoměrně. Nejhustěji zalidněnými regiony jsou oblasti při pobřeží Guinejského zálivu, zejména v deltě řeky Niger. Vyšší hustota zalidnění je také na severní hranici země v oblasti Kano. Centrální náhorní plošiny mají hustotu zalidnění do 50 obyv./km². Nigerijská **města patří mezi nejrychleji rostoucí v Africe**. Přesto je stupeň urbanizace stále poměrně nízký (přes 40 %). Největšími sídly jsou **Lagos** (největší město Afriky a někdejší hlavní město státu), **Kano, Ibadan, Abuja, Benin City, Port Harcourt**, která mají více než 1 mil. obyvatel.

Hospodářství

- Země patří mezi ekonomicky zaostalé státy, její hospodářství však v posledních letech velice rychle roste. Již nyní je největší africkou ekonomikou a do budoucna se o ní hovoří jako o **africkém tygru**. Přesto se potýká s řadou závažných hospodářských problémů. Mezi největší patří rekordní **míra korupce** (jedna z nejvyšších na světě), vysoký **zahraniční dluh** (který je ale úspěšně snižován) a značný **vliv zahraničních společností** (zejména z USA a Británie), které ovládají celé segmenty zejména těžebního průmyslu.
- **Zemědělství**, které zaměstnává takřka 40 % populace, má na africké poměry značný potenciál. Obděláváno je 36 % rozlohy země. Vedle produkce plodin pro domácí potřebu dominují především plantážní plodiny na export. Mezi klíčové patří **palma olejná** (která z tohoto regionu původně pochází) a **podzemnice olejná**. Dalšími plodinami jsou například bavlník, rýže a banány.
- Nejvýznamnějšími surovinovými zdroji jsou **ložiska ropy a zemního plynu** v deltě řeky Niger a na pobřeží Guinejského zálivu. Nigérie je světově významným exportérem ropy. Těžbu realizuje zejména západní společnosti a jejich činnost má katastrofální ekologické dopady na zdejší krajinu i komunity lidí žijících v oblastech těžby. Hlavními obchodními partnery jsou USA, Británie a Čína. Na těžbu navazuje rozsáhlý **petrochemický průmysl** (např. Port Harcourt), nově se rozvíjí také **strojírenství** (výroba komponentů pro západní automobilky).

Jižní Afrika

- Jižní Afrika představuje svébytný region, jehož specifikem je dlouhodobě stabilní politická i ekonomická situace. I přes jeho odlehlost od ostatních center světového hospodářství se vyznačuje relativně vysokým stupněm ekonomického rozvoje a spolu se severní Afrikou patří k nejrozvinutějším regionům kontinentu. Na severu je jižní Afrika vymezena tokem řeky Limpopo a pánevními oblastmi Okavango a Etoša. Východní hranici tvoří pobřeží Indického oceánu, na západě leží Atlantský oceán.
- Země jižní Afriky spojuje:
 - **Dlouhodobá politická stabilita.** V zemích jižní Afriky neprobíhaly během 20. stol. tak dramatické procesy spojené s dekolonizací jako v sousední subsaharské Africe. Až na výjimky (Lesotho) zde nedocházelo k častým polticky převratům, násilnostem či válečným konfliktem. Díky tomu se jihoafrické státy staly cílem imigrace uprchlíků z rady sousedních zemí. Odvrácenou stranou této stability však byl jihoafrický režim apartheidu spojený s rasovým útlakem černošského obyvatelstva.
 - **Vyšší stupeň ekonomického rozvoje.** Všechny státy regionu patří k hospodářsky nejvýspějším na africkém kontinentu. Významně k tomu přispěla bohatá naleziště řady významných surovin a také rozvoj moderního zemědělství či zpracovatelského průmyslu.
 - **Strategická dopravní poloha.** Okolo jižního pobřeží (Střílenkový mys a mys Dobré naděje) vede jedna z klíčových tras mezinárodní námořní dopravy využívaná již od 15. stol. jako spojnice Evropy s Asii. Tento fakt v minulosti přispěl ke strategickému významu tohoto regionu.
 - **Dlouhá koloniální minulost.** V jižní Africe vznikaly první evropské kolonie již od 15. stol., řada z nich byla osídlena evropskými kolonisty (nizozemští Búrové) nejen na pobřeží, ale také ve vnitrozemských oblastech. Pozdější dekolonizace zde probíhala odlišným způsobem než v subsaharské Africe. Příkladem může být Jihoafrická republika, která získala již na konci 19. stol. status dominia (faktická samospráva). Namibie byla nejdéle existující kolonii na africkém kontinentu (získala nezávislost až roku 1990).

Základní charakteristiky regionu

Rozloha	2 675 900 km ²
Počet obyvatel	67 mil.
Hustota zalidnění	25 obyv./km ²
Počet států	5
Největší sídla	Johannesburg, Kapské Město, Durban, Pretoria

Země jižní Asie

Název státu	Rozloha (km ²)*	Počet obyv. (mil.)*	Hustota zalidnění (obyv./km ²)	Státní zřízení	Hlavní město (počet obyv.)	HDP/obyv.
Botswana	581 726 (22)	2,4 (42)	4	prezidentská republika	Gaborone (231 tis.)	18 583
Jihoafrická republika	1 221 037 (9)	58,1 (5)	48	parlamentní republika	Pretoria** (3,3 mil.)	13 730
Lesotho	30 355 (43)	2,3 (43)	76	konstituční monarchie	Maseru (330 tis.)	3 223
Namibie	825 418 (15)	2,6 (41)	3	republika	Windhoek (322 tis.)	10 411
Svazijsko	17 364 (48)	1,4 (48)	81	absolutní monarchie	Mbabane*** (95 tis.)	11 134

* Čísla v závorce uvádí pořadí v rámci Afriky.

** Pretoria je sídlem vlády, parlament sídlí v Kapském Městě.

*** Mbabane je sídlem vlády a oficiálním hlavním městem. Sídlem krále je Lobamba.

JAR (Jihoafrická republika)

Rozloha	1 221 037 km ²
Počet obyvatel	58,1 mil.
Hustota zalidnění	48 obyv./km ²
Státní zřízení	parlamentní republika
Hlavní město	Pretoria – 3,3 mil. obyv.
HDP/obyv.	13 730 USD
Úřední jazyky	angličtina, afrikánština, řada kmenových jazyků (např. zulština, xhoština)

- Jihoafrická republika je stát ležící na **nejjižnějším okraji afrického kontinentu**. Země má **strategickou dopravní polohu**, přestože leží na periferii Afriky i celého světa. Kolem jejích břehů probíhají významné námořní trasy spojující Evropu a Asii. Tato poloha dala vzniknout **jedné z nejstarších evropských kolonií** na kontinentu. Země na severu hraničí s Namibií, Botswanou, Zimbabwe a Mosambikem. Západní, jižní a východní hranici tvoří pobřeží Atlantského a Indického oceánu. Jistou zvláštností je existence státu **Lesotho**, který tvoří jakousi enklávu uvnitř Jihoafrické republiky.

Přírodní podmínky

- Převážná většina území leží na rozlehlé a ploché náhorní plošině **Vysoký Veld**, která vypňuje takřka celé vnitrozemí státu a má nadmořskou výšku 1 200–2 000 m n. m. Plošina je z jihu lemována pohořím **Dračí hory**, které je nejvyšším horským masivem jižní Afriky (Mafadi, 3 450 m n. m.).

Světoznámou lokalitou je také **Stolová hora**, která se zvedá u pobřeží Kapského Města do výšky 1 086 m n. m. Na severu u hranic s Botswanou přechází náhorní plošiny do rozlehlé **pánevní oblasti Kalahari**.

- **Podnebí a biosféra** Jihoafrické republiky jsou díky velké geomorfologické rozmanitosti značně různorodé. Oblasti Vysokého Veldu mají suché kontinentální klima, dominuje zde **travnatá savana** a oblast je nejvýznamnějším zemědělským regionem jižní Afriky (farmářská velkovýroba, chov dobytka). Pobřežní oblasti na jihu země jsou charakteristické **oceánským subtropickým klimatem** mediteránního typu. Převládají stálezelené suchomilné dřeviny a křovinaté macchie. Dračí hory mají vysokohorské klima. V oblastech Kalahari na severu země převládají pouště a polopouště. Nejvýznamnější říční toky stékají z Dračích hor na severozápad do Atlantského oceánu (**řeka Orange** a její přítok Vaal). V Dračích horách se nachází vodopád **Tugela Falls**, který je s výškou 948 m druhým nejvyšším vodopádem světa (po Salto Ángel ve Venezuele).

Historie

- Území Jihoafrické republiky je spolu s Tanzanií považováno za jednu z oblastí, kde se poprvé objevili předkové člověka. Prvními Evropany, kteří kolonizovali zdejší oblast, byli na počátku 17. stol. Nizozemci (okolí Kapského Města). Během 19. stol. byli Búrové (potomci nizozemských osadníků) vytlačeni do vnitrozemí rozpínající se Britskou říší. Britové nakonec ovládli celé území Jihoafrické republiky včetně samostatných búrských států na severu (genocida búrského obyvatelstva během búrských válek na počátku 20. stol.). Roku 1910 byla vytvořena Jihoafrická unie se statusem dominia v rámci Britské říše. Zcela nezávislou se země stala roku 1934. Po 2. světové válce se k moci dostaly politické síly usilující o zachování dominantního postavení bělošské menšiny. Následovalo několik desetiletí trvající období apartheidu, během nichž docházelo k omezování občanských a politických práv černošského obyvatelstva. Období apartheidu bylo ukončeno roku 1994, kdy byl prvním černošským prezidentem zvolen Nelson Mandela, dlouholetý bojovník proti rasové segregaci.

Obyvatelstvo

- Jihoafrická populace se vyznačuje značnou etnickou, jazykovou a kulturní pestrostí. Nejpočetnější skupinou jsou **bantuští černoši tvořící přes 80 % populace**. Jsou rozděleni do desítek kmenů (Zulové, Xhosové, Čwanové, Matabelové atd.). Druhou nejpočetnější skupinu tvoří **běloši** (9 %), dále **míšenci** (8 %), **Indové, Asiaté**. Podíl bělochů setrvale klesá zejména kvůli hromadné emigraci do Evropy, Austrálie či Ameriky. Dominantním náboženstvím je **křesťanství** (též 70 % populace), menšinu tvoří muslimové a hinduisté. Přestože se v zemi hovoří desítkami jazyků, nejvýznamnějším jazykem je **angličtina**. Demografické parametry jsou jedny z nejlepších v Africe. Relativně **nízká je porodnost**, vysoká je naopak střední délka života (73 let). Urbanizace dosahuje více než 60 %. Velkým problémem je vysoký počet osob nakažených **virem HIV**. V Jihoafrické republice dosahuje procento nakažených 15 % populace (podobná situace panuje také v sousední Botswaně).
- Rozmístění obyvatel je dosti nerovnoměrné a vyplývá jednak z přírodních podmínek (klima, přítomnost nerostných surovin), jednak z historického vývoje osídlení. **Nejhustěji zalidněné** jsou provincie na severovýchodě (v okolí měst Johannesburg a Pretoria) a také oblasti při jihovýchodním pobřeží (hustota zalidnění dosahuje 50–100 obyv./km²). **Nejřidčeji zalidněná** je provincie Severní Kapsko s hustotou zalidnění menší než 1 obyv./km². Regionální odlišnosti panují také v etnické skladbě populace. V západní polovině země dominují míšenci, východní regiony mají převahu černošského obyvatelstva. Běloši jsou dominantní složkou populace velkých měst. Největšími městy jsou **Kapské Město, Durban, Johannesburg, Pretoria, Soweto**, mající více než 1 mil. obyvatel.

Zajímavost ▾

- Během období apartheidu (1959–1994) byla na území Jihoafrické republiky vyčleněna samosprávná kmenová území pro nebělošské obyvatelstvo (celkem 10 území). Tato teritoria byla nazývána bantustány a měla podobu někdejších indiánských rezervací v USA. V těchto teritoriích žilo téměř 20 mil. obyvatel.

Hospodářství

- Země patří mezi **ekonomicky nejvyspělejší státy Afriky**. Jako jediná má rozvinuta všechna odvětví hospodářství, je největším exportérem potravin a průmyslových výrobků na kontinentu a podílí se **25 % na HDP celé Afriky**. Základem její ekonomiky jsou bohatá naleziště nerostných surovin, intenzivní zemědělská výroba a relativně rozvinutý zpracovatelský průmysl. Země udržuje významné obchodní styky s vyspělými státy Evropy, Ameriky a je **členem skupiny G20**.
- **Zemědělství** patří mezi nejvýkonnější v Africe. Produkce se soustřeďuje na jihovýchod a východ země. Významná je produkce **obilovin** (kukuřice, pšenice), **cukrové třtiny a olejnín**. Zvláštností je pěstování vinné révy. Jako jedna z mála zemí Afriky má rozvinutou také živočišnou výrobu (chov ovcí a skotu).
- Jihoafrická republika patří mezi **nejbohatší surovinová naleziště na světě**. Přední místo ve světě zaujímá v těžbě **zlata** (největší zásoby na světě), **platiny, chromu, mangantu**. Významná je také těžba **diamantů, uranu, železné rudy, černého uhlí**. Většina ložisek se nachází v provincii **Transvaal** na severovýchodě. Země zajišťuje 2/3 produkce elektřiny celé Afriky a provozuje jedinou jadernou elektrárnu na kontinentu. Nejvýznamnějšími průmyslovými obory jsou **hutnictví, strojírenství** (zemědělské a těžební stroje), **chemický a potravinářský průmysl**.

Otázky a úkoly ▾

Otázky se vztahují na celou kapitolu Afrika – přehled regionů a vybraných států.

- U každého afrického regionu uveďte čtyři základní charakteristiky.
- U každého afrického regionu vyjmenujte nejvýznamnější státy a zdůvodněte, proč právě tyto země patří mezi klíčové.
- U každého afrického regionu určete, jaký typ státního zřízení zde převládá.
- V každém africkém regionu identifikujte hlavní demografické a ekonomické problémy.
- Která oblast v severní Africe je nejhustěji zalidněná a proč tomu tak je?
- Co je to hydroponické zemědělství? Uveďte konkrétní příklad jeho užití v severní Africe.
- Jako roli hraje Suezský průplav v ekonomice Egypta?
- V regionu subsaharská Afrika identifikujte: nejlidnatější zemi, hospodářsky nejzaostalejší zemi, zemi s nejvyšší hustotou zalidnění.
- Stručně charakterizujte demografické poměry populace Kongo demokratické republiky a zdůvodněte, proč jsou tyto parametry jedny z nejhorších v Africe.
- Specifikujte, jaké problémy s sebou přináší kácení Konžského pralesa.
- Popište, na jaké dva odlišné klimatické regiony je rozdělena Nigérie.
- Jaká je demografická prognóza vývoje populace Nigérie?
- Určete, jaká dvě náboženství dominují v Nigérii. Popište, jaké problémy to zemi v minulosti přinášelo.
- Která je nejvýznamnější surovina Nigérie? Jakou roli v její těžbě představují zahraniční spořečnosti?
- Ve které africké zemi se nachází druhé nejvyšší vodopády světa?
- Definujte, jaká je etnická skladba populace v Jihoafrické republice.
- Specifikujte problém šíření infekce HIV v jižní Africe.
- Charakterizujte hospodářství Jihoafrické republiky v rámci celého afrického kontinentu.
- Jaké významné suroviny se v Jihoafrické republice těží?

Práce se Školním atlasem světa ▾

- Za pomocí mapy na straně 104 (Hospodářství) zjistěte, ve kterých zemích se těží tyto suroviny: měď, platina, ropa, fosfáty, zlato.
- Za pomocí mapy na straně 105 (Zemědělství) určete, ve kterých afrických regionech tvoří nejvyšší podíl potravy tyto plodiny: batát a brambory, obilniny, maso a drůbež. Zjištěné skutečnosti vysvětlete.

AMERIKA – OBECNÁ CHARAKTERISTIKA

- Amerika je druhým největším kontinentem (zaujímá téměř **29 % povrchu souše**). Je složena ze **dvou samostatných světadílů** (Severní a Jižní Amerika). Rozprostírá se **na západní polokouli** a zasahuje od polárních oblastí severní polokoule (zhruba 80° severní šířky) k polárním oblastem na jihu (přibližně 50° jižní šířky). Převážná většina americké pevniny však leží na severní polokouli. Vzhledem k tomu, že Severní i Jižní Amerika se v řadě ohledů liší, budou na řadě míst v textu uváděny oba světadíly odděleně. **Severní Amerika** má podobně jako Evropa značnou členitost pobřeží. Ostrovy a poloostrovy tvoří více než **25 % její rozlohy**. Délkou pobřeží **75 600 km** je na prvním místě mezi všemi světadíly (s výjimkou Antarktidy). Největším ostrovem je Grónsko (2,1 mil. km²). Největším zálivem je Hudsonův záliv. **Jižní Amerika** má stejně jako Afrika jen malou horizontální členitost. Má ze všech světadílů nejkratší pobřeží (**28 700 km**), nevyskytuje se zde žádné významnější zálivy, poloostrovy ani ostrovy.

Amerika v číslech (v závorce jsou uvedeny hodnoty pro Severní a Jižní Ameriku)

Rozloha	42,6 mil. km ² (28,8 % rozlohy souše) (Severní – 24,7 mil. km ² *, Jižní – 17,9 mil. km ²)
Počet obyvatel	1 011 mil. (13 % světové populace) (Severní – 583 mil., Jižní – 428 mil.)
Průměrná hustota zalidnění	23 obyv./km ²
Počet států	35

*Do rozlohy Severní Ameriky se započítává také Grónsko.

Když se řekne Amerika...

1. Jedná se o dva světadíly spojené do jednoho kontinentu. Oba světadíly mají odlišnou historii, kulturní, etnolinguistické i hospodářské charakteristiky. Jediným pojítkem je skutečnost, že celý kontinent byl silně ovlivněn evropskou kolonizací, která téměř zcela vymazala původní kultury, etnika, náboženství i státní útvary.
2. Amerika je kontinentem, kde se prolínají kultury a etnika z celého světa. Nejvýrazněji byla ovlivněna evropskou kolonizací. Původní obyvatelé (indiáni) tvoří jen 8 % populace. V andských státech je jejich podíl výrazně vyšší, v mnohých regionech (Karibik) se nevyskytuje vůbec. Vedle Evropanů se však na osídlování Ameriky podíleli také Afričané a Asiaté.
3. Amerika je kontinentem přistěhovalců, dobrodruhů, uprchlíků a potomků otroků. Od počátku koloniální éry byla magnetem pro obyvatele Evropy, později Asie či Afriky, kteří sem migrovali z ekonomických i politických důvodů. Zejména během 20. stol. se pro miliony lidí stala útočištěm před politickým či náboženským pronásledováním. Vedle toho byla hlavním importérem otroků z Afriky.

4. Amerika je kontinentem politické stability. Během 1. pol. 19. stol. došlo k masivní dekolonizaci a utvoření politické mapy, která se dodnes v zásadě nezměnila. Kontinent byl ušetřen krvavých válek či masivních etnických čistek (s drobnými výjimkami).
5. Amerika leží v geopolitické sféře vlivu Spojených států amerických. Tato skutečnost je dána jejich zcela dominantním postavením na celém kontinentu. V tomto ohledu tvoří Amerika výjimku mezi všemi ostatními kontinenty (přítomnost takto dominantní supervelmoci).

Vymezení Ameriky

- Severní hranici kontinentu tvoří pobřeží Severního ledového oceánu, od Asie je Amerika na severozápadě oddělena Čukotským mořem, Beringovým průlivem a Beringovým mořem. Ze západu je v délce více než 15 000 km omývána Tichým oceánem. Východní hranici tvoří Atlantský oceán, v Severní Americe dále Sargassové moře, Labradorské moře a Grónské moře (odděluje Grónsko od Evropy). Hranici mezi Severní a Jižní Amerikou je pak Karibské moře a Panamská šíje, která má šířku pouhých 46 km.

Severní Amerika ▾

- nejsevernější bod – mys Murchison v Kanadě na poloostrově Boothia
- nejjižnější bod – mys Punta Mariato v Panamě na pobřeží Tichého oceánu
- nejzápadnější bod – mys prince Waleského na Aljašce na poloostrově Seward
- nejvýchodnější bod – mys Charles v Kanadě na poloostrově Labrador

Jižní Amerika ▾

- nejsevernější bod – mys Punta Gallinas v Kolumbii na poloostrově Guajira
 - nejjižnější bod – mys Froward v Chile v Magellanově průlivu
 - nejzápadnější bod – mys Punta Pariñas v Peru na pobřeží Tichého oceánu
 - nejvýchodnější bod – mys Branco v Brazílii na pobřeží Atlantského oceánu
-
- Většina ostrovů a souostroví se nachází v Severní Americe. Na severu Kanady leží Grónsko (největší ostrov světa), dále např. *Baffinův ostrov*, *Ellesmerův ostrov*, *Ostrovy královny Alžběty*. V Karibském moři se nacházejí *Velké Antily* (největší je Kuba), *Malé Antily*, *Bahamy*. V Jižní Americe se nachází jen několik málo souostroví: *Ohňová země* (největší jihoamerický ostrov), *Galapagy*, *Falklandy*.
 - Z hlediska rozdělení amerického kontinentu na dva samostatné světadíly se setkáváme se dvěma rozdílnými přístupy. Z fyzickogeografického hlediska lze kontinent rozdělit na **Severní a Jižní Ameriku**, kdy hranici mezi světadíly tvoří Panamská šíje. Ze sociogeografického hlediska rozlišujeme **Angloameriku** (oblast rozšíření anglosaské kultury) a **Latinskou Ameriku** (kolonizována především Španělskem a Portugalskem). V tomto případě tvoří rozhraní obou světadílů hranice USA–Mexiko. Těchto dvou rozdílných přístupů se budeme držet také v částech věnovaných přírodním a socioekonomickým charakteristikám.

Přírodní poměry

Povrch

- Geomorfologické celky probíhají na americkém kontinentu převážně v poledníkovém směru. Páteř celého kontinentu je horská soustava Kordillery (Severná Amerika) a Andy (Jižní Amerika), která byla vytvořena během alpinského vrásnění podél západního pobřeží. Vnitrozemí obou světadílů vyplňují rozlehlé plošiny a nížiny, z nichž největší je Mississippská nížina v Severní Americe, Amazonská a Laplatská nížina v Jižní Americe. Jádrem obou světadílů jsou prahorní štíty (Kanadský, Brazilský a Guyanský) ležící při východním pobřeží. Tvoří je pahorkatiny a hornatiny Laurentinská vysočina a Apalačské hory (Severná Amerika), Guyanská a Brazilská vysočina (Jižní Amerika).
- **Kordillery, Andy** jsou nejdelší horskou soustavou světa táhnoucí se podél západního pobřeží od Aljašky po Patagonii v délce více než 20 000 km. Jejich vznik byl dán nasouváním Severoamerické a Jihoamerické litosférické desky na desky tvořící dno Tichého oceánu. Tato zóna je součástí Ohnivého kruhu Pacifiku s řadou aktivních sopek (Ojos del Salado v Chile je nejvyšším aktivním vulkánem na světě) a četnými zemětřeseními (zlom San Andreas v Kalifornii). Kordillery dosahují nejvyšších výšek na Aljašce (Denali – dříve Mount McKinley, 6 191 m n. m.). Dále na jih se táhnou ve dvou pásmech, mezi nimiž se v USA a v Mexiku vytvořila soustava mezihoršských plošin s řadou hlubokých říčních kaňonů (Grand Canyon je nejmohutnějším říčním údolím světa). U hranic USA s Mexikem se nachází také nejnižše položené místo amerického kontinentu (Údolí smrti, -86 m n. m.). Nejvyšší vrcholy And leží na hranici Chile a Argentiny (Aconcagua, 6 960 m n. m., je nejvyšší horou jižní polokoule). Nachází se zde také náhorní plošina Altiplano, po Tibetu druhá nejrozlehlejší vysokohorská plošina na světě (průměrná nadmořská výška je 3 600 m n. m.).
- **Mississippská nížina** je největší nížinou Severní Ameriky. Spolu s okolními pahorkatinami se rozkládá na ploše bezmála 2 mil. km². Na západě se nížina postupně zvedá do soustavy plošin pokrytých travnatými prériemi. Její osou je soustava řek Mississippi–Missouri. Pobřeží Mexického zálivu je lemovoán řadou mokřadů, písečných kos a pobřežních lagun. Nachází se zde také delta Mississippi vybíhající do vod Mexického zálivu. Mississippská delta je sedmou největší říční deltu na světě (12 000 km²).
- **Amazonská nížina** zahrnující převážnou část severu Jižní Ameriky je svou rozlohou 5 mil. km² jednou z nejrozlehlejších nížin světa. Zaujímá severní polovinu Brazílie a zasahuje do přilehlých států (Venezuela, Kolumbie, Peru, Bolívie). Jedná se o plochou sedimentační nížinu s nadmořskou výškou okolo 150 m n. m. Její osou je tok řeky Amazonky a jejích přítoků (Rio Negro, Madeira, Tocantins), které tvoří nejrozsáhlejší říční systém světa. Většinu Amazonské nížiny (přes 80 %) pokrývá nejrozsáhlejší komplex tropických deštných lesů na světě.
- **Laplatská nížina** je druhou nejrozlehlejší nížinou amerického kontinentu. Leží na jihovýchodě Jižní Ameriky od paraguaysko-brazilských hranic až do jižních výběžků poloostrova Patagonie na jihu. Na severu tvoří plochou rovinatou krajинu, jejížmž středem protéká v severojižním směru řeka Paraná. Nachází se zde řada mokřadů a bažnatých pánví (např. Gran Chaco). Na jihu v Patagonii se nížinatý terén zvedá a přechází v mírné pahorkatiny. Nejnižše položené a nejúrodnější oblasti zvané Pampas se nacházejí v okolí zálivu La Plata.
- **Kanadský štít** leží ve východní a centrální části Kanady na poloostrově Labrador a v okolí Hudsonova zálivu. Jeho jádrem je Laurentinská vysočina, geologicky nejstarší část severoamerického světadílu. Zdejší struktury jsou hercynského stáří a byly zarovnány činností ledovce do podoby mírně zvlněných pahorkatin. Díky intenzivní erozní činnosti byla zpřístupněna ložiska řady minerálních surovin a tato oblast patří mezi významné oblasti jejich těžby.

- **Apalačské hory** jsou horskou soustavou rozkládající se podél východního pobřeží Severní Ameriky v délce přes 2500 km. Mají charakter vrchovin, na jihu přecházejících v hornatinu (Mount Mitchel, 2037 m n. m.). Patří mezi nejhustěji zalesněné horské systémy Ameriky a jsou pramenem oblastí řady toků (Ohio, Tennessee, Hudson). Na východě klesá pohoří do protáhlé pobřežní nížiny na březích Atlantiku s řadou písečných kos, lagun a hlubokých zálivů. Přirodně nejzajímavější je soustava bažin a mokřadů Everglades na jihu Floridy.
- **Guyanská vysočina** se nachází na území Guyanského štítu, zdejší hory patří mezi nejstarší na světě (jsou tvořeny prahorními a starohorními sedimenty). Geologické pochody zde vytvořily unikátní soustavu stolových hor (tepui) vypínající se do výšek přes 2000 m n. m. (Roraima, 2810 m n. m.). Nachází se zde také nejvyšší vodopád světa Salto Ángel s výškou 979 m.
- **Brazilská vysočina** je nejrozlehlejší horskou soustavou Jižní Ameriky. Zaujímá jižní a centrální regiony Brazílie o rozloze 4 mil. km². Díky dlouhodobě působící erozi byly mnohé oblasti na severu a západě zarovnány do podoby plochých tabulí a mírných pahorkatin klesajících do Amazonské nížiny. Nejvyšší vrcholy se nacházejí podél východního pobřeží. Jde o lávové kupky a stolové hory (Bandeira, 2892 m n. m.).

► Školní atlas světa str. 112–113

Geologie Ameriky

Nejvyšší velehory Severní Ameriky včetně nejvyšších vrcholů

Pohoří	Nejvyšší vrchol	Nadmořská výška v m	Stát
Aljašské hory	Denali	6 191	USA (Aljaška)
Pohoří sv. Eliáše	Mount Logan	5 956	Kanada
Sierra Nevada Neovolcanica	Pico de Orizaba	5 636	Mexiko
Wrangellovo pohoří	Mount Blackburn	4 996	USA (Aljaška)
Sierra Nevada	Mount Whitney	4 421	USA (Kalifornie)
Sawatch Range	Mount Elbert	4 401	USA (Colorado)
Mount Rainier	Kaskádové pohoří	4 394	USA (Washington)

Nejvyšší velehory Jižní Ameriky včetně nejvyšších vrcholů

Pohoří	Nejvyšší vrchol	Nadmořská výška v m	Stát
Cordillera Principal	Aconcagua	6 960	Argentina, Chile
Sierra de la Punilla	Monte Pissis	6 793	Argentina
Cordillera Blanca	Huascarán	6 768	Peru
Cordillera de la Ramda	Mercedario	6 720	Argentina
Cordillera Huayhuash	Yerupajá	6 635	Peru
Cordillera Occidental	Sajama	6 542	Bolívie

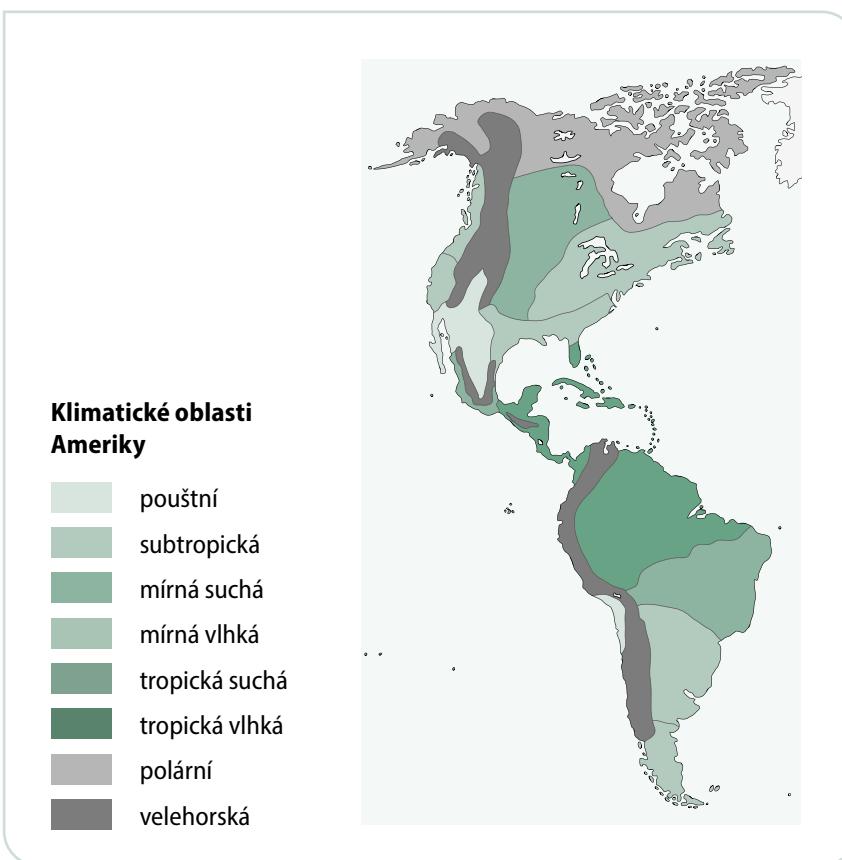
Klima

- Amerika zasahuje do všech klimatických pásem v oblasti severní polokoule a do většiny pásem na jižní polokouli, což je dáné tvarem kontinentu **protaženým v poledníkovém směru**. Klimatické podmínky jsou velice silně ovlivněny uspořádáním geomorfologických celků. Zejména horské soustavy **Kordiller** a **And**, které jsou rovněž protažené v severojižním směru, vytvářejí výraznou **klimatickou bariéru** mezi západním pobřežím a vnitrozemím ležícím východním směrem. Tento jev je patrný zejména v Severní Americe, kde jsou klimatická a zejména vegetační pásmata významně deformována v poledníkovém směru.
- **Polární a subpolární** klima zahrnuje převážnou část Kanady a Aljašku. Nachází se zde druhý nejchladnější region severní polokoule (po Sibiři). Nejchladnějším místem je Fort Good Hope na severozápadě Kanady (-78,2 °C).
- Oblast **mírného klimatu** je dominantní v Severní Americe. Oceánské klima se vyskytuje na východním pobřeží, vnitrozemí USA a centrální Kanada mají výrazně kontinentální klima. V Jižní Americe zasahuje pouze na poloostrov Patagonie, kde je ale silně ovlivněno prudkými větry vanoucími od Antarktidy.

- **Subtropická oblast** zahrnuje pohraniční oblasti USA a Mexika a také pobřežní oblasti Mexického zálivu. V Jižní Americe leží na většině území Argentiny a v centrálním Chile.
 - **Tropické klima** je zcela dominantní v Jižní Americe, zaujímá více než polovinu kontinentu a zasahuje také do oblasti Karibiku. V Jižní Brazílii a na jihu Mexika má podobu suchých tropů, v Amazonii, Karibiku a na poloostrově Yucatan se nacházejí vlhké tropy s nejvyššími úhrny srážek na kontinentu.
- Srážkové poměry jsou limitovány geomorfologickými bariérami, především vysokou hradbou Kordiller a And na západním pobřeží. Obecně platí, že Jižní Amerika má řádově vyšší úhrny srážek než Severní Amerika. **Jižní Amerika** zaujímá mezi všemi kontinenty **první místo v celkové bilanci ročního úhrnu srážek**. Nejdeštivější regiony jsou **návětrné svahy And** v rovníkové oblasti (Buenaventura v Kolumbii, 7 155 mm) a také celá **Amazonská nížina**. Více než polovina kontinentu má roční úhrny srážek nad 1 000 mm. Jedinými suchými oblastmi jsou západní svahy And v Chile a Peru, a to díky studenému Humboldtovu proudu, který omývá zdejší břehy. **Poušť Atacama** je jedním z nejsušších míst na světě (Arica méně než 1 mm za rok). V **Severní Americe** klesají srážkové úhrny ve směru od východu (jihovýchod USA) k západu (mezihorské plošiny v Kordillerách). Mezi nejsušší místa patří **Údolí smrti** či **severní pobřeží Kanady** a kanadské ostrovy. Nejdeštivějšími regiony Severní Ameriky jsou **návětrné strany Kordiller** na pobřeží Pacifiku v Kanadě a na Aljašce (Ketchikan, 3 830 mm).

► Školní atlas světa str. 114

Klimatické oblasti Ameriky

Vodstvo

- Severní a Jižní Amerika mají zcela odlišné hydrologické charakteristiky, což mimo jiné vyplývá z odlišných srážkových poměrů a rozdílných klimatických charakteristik.
- **Jižní Amerika** má velice hustou síť značně vodnatých řek, z nichž takřka všechny ústí **do Atlantského oceánu**, neboť hranice úmoří Pacifiku a Atlantiku probíhá po vrcholcích And při pacifickém pobřeží. Bezodtoké oblasti se vyskytují pouze ve vrcholových partiích centrálních And (necelých 5 % rozlohy světadílu). Jihoamerické řeky mají značný **energetický potenciál** díky velkému a stabilnímu průtoku vody.
- **Řeky tropické oblasti.** Nejrozsáhlejším říčním systémem na světě je povodí **Amazonky**. Tato největší řeka světa vzniká na východě Peru soutokem řek Ucayali a Maraón. Jejími největšími přítoky jsou Madeira a Rio Negro. Amazonka ústí do Atlantského oceánu a její delta je jednou z největších říčních delt na světě (ostrov Marajo je největším říčním ostrovem). Její průtok při ústí je $219\,000 \text{ m}^3/\text{s}$. Druhým nejvýznamnějším tokem jižní Ameriky je **Orinoko** odvodňující severní regiony světadílu do Karibského moře.
- **Řeky subtropických oblastí.** Nejvýznamnějším říčním systémem je **Paraná**, která ústí do zálivu La Plata nedaleko Buenos Aires. Na řece Paraná a na řadě jejich přítoků, které pramení na Brazilské vysočině, byly vybudovány hydroelektrárny tvořící páteř brazilské energetické soustavy.
- V **Severní Americe** jsou hydrologické poměry silně ovlivněny klimatickými rozdíly mezi jednotlivými regiony. Většina řek ústí do Atlantského oceánu (případně do Mexického zálivu). Úmoří Tichého oceánu pokrývá zhruba 15 % rozlohy světadílu, úmoří Severního ledového oceánu pokrývá 18 % jeho rozlohy. Hranice úmoří probíhá po vrcholcích Skalnatých hor. V centrálních Kordillerách, zejména na mezihoršských plošinách v USA a Mexiku, se nacházejí rozlehlé bezodtoké oblasti pouští a polopouští.
- **Řeky mírného pásu.** Největším říčním systémem Severní Ameriky je povodí **Mississippi** s hlavním přítokem Missouri. Dalšími přítoky jsou Ohio, Tennessee či Arkansas. Mississippi odvodňuje celou centrální část USA a jih Kanady. Na dolním toku má řeka průtok $19\,000 \text{ m}^3/\text{s}$. Dalšími významnými toky jsou **řeka Svatého Vavřince** (druhý největší tok Severní Ameriky) vytékající ze soustavy Velkých jezer, případně řeka **Columbia**, největší říční tok Severní Ameriky ústící do Tichého oceánu.
- **Řeky subpolárních a polárních oblastí.** Největším tokem severní Kanady je řeka **Mackenzie** odvodňující rozlehlý region kanadských jezer a ústící do Severního ledového oceánu. Svým průtokem $9\,700 \text{ m}^3/\text{s}$ je třetím největším severoamerickým tokem.

Největší řeky Severní Ameriky

Název řeky (stát)	Délka toku v km	Průtok na dolním toku (m^3/s)
Mississippi (USA)	3 770	19 000
Mackenzie (Kanada)	1 738	9 700
řeka Svatého Vavřince (USA, Kanada)	1 197	9 800
Ohio (USA)	1 580	8 700
Columbia (USA, Kanada)	2 000	7 700
Yukon (USA, Kanada)	3 190	6 500

Největší řeky Jižní Ameriky

Název řeky (stát)	Délka toku v km	Průtok na dolním toku (m ³ /s)
Amazonka, Ucayali, Marañón (<i>Brazílie, Kolumbie, Peru</i>)	7 062	219 000
Orinoko (<i>Kolumbie, Venezuela</i>)	2 140	33 000
Rio Negro (<i>Brazílie</i>)	2 300	29 300
Paraná (<i>Argentina, Paraguay, Brazílie</i>)	4 350	17 200
Madeira (<i>Brazílie</i>)	3 239	17 000
Tocantins (<i>Brazílie</i>)	2 850	16 800

Zajímavost ▾

- Na řece Amazonce lze pozorovat jev zvaný **pororoca**. Jedná se o mohutnou přílivovou vlnu, která se během přílivu v Atlantiku zvedá do výšky 4–5 m a valí se proti proudu řeky do vzdálenosti až 800 km od ústí.
- Na řece Paraná byla vybudována přehrada **Itaipú** s druhou největší instalovanou hydroelektrárnou na světě. Má 20 turbín, každou o výkonu 700 MW. Až do spuštění čínské přehrady Tři soutěsky šlo o největší hydroelektrárnu na světě.
- V Jižní Americe se nachází nejvyšší vodopád světa – **Salto Ángel** ve Venezuele, ale také největší soustava vodopádů na světě – **Iguazu** na stejnojmenné řece na hranicích mezi Argentinou a Brazílií. V období deštů se zde vyskytuje 270 samostatných vodopádů.

- Na americkém kontinentu se nachází značné množství jezer, 46 z nich má rozlohu větší než 1 000 km², přičemž většina z nich leží v Severní Americe. Největší jezerní soustavou na světě jsou **Velká jezera** (někdy též nazývaná Kanadsko-americká) ležící na hranicích Kanady a USA. Tvoří je soustava pěti vzájemně propojených jezer ledovcově-tekonického původu. **Hořejší** (druhé největší jezero světa), Huronské, Michiganské, Erijské a Ontarijské o celkové rozloze 209 tis. km² (přibližně rozloha Běloruska). Druhou nejrozsáhlější jezerní soustavou jsou kanadská jezera ležící na východním předhůří Kordiller. Tato jezera jsou důsledkem erozního působení pevninského ledovce. Mezi největší patří **Velké Medvědí jezero**, **Velké Otročí jezero** či **Winnipežské jezero** (cekem 20 jezer s rozlohou větší než 1 000 km²). V Jižní Americe se nachází podstatně méně jezer. Největším z nich je **Maracaibo** ve Venezuele tvořící uzavřenou lagunu při pobřeží Karibského moře. Jistou zvláštností je jezero **Titicaca** nacházející se na náhorní plošině Altiplano v Andách. Se svou nadmořskou výškou 3 812 m n. m. je nejvýše položeným jezerem na světě.

Největší americká jezera

Název jezera (stát)	Rozloha v km ²	Maximální hloubka v m
Hořejší jezero *	82 414	393
Huronské jezero	59 600	208
Michiganské jezero *	58 000	281

Název jezera (stát)	Rozloha v km ²	Maximální hloubka v m
Velké Medvědí jezero	31 018	446
Velké Otročí jezero	28 930	614
Erijské jezero *	25 800	64
Winnipežské jezero	23 553	36
Ontarijské jezero *	19 447	236
Maracaibo **	13 010	250

* Součástí Velkých jezer.

** Jediné jihoamerické jezero v seznamu.

Biosféra

- Z hlediska rozmanitosti biosféry patří americký kontinent k nejbohatším na světě. **Vysoká druhotná různorodost** je charakteristická zejména pro Jižní Ameriku (především díky Amazonii). Biogeografická pásma do značné míry kopírují klimatické zóny a jsou ovlivněna také mírou kontinentality klimatu. Biogeografické výškové stupně jsou pak vyvinuty zejména v Andách. Mnohé biogeografické regiony byly výrazně **postiženy lidskou zemědělskou a stavební činností** (prérie a pampy, opadavé lesy na západním pobřeží Severní Ameriky). Mezi **neJVĚTŠÍ ENVIRONMENTÁLNÍ RIZIKA** v současnosti patří kácení a vypalování amazonského pralesa, těžba ropy v polárních oblastech Aljašky a na hranicích USA s Kanadou, eroze zemědělské půdy v Mississippské a Laplatské nížině.

Zajímavost ▾

- Odlesňování Amazonie je jedním z nejpalcivějších ekologických problémů současné Ameriky. Od 70. let 20. stol. bylo vykáceno či vypáleno téměř 15 % původní rozlohy tohoto unikátního ekosystému. Odlesňování navíc v posledních letech nabývá na intenzitě. Tímto tempem by do roku 2030 mělo zmizet až 60 % původní rozlohy pralesa. Motivací této činnosti je jednak těžba vzácných tropických dřevin, především ale snaha získat nové plochy pro rozširování plantážního zemědělství.

- **Tropické deštné lesy** zaujmají takřka celou Amazonskou nížinu a podstatnou část kontinentální Střední Ameriky (nejseverněji zasahují na poloostrov Yucatan v Mexiku). Amazonské pralesy zaujmají plochu přes 5,5 mil. km² (více než polovina tropických pralesů světa) a z hlediska biodiverzity představují nejbohatší biom na světě.
- **Ilanos a campos** tvoří křovinatá a travnatá společenstva jihoamerických tropických savan nacházejících se na Brazilské vysocině a ve Venezuele.
- **Prérie a pampy** jsou travnaté stepi mírného pásu na západě USA a jihu Kanady (prérie) a také na území Laplatské nížiny v Argentině (pampy). Typická je výrazná kontinentalita a suché podnebí. Jedná se o zemědělsky nejvýznamnější regiony v Americe a patří mezi světově významné obilnice.
- **Pouště a polopouště** jsou poměrně vzácným biotem. Jejich výskyt je vázán na regiony izolované od oceánu (mezihorské plošiny Kordiller v USA a Mexiku), případně vznikly vlivem

působení studených oceánských proudů na pobřeží (poušť Atacama v Jižní Americe). Celkově pouště pokrývají necelých 8 % rozlohy kontinentu.

- **Listnaté opadavé lesy** se vyskytují v regionech s mírným oceánským klimatem. Zaujímají východní třetinu USA a jihovýchod Kanady (v oblasti Velkých jezer a řeky Svatého Vavřince). V subtropických regionech na jihu Brazílské vysočiny pak rostou stálezelené listnaté lesy ovlivněné chodem sezónních monzunů.
- **Boreální lesy (tajga)** jsou po tropických pralesích druhým plošně nejvýznamnějším biorem Ameriky. Pokrývají severní třetinu severoamerického kontinentu. Zcela dominantní jsou v Kanadě a na Aljašce. Po Sibiři představují druhý nejvýznamnější region tajgy na světě.
- **Tundra** pokrývá severní pobřeží Kanady a Aljašky. Tundry jsou biorem zcela dominantním na kanadských ostrovech v Severním ledovém oceánu.

► Školní atlas světa str. 114

Obyvatelstvo

- Amerika je **třetím nejlidnatějším kontinentem**. Současná populace je produktem více než **500 let trvající migrace** obyvatel Evropy, Asie a Afriky na americký kontinent. Vznikla tak nebývale pestrý populace, která nemá takřka žádné vazby na původní domorodé indiány (s výjimkou andských států, kde se uchovala původní indiánská populace i jejich kultura). Vzhledem k historicky odlišnému charakteru osídlování a kolonizace obou Amerik se celý kontinent dělí na Angloameriku a Latinskou Ameriku. **Angloamerika** byla kolonizována anglosaskými národy a evropská kultura i populace zde zcela dominují. Angloameriku tvoří USA a Kanada. **Latinská Amerika** (Střední a Jižní Amerika) byla osídlena iberskými národy (Španělé, Portugalci). V daleko větším měřítku došlo k jejich mísení s původní indiánskou populací, a to jak etnický, tak i kulturně. Dominantním typem populace Latinské Ameriky jsou mestici. Díky tomu mají oba světadíly odlišné kulturní, náboženské i demografické charakteristiky.

Rozmístění obyvatel, sídla

- Amerika patří mezi řidce zalidněné kontinenty. Řada velkých vnitrozemských regionů nemá vhodné přírodní podmínky pro husté osídlení. V **Angloamerice** se nejřidčeji zalidněné oblasti nacházejí severně od 50° severní šířky. Velmi nízkou hustotu zalidnění mají také regiony amerických Kordiller na západě USA. Největší koncentrace obyvatel se nachází na **východním pobřeží USA** a v okolí **Velkých jezer** (hustota zalidnění přesahuje 150 obyv./km²). Obdobně nerovnoměrně je zalidněna také **Latinská Amerika**. Pouze necelá čtvrtina celého tohoto světadílu má hustotu zalidnění vyšší než 10 obyv./km², přičemž se vesměs jedná o pobřežní oblasti. Nejnižší hustotu zalidnění mají regiony Amazonie, podstatná část Brazílské vysočiny a Patagonie. Nejvyšší koncentrace obyvatel se nachází podél **pobřeží Karibského moře a na mnohých jeho ostrovech, v horských oblastech And** (zejména na Mexické plošině a v rovníkových Andách), podél **atlantického pobřeží Brazílie** a v zálivu **La Plata** (hustota zalidnění ale zřídka překračuje 100 obyv./km²). ► Školní atlas světa str. 118
- Ve většině amerických zemí dosahuje urbanizace hodnot převyšujících **70 %**. Zatímco v USA, Kanadě a některých vyspělých latinskoamerických zemích byl proces urbanizace dokončen již v 1. pol. 20. stol., většina zemí Latinské Ameriky prodělála mohutné stěhování obyvatel z venkova do měst teprve v několika posledních desetiletích. Pro města v těchto zemích je stále typický značný podíl populace žijící v **chudinských slumech**. Latinskoamerická města tak rostou podstatně rychleji než města v Angloamerice.

Největší města Angloameriky**Největší města Latinské Ameriky**

Město	Stát	Počet obyv. v mil.*	Město	Stát	Počet obyv. v mil.*
New York	USA	8,5 (22,7)	Saõ Paulo	Brazílie	12,0 (21,5)
Los Angeles	USA	3,9 (13,1)	Lima	Peru	9,7 (10,0)
Toronto	Kanada	2,8 (5,9)	Mexico City	Mexiko	8,9 (20,9)
Chicago	USA	2,7 (9,5)	Bogotá	Kolumbie	7,9 (10,7)
Houston	USA	2,3 (6,9)	Rio de Janeiro	Brazílie	6,5 (12,3)

* Počet obyvatel je uváděn pouze za město v jeho administrativních hranicích, v závorce je uveden počet obyvatel celé metropolitní oblasti.

- V těchto 10 největších městech žije 65 mil. obyvatel, což je přibližně populace Spojeného království.

Politická mapa

- Politická mapa Ameriky prodělala během 20. stol. jen velice málo změn. Amerika tak patří k politicky nejstabilnějším kontinentům. Prvními suverénními zeměmi na kontinentu byly USA (1776) a Haiti (1804). Během 1. pol. 19. stol. proběhl proces emancipace takřka v celé Latinské Americe (silně ovlivněno vznikem USA a Francouzskou revolucí). Poslední vlna dekolonizace proběhla na konci 19. stol., kdy se roku 1898 osamostatnila Kuba a Portoriko. Dnes je na americkém kontinentu **35 suverénních zemí**. Vedle toho zde existuje **20 závislých území** patřících pod správu Spojeného království, Francie, USA a Nizozemska jakožto pozůstatek někdejších koloniálních říší.

Seznam závislých území v Americe

Závislé území	Pod správou	Závislé území	Pod správou
Americké Panenské os.	USA	Martinik **	Francie
Anguilla	Spojené království	Montserrat	Spojené království
Aruba	Nizozemsko	Portoriko	USA
Bermudy	Spojené království	Saba	Nizozemsko
Bonaire *	Nizozemsko	Saint-Pierre a Miquelon	Francie
Britské Panenské os.	Spojené království	Sv. Bartoloměj	Francie
Curaçao *	Nizozemsko	Sv. Eustach *	Nizozemsko
Grónsko	Dánsko	Sv. Martin	Francie/Nizozemsko
Guadeloupe **	Francie	Falklandy	Spojené království
Kajmanské ostrovy	Spojené království	Francouzská Guyana **	Francie

* Je přímou součástí Nizozemska.

** Je přímou součástí Francie jako zámořský departement.

Státy Ameriky podle rozlohy a počtu obyvatel

Stát	Rozloha v tis. km ²	Stát	Počet obyvatel v mil.
Kanada	9 985	USA	328
USA	9 834	Brazílie	211
Brazílie	8 514	Mexiko	133
Argentina	2 780	Kolumbie	49
Mexiko	1 964	Argentina	44

- Téměř všechny americké státy jsou **prezidentské republiky**. Tato skutečnost je dána specifickým historickým vývojem. Pro většinu amerických států byl během jejich boje za nezávislost vzorem politický systém USA (nejstarší samostatné republiky na americkém kontinentu).
- Na americkém kontinentu se nachází pouze tři **parlamentní republiky**: *Dominika, Surinam, Trinidad a Tobago*.
- Řada zemí je součástí britského společenství národů Commonwealth realm, jejich hlavou je právě vládnoucí britský monarcha. Tyto země jsou tedy **konstitučními monarchiemi**, přestože mají na Británii plnou suverenitu. Mezi tyto země patří *Kanada, Belize a osm ostrovních států v Karibském moři (Antigua a Barbuda, Bahamy, Barbados, Grenada, Jamajka, Sv. Kryštof a Nevis, Sv. Lucie, Sv. Vincenc a Grenadiny)*.
- Z hlediska **míry demokracie** patří americký kontinent k nejdemokratičtějším na světě. Mezi země s nejnižším indexem demokracie patří:
 - státy ovládané jedinou politickou stranou (*Kuba*)
 - země, v jejichž čele stojí autoritativní či poloautoritativní prezidenti (*Venezuela, Haiti, Nikaragua*)
 - státy, v nichž jsou často porušována lidská práva jednotlivců či celých skupin obyvatel (*Bolívie, Ekvádor, Nikaragua*)

Národy a náboženství

- Amerika představuje mezi ostatními kontinenty jistý paradox. Z hlediska kulturního a etnického se jedná o velice pestrý kontinent. Tato skutečnost je dána historickým procesem vzniku americké populace, která je výsledkem mohutných vln migrace takřka ze všech regionů světa. Jazykové a náboženské poměry jsou naproti tomu velice homogenní. Drtivá většina populace se hlásí ke křesťanství, dominantními jsou jazyky někdejších koloniálních velmcí: *angličtina, francouzština* v Angloamerice, *španělština, portugalština* v Latinské Americe. Tento fakt značně přispěl k celkové homogenitě americké populace a minimalizoval případné kulturní či náboženské konflikty typické pro řadu jiných regionů ve světě.

Zajímavost ▾

- V Americe má pojem národ či národnost zcela jiný význam než například v Evropě. Většina amerických národů vznikla jako národy kulturní či teritoriální prostou identifikací nově příchodních s kulturou jejich nové domoviny. Proto ani nemá smysl hovořit v případě amerických států o národnostních menšinách (v USA nebo Kanadě se pojem národnostní menšina nepoužívá vůbec).

- **Angloamerika** byla zásadně ovlivněna původními anglosaskými přistěhovalci z Británie a Irska. Přesto jsou zde dodnes patrné také stopy někdejšího francouzského kolonialismu (provincie Quebec v Kanadě). Dominantním jazykem je zde angličtina, obyvatelstvo se hlásí převážně k protestantské formě křesťanství. V etnické skladbě dominují potomci evropských kolonistů (přes 60 % populace), významnými etnickými menšinami jsou potomci někdejších afrických otroků, nově také migranti z Latinské Ameriky. Významný je zde podíl mulatů, procento původních obyvatel (indiáni, Inuité) je zcela zanedbatelné.
- **Karibská oblast (Střední Amerika)** patří mezi nejpestřejší regiony na kontinentu. V pevninských státech jsou dominantní vlivy španělského kolonialismu s převažujícím katolickým náboženstvím. Převládá mestické obyvatelstvo (okolo 60 %). Ostrovní státy v Karibiku mají podstatně pestřejší populaci, což je dánou skutečností, že Velké i Malé Antily byly kolonizovány všemi evropskými velmcemi. Téměř vůbec se zde nevyskytují potomci indiánů, v řadě zemí (Haiti, Belize, Jamajka) naproti tomu zcela dominují obyvatelé ekvatorální rasy, kteří zde tvoří až 90 % populace.
- **Latinská Amerika** byla zcela ovlivněna kolonizací iberskými národy. Naprostě dominantní je katolické náboženství, s výjimkou Surinamu a Francouzské Guyany se zde vyskytují pouze dva jazyky (španělština a portugalština). Z tohoto pohledu představuje Latinská Amerika nejhomozájemnější region světa. V řadě zemí (andské státy, Amazonie) žijí komunity původního indiánského obyvatelstva, dominantními etnickými skupinami jsou mestici a běloši (zejména v Argentině a Chile).

▶ Školní atlas světa str. 119

Zajímavost ▾

- Výskyt původních obyvatel Ameriky (indiáni, Inuité) je značně nerovnoměrný. Inuité obývají sever Kanady, kde jim byla federální vládou vyčleněna tři zcela autonomní teritoria. Původní indiáni žijí zejména v jihoamerických Andách. V andských státech (Kolumbie, Ekvádor, Peru, Bolívie) tvoří podstatnou část populace (až 25 %). Naproti tomu v Karibiku byla celá indiánská populace vyhlazena první vlnou evropského kolonialismu během 16. stol. Na vině jsou zejména nemoci, které Evropané do Ameriky přivezli a vůči nimž neměla místní populace imunitu (chřipka, neštovice).

Hospodářství

- Amerika patří spolu s Evropou k hospodářsky nejrozvinutějším regionům světa (toto platí zejména pro Angloameriku). Mezi Angloamerikou a Latinskou Amerikou panují značné ekonomické rozdíly, proto je účelné charakterizovat oba makroregiony odděleně.

- **Angloamerika** je hospodářsky velice homogenní region. Spolu s Evropou a východní Asij je jedním ze tří klíčových hospodářských center světové ekonomiky. Obě země (Kanada i USA) patří k hospodářsky nejrovinutějším státům světa, jsou **součástí skupiny G7**. USA jsou navíc největší světovou hospodářskou velmcí podílející se z více než 20 % na globálním HDP. Rozvinuta jsou zde všechna klíčová odvětví. Zemědělství je výkonné a vysoce mechanizované (18 % celosvětové produkce), průmysl s dominancí oborů s vysokou přidanou hodnotou a značným podílem vědeckých inovací. Klíčovým oborem je sektor služeb zaměřující se na finančnictví, globální komunikaci, IT technologie a zábavní průmysl. Životní úroveň i spotřeba v Angloamerice patří k nejvyšším na světě. Významným faktorem je **Severoamerická dohoda o volném obchodu** (NAFTA) sdružující kromě Kanady a USA také Mexiko. Tato obchodní dohoda omezující cla a podporující vzájemný obchod mezi členskými státy významnou měrou přispěla k jejich ekonomicke integraci a významné industrializaci Mexika. NAFTA je největším ekonomickým sdružením na světě a podílí se 30 % na globálním hospodářském produktu.
- **Latinská Amerika** je středně rozvinutým regionem s výraznějšími ekonomickými rozdíly mezi jednotlivými zeměmi. Řada zemí patří mezi tzv. nově industrializované státy, mnohé se stále řadí ke středně nebo málo rozvinutým státům s dominancí primárního sektoru a těžby nerostných surovin. Mezi zeměmi Latinské Ameriky existuje řada politických i ekonomických integračních organizací. Nejvýznamnější je **Mercosur** sdružující nejdůležitější země Jižní Ameriky (Brazílie, Argentina, Paraguay, Uruguay). Vedle ekonomické spolupráce je jedním z jeho cílů také prohlbovaní demokratického zřízení v členských zemích.
- Země Latinské Ameriky lze podle stupně jejich ekonomického rozvoje rozdělit na několik skupin:
 - **Nově industrializované státy** zaznamenaly v posledních desetiletích dramatické změny ekonomické struktury. Z původně agrárních států se proměnily ve vysoce industrializované země. Tento trend byl umocněn přesunem značné části průmyslových výrob z Angloameriky. Mezi tyto země patří *Mexiko, Brazílie, Argentina, Chile, Uruguay, Venezuela*.
 - **Země s dominancí služeb, zejména cestovního ruchu**, se nacházejí především v oblasti Karibiku. Tyto ostrovní státy se zaměřují na rozvoj cestovního ruchu, případně fungují jako daňové ráje. Mezi tyto státy se řadí *Panama, Bahamy, Kajmanské ostrovy, Antigua a Barbuda* a většina ostrovních závislých území.
 - **Středně rozvinuté agrární státy** představují nejpočetnější skupinu latinskoamerických zemí. Dominantními sektory jsou plantážní zemědělství a těžba surovin. Méně rozvinutá jsou průmyslová odvětví zaměřená především na zpracování domácích komodit. Limitujícím faktorem jejich ekonomického rozvoje se stala dlouhodobá politická nestabilita, časté politické převraty či guerillové války. Pro řadu těchto zemí se vžilo označení „banánové republiky“. Do této skupiny patří např. *Honduras, Nikaragua, Kolumbie, Peru, Bolívie, Paraguay*.
 - **Země patřící do skupiny nejhudších států světa** se na americkém kontinentu takřka ne nacházejí. Jedinou zemí této kategorie je *Haiti*.

Zajímavost ▾

- Řada latinskoamerických zemí prošla ve své historii dramatickými politickými převraty, vládou vojenských junt či guerillovou válkou místních partyzánských skupin (často marxicky orientovaných) proti oficiální vládě. Řada těchto zemí se stala obětí mocenského soupeření USA a SSSR v dobách studené války.

Zemědělství v Angloamerice

- Patří mezi **nejproduktivnější na světě**. Zemědělská produkce je zcela mechanizovaná, vysoce efektivní, orientovaná na masovou produkci potravin ve **velkofarmách** s využitím nejmodernějších agrotechnických postupů. V hojně míře je využívána **agrochemie** a **vyšlechtěné plodiny** (v posledních letech také geneticky modifikované). Díky vysokému stupni mechanizace zaměstnává primární sektor jen necelá 2 % ekonomicky aktivních obyvatel. Kanada i USA jsou země s velmi vysokou spotřebou potravin (jedny z nejvyšších kalorických hodnot na obyvatele), přesto vykazují značné přebytky produkce. USA jsou **největšími producenty a exportéry potravin na světě**.

- **Rostlinná výroba** se soustřeďuje do několika makroregionů, z nichž nejvýznamnější jsou Mississippská nížina (jedna z klíčových obilnic světa), Velké prérie a Pobřežní nížina na východě USA. Základními plodinami jsou obilniny (pšenice, kukuřice, v jižních regionech rýže). V jejich produkci zaujímá Angloamerika přední místo ve světě (vedle východní Asie). V jižních regionech se produkuje tabák, bavlna, subtropické ovoce a cukrová třtina.
- **Živočišná výroba** patří svým objemem produkce mezi největší na světě. Vedle Číny, zemí Evropské unie a Brazílie jsou země Angloameriky největšími producenty hovězího, vepřového i drůbežího masa. Jeho spotřeba na obyvatele patří rovněž k nejvyšším. Typická je produkce v rámci vysoce intenzivních masových velkochov.

Zemědělství v Latinské Americe

- Je silně závislé na stupni ekonomického rozvoje jednotlivých zemí. Vedle významných producentů a exportérů (Brazílie, Mexiko, Argentina) se zde nacházejí státy, jejichž produkce nestačí pokrýt ani domácí spotřebu. Celkově je latinskoamerické zemědělství **méně produktivní**, využívá ve větší míře **lidskou práci** a je z velké části zaměřeno na pěstování **plantážních plodin** na export do vyspělých zemí. Nejvýznamnějšími zemědělskými oblastmi jsou Laplatská nížina a Brazilská vysočina.
- Latinskoamerická zemědělská produkce se dělí na dva základní typy:

- **Samozásobitelské zemědělství** určené pro domácí trh.
 - dominují drobní rolníci produkující potraviny pro vlastní potřebu či pro domácí odbyt
 - mechanizace, agrochemie a další intenzifikační postupy jsou využívány jen minimálně
 - dominantní je v ekonomicky méně rozvinutých zemích či zaostalejších regionech
 - pěstují se převážně obiloviny (kukuřice, pšenice), luštěniny, brambory či maniok
- **Plantážní zemědělství** určené převážně pro export na trhy vyspělých zemí.
 - k jeho rozšířování je využíváno žďárové zemědělství na úkor původních společenstev (zejména tropických pralesů)
 - na plantážích je z části využívána mechanizace, což zvyšuje efektivitu zemědělské produkce
 - káva je jednou z klíčových plantážních plodin, latinskoamerické země jsou jejími předními producenty (Brazílie s 1/3 celosvětové produkce dále Kolumbie, Mexiko, Guatemala)
 - cukrová třtina je co do objemu produkce nejvýznamnější latinskoamerickou plodinou, největšími producenty jsou Brazílie (více než 50 % světové produkce), Mexiko a Argentina
 - banánovník se pěstuje zejména ve státech Střední Ameriky (Ekvádor, Guatemala, Kolumbie, Mexiko, Kostarika)
- **Živočišná výroba** se zaměřuje na extenzivní chov dobytka na maso. Využívá při tom rozlehлých travnatých plání Laplatské nížiny a Brazilské vysočiny. Předními producenty jsou Brazílie a Argentina. Světově významný je rybolov ve vodách Tichého oceánu. Chile a Peru patří mezi přední producenty ryb a rybích produktů ve světě.

Průmysl v Angloamerice

- Země Angloameriky prošly v posledních desetiletích **významnou transformací** průmyslových odvětví. USA i Kanada byly v minulosti klíčovými centry strojírenství, hutnictví a těžkého průmyslu. V současnosti jsou tyto obory na ústupu a přesunuly se do nově industrializovaných zemí Latinské Ameriky či Asie. Značný rozvoj naproti tomu zaznamenaly obory z oblasti **IT, elektroniky a telekomunikace, farmacie, petrochemie, moderních bio- a nanotechnologií**. Významné postavení v ekonomice USA stále zaujímá zbrojní a kosmický průmysl. Někdejší průmyslová centra v oblasti Velkých jezer ztrácejí na významu. Nově se rozvíjejí především regiony západního pobřeží.

Těžba nerostných surovin

- Angloamerika patří mezi surovinově nejbohatší regiony světa. Těžba surovin je dominantní zejména v Kanadě, která patří mezi světové lídry v těžbě řady z nich. USA naproti tomu omezují objem těžby řady surovin v tradičních těžebních regionech, a to jak z důvodu vyčerpání zásob, tak z důvodu nízké rentability těžby. Světově významná je těžba těchto nerostných surovin:
 - **ropa a zemní plyn** – těžba je realizována jednak v tradičních regionech (Mexický záliv, Aljaška), dále se rozvíjí těžba z nekonvenčních zdrojů (ropné písky a břidlice v kanadské Athabasca či v Severní Dakotě v USA), díky tomu jsou **USA největším světovým těžitelem ropy a zemního plynu** (18 % světové produkce), Kanada zaujímá 7. místo v těžbě ropy
 - **uran** – největší ložiska se nacházejí v Kanadě (15 % světové těžby – 2. místo ve světě)
 - **černé uhlí** – v Angloamerice se nacházejí největší zásoby černého uhlí na světě, USA jsou druhým největším těžitelem, objem těžby je však utlumován
 - **barevné kovy** – jejich těžba je situována na Laurentinské vysočině a v podhůří Kordiller (mezi nejvýznamnější patří měď, zlato, stříbro, wolfram, molybden, nikl a zinek)

Energetika

- Angloamerika je spolu s Čínou a zeměmi Evropské unie největším producentem elektrické energie na světě. Pokles jejího podílu byl způsoben jednak významnými energetickými úsporami, jednak také poklesem objemu těžkého a energeticky náročného průmyslu. Necelých 40 % elektřiny je produkováno **uhelnými elektrárnami** (USA), v Kanadě je dominantním zdrojem **hydroenergie** (více než 50 %). Významný podíl má také jaderná energetika. V zemích Angloameriky je v provozu 124 komerčních jaderných reaktorů (z toho v USA 104) s celkovým podílem na produkci elektřiny okolo 20 %. Současně dochází k prudkému nárůstu produkce v **plynových elektrárách**, které vytěsnují elektrárny uhelné.

Zpracovatelský průmysl

- Zahrnuje kompletní škálu všech průmyslových oborů. Angloamerika má 25% podíl na celosvětové průmyslové produkci.
- Klíčovým oborem je zejména **elektronika**, která patří mezi nejprogresivnější a nejvýznamnější obory. Zatímco produkce levné spotřební elektroniky se z velké části přesunula do asijských zemí, klíčovými obory zůstaly zejména produkty z oboru **telekomunikace, informační technologií a kosmonautiky**. Významné postavení má také **chemický průmysl** (téměř 40% podíl na světové produkci). Zcela dominantním oborem jsou **petrochemie, výroba plastů, farmaceutický průmysl**. Značný význam má především vývoj a výzkum nových materiálů a léčiv. USA a Kanada patří mezi přední světové producenty a exportéry **potravin**. V USA sídlí největší potravinářské korporace zahrnující více než **40% podíl na celosvětové potravinářské produkci**, zejména díky vlastnictví desítek potravinářských podniků v řadě zemí světa.

Průmysl v Latinské Americe

- Země Latinské Ameriky se podílejí na celkové průmyslové produkci světa zhruba **10 %**. V posledních dekádách dochází k prudkému nárůstu objemu průmyslové výroby v tomto makroregionu, a to zejména díky rozvoji tzv. **nově industrializovaných zemí**.

Těžba nerostných surovin

- Ve většině zemí je těžební průmysl **ovládán zahraničními společnostmi**. Latinská Amerika má bohatá ložiska řady surovin, dominují především energetické suroviny či rudy železa a barevných kovů.
 - **ropa a zemní plyn** – nejvýznamnější ložiska se nacházejí ve Venezuele (největší prokázaná ložiska na světě) a v Mexiku (na pobřeží Mexického zálivu), Venezuela je jedinou zemí na americkém kontinentu, která je členem organizace OPEC, mezi další těžitele patří Brazílie, Argentina, Kolumbie a Ekvádor
 - **železná ruda** – světově významným těžitelem je Brazílie (2. na světě), železné rudy se nacházejí zejména na Brazilské vysočině
 - **barevné kovy** – nejvýznamnější ložiska se nacházejí v centrálních Andách, klíčovými surovinami jsou měď (Chile – 25 % světové těžby), bauxit (Brazílie, Jamajka), stříbro (Mexiko – 1. na světě), zlato, nikl, cín, molybden

Energetika

- Využíván je především značný **hydroenergetický potenciál** latinskoamerických řek (největší na světě). V řadě zemí byly vybudovány rozsáhlé kaskády přehrad zajišťující většinu (mnogdy přes 70 %) produkované elektřiny. Jedná se zejména o Brazílii, Kolumbii, Paraguay, Venezuela. V zemích těžících zemní plyn tvoří významný podíl na produkci elektřiny **plynové elektrárny** (podílí se z 20 % na produkci elektřiny).

Zpracovatelský průmysl

- Průmyslová výroba je koncentrována zejména v nově industrializovaných zemích (Mexiko, Brazílie, Argentina, Venezuela, Chile), které se podílejí z více než 80 % na produkci celého světadílu. Podstatná část jejich průmyslové výroby je vázána na **investice velkých společností z USA či zemí Evropské unie**. Jedná se často o výrobu **strojírenských komponentů** (automobily), **elektronických součástek, produktů těžkého průmyslu** (hutnictví) či o závody zpracovávající místní nerostné suroviny. Značný význam si uchovává potravinářský průmysl zpracovávající místní plantážní plodiny určené na export. Zbylé země Latinské Ameriky se na průmyslové výrobě podílejí jen okrajově, většinou jde o středně rozvinuté agrární země s lokální průmyslovou výrobou zaměřenou na zpracování surovin či zemědělských plodin.

▶ Školní atlas světa str. 120–121

Služby v Angloamerice

- Sektor služeb je nejvýznamnější oblastí ekonomiky angloamerických zemí. Díky terciarizaci ekonomiky došlo k poklesu primárního i sekundárního sektoru, a to jak z hlediska zaměstnanosti, tak tvorby HDP. Ve službách pracuje více než **80 % ekonomicky aktivních obyvatel**. Významné jsou především služby spojené s finančním sektorem, dále zábavní průmysl, multimédia, tvorba softwaru a globální komunikace.

Služby v Latinské Americe

- Služby jsou rozvinuty pouze v nejvyspělejších zemích tohoto makroregionu. Významný podíl na ekonomice i zaměstnanosti mají služby v **ostrovních státech Karibiku**, které se zaměřují na

cestovní ruch. Mezi země s největším podílem cestovního ruchu na HDP patří Britské Panenské ostrovy (53 %), Aruba (28 %), Curaçao (23 %), Bahamy (19 %). V nově industrializovaných zemích jsou služby vázány především na **velká sídla**, kde dochází k dynamickému hospodářskému rozvoji, a tím i k zvyšování životní úrovni obyvatelstva. Ve venkovských regionech či v zemích ekonomicky zaostalých je sektor služeb méně rozvinutý.

Americké země – zaměstnanost v sektorech (zvýrazněné země mají nejvyšší podíl zaměstnanosti v daném sektoru)

Země	I. sektor	II. sektor	III. sektor	Země	I. sektor	II. sektor	III. sektor
Antigua a Barbuda	3	4	93	Kolumbie	16	19	65
Argentina	1	22	79	Kostarika	12	18	70
Bahamy	3	16	81	Kuba	18	19	63
Barbados	3	19	78	Mexiko	13	26	61
Belize	18	15	67	Nikaragua	31	17	52
Bolívie	28	22	50	Panama	14	19	67
Brazilie	9	20	71	Paraguay	20	20	60
Dominika	40	32	28	Peru	27	16	57
Dominikánská republika	9	19	72	Salvador	19	22	59
Ekvádor	27	19	54	Spojené státy americké	1	19	80
Grenada	17	6	77	Sv. Kryštof a Nevis	4	26	70
Guatemala	29	21	50	Sv. Lucie	10	22	68
Guyana	18	26	56	Sv. Vincenc a Grenadiny	14	20	66
Haiti	50	10	40	Surinam	7	25	68
Honduras	32	21	47	Trinidad a Tobago	3	27	70
Chile	9	23	68	Uruguay	9	20	71
Jamajka	17	16	67	Venezuela	7	21	72
Kanada	2	19	79				

Otázky a úkoly ▾

- Charakterizujte rozdělení amerického kontinentu na Severní a Jižní Ameriku, resp. Angloameriku a Latinskou Ameriku. Jaká kritéria jsou při tomto dělení použita?
- Uveďte pět základních charakteristik Ameriky a zdůvodněte, čím je americký kontinent specifický.
- Vyjmenujte 8 základních přírodních regionů Ameriky a každý z nich stručně charakterizujte z hlediska povrchu, případně geologie.
- Uveďte, jak geomorfologické charakteristiky Ameriky ovlivňují klimatické poměry a rozmístění klimatických pásem.
- Charakterizujte a lokalizujte klimatické zóny amerického kontinentu.
- Popište a zdůvodněte rozdíly ve srážkových poměrech Severní a Jižní Ameriky.
- Uveďte příklady největších řek Severní a Jižní Ameriky a lokalizujte je.
- Kde se v Americe nachází nejvýznamnější jezerní oblasti? Proč je Severní Amerika výrazně bohatší na výskyt velkých jezer oproti Jižní Americe?
- Charakterizujte 7 vegetačních typů Ameriky a uveďte, ve kterých regionech se nacházejí.
- V čem spočívá a čím je zapříčiněna specifická etnická a kulturní pestrost amerického kontinentu?
- Specifikujte rozmístění obyvatel v Americe, v čem se liší rozmístění obyvatel Severní a Jižní Ameriky?
- Zdůvodněte tvrzení, že americký kontinent patří z hlediska politické situace k nejstabilnějším na světě.
- Uveďte příklady závislých území v regionu Střední Ameriky a jejich mateřských zemí.
- Proč je většina amerických států prezidentskými republikami? Ve kterých zemích je nejnižší míra demokracie?
- V čem spočívají nejvýznamnější kulturní a lingvistické rozdíly mezi Angloamerikou a Latinscou Amerikou?
- V čem spočívají hlavní rozdíly v hospodářské úrovni zemí Angloameriky a Latinské Ameriky?
- Jaké 4 kategorie států podle ekonomické úrovně rozlišujeme v Latinské Americe?
- Na jaký typ zemědělské výroby se zaměřují angloamerické a latinskoamerické země?
- Zhodnoťte strukturu průmyslu v angloamerických zemích. Jaké trendy jsou pro ně významné?
- Zhodnoťte strukturu průmyslu v latinskoamerických zemích a uveďte rozdíly mezi nově industrializovanými a zaostalými zeměmi.
- Jaké jsou hlavní rozdíly v postavení služeb v ekonomice mezi zeměmi Angloameriky a Latinské Ameriky? Jakou roli hraje v zemích Střední Ameriky cestovní ruch?

ksamik Práce se Školním atlasem světa ▾

- Za pomoci map na straně 114 (Průměrné roční srážky, Šířková vegetační pásmá) zjistěte:
 - Jaké jsou nejsušší a nejdeštivější oblasti Severní a Jižní Ameriky? Porovnejte oba regiony z hlediska srážkových úhrnů.
 - Jaké typy vegetace převažují v Severní Americe a v Jižní Americe? Porovnejte a zdůvodňte rozdíly.
- Za pomoci map na straně 115 (Severní a Jižní Amerika v roce 1777) zjistěte, které regiony byly kolonizovány Španělskem, Portugalskem, Francií, Británií.
- Za pomoci map na straně 118 (Jižní Amerika – půrozený přírůstek obyvatel) a 121 (Jižní Amerika – hospodářství) zjistěte, jaká je souvislost mezi střední délkou života a hodnotou HDP/obyv.
- Za pomoci mapy na straně 119 (Severní Amerika, Jižní Amerika – jazyky) určete, ve kterých regionech dominují jiné než indoevropské jazyky. Pokuste se to zdůvodnit.
- Za pomoci map na straně 120 (Severní Amerika – hospodářství) a straně 121 (Jižní Amerika – hospodářství) zjistěte:
 - Které státy mají největší objem zahraničního obchodu?
 - Jak se liší struktura zahraničního obchodu latinskoamerických a angloamerických zemí?
 - Kde se v Severní a Jižní Americe nachází nejvýznamnější oblasti těžby surovin?
 - Které regiony v Severní a Jižní Americe patří mezi hlavní oblasti cestovního ruchu?

AMERIKA – PŘEHLED REGIONŮ A VYBRANÝCH STÁTŮ

- Americký kontinent lze rozdělit do 2 makroregionů: *Angloamerika* a *Latinská Amerika*. Vlastní Latinskou Ameriku lze dále dělit na karibskou oblast (Střední Amerika) a Jižní Ameriku. Oba makroregiony vykazují značné odlišnosti z hlediska etnolingvistického, kulturního i ekonomického. Angloamerika představuje jeden z nejhomogennějších makroregionů světa, je tvořena pouze dvěma státy (USA, Kanada). Latinská Amerika je naproti tomu regionem podstatně pestřejším. Z globálního pohledu však také patří k relativně homogenním regionům.

Angloamerika

- Angloamerika zahrnuje podstatnou část severoamerického světadílu. Z jihu je vymezena hranicí mezi USA a Mexikem. Kvůli masové migraci latinskoamerického obyvatelstva do jihozápadních států USA se tato hranice v posledních desetiletích posouvá k severu. Angloamerika je kulturně, jazykově, národnostně nejhomogennějším makroregionem, a to i přesto, že v rámci obou velkých států, které ji tvoří (USA, Kanada), lze vysledovat výrazné regionální rozdíly.
- Země Angloameriky spojuje:
 - **Společná historie.** Angloamerika byla v počátcích kolonialismu ovládána několika evropskými koloniálními velmocemi (Francie, Španělsko, Nizozemsko, Británie). Od 18. stol. však zcela převážil vliv anglosaských národů, a to jak v Kanadě (britská kolonie až do 20. stol.), tak v USA (anglosáští kolonisté vytvořili dnešní dominantní kulturu).
 - **Demografické charakteristiky.** Obyvatelstvo má vysoký životní standard, obě země patří mezi ekonomicky nejsilnější státy světa. Naděje dožití, kojenecká úmrtnost, míra urbanizace a řada dalších demografických charakteristik je shodných pro celý makroregion.
 - **Kulturní blízkost.** Národy Angloameriky vznikly jako produkt několika staletí trvajícího přistěhovalectví z různých regionů světa. Většina imigrantů však akceptovala dominantní anglosaskou kulturu a záhy se asimilovala do většinové společnosti. Národy Angloameriky tak vykazují pozoruhodnou kulturní homogenitu z hlediska jazyka, náboženství, politických i občanských postojů.
 - **Postavení ekonomické supervelmoci.** Země Angloameriky představují jedno ze tří klíčových center globální ekonomiky. Obě patří mezi hospodářsky nejvyspělejší země světa. Jejich hlubší integraci napomohl také vznik společného ekonomického prostoru (NAFTA), byť jeho součástí je také Mexiko.

Základní charakteristiky regionu

Rozloha	19 818 187 mil. km ²
Počet obyvatel	366 mil.
Hustota zalidnění	18 obyv./km ²
Počet států	2
Největší sídla	New York, Los Angeles, Toronto, Chicago

Země Angloameriky

Název státu	Rozloha (km ²)*	Počet obyv. (mil.)*	Hustota zalidnění (obyv./km ²)	Státní zřízení	Hlavní město (počet obyv.)	HDP/obyv.
Kanada **	9 984 670 (1)	37,8 (7)	4	konstituční monarchie	Ottawa (968 tis.)	48 106
USA	9 833 517 (2)	327,9 (1)	33	prezidentská republika	Washington (681 tis.)	62 640

* Čísla v závorce uvádí pořadí v rámci Ameriky.

** Země je součástí Commonwealth realm, oficiální hlavou státu je britský panovník.

USA (Spojené státy americké)

Rozloha	9 833 517 km ²
Počet obyvatel	327,9 mil.
Hustota zalidnění	33 obyv./km ²
Státní zřízení	prezidentská republika
Hlavní město	Washington – 681 tis. obyv.
HDP/obyv.	62 640 USD
Úřední jazyky*	angličtina

* Oficiální úřední jazyk není stanoven.

- Spojené státy americké (zkráceně pouze Spojené státy) jsou **třetí největší a třetí nejlidnatější zemí světa**. Jsou **nejvýznamnější světovou ekonomickou i vojenskou supervelmocí** a jejich kulturní a politický vliv má globální charakter (americká kultura je v současném světě zcela dominantní v oblasti filmu, hudby, stravování, komunikace, politiky, obchodu a podnikání). Spojené státy zaujmají podstatnou část Severní Ameriky a jejich území lze rozdělit na tři samostatné části. **Kontinentální Spojené státy** (87 % rozlohy státu) zahrnující většinu státního území se rozkládají mezi pobřežím Atlantského oceánu a Tichého oceánu. Severní hranice s Kanadou sleduje rovnoběžku 49° severní šířky a dále probíhá středem Velkých jezer a podél řeky Svatého Vavřince. Tato hranice je nejdelší hranicí mezi dvěma státy na světě (6 416 km). Na jihu hranici s Mexikem, část jižní hranice tvoří pobřeží Mexického zálivu. **Aljaška** je samostatným teritoriem ležícím na severozápadě severoamerického kontinentu. Ze severu je ohrazena Beaufortovým mořem, z jihu Tichým oceánem. Západní hranici tvoří Beringovo moře a Beringův průliv oddělující ji od ruské Sibiře. Na východě hraničí s Kanadou. Třetím územím Spojených států jsou **Havajské ostrovy**, vulkanické souostroví v centrální části Tichého oceánu.

Přírodní podmínky

- Přírodní regiony Spojených států jsou silně ovlivněny rozmístěním hlavních geomorfologických celků, které směřují **v poledníkovém směru**. Hlavními horskými soustavami jsou Kordillery (zaújímající západní třetinu území kontinentálních Spojených států a podstatnou část Aljašky) a Apalačské hory (sledující linii východního pobřeží).
- **Americké Kordillery** se táhnou od kanadské po mexickou hranici ve dvou pásmech. Vnitrozemské pásmo tvoří horské soustavy Skalnatých hor dosahujících nejvyšších výšek ve státě Colorado (Mount Elbert, 4 401 m n. m.). V jejich východním předhůří se nachází **Yellowstone** – nejstarší národní park světa zahrnující území největšího supervulkánu amerického kontinentu. Pobřežní pásmo Kordiller je tvořeno horskými soustavami geologicky velice aktivních Kaskádových hor (Mount Rainier, 4 394 m n. m.) a kalifornské Sierra Nevady (Mount Whitney, 4 421 m n. m. – nejvyšší vrchol kontinentálních Spojených států). Ve zdejším národním parku Yosemite se nachází nejvyšší skalní stěna na světě (El Capitan, 900 m). Mezi oběma horskými pásmeny leží soustava mezihoršských náhorních plošin. Významným přírodním úkazem je Grand Canyon na Koloradské plošině či Údolí smrti (nejníže položená proláklina amerického kontinentu (-86 m n. m.). Aljašské Kordillery zaujmají jižní polovinu Aljašky. Nejvyšším vrcholem je Denali – dříve Mount McKinley (6 191 m n. m.), nejvyšší vrchol Severní Ameriky. **Apalačské hory** lemují východní pobřeží, od něhož jsou odděleny úzkou pobřežní nížinou. Jedná se o horskou soustavu hercynského stáří silně zarovnanou dlouhodobou erozí. Dosahují nadmořských výšek jen okolo 1 000–2 000 m n. m. (Mount Mitchell, 2 037 m n. m.). **Nížiny a pahorkatiny** pokrývají více než 60 % rozlohy Spojených států. Zaujmají především centrální regiony (Mississippská nížina) a pobřežní oblasti Atlantiku a Mexického zálivu. Ve východním předhůří Kordiller přecházejí v soustavu plošin a pahorkatin – Velké prérie.

Zajímavost ▾

- Ve Spojených státech se nachází 61 národních parků o celkové rozloze 211 tis. km² (2,2 % rozlohy USA). Největším je Národní park Aljaška (34 tis. km²), nejstarším je Yellowstone (nejstarší národní park na světě) založený roku 1872. Americké národní parky ročně navštíví bezmála 60 mil. turistů.

- Spojené státy zasahují do všech klimatických pásem. Do **arktické a subarktické zóny** zasahuje Aljaška. Většina území kontinentálních Spojených států leží v oblasti **mírného klimatu**. Zatímco pobřežní regiony na východě a západě země mají výrazně oceánské podnebí, vnitrozemské oblasti jsou charakteristické jednak silnou kontinentalitou (stoupá ve směru od východu k západu), ale také značným výskytem klimatických extrémů, jako jsou blizardy (silné polární větry vanoucí z Kanady) nebo tornáda a prachové bouře. Jižní třetina území zasahuje do **subtropického pásma**. Zatímco Kalifornie má podnebí středomořského typu, jižní okraj Floridy zasahuje do **tropické klimatické zóny** (časté jsou tropické cyklóny nazývané hurikány). Na jihozápadě v oblasti mezi horských plošin v Kordillerách se nachází nejsušší oblasti ve Spojených státech (Údolí smrti, kde byla také naměřena nevyšší absolutní teplota 57 °C). Úhrny srážek jsou celkově vyšší ve východní polovině Spojených států, nejdeštivějšími oblastmi jsou pak návětrné strany Kordiller na pobřeží Aljašky (přes 3 000 mm). ▶ Školní atlas světa | str. 114
- Nejvýznamnější říční soustavou je povodí řeky **Mississippi**, která odvodňuje více než 30 % území USA. Pramení v oblasti Velkých jezer a ústí do Mexického zálivu. Jejími největšími přítoky jsou Missouri, Red, Arkansas, Illinois, Ohio a Tennessee. Mezi další významné řeky patří **Hudson** pramenící v Apalačských horách a ústící do Atlantiku v newyorském zálivu. Významným tokem západní části USA jsou řeky **Columbia** a **Colorado**. Nejvýznamnější jezera tvoří soustavu **Velkých jezer** na hranicích s Kanadou. Jsou největší jezerní soustavou na světě (209 tis. km²). Zajímavostí je také **Slané jezero** ve státě Utah ležící v oblasti náhorních plošin centrálních Kordiller.
- Biogeografické zóny respektují rozmístění klimatických pásem a geomorfologických celků. Jsou orientovány v poledníkovém směru od východního k západnímu pobřeží. V obecné rovině lze rozlišit čtyři základní biogeografické zóny. Východní třetina Spojených států je pokryta **opadavými listnatými či smíšenými lesy**, na jihu stále zelenými. Oblasti amerického Středozápadu (Mississippská nížina) tvoří **travnaté stepi** (prérie). Oblast Kordiller, zejména mezi horských plošin, je pokryta **pouštní či polopouštní vegetací**. Většinu území Aljašky pokrývá jehličnatá **tajga**, na pobřeží Severního ledového oceánu je to pak **tundra**. Značná část původní vegetace byla ale pozměněna lidskou činností. Rozsáhlé oblasti listnatých lesů či travnatých stepí byly proměněny v intenzivní kulturní krajiny.

Historie

- Spojené státy jsou první zemí, která se zbavila evropského kolonialismu a roku 1776 vyhlásila nezávislost. Země povstala na myšlenkách osvícenství, občanské společnosti a rovnosti lidí. Původních 13 kolonií na atlantském pobřeží se pak během 19. stol. rozšířilo dále na západ a Spojené státy získaly svou dnešní geografickou podobu. Kolonizace těchto oblastí (regiony západně od Apalačských hor) probíhala formou koupe území od evropských velmcí (Francie, Španělsko) či válečných akcí proti Mexiku. S rozširováním území byla spojena také masová imigrace evropských přistěhovalců a růst počtu obyvatel (1820 – 9 mil. obyv., 1920 – 106 mil. obyv.). V této době probíhá také masová industrializace, díky které se Spojené státy staly na počátku 20. stol. největší světovou průmyslovou velmcí. I přes snahy o izolacionismus vstoupila země do 1. i 2. světové války, z níž vyšla jako jedna z vítězných supervelmcí (spolu se Sovětským svazem). Během studené války se země stala vůdcem svobodného světa v boji proti komunismu a posílila své postavení technologického, ekonomického i vojenského lídra. Po zhroucení komunistického bloku získaly Spojené státy unikátní postavení jediné globální supervelmcí, které si udržují dodnes.

Obyvatelstvo

- Americká populace je výsledkem několik staletí trvající imigrace přistěhovalců ze všech částí světa. Přesto však vykazuje značnou míru kulturní homogenity. Z etnického hlediska tvoří dominantní skupinu populace **běloši** (61 %), kteří jsou potomci evropských přistěhovalců. Jejich podíl na populaci ale dlouhodobě klesá kvůli nízké porodnosti a rychlému růstu ostatních etnik. Nejprogresivněji rostoucí skupinou obyvatel jsou **Latinoameričané** (17 %), kteří přicházejí z Mexika a dalších latinskoamerických zemí. V řadě států (Nové Mexiko, Arizona, Kalifornie, Texas) dnes tvoří významnou a mnohde již i dominantní složku populace. Tradiční etnickou menšinou jsou **Afroameričané** (14 % včetně míšenců), kteří jsou vesměs potomky černých otroků zavlečených sem během 18. a 19. stol. z Afriky. V mnohých státech amerického Jihu tvoří významnou složku společnosti (Louisiana, Mississippi, Alabama, Georgie, Jižní Karolína). Zbylých 8 % populace tvoří Asiaté, indiáni (pouhé 1 %) a další etnika.
- Náboženské poměry jsou velice pestré. Přestože největší církvi v zemi je římskokatolická, téměř 2/3 obyvatel se hlásí k některé z desítek **protestantských církví**. Náboženství hraje ve společnosti podstatně větší roli, než je tomu v Evropě. Ateistů je jen okolo 15 % a soustředují se především do velkých měst.

Zajímavost ▾

- Spojené státy byly v minulosti nazývány „tavícím kotlem kultur“. Nově příchozí imigranti velice rychle akceptovali dominantní anglosaskou kulturu, kterou navíc obohatili svými vlastními prvky. Pojem národ tak má v Americe zcela jiný význam, než je tomu u tradičních evropských národů. Silným akcentem je vlastenectví a přijetí principů americké liberální společnosti.
- Americká populace vykazuje jedny z nejlepších demografických parametrů (naděje dožítí 80 let, nízká kojenecká úmrtnost atd.). Přesto se však potýká s řadou negativních jevů, díky nimž Spojené státy zaujmají až 15. místo v žebříčku zemí podle indexu lidského rozvoje (HDI). Mezi největší problémy patří značné **sociální rozdíly** mezi jednotlivými vrstvami společnosti (největší ze všech vyspělých zemí), 15 % obyvatel žijících **pod hranicí životního minima**, 60 mil. obyvatel bez zdravotního pojištění či celkově velice nízká úroveň veřejných služeb (na rozdíl od komerčních, které jsou na špičkové úrovni). Tyto problémy se týkají především komunit přistěhovalců nedostatečně integrovaných do americké společnosti.
- Z hlediska rozmístění populace lze Spojené státy rozdělit do dvou zcela odlišných regionů. Ve **východní třetině země** (na východ od řeky Mississippi) žije více než 60 % populace. Hustota zalidnění zde přesahuje 50 a mnohde i 100 obyv./km². Západní regiony mají podstatně nižší hustotu zalidnění, v oblasti Kordiller klesá pod 1 obyv./km² (většinu území zde tvoří neobydlené pustiny). Nejlidnatějšími státy (nad 10 mil. obyv.) jsou **Kalifornie, Texas, Florida, New York**. Nejméně lidnatými (méně než 1 mil. obyv.) jsou Wyoming, Delaware, Vermont, Aljaška, Severní a Jižní Dakota. Největší koncentrace obyvatel je ve velkých megalopolích: **BosWash** (Boston–Washington) na pobřeží Atlantského oceánu, **Chi-Pitts** (Chicago–Pittsburgh) v regionu Velkých jezer a **San-San** (San Francisco–San Diego) v Kalifornii. Ve Spojených státech se nachází 10 měst přesahujících populaci 1 mil. obyv.: **New York, Los Angeles, Chicago, Houston, Phoenix, Philadelphia, San Antonio, San Diego, Dallas, San Jose**.

Zajímavost ▾

- Většina amerických velkoměst je obklopena rozlehlou metropolitní oblastí příměstské zástavby, jejíž populace se ale do počtu obyvatel samotného města nezapočítává. Příkladem může být metropolitní oblast největšího amerického města New York (8,5 mil. obyv.). Ta zasahuje do 4 států, má rozlohu 12 000 km² a žije zde bezmála 23 mil. obyvatel. To z ní činí jednu z největších sídelních oblastí světa.

Hospodářství

- Spojené státy jsou již více než 100 let největší světovou hospodářskou velmcí podílející se **24 % na celosvětovém HDP**. Země je spolu s Čínou největším globálním exportérem. Spojené státy jsou členem skupiny G7 a organizace NAFTA. Země je vůdčí silou rozvoje moderních technologií, vědeckého pokroku (nejvíce průmyslových patentů) a udává hlavní trendy ve světovém hospodářství. Vývoj americké ekonomiky má v pozitivním i negativním smyslu vliv na procesy globální ekonomiky (období konjunktury i krize). Významné postavení má také **americký dolar**, který je od 40. let 20. stol. světovou rezervní měnou, v této méně probíhá většina obchodních transakcí (zejména nákup a prodej ropy) a slouží také jako celosvětově uznávaný ekvivalent pro vyjadřování všech makroekonomických dat.

Zajímavost ▾

- V dobách největší americké hospodářské dominance v 50. a 60. letech 20. stol. činil podíl Spojených států na globálním HDP až 60 %. Tato skutečnost byla dána značným poklesem významu evropských zemí či Japonska po 2. světové válce a minimální ekonomickou úrovní všech ostatních světových regionů.
- Země prodělala na konci 20. stol. proces **tercializace ekonomiky**, a s tím spojený odliv řady výrobních odvětví těžkého i lehkého průmyslu do nově industrializovaných zemí Latinské Ameriky a východní Asie. Americké průmyslové koncerny se stále řadí mezi největší na světě, podstatnou část samotné výroby ale realizují mimo území Spojených států. S tímto trendem byl spojen také **přesun významu a zaměstnanosti mezi jednotlivými sektory ekonomiky** a také mezi jednotlivými regiony. Dnes je americká ekonomika výrazně postavena na **sektoru služeb**, v němž je zaměstnáno **80 % ekonomicky aktivních obyvatel**. Nejvýznamnějšími odvětvími v rámci služeb jsou finanční, filmový a zábavní průmysl a také oblast moderních technologií spojených s obory IT, globální komunikace a vývoje moderních materiálů. I přes tyto skutečnosti produkuje Spojené státy **třetinu globální průmyslové výroby** (2. místo za Čínou). Americká ekonomika je postavena na volném **tržním prostředí** s minimem státních zásahů či regulací (čímž se liší od evropských zemí).
- **Zemědělství** je vysoce **mechanizované, automatizované** a velice produktivní (geneticky modifikované plodiny). Zaměstnává jen 1 % ekonomicky aktivních obyvatel, ale i přesto jsou Spojené státy **největším producentem zemědělských plodin** na světě a současně také největším exportérem potravin. Jednotlivé regiony se specializují na produkci určitých plodin, díky tomu vznikly tzv. **zemědělské pásy**: kukuričný pás, pšeničný pás, bavlnákový pás. Významnými plodinami jsou **kukuřice** (25 % světové produkce), **sójové boby** (2. místo), **bavlna**

na (2. místo), dále cukrová řepa, pšenice, ovoce a zelenina či tabák. Významná je také živočišná výroba, Spojené státy patří mezi přední chovatele **skotu** (3. místo) a **prasat** (2. místo).

- **Těžba nerostných surovin** stojí především na **těžbě ropy, zemního plynu, uhlí**. Ropa se těží v okolí Mexického zálivu, na Aljašce a v Severní Dakotě. Spojené státy jsou největším světovým těžitelem ropy i zemního plynu, zároveň jsou také jejich největším konzumentem (**22 % světové spotřeby**).
- **Průmysl** prošel zásadní proměnou. Došlo k výrazné automatizaci výroby, a tím i poklesu počtu zaměstnanců v sekundární sféře (19 % ekonomicky aktivních obyvatel). Spojené státy produkují třetinu světové průmyslové výroby.
- **Strojírenství** se zaměřuje především na produkci dopravních strojů. Spojené státy jsou **3. největším výrobcem automobilů** (GM, Ford, Chrysler, Tesla), významná je produkce letadel (Boeing), zásadní roli má také zbrojný průmysl (**největší producent zbraní** a vojenské techniky na světě).
- **Elektronika** je jednoznačně nejrychleji se rozvíjejícím oborem americké ekonomiky. Zaměřuje se na produkci **IT techniky** (IBM, Nivida, Motorola, Dell, Kingston), **audiovizuální techniky a telekomunikace** (Microsoft, Apple, Kodak, Hewlett Packard). V současnosti je toto odvětví hlavním nositelem technologického pokroku americké ekonomiky.
- **Chemický průmysl** se zaměřuje na výrobu **plastů, léčiv, petrochemii** a vývoj moderních syntetických materiálů. USA jsou zcela dominantním světovým producentem farmaceutických výrobků.
- **Potravinářský průmysl** patří mezi klíčová průmyslová odvětví. Spojené státy jsou největším producentem a exportérem potravin na světě (Coca-Cola, Mars, Mondelez).

Služby

- Služby jsou nejvýznamnějším sektorem americké ekonomiky. Produkují přes **75 % HDP státu**. Specifikem je významný podíl komerčních služeb a relativně malý sektor služeb veřejných (na rozdíl od Evropy). Nejvýznamnějšími odvětvími jsou **finančnictví** (New York je globálním centrem světového finančnictví), **filmový a zábavní průmysl** (hlavními centry jsou Los Angeles, Atlanta, Las Vegas, Miami) a oblast **globální komunikace** včetně produkce softwaru (Facebook, Google, Amazon). Silicon Valley v San Franciscu je největším IT centrem světa.

Administrativní členění a významné regiony

- Spojené státy jsou federativní prezidentská republika, která se dělí na **50 států** a jeden federální distrikt hlavního města (Washington D.C.). V čele každého státu stojí guvernér v pozici předsedy státní vlády. Největšími americkými státy jsou *Aljaška* (1 778 tis. km²), *Texas* (697 tis. km²), *Kalifornie* (424 tis. km²). Nejlidnatějšími jsou *Kalifornie* (37 mil. obyv.), *Texas* (25 mil. obyv.), *New York* (19 mil. obyv.). Spojeným státům patří také řada závislých území v Karibiku (*Portoriko, Americké Panenské ostrovy*) a v Oceánii (*Severní Mariany, Guam, Americká Samoa*). ► Školní atlas světa | str. 126-127

- Ve Spojených státech je možné dále vymezit 4 makroregiony:

- **Středoatlantská oblast** (severovýchod) je nejlidnatějším makroregionem (56 mil. obyv.), nejvýznamnějšími městy jsou *New York, Filadelfie, Boston, Baltimore, Washington*. Jedná se o **ekonomicky nejrozvinutější a nejbohatší makroregion USA**. Ekonomicky se zaměřuje na služby spojené s **finančním sektorem**, významné je také zastoupení význačných vědeckých a vzdělávacích institucí (Harvard, MIT) a řada **vývojových a výzkumných center**.
- **Jihoatlantská oblast** (jihovýchod) zahrnuje státy na jižním pobřeží Atlantiku a u Mexického zálivu. Region je specifický svou etnickou skladbou (výrazné zastoupení Afroameričanů),

značnými **rozdíly v životní úrovni** velkých měst a venkova (**jedny z nejchudších regionů** ve Spojených státech). Specifikem je nejvyšší podíl věřících mezi všemi americkými regiony. Nejvýznamnějšími městy regionu jsou *Atlanta, Miami, Houston, Dallas, New Orleans*. Region patří mezi významné **zemědělské oblasti** (bavlna, subtropické ovoce, tabák, chov skotu).

- **Středozápad** (region Velkých jezer) patří mezi **tradiční průmyslové oblasti** (nejstarší průmyslové regiony v Americe). Nejvýznamnějšími městy jsou *Chicago, Indianapolis, Cleveland, Detroit, Pittsburgh*. Klíčovými obory jsou **strojírenství** (automobilový průmysl), **hutnictví**, **chemický průmysl**. Západní teritoria tvoří rozlehle zemědělské oblasti patřící do **kukuřičného pásu**. Nejvýznamnějšími městy jsou *Minneapolis, Omaha, Kansas City*.
- **Západ** (pacifická oblast a Skalnaté hory) zaujímá západní třetinu Spojených států (patří sem také Havaj a Aljaška). Nejvýznamnějšími městy jsou *Los Angeles, San Francisco, San Diego, Phoenix, Seattle, Denver*. S výjimkou Kalifornie se jedná o velmi **řídce zalidněné oblasti**, většina ekonomických aktivit je koncentrována ve velkých městech. Samotná **Kalifornie** je nejbohatším státem Spojených států (hodnotou HDP je na úrovni Spojeného království či Francie). Ekonomicky se zaměřuje na **služby** (cestovní ruch, moderní technologie IT a telekomunikace, zábavní průmysl).

Kanada (Kanada)

Rozloha	9 984 670 km ²
Počet obyvatel	37,8 mil.
Hustota zalidnění	4 obyv./km ²
Státní zřízení	konstituční monarchie
Hlavní město	Ottawa – 968 tis. obyv.
HDP/obyv.	48 106 USD
Úřední jazyky	angličtina, francouzština

- Kanada je **druhým největším státem světa** (po Rusku), zaujímá severní polovinu severoamerického kontinentu. Populačně je však až na 38. místě (za Polskem). Je proto jedním z **nejřidčeji zalidněných států světa**. Kanada hraničí pouze se Spojenými státy. Na jihu hranice probíhá po 49° severní šířky, dále středem Velkých jezer a podél řeky Svatého Vavřince v délce 6 416 km (nejdelší hranice mezi dvěma státy na světě). Na západě hraničí s Aljaškou a pobřežím Tichého oceánu. Ze severu je omývána Severním ledovým oceánem a Hudsonovým zálivem. Východní hranici tvoří Atlantský oceán. Kanadě paří **Arktické souostroví**, které je druhým nejrozlehlejším souostrovím světa (1 425 tis. km²) a tvoří jej více než 36 tisíc ostrovů. Největšími ostrovy jsou **Baffinův ostrov** (507 tis. km², je 5. největší na světě), **Ellesmerův ostrov**, **Viktoriin ostrov**. Kanadě dále patří ostrovy v Atlantském oceánu, největším z nich je **Newfoundland**. Na západním pobřeží je největším ostrovem **Vancouver**.

Přírodní podmínky

- Jádrem Kanady je území **Kanadského štítu**, který pokrývá takřka polovinu jejího území. Táhne se od poloostrova Labrador na východě kolem pobřeží Hudsonova zálivu až k předhůří Skalnatých hor. Jeho povrch byl v minulosti zarovnán až do mírně zvlněné pahorkatiny. Tvoří jej **Laurentinská vysočina**, která se na pobřeží Hudsonova zálivu svažuje až do **Arktické nížiny**. Na západě podél pacifického pobřeží se v poledníkovém směru táhnou Kanadské Kordillery. Nejvyšších vrcholů

dosahují na hranicích s Aljaškou – v **Pohoří sv. Eliáše** (Mount Logan, 5 956 m n. m.) a ve **Skalnatých horách** u hranic se Spojenými státy (Mount Robson, 3 954 m n. m.). Centrální části Kanady mezi Laurentinskou vysočinou a Kordillerami tvoří **Velké prérie** zasahující sem ze Spojených států.

Zajímavost ▾

- V Kanadě se nachází 48 národních parků, které pokrývají 340 tis. km² (3,4% rozlohy Kanady). Mezi nejvýznamnější patří Wood Buffalo (45 tis. km²), Jasper (11 tis. km²), Banff (6,6 tis. km²).
- Kanada zasahuje i přes svou značnou rozlohu pouze do dvou klimatických pásů. Severní pobřeží včetně Arktického souostroví náleží do **subarktické a arktické** klimatické zóny. Převážná většina území má charakter **mírného klimatu**. Na většině území je však pro něj charakteristická velice vysoká míra kontinentality (zejména v zimních měsících). Příznivé oceánské klima mají jen pobřežní oblasti na jihozápadě a regiony kolem řeky Svatého Vavřince a Velkých jezer. Západní návětrné svahy Kordiller také patří ke **srážkově nejbohatším** (Ketchikan, 3 830 mm), nejsušší regiony jsou na severu (Arktické souostroví). Ríční síť je velice bohatá a odvádí vody do tří světových oceánů. Sever Kanady je odvodňován do Severního ledového oceánu řekou **Mackenzie** (druhý největší tok Severní Ameriky). Největším říčním tokem úmoří Atlantiku je **řeka Svatého Vavřince** vytékající ze soustavy Velkých jezer. Západní pobřeží je odvodňováno do Tichého oceánu. Kanada má **největší soustavu sladkovodních jezer** na světě, jejich celkový počet přesahuje 2 miliony. Patří mezi ně jednak **Velká jezera** na kanadsko-americké hranici, jednak soustava ledovcových jezer na západě Laurentinské vysočiny (Velké Medvědí jezero, Velké Otročí jezero, Winnipežské jezero). Vegetační pásy zcela odpovídají rozmístění klimatických zón a probíhají v rovnoběžkovém směru. Sever Kanady pokrývá **tundra** a lesotundra, centrální regiony tvoří **jehličnatá tajga**. Při jižní hranici se Spojenými státy se na východě nachází **listnaté a smíšené opadavé lesy**, na západě pak **travnaté stepi** (prérie).

► Školní atlas světa str. 114

Historie

- Území Kanady bylo objeveno a kolonizováno Francouzi na přelomu 15. a 16. stol. (Jacques Cartier). Francouzská kolonie Kanada zaujímala oblast okolo řeky Svatého Vavřince v dnešní provincii Quebec (města Quebec a Montreal). Po porážce v sedmileté válce (1763) připadlo toto území Británii. Kanada byla britskou kolonií až do počátku 20. stol. Britové v následujících letech kolonizovali zbytek kanadského území až k pacifickému pobřeží. Na počátku 19. stol. se během americko-britské války pokoušely toto území obsadit Spojené státy, ale bez úspěchu. Roku 1846 byla definitivně stanovena společná hranice na 49. rovnoběžce. Zákonem z roku 1867 byla všechna tehdejší britská teritoria sjednocena v jeden celek. Vznikla tak jednotná Kanada, která měla status autonomního dominia. Roku 1931 tzv. Westminsterský statut deklaroval úplnou nezávislost Kanady, která ale zůstala součástí společenství Commonwealth realm (hlavou státu je dodnes britský panovník). Během 70. a 80. let docházelo k silnému ekonomickému sbližování se Spojenými státy, což vyústilo roku 1994 ve vyhlášení společné zóny volného obchodu (NAFTA).

Obyvatelstvo

- Kanada je kulturně a národnostně velice homogenní stát, protože její populace vznikala postupným přílivem imigrantů z Evropy, Asie a Latinské Ameriky. Jedinou významnější kulturně-lingvistickou menšinou jsou **frankofonní Kanadaň** žijící převážně v provincii Quebec jako pozůstatek po někdejší francouzské kolonizaci tohoto území. Tvoří 26 % populace Kanady, v provincii Quebec

jsou zcela dominantní (74 %). Kanada vykazuje podstatně **liberálnější imigrační politiku** než Spojené státy. Proto je v současnosti cílem migrace z chudých zemí Asie a Latinské Ameriky. Příkladem je největší kanadské město Toronto, jehož populace je z více než 1/3 tvořena imigranty či jejich potomky. Vancouver je naproti tomu městem s největší asijskou komunitou v Angloamerice. **Inuité**, což jsou původní obyvatelé Kanady, tvoří pouhá 2 % populace. Obývají severní regiony, kde jim byla vyčleněna tři nezávislá teritoria (Yukon, Severozápadní teritoria a Nunavut).

- Země patří mezi nejřidčeji zalidněné státy světa. Průměrná **hustota zalidnění je pouze 4 obyv./km²**. Kanada je navíc zalidněna extrémně nerovnoměrně. Přes 90 % populace je soustředěno na zhruba 10 % území. Jediným regionem, jehož hustota zalidnění překračuje 50 obyv./km², jsou jižní pohraniční oblasti provincií **Ontario** a **Quebec** na březích Velkých jezer (Huronské, Erijské a Ontarijské) a podél řeky Svatého Vavřince. V tomto regionu žije více než 60 % kanadské populace. Mezi další zalidněné oblasti patří provincie **Nové Skotsko**, **Nový Brunšvik** na březích Atlantiku a region **Velkých prerií** v provincích Alberta a Saskatchewan. Zbytek Kanady je prakticky neobydlený (což je téměř 90 % jejího území). Největšími městy (nad 1 mil. obyv.) jsou **Toronto**, **Montreal**, **Vancouver**.

► Školní atlas světa str. 118

Hospodářství

- Země patří mezi nejbohatší státy světa. Je členem skupiny **G7 a G20**. Specifikem kanadské ekonomiky je to, že na rozdíl od většiny ekonomicky vyspělých zemí hraje v jejím hospodářství **významnou roli primární sektor** (těžba surovin a dřeva). Od sousedních Spojených států se Kanada odlišuje výraznější rolí státu (např. v oblasti veřejných služeb) a také podstatně **vyšší mírou regulace trhu**, čímž se více podobá evropským zemím. Kanadská ekonomika prošla ve 20. stol. významnou proměnou, kdy se díky zahraničním investicím (zejména ze Spojených států) proměnila z agrární a středně rozvinuté země ve vyspělý průmyslový stát.
 - **Zemědělství** vykazuje značné přebytky, přestože zemědělská půda tvoří jen necelých 15 % rozlohy země (zejména v oblasti Velkých prerií). Je založeno na vysoko mechanizované **farmářské velkovýrobě**. Živočišná výroba se zaměřuje na **chov skotu a prasat** (Saskatchewan, Alberta, Ontario, Quebec). V rostlinné výrobě dominují **obilniny** (pšenice, ječmen – 2. na světě). Významný je také **rybolov** v severním Atlantiku a Pacifiku (6. na světě).
 - **Těžba nerostných surovin** patří mezi stěžejní obory kanadské ekonomiky. Kanada je jedním z největších těžitelů minerálních surovin na světě. Významnými oblastmi těžby je Laurentinská vysočina a okolí Velkých jezer. Nejvýznamnějšími surovinami jsou **ropa** a zejména **zemní plyn** (jedny z největších zásob na světě), **barevné kovy** (nikl, zinek, titan), **uran** (2. na světě), dále zlato a stříbro.
 - **Energetika** má značné přebytky, které jsou využívány do Spojených států. Významnou roli hraje **hydroelektrárny** pokrývající téměř 60 % kanadské produkce.
 - **Hutnictví barevných kovů** využívá značných surovinových zdrojů a dostatku levné a čisté energie. Významná je výroba hliníku, niklu a mědi.
 - **Strojírenství** je lokalizováno do regionu Velkých jezer a zaměřuje se na **automobilový a letecký průmysl** (v těsné návaznosti na producenty ze Spojených států). Významná je také produkce zemědělských a těžebních strojů.
 - **Dřevozpracující průmysl** navazuje na rozsáhlou těžbu dřeva (2. na světě po Rusku). Kanada je největším světovým výrobcem papíru a celulózy.

Latinská Amerika

- Latinská Amerika zahrnuje území Jižní Ameriky a oblast Střední Ameriky (středoamerické šíje a Karibiku). Na severu zasahuje k americko-mexické hranici a její severní hranici dále tvoří Mexický záliv a Karibské moře. Jižní hranici tvoří Patagonie a ostrov Ohňová země. Ze západu je ohraňována Tichým oceánem, z východu Atlantským oceánem. K Latinské Americe patří všechny ostrovy a souostroví v Karibském moři, především Velké Antily (Kuba, Haiti, Jamajka, Portoriko), Bahamy a Malé Antily. Vymezení latinskoamerického regionu je dáno sociogeografickými faktory. Jde zejména o specifickou formu kolonizace a z ní vyplývající kulturní, etnolingvistické, náboženské a politické poměry, které jsou pro většinu latinskoamerických zemí společné. Z tohoto hlediska patří Latinská Amerika k velice homogenním makroregionům.
- Země Latinské Ameriky spojuje:

- **Fyzickogeografické charakteristiky.** Většina zemí Latinské Ameriky se nachází v tropické klimatické zóně. Výjimku tvoří jižní oblasti Brazílie, Argentina a Chile ležící v oblasti subtropického klimatu. Latinská Amerika je nejdeštivejším světadílem. Takřka všechny státy s výjimkou Mexika, části Peru a Chile mají nadprůměrné srážkové úhrny přesahující 1 000 mm ročně.
- **Společná koloniální minulost.** S výjimkou Surinamu, Francouzské Guyany a některých ostrovů v Karibiku byly všechny země Latinské Ameriky kolonizovány iberskými národami – Španěly a Portugalcí, a to během 16.–17. stol. V 19. stol. proběhla v celé Latinské Americe vlna národně osvobozenecích bojů inspirovaných jednak myšlenkami Francouzské revoluce, především ale příkladem nezávislosti Spojených států. Během tohoto období vznikla většina současných latinskoamerických států.
- **Jazyková a kulturní podobnost.** Ta vyplývá ze společné koloniální minulosti. Jedním z klíčových kulturních vlivů evropských kolonizátorů bylo zavedení španělštiny a portugalštiny jako úředního jazyka. Těmito dvěma jazyky se dnes hovoří takřka v celé Latinské Americe, která je díky tomu spolu s Angloamerikou jazykově nejhomogennějším regionem světa. Významné bylo také rozšíření katolického náboženství. Latinská Amerika patří k nejvýznamnějším baštám katolicismu v současném světě. V latinskoamerických zemích se převážná většina obyvatel hlásí k aktivnímu katolictví.
- **Dominance nově industrializovaných zemí.** Během 2. pol. 20. stol. došlo u většiny latinskoamerických zemí k dramatické změně struktury ekonomiky. V řadě z nich proběhla masivní industrializace (většinou díky zahraničním investicím z vyspělých zemí). Mezi nově industrializované patří všechny velké latinskoamerické země.

Základní charakteristiky regionu

Rozloha	20 438 067 km ²
Počet obyvatel	645 mil.
Hustota zalidnění	32 obyv./km ²
Počet států	33
Největší sídla	São Paulo, Lima, Mexico City, Bogotá, Rio de Janeiro

Země Latinské Ameriky

Název státu	Rozloha (km ²)*	Počet obyv. (mil.)*	Hustota zlidnění (obyv./km ²)	Státní zřízení	Hlavní město (počet obyv.)	HDP/obyv.
Antigua a Barbuda **	443 (31)	0,07 (33)	158	konstituční monarchie	Saint John's (81 tis.)	26 735
Argentina	2 780 400 (4)	44,3 (5)	16	prezidentská republika	Buenos Aires (2,9 mil.)	20 567
Bahamy **	13 940 (26)	0,4 (27)	29	konstituční monarchie	Nassau (274 tis.)	31 581
Barbados **	431 (32)	0,4 (28)	928	konstituční monarchie	Bridgetown (110 tis.)	18 526
Belize **	22 966 (24)	0,4 (29)	17	konstituční monarchie	Belmopan (14 tis.)	6 786
Bolívie	1 098 580 (8)	11,5 (13)	10	prezidentská republika	Sucre (227 tis.)	7 859
Brazílie	8 514 880 (3)	210,9 (2)	25	prezidentská republika	Brasília (2,8 mil.)	16 068
Dominika	750 (29)	0,07 (33)	93	parlamentní republika	Roseau (20 tis.)	10 649
Dominikánská republika	48 730 (22)	10,3 (15)	211	prezidentská republika	Santo Domingo (900 tis.)	17 798
Ekvádor	283 561 (12)	17,3 (10)	61	prezidentská republika	Quito (1,9 mil.)	11 713
Grenada **	344 (34)	0,1 (31)	291	konstituční monarchie	Saint George's (34 tis.)	15 716
Guatemala	108 889 (19)	14,9 (11)	137	prezidentská republika	Guatemala (2,5 mil.)	8 447
Guyana	214 969 (13)	0,7 (25)	3	poloprezid. republika	Georgetown (355 tis.)	8 568
Haiti	27 750 (23)	11,6 (12)	418	poloprezid. republika	Port-au-Prince (1 mil.)	1 863
Honduras	112 090 (17)	9,0 (16)	80	prezidentská republika	Tegucigalpa (1,2 mil.)	5 129
Chile	756 096 (10)	19,1 (9)	25	prezidentská republika	Santiago (5,4 mil.)	25 222
Jamajka **	10 991 (27)	2,7 (23)	246	konstituční monarchie	Kingston (660 tis.)	9 298

Název státu	Rozloha (km ²)*	Počet obyv. (mil.)*	Hustota zalidnění (obyv./km ²)	Státní zřízení	Hlavní město (počet obyv.)	HDP/obyv.
Kolumbie	1 138 910 (7)	49,2 (4)	43	prezidentská republika	Bogotá (7,9 mil.)	14 999
Kostarika	51 100 (20)	5,0 (20)	98	prezidentská republika	San José (333 tis.)	17 645
Kuba	109 886 (18)	11,2 (14)	102	socialistická republika	Havana (2,3 mil.)	6 664
Mexiko	1 964 375 (5)	132,6 (3)	68	prezidentská republika	Mexico City (8,9 mil.)	19 887
Nikaragua	129 494 (16)	6,3 (19)	49	prezidentská republika	Managua (2,1 mil.)	5 523
Panama	78 200 (20)	4,2 (21)	54	prezidentská republika	Panamá (813 tis.)	25 508
Paraguay	406 752 (11)	7,0 (17)	17	prezidentská republika	Asunción (542 tis.)	13 570
Peru	1 285 220 (6)	32,1 (6)	25	prezidentská republika	Lima (9,7)	14 393
Salvador	21 040 (25)	6,6 (18)	314	prezidentská republika	San Salvador (568 tis.)	8 317
Surinam	163 820 (15)	0,6 (26)	4	parlamentní republika	Paramaribo (241 tis.)	15 497
Sv. Kryštof a Nevis **	261 (35)	0,05 (35)	192	konstituční monarchie	Basseterre (16 tis.)	31 831
Sv. Lucie **	616 (30)	0,2 (30)	325	konstituční monarchie	Castries (11 tis.)	13 886
Sv. Vincenc a Grenadiny **	389 (33)	0,1 (32)	257	konstituční monarchie	Kingstown (25 tis.)	12 307
Trinidad a Tobago	5 128 (28)	1,4 (24)	273	parlamentní republika	Port of Spain (165 tis.)	32 227
Uruguay	175 016 (14)	3,3 (22)	19	prezidentská republika	Montevideo (1,3 mil.)	23 530
Venezuela	912 050 (9)	32,2 (7)	35	prezidentská republika	Caracas (5,2 mil.)	18 102

* Čísla v závorce uvádí pořadí v rámci Ameriky.

** Země je součástí Commonwealth realm, oficiální hlavou státu je britský panovník.

Mexiko (Spojené státy mexické)

Rozloha	1 964 375 km ²
Počet obyvatel	132,6 mil.
Hustota zalidnění	68 obyv./km ²
Státní zřízení	prezidentská republika
Hlavní město	Mexico City – 8,9 mil. obyv.
HDP/obyv.	19 887 USD
Úřední jazyky	španělština

- Mexiko je stát ležící ve **Střední Americe** a tvoří spojnice mezi Angloamerikou a Latinskou Amerikou. Je třetí největší a druhou nejlidnatější zemí Latinské Ameriky. Zajímavostí je, že jde o **nejlidnatější španělsky hovořící zemi světa**. Na jihu hraničí se státy americké říše (Belize a Guatema- la), Ze západu tvoří hranici Tichý oceán, východní břehy omývá Mexický záliv a z částí i Karibské moře. Severní **hranice se Spojenými státy** patří z hlediska tranzitu osob a zboží k nejfrekvenovanějším státním hranicím na světě (často se jedná o ilegální migranti či zboží).

Přírodní podmínky

- Země je **velice hornatá**, hornatiny pokrývají více než 70 % jejího území. Geomorfologicky patří do soustavy severoamerických Kordiller, které zde pokračují ze Spojených států a tvoří dvě hor- ská pásma kopírující východní a západní pobřeží (Sierra Madre Oriental, Sierra Madre Occiden- tal). Největších výšek dosahují na jihu v pohoří **Sierra Nevada Neovolcanica**, které je geologic- ky velice aktivní. Nachází se zde řada aktivních či spících vulkánů. Mezi nejznámější patří **Popocatépetl** či Pico de Orizaba, známý také jako **Citlaltépetl** (5 636 m n. m.), který je nejvyšším vrcholem Mexika a třetím nejvyšším v Severní Americe. Severní a centrální oblasti státu vyplňuje **Mexická plošina** ležící v nadmořské výšce 1 000–2 500 m n. m. Rozsáhlější nížiny se nacházejí u pobřeží Mexického zálivu a na poloostrově **Yucatan**.
- Mexiko leží na přechodu mezi suchým **subtropickým** klímatem na severu a **vlhkými tropy** v jižních regionech. **Nejsuššími regiony** jsou oblasti na Mexické plošině, které mají pouštní a polo- pouštní klima (na severozápadě jsou srážkové úhrny nižší než 100 mm ročně). **Srážkově nejbo- hatsí** je pobřeží Mexického zálivu a Yucatan (více než 1 000 mm ročně). Podstatná část Mexika má horské a **velehorské klima**. V nadmořských výškách nad 1 000 m n. m. se nachází oblast „tierra fría“ s mírným podnebím (soustřeďuje se zde většina mexické populace). Biosféra je silně ovlivněna srážkovými úhrny. Severní regiony a oblasti Mexické plošiny mají **pouštní vegetaci** (suchomilné sukulenty), na poloostrově Yucatan se setkáme s **tropickými deštnými lesy**. Spolu s monzunovou Asii jde o nejsevernější rozšíření tohoto biomu.

Historie

- Na území Mexika se v předkolumbovských dobách vyskytovala řada vyspělých indiánských kultur a civilizací. Na yucatanském poloostrově to byli Olmékové a Mayové, v oblasti Mexické plošiny se rozvíjely kultury Toltéků a Aztéků. Během 16. stol. bylo celé území Mexika kolonizováno Španěly do podoby kolonie Nové Španělsko. Ta tvořila spolu s Peru jádro Španělské koloniální říše. Na počátku 19. stol. došlo k vyhlášení nezávislosti a ke vzniku současného Mexického státu. Po prohrané

americko-mexické válce (1848) ztratilo Mexiko území na sever od řeky Rio Grande a byla vytyčena současná severní hranice. Během 1. pol. 20. stol. probíhaly v zemi četné převraky, občanské války a vlády autoritativních prezidentů. Tito diktátoři se vezli na vlně lidového odporu k značnému vlivu katolické církve a velkých latifundistů (majitel rozsáhlých velkostatků). Tato politická nestabilita znamenala ekonomický úpadek země a výrazný pokles počtu obyvatel. V posledních desetiletích však došlo k určité stabilizaci a demokratizaci země (symbolem je členství v organizaci NAFTA). Současně s tím probíhá transformace chudé agrární země v moderní průmyslový stát.

Obyvatelstvo

- Mexiko je **druhou nejlidnatější zemí Latinské Ameriky**. Počet obyvatel se během 20. stol. zvýšil z 15 mil. (1910) na 132 mil. (2019). Dominantní složkou společnosti jsou **mestici** (přes 60% populace). Druhou nejpočetnější skupinou jsou **indiáni** (30% populace). **Běloši** tvoří jen 9% populace. Mexická kultura je směsicí evropských a indiánských tradic, silně ovlivněnou masovým **šířením katolictví** v době kolonialismu (ke katolické víře se hlásí 89% obyvatel). Zcela dominantním jazykem je **španělština**, v některých oblastech na jihu Mexika v kombinaci s místními indiánskými jazyky.
- Rozmístění obyvatel je krajně nerovnoměrné a je silně ovlivněno klimatickými podmínkami. Nejhustěji zalidněnými regiony jsou oblasti **na jihu Mexické plošiny** v podhůří Sierra Nevada Neovolcanica (hustota zalidnění přesahuje 300 obyv./km²). Nachází se zde také hlavní město **Mexico City** ležící ve výšce 2 200 m n. m. Tato skutečnost je dána vhodnými klimatickými podmínkami ve vyšších nadmořských výškách. Nejřidčeji zalidněné oblasti jsou v severní třetině země a na poloostrově Yucatan (klesá pod 10 obyv./km²). V souvislosti s prudkým ekonomickým rozvojem velkých městských aglomerací dochází v posledních dekádách k mohutnému **stěhování obyvatel chudého venkova do velkých měst**. Výsledkem je vznik rozsáhlých chudinských čtvrtí (slumy). Ve městech dnes žije přes 70% populace. V Mexiku je 10 měst s populací převyšující 1 mil. obyvatel. Největší z nich jsou **Mexico City, Ecatepec, Guadalajara, Puebla, Ciudad Juaréz, Tijuana**.

Zajímavost ▾

- Známým fenoménem je hromadná migrace obyvatel Mexika do sousedních Spojených států. Velká část z nich dojíždí do příhraničních oblastí za prací, mnozí se však stěhují na trvalo. Americké úřady uvádějí 10 mil. legálních imigrantů a odhadují 5–8 mil. ilegálních. Mexičtí přistěhovalci tvoří více než 50% všech imigrantů ve Spojených státech.

Hospodářství

- Mexiko je středně rozvinutý průmyslově-zemědělský stát patřící do kategorie **nově industrializovaných zemí**. Je členem **skupiny G20** a je také součástí severoamerické obchodní zóny NAFTA. Je jednou z ekonomicky nejvyspělejších zemí Latinské Ameriky, a to zejména díky americkým zahraničním investicím a značnému přírodnímu bohatství (nerostné suroviny).
- Mexické **zemědělství** zaměstnává 13 % ekonomicky aktivních obyvatel a patří k významným složkám ekonomiky. Dominuje zejména produkce **obilnin** (pšenice, kukuřice), ovoce a zeleniny (chilli papriky) či plantážních exportních plodin: **cukrová třtina**, bavlna, tabák, **káva** (4. na světě), **pomeranče** (3. na světě). Mexiko disponuje významnými zdroji nerostných surovin.

Nejvýznamnější je **těžba ropy** v šelfu Mexického zálivu (Mexiko je 12. největší producent na světě). Na Mexické plošině jsou významná naleziště olova, zlata, zinku a především **stříbra** (20% světové produkce). Velmi dynamicky se v posledních desetiletích rozvíjí **průmysl**. Objem průmyslové produkce je třetí největší v Americe (po Spojených státech a Brazílii). Řada průmyslových odvětví se zaměřuje na zpracování domácích surovin (**petrochemický průmysl**) na pobřeží Mexického zálivu). **Strojirenství** je orientováno na produkci komponent automobilového průmyslu (často pro americké automobilky). Tradičním oborem je **potravinářský průmysl** zaměřený na zpracování zemědělských plodin (cukrovarnictví). Významným zdrojem příjmů řady regionů je **cestovní ruch**, který se z velké části zaměřuje na památky kultur předkolumbovské Ameriky či na přímořskou turistiku (na pacifickém pobřeží).

Brazílie (Brazílská federativní republika)

Rozloha	8 514 880 km ²
Počet obyvatel	210,9 mil.
Hustota zalidnění	25 obyv./km ²
Státní zřízení	prezidentská republika
Hlavní město	Brasília – 2,8 mil. obyv.
HDP/obyv.	16 068 USD
Úřední jazyky	portugalština

- Brazílie je **největší a nejlidnatější stát Latinské Ameriky**. Je také 5. nejlidnatější a 5. největší zemí světa. Zaujímá téměř celou východní polovinu jihoamerického kontinentu (**48 % rozlohy Jižní Ameriky**). Hraničí celkem s deseti státy. Na severu jsou to Francouzská Guyana, Surinam, Guyana, Venezuela a Kolumbie. Západní hranci tvoří Peru, Bolívie, Paraguay. Na jihu sousedí s Argentinou a Uruguay. Východní hranici je pobřeží Atlantského oceánu.

Přírodní podmínky

- Území Brazílie lze rozdělit do dvou zcela odlišných geomorfologických celků. Severní polovinu země zaujímá **Amazonská nížina** (téměř celá náleží Brazílii). Její průměrná nadmořská výška je pouhých 150 m n. m. a jde o jednu z nejrozlehlejších nížin světa. Ze severu sem zasahují okraje **Guyanské vysočiny** s nejvyšším vrcholem celé Brazílie (**Pico da Neblina**, 3 014 m n. m.). Jižní polovina státu je tvořena **Brazilskou vysočinou**. V severních regionech má charakter mírně zvlněné pahorkatiny. Terén se následně zdvihá směrem k jižnímu pobřeží, kde se vytvořila soustava izolovaných stolových hor a lávových kup (**Bandeira**, 2 892 m n. m.). Obě brazilská pohoří jsou součástí **Brazilského štítu**, který tvoří jádro jihoamerické pevniny.
- Více než 80 % území Brazílie leží v oblasti teplého a vlhkého **tropického podnebí**. Pouze jižní regiony mají charakter oceánského **subtropického klimatu**. Země je díky tomu **srážkově velice bohatá**. Na většině území přesahují roční úhrny srážek 1 000 mm, na amazonském pobřeží a na západě země dokonce výrazně přes 2 000 mm. Z toho pramení také **značný hydropotenciál brazilských řek**. Největším tokem je **Amazonka** odvodňující severní 2/3 země. Řeky na Brazilské vysočině směřují na jih do povodí řeky **Paraná**, která je hlavním tokem jižní Brazílie. Na území Brazílie se setkáme se třemi základními vegetačními typy. Severní polovinu státu

pokrývají **amazonské tropické deštné lesy** (nejrozsáhlejší a nejbohatší ekosystém Jižní Ameriky). Dominantním typem krajiny na Brazílské vysočině jsou **travnaté savany nazývané campos**. Na pobřeží Atlantiku pak rostou **tropické monzunové lesy**.

Historie

- Území Brazílie bylo kolonizováno Portugalcí, neboť spadalo do jejich sféry vlivu. První osady byly založeny na atlantském pobřeží po roce 1500. Během následujícího století bylo prozkoumáno brazilské vnitrozemí včetně toku Amazonky. S tím souvisely i objevy bohatých nalezišť nerostných surovin na Brazilské vysočině (diamanty). Současně se rozvíjelo plantážní zemědělství, díky kterému byly do země přiváženi africkáti černoši (otrokářství bylo zrušeno až roku 1888). Zajímavostí je, že během napoleonských válek se Brazílie na čas stala sídlem portugalského krále v exilu, což vyústilo roku 1822 ve spojení Brazílie a Portugalska ve státní celek s názvem Brazilské císařství. Teprve roku 1889 byla svržena monarchie a vyhlášena Brazilská republika. Ve 2. pol. 20. stol. postihl Brazílii osud většiny latinskoamerických zemí spojený s vojenskými převraty a nástupem autoritativních vlád. Vojenská junta vládla Brazílii do roku 1985. V posledních dekádách se země opět navrací k demokratické formě vlády, přestože jisté autoritativní prvky stále přetrhávají.

Obyvatelstvo

- Brazílie je pátou nejlidnatější zemí světa. Její populace se vyznačuje poměrně **vysokým přirozeným přirůstkem** (což je typické pro všechny latinskoamerické země). Počet obyvatel se od roku 1900 zvýšil z původních 17 mil. na současných více než 200 mil. Populace je etnicky velice pestrá. Nejpočetnějšími skupinami jsou **běloši** (50%), **mulati a mestici** (43%). Menší komunity tvoří potomci afrických otroků a indiáni (žijící většinou v Amazonii). Brazílie je nejlidnatější portugalsky hovořící zemí na světě a také **největší katolickou zemí světa**. Více než 65% obyvatel se hlásí ke katolické církvi i přesto, že její postavení v posledních letech klesá (ještě v 90. letech to bylo téměř 90%).
- Země je vzhledem ke svým přírodním podmínkám zaledněna krajně nerovnoměrně. Více než **75 % území je takřka bez osídlení** (hustota zalednění menší než 1 obyv./km²). To se týká zejména Amazonie a severních oblastí Brazilské vysočiny. Největší koncentrace obyvatel je **na jihovýchodním pobřeží**, kde se také nachází **největší sídelní megalopole** (São Paulo – Rio de Janeiro). Hustota zalednění zde místy přesahuje 100 obyv./km². Druhou významnou sídelní oblastí je nejvýchodnější výběžek brazilské pevniny v okolí měst Salvador a Fortaleza. Na latinskoamerické poměry je zde nezvykle vysoký stupeň urbanizace (83 %). Největšími brazilskými městy jsou **São Paulo** (největší město Jižní Ameriky a celé jižní polokoule), **Rio de Janeiro, Salvador da Bahia, Brasília, Fortaleza**. Počet obyvatel 1 mil. přesahuje celkem 14 měst.

Zajímavost ▾

- Nízký počet indiánů (méně než 0,5 % populace) a mesticů je dán skutečností, že v předkolumbovských dobách bylo území Brazílie osídleno jen velmi řidce. Podobné parametry mají také například Argentina a Chile. Tím se výrazně odlišují od andských států či Mexika.

Hospodářství

- Brazílie je středně rozvinutá zemědělsko-průmyslová země, která se v posledních dekádách prudce ekonomicky rozvíjí. Patří mezi **nově industrializované země** a je šestou největší ekonomikou světa. Je členem řady ekonomických uskupení, jako jsou skupina **G20** či **Mercosur** (společný trh

jihoamerických zemí). Využívá svých značných **přírodních zdrojů** v podobě nalezišť nerostných surovin, hydropotenciálu řek a bohatství tropických pralesů.

- **Zemědělství** zaměstnává 9 % ekonomicky aktivních obyvatel. Ještě v 90. letech 20. stol. zaměstnával primární sektor třetinu obyvatel. Zemědělství vykazuje značné přebytky a Brazílie je jedním z největších exportérů potravin na světě. Dominantní je monokulturní plantážní velkoprodukce tropických plodin, z více než 30 % se podílí na světové produkci **kávy, pomerančů, cukrové třtiny**. Světově významné je také pěstování **sójí** (2. místo), **banánů** (4. místo), pšenice, sisalu, kakaa, bavlny, kokosových ořechů a desítek dalších plodin. Rozvoj brazilského zemědělství má ale devastující dopad na amazonské pralesy, které jsou káceny a vypalovány pro potřebu rozšiřování plantážního zemědělství. Významná je také živočišná výroba. Spolu s Argentinou je Brazílie největším **chovatelem hovězího dobytka** (2. místo), koní a prasat.
- **Těžba nerostných surovin** má zcela klíčovou roli pro rozvoj brazilské ekonomiky. Země disponuje jedněmi z největších ložisek rudních surovin na světě. Významná je především těžba **železné rudy** (2. místo), **bauxitu** (3. místo), mangantu a více než deseti dalších vzácných barevných kovů. Nejvýznamnější oblasti těžby se nacházejí na Brazilské vysočině. Významná je také těžba ropy, která pokrývá domácí spotřebu.
- **Hutnictví** navazuje na těžbu kovových rud. Významná je nejen metalurgie železa, ale především metalurgie **barevných kovů**. Klíčové postavení hutnictví bylo umožněno především dostatkem levné a čisté energie. Brazílie produkuje **97 % elektřiny v hydroelektrárnách** (druhý nejvyšší podíl na světě po Norsku).
- **Zpracovatelský průmysl** se rozvíjí zejména ve spolupráci se zahraničními koncerny. Strojírenská výroba se zaměřuje na **automobilový průmysl**, významná je také **petrochemie** a agrochemie. Díky obrovské zemědělské produkci je klíčový také **potravinářský průmysl**. Dřezozpracující průmysl zase využívá rozsáhlé těžby dřeva v Amazonii.

Otázky a úkoly ▾

Otázky se vztahují na celou kapitolu Amerika – přehled regionů a vybraných států.

- Porovnejte oba regiony Ameriky z hlediska rozlohy a počtu obyvatel.
- U každého z obou amerických regionů uveďte čtyři základní charakteristiky a popište je.
- Pokuste se definovat hlavní rozdíly mezi oběma americkými regiony.
- Definujte postavení USA v současném světě.
- Uveďte, které etnické menšiny jsou v USA dominantní a ve kterých regionech převládají.
- Charakterizujte náboženské poměry ve Spojených státech amerických.
- Vyjmenujte hlavní sociální problémy, se kterými se potýká společnost v USA.
- Které jsou nejlidnatější a nejméně lidnaté země ve Spojených státech amerických? Lokalizujte hlavní sídelní centra (významné megalopole).
- Které významné plodiny jsou produkovány ve Spojených státech amerických?
- Uveďte, které odvětví je hlavním nositelem technologického pokroku v USA.
- Které tři oblasti služeb jsou nejvýznamnějšími odvětvími terciální sféry v USA?
- Na jaké 4 základní makroregiony se dělí USA? Každý z makroregionů charakterizujte.
- Uveďte, kde žije frankofonní obyvatelstvo Kanady a jak tento lingvistický fenomén vznikl?
- Které oblasti v Kanadě jsou nejhustěji a nejřidčeji zalidněny a proč tomu tak je?
- Které významné suroviny se těží v Kanadě a jaké je v tomto ohledu její postavení ve světě?
- Jaká je etnolingvistická skladba mexické a brazílské populace? V čem se tyto dvě latinskoamerické země ve skladbě populace liší a proč tomu tak je?
- Definujte podmínky, které jsou rozhodující pro rozmístění populace Mexika. Kde se nacházejí nejhustěji zalidněné regiony?
- Uveďte, jaké významné plodiny jsou produkovány v Mexiku.
- Na konkrétních příkladech zdůvodňte tvrzení, že Brazílie je jedním z největších producentů plantážních tropických plodin na světě.
- Porovnejte těžbu nerostných surovin v Mexiku a Brazílii a uvedte, ve kterých surovinách tyto země zaujímají přední postavení ve světě.
- Jaký význam pro brazilskou ekonomiku má značný hydropotenciál jejích řek?

■ Práce se Školním atlasem světa ▾

- Za pomoci map na straně 114 (Severní Amerika, Jižní Amerika – průměrné roční srážky) a map na straně 112, 113 (Severní Amerika, Jižní Amerika – fyzická mapa), zjistěte, jakou souvislost mají geomorfologické poměry na rozložení srážek.
- Za pomoci map na straně 118 (Severní Amerika, Jižní Amerika – hustota zalidnění) popište rozdíly v rozmístění obyvatel Kanady, Spojených států, Mexika a Brazílie.
- Za pomoci map na straně 120, 121 (Severní Amerika, Jižní Amerika – hospodářství) najdete odpovědi na otázky:
 - Která z těchto měst v Severní Americe nepatří mezi hospodářská centra světového významu (New York, San Francisco, Boston, Toronto, Montreal, Miami, Houston)?
 - Která z těchto měst v Jižní Americe nepatří mezi hospodářská centra světového významu (São Paulo, Rio de Janeiro, Buenos Aires, Brasília, Caracas)?
- Za pomoci map na straně 122, 123 (Severní Amerika, Jižní Amerika – zemědělství) zjistěte, které regiony lze považovat za významné obilnice světa?

AUSTRÁLIE A OCEÁNIE – OBECNÁ CHARAKTERISTIKA, PŘEHLED REGIONŮ

- Austrálie a Oceánie je **nejmenším kontinentem na světě** (zaujímá jen 6 % povrchu souše). Je také **nejméně zaledněný** (5 obyv./km²). Skládá se ze dvou naprostě odlišných částí: vlastní **Austrálie** (pevnina) a **Oceánie**, kterou tvoří ostrovy v centrální a jižní části Tichého oceánu. Jelikož se tyto makroregiony od sebe v řadě ohledů odlišují, budou jejich charakteristiky na řadě míst uváděny odděleně. **Austrálie a Oceánie** má ze všech kontinentů nejkratší pobřeží, **nejmenší horizontální** a velmi malou vertikální členitost. Jedinými významnějšími zálivy jsou Velký australský záliv na jihu a Carpentarský záliv na severu. Na severu australské pevniny se nachází jediné významnější poloostrovy: Yorský poloostrov a Arnhemská země. **Oceánie** je tvořena více než 20 000 ostrovů, z nichž zhruba 1/4 je neobydlená. Největším ostrovem Oceánie je Nová Guinea.

Austrálie a Oceánie v číslech

Rozloha	8,5 mil. km ² (5,7 % rozlohy souše) (Austrálie – 7,7 mil. km ² , Oceánie – 0,8 mil. km ²)
Počet obyvatel	40 mil. (0,5 % světové populace) (Austrálie – 26 mil., Oceánie – 14 mil.)
Průměrná hustota zalidnění	5 obyv./km ² (nejnižší ze všech kontinentů)
Počet států	14 *

* Na území Oceánie zasahují další dva státy. Část ostrova Nová Guinea patří Indonésii (Západní Papua), Havajské ostrovy jsou součástí Spojených států amerických.

Když se řekne Austrálie a Oceánie...

1. Austrálie a Oceánie je nejmenším kontinentem na světě. Pět největších států světa (Rusko, Kanada, USA, Čína i Brazílie) je větších než celý tento kontinent. Je také nejméně lidnatým kontinentem s nejmenší průměrnou nadmořskou výškou. Ve všech ukazatelích (počet obyv., HDP atd.) zcela dominuje Austrálie nad ostrovy Oceánie.
2. Austrálie a Oceánie je nejsušším kontinentem. Přestože Oceánie leží v oblasti tropického vlhkého klimatu, australská pevnina je v větší části pokryta pouštěmi a polopouštěmi (80 % území). Většina Austrálie leží ve srážkovém stínu Velkého předělového pohoří a je ovlivňována pasátovým prouděním (leží v obratníkové zóně).
3. Austrálie a Oceánie je nejodlehlejším kontinentem. Její značná izolovanost přispěla ke vzniku řady endemitů, kteří se stali symbolem Austrálie. Byla také kontinentem, který byl objeven a kolonizován jako poslední (s výjimkou Antarktidy).

4. Austrálie je kontinentem přistěhovalců. Původní obyvatelé (Aboriginci v Austrálii, Maorové na Novém Zélandu) dnes tvoří jen zlomek populace. Většina obyvatel jsou potomci evropských kolonistů. Na ostrovech Oceánie se naopak uchovala původní populace včetně původní kultury.

Vymezení Austrálie a Oceánie

Austrálie

- Austrálie se nachází na jižní polokouli. Ze západu a jihu je omývána Indickým oceánem. Severní hranici tvoří Timorské a Arafurské moře oddělující ji od Indonésie a Nové Guiney. Západní hranici tvoří Korálové a Tasmanovo moře. Austrálii patří ostrov Tasmánie a několik menších ostrovů v Bassově průlivu (Kingův ostrov, Furneauxovy ostrovy) na jihovýchodě a ostrovy v Arafurském moři (Melvillův ostrov, Bathurstův ostrov).

Zajímavost ▾

- nejsevernější bod – mys York na Yorském poloostrově
- nejjižnější bod – South Point na poloostrově Wilsons Promontory
- nejzápadnější bod – Příkrý mys u Žraločí zátoky
- nejvýchodnější bod – mys Byron nedaleko města Brisbane

Oceánie

- Oceánie je nejrozlehlejším souostrovím světa. Zaujímá podstatnou část jižního Pacifiku. Na severovýchodě je vymezena Havajskými ostrovy, na jihovýchodě Velikonočním ostrovem. Na západě ji ohraničuje australská pevnina a ostrov Nová Guinea.
- Oceánie se dělí do několika samostatných regionů:
 - **Melanésie** je tvořena největšími ostrovy celé Oceánie ležícími na sever od australské pevniny. Tvoří ji *Fidži, Nová Guinea* (včetně *Bismarckových ostrovů*), *Šalamounovy ostrovy*, *Nová Kaledonie*, *Vanuatu* a *Moluky*.
 - **Mikronésie** leží v severní části Oceánie v rovníkové oblasti. Ostrovy jsou tvořeny především soustavami malých korálových atolů. Na území Mikronésie leží *Palau, Federativní státy Mikronésie, Marshallovy ostrovy, Nauru, Kiribati, Guam a Severní Mariány*.
 - **Polynésie** je rozlohou největší částí Oceánie. Zahrnuje ostrovy mezi australskou pevninou na západě, Havajskými ostrovy na severu a Velikonočním ostrovem na východě. Do tohoto regionu bývá často začlenován také Nový Zéland, byť se významně odlišuje, a to jak přírodními, tak sociogeografickými charakteristikami.

▶ Školní atlas světa | str. 132-133

Země Austrálie a Oceánie

Název státu	Rozloha (km ²)*	Počet obyv. (mil.)*	Hustota zalidnění (obyv./km ²)	Státní zřízení	Hlavní město (počet obyv.)	HDP/obyv.
Austrálie **	7692 024 (1)	25,4 (1)	3	konstituční monarchie	Canberra (381 tis.)	49 900
Fed. státy Mikronésie	702 (9)	0,1 (9)	142	prezidentská republika	Palikir (6 tis.)	3 497
Fidži	18 270 (5)	0,8 (4)	44	parlamentní republika	Suva (175 tis.)	9 353
Kiribati	811 (8)	0,1 (8)	123	parlamentní republika	Jižní Tarawa (50 tis.)	1 995
Marshallovy ostrovy	181 (12)	0,06 (11)	331	prezidentská republika	Majuro (28 tis.)	3 911
Nauru	21 (14)	0,01 (13)	476	republika	Yaren *** (727)	7 350
Nový Zéland **	268 680 (3)	4,4 (3)	16	konstituční monarchie	Wellington (418 tis.)	36 982
Palau	459 (10)	0,02 (12)	44	prezidentská republika	Ngerulmud (271)	15 317
Papua Nová Guinea **	462 840 (2)	7,0 (2)	15	konstituční monarchie	Port Moresby (364 tis.)	2 869
Samoa	2 944 (7)	0,2 (7)	68	parlamentní republika	Apia (37 tis.)	5 935
Šalamounovy ostrovy **	28 446 (3)	0,6 (5)	21	konstituční monarchie	Honiara (84 tis.)	2 201
Tonga	374 (11)	0,1 (10)	267	konstituční monarchie	Nuku'alofa (25 mil.)	5 535
Tuvalu **	26 (13)	0,01 (14)	385	konstituční monarchie	Vaiaku (560) ****	3 926
Vanuatu	12 200 (6)	0,2 (6)	16	parlamentní republika	Port Vila (40 tis.)	2 988

* Čísla v závorce uvádějí pořadí v rámci Austrálie a Oceánie.

** Země je součástí Commonwealth realm, oficiální hlavou státu je britský panovník.

*** Oficiální hlavní město není stanoveno.

**** Vaiaku je největší vesnicí atolu Funafuti (4,5 tis. obyv.), který bývá někdy uváděn jako hlavní město státu Tuvalu.

Austrálie (Australský svaz)

Rozloha	7 692 024 km ²
Počet obyvatel	25,4 mil.
Hustota zalidnění	3 obvy./km ²
Státní zřízení	konstituční monarchie
Hlavní město	Canberra – 381 tis. obyv.
HDP/obyv.	45 501 USD
Úřední jazyky	angličtina

- Austrálie je stát ležící na jižní polokouli na pomezí Indického a Tichého oceánu. Je **šestým největším státem světa**, počtem obyvatel však patří mezi malé země (srovnatelný se Srí Lankou nebo Tchaj-wanem). Díky tomu je **3. nejřídčejší zalidněným státem světa** (po Islandu a Mongolsku). Austrálie zaujímá celé území stejnojmenného kontinentu a nemá žádnou suchozemskou hranici. Její pobřeží má délku téměř 36 tis. km. Středem kontinentu **prochází obratník Kozoroha**. Na severu je omývána Timorským a Arafurským mořem a od ostrova Nová Guinea je oddělena Torresovým průlivem. Jižní a západní hranici tvoří Indický oceán, na východě leží Korálové a Tasmanovo moře (součást Tichého oceánu). Austrálii patří řada ostrovů, z nichž největší je **Tasmánie**. Desítky dalších leží v Indickém a zejména v Tichém oceánu.

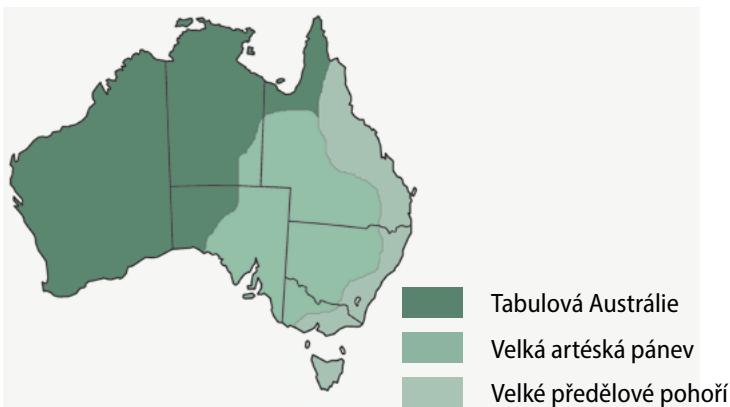
Přírodní podmínky

- Austrálie má nejmenší nadmořskou výšku a také nejmenší vertikální členitost ze všech kontinentů. Její území lze rozdělit do tří základních jednotek: Tabulová Austrálie, Velká artéská pánev a Velké předélkové pohoří. **Tabulová Austrálie** zaujímá celou západní a centrální část kontinentu. Většinu centrální pevniny tvoří ploché nížiny a tabule Australského štítu. Území má charakter plochých rovin s nadmořskou výškou 200–300 m n. m. V centrálních částech vystupují izolovaná pohoří (MacDonnellovo, Musgraveovo a Hamersleyovo) dosahující nadmořských výšek okolo 1 500 m n. m. **Velká artéská pánev** je největší artézkou páneví světa a také nejrozlehlejší australskou nížinou. Zaujímá území 1/4 Austrálie a je zdrojem vody pro zdejší obyvatelstvo i zemědělství. **Velké předélkové pohoří** lemuje východní okraj australské pevniny. V délce více než 3 500 km se táhne v poledníkovém směru od Yorského poloostrova až k jižnímu pobřeží (je třetím nejdelším pásemným pohořím světa). Nejvyšších vrcholů dosahuje v jižních oblastech: **Australské Alpy** (Mount Kosciuszko, 2 228 m n. m.), **Modré hory**, **Sněžné hory**. Celé pohoří je významnou klimatickou bariérou mezi východním pobřežím a celým vnitrozemím Austrálie.

Zajímavost ▾

- V centrální Austrálii se nachází řada izolovaných skalních masivů. Nejznámějším z nich je Ayers Rock neboli Uluru, který je největším osamoceným skalním monolitem na světě a je jedním ze symbolů Austrálie.

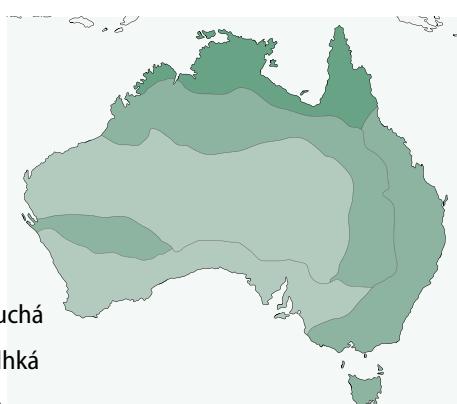

Geologie Austrálie

- Austrálie leží v obratníkové oblasti a je silně ovlivněna pasátovým prouděním. Většina území leží **v tropické klimatické zóně**, jen jižní regiony mají subtropické podnebí. Austrálie je druhým nejteplejším (po Africe) a zdaleka **nejsušším kontinentem**. Na australské pevnině lze rozlišit několik klimatických regionů:
- **Suché a horké pouštní** klima má převážná většina centrální a západní Austrálie. Zejména v letních měsících zde teploty vystupují nad 40 °C.
- **Suché subtropy** se nacházejí na jižním pobřeží v okolí Velkého australského zálivu.
- **Vlhké subtropy** typické teplým oceánským podnebím tvoří klimaticky nejpříznivější regiony Austrálie. Tato oblast lemuje východní australské pobřeží. Na návětrné straně hor mohou roční srážkové úhrny přesahovat 3 000 mm (nejdeštivější místa v Austrálii).
- **Tropické oblasti** zasahují na severní poloostrovy (Yorský poloostrov, Arnhemská země). Typická je celoročně stabilní teplota i rovnometerné srážkové úhrny přesahující 1 000 mm. Tato oblast je ovlivňována monzunovým prouděním mezi australskou pevninou a Indickým, případně Tichým oceánem.

Klimatické oblasti Austrálie

	pouštní
	polopouštní
	subtropická suchá
	subtropická vlhká
	tropická vlhká

Klimatické oblasti Austrálie

- Austrálie má velice řídkou a nerovnoměrně vyvinutou říční síť. Více než 60% kontinentu tvoří **bezodtoké oblasti**. V pouštních regionech centrální a západní Austrálie se nachází jen občasné vodní toky nazývané **creeky**. Na východě v oblasti Velké artéské pánve se na jejím dně vytvořila soustava mělkých slaných jezer. V období sucha ale mnohé z nich vysychají nebo se jejich rozloha podstatně zmenšuje. Největšími z nich jsou **Eyreovo jezero**, **Torrensovo jezero**. Jediné stabilní říční systémy se nachází na jihovýchodě kontinentu. Tvoří je především **soustava řeky Murray** a jejích přítoků (Darling, Lachlan). Tyto řeky pramení ve Velkém předélkovém pohoří, které má celoročně dostatek vody. Významným zdrojem jsou artéské prameny v oblasti **Velké artéské pánve**.

Největší řeky Austrálie

Název řeky	Délka toku v km	Průtok na dolním toku (m ³ /s)
Murray	3 770	767
Murrumbidgee	1 738	120
Darling	1 197	100

- Biogeografické zóny **Austrálie** jsou významně ovlivněny výskytem srážek a jejich distribucí během roku. Dlouhodobá izolace australské pevniny vytvořila příhodné podmínky pro vznik značného **množství endemitů**, kterými je kontinent proslulý. Tato unikátní společenstva však byla značně poškozena **importem evropských druhů** rostlin a živočichů, které decimují původní australskou přírodu (např. králíci).

- **Pouštní a polopouštní vegetace** je dominantní v západní a centrální Austrálii.
 - **Suché travnaté savany** nazývané v Austrálii **bush** se nachází na většině australské pevniny. Jsou tvořeny suchomilnými společenstvy travin a křovin. Velkým problémem jsou každoroční mohutné **požáry**, které jsou způsobeny extrémně vysokými teplotami a velkým suchem během letních měsíců.
 - **Subtropické zelené či opadavé lesy** rostou na východních návětrných svazích Velkého předélkového pohoří. Dominantním typem dřevin jsou eukalypty.
 - **Tropické deštěné lesy** se nachází na Yorském poloostrově, který zasahuje do tropické vlhké oblasti.
- Světově významnými jsou také mořské biotopy u východního pobřeží Austrálie. V Korálovém moři se nachází **Velký bariérový útes**, který je největším korálovým útesem na světě.

► Školní atlas světa str. 132-133

Historie

- Evropané se o území Austrálie zajímali dlouho před jeho objevením. Předpokládali, že na jižní polokouli leží rozlehlá pevnina s názvem Terra Australis (jižní země). Prvními objeviteli byli Nizozemci (Dirk Hartog na počátku 17. stol.). Roku 1770 založili první stálou osadu Britové (James Cook v oblasti dnešního Sydney). Později byla na území Nového Jižního Walesu zřízena trestanecká kolonie. Během 19. stol. byly objevovány a připojovány další části vnitrozemí australské pevniny. Masivní příliv britských přistěhovalců začal v 50. letech 19. stol. po vypuknutí zlaté horečky a také v souvislosti s rozvojem chovu ovcí. Roku 1901 získala Austrálie status dominia, a tím faktickou nezávislost v rámci Britské říše. Během 2. světové války byla země ohrožována plánovanou invazí Japonska a stala se spojencem Spojených států. Přesto stále zůstává

součástí společenství Commonwealth realm (hlavou státu je úřadující britský panovník). Od 50. let 20. stol. zesílila snaha přilákat do země nové přistěhovalce z Evropy, od 70. let i z Asie.

Obyvatelstvo

- Austrálie patří mezi **nejřidčeji zalidněné země**. Tato skutečnost je dána její značnou odlehlostí, ale především zcela nevhodnými klimatickými podmínkami na většině jejího území. Přesto dlouhodobě usiluje o **zvýšení řízeného přistěhovalectví**. Do budoucna se plánuje zvýšení počtu obyvatel přes hranici 40 mil. Země byla silně ovlivněna evropským kolonialismem a evropskou kulturou. Přesto je etnická skladba obyvatelstva velice pestrá. Dominantní skupinou jsou **běloši** (85 %), významně roste podíl **Asiatů** (12 %), minoritními skupinami jsou obyvatelé pocházející z Oceánie a také původní **Aboriginci**. Jelikož byli v dobách britského kolonialismu cílem dlouhodobé genocidy, dnes jich v Austrálii žije jen necelých 500 tisíc. Dominantním náboženstvím je **křesťanství** (přes 70 % populace), úředním jazykem je **angličtina**. Země má velmi příznivé demografické ukazatele, v pořadí zemí podle **indexu lidského rozvoje** je na **3. místě** za Norskem a Švýcarskem.
- Obyvatelstvo je rozmištěno krajně nerovnoměrně. Většina obyvatel žije **na pouhých 5 % území státu**. Nejhustěji zalidněny jsou oblasti na jihovýchodním pobřeží ve státech **Victoria a Nový Jižní Wales**, kde žije 60 % australské populace. Dalšími významnými sídelními oblastmi jsou regiony v okolí měst Brisbane, Perth a Adelaide. Ve všech těchto regionech přesahuje hustota zalidnění 50 obyv./km². Zbytek australského území je osídlen jen velmi řídce. **Centrální a severní oblasti** mají hustotu zalidnění nižší než 1 obyv./km² (zhruba 80 % rozlohy). Relativně vysoký je stupeň urbanizace přesahující 85 %. Milionovými městy v Austrálii jsou **Sydney** (5,2 mil. obyv. – největší město celého kontinentu), **Melbourne** (4,9 mil. obyv.), dále **Brisbane, Perth, Adelaide**. V těchto pěti městech žije 64 % australské populace.

Zajímavost ▾

- Nejřidčeji zalidněnou oblastí Austrálie je Severní teritorium. Na území o rozloze 1,4 mil. km² (dvakrát větší než Turecko) žije 200 tis. obyvatel. Hustota zalidnění dosahuje pouze 0,14 obyv./km².

Hospodářství

- Austrálie je **ekonomicky nejvyspělejší zemí jižní polokoule** a patří mezi nejbohatší státy světa. Je 12. největší ekonomikou světa, členem skupiny G20 (HDP Austrálie je srovnatelný s HDP šestkrát lidnatějšího Mexika). Hospodářská prosperita se odvíjí od **značného surovinového bohatství**, vyspělé tržní ekonomiky a dlouhodobě stabilní politické situace v zemi. Hospodářsky nejvýznamnějšími regiony jsou Victoria a Nový Jižní Wales, v nichž se soustřeďuje většina průmyslových kapacit a služeb. Jedná se o světově významného **exportéra nerostných surovin a zemědělských produktů**. Hlavními obchodními partnery jsou Japonsko, Čína a Jižní Korea.
- **Zemědělství** má významné postavení, přestože hospodaří pouze na polovině území (z toho orná půda jen 7 % rozlohy). Dominantní je extenzivní pastevectví dobytka a zejména **ovcí** (1. ve světě). Z rostlinné výroby dominují **obilniny** (pšenice, ječmen, oves). Významná je také produkce subtropického ovoce a vína.

- **Těžba nerostných surovin** tvoří základ australské ekonomiky. Země disponuje světově významnými ložisky rudních surovin, paliv a drahých kamenů. Klíčovými surovinami jsou **bauxit** (1. na světě – téměř 30 % světové těžby), **železná ruda** (3. na světě – největší světové zásoby), **zlato** (2. na světě), černé uhlí, uran, fosfáty, stříbro, olovo, měď, zinek a řada dalších. Těží se také menší množství ropy a zemního plynu. Zajímavostí je těžba **opálů** a **diamantů**.
- **Hutnictví** se zaměřuje na zpracování domácích surovin. Významné postavení má **hutnictví barevných kovů (výroba hliníku)**. Tyto energeticky náročné obory vedou k masové produkci elektrické energie (více než 50 % v uhelných elektrárnách). Austrálie je tak jedním z největších **producentů skleníkových plynů** na jednoho obyvatele.
- **Zpracovatelský průmysl** je situován do oblasti velkých městských aglomerací. Zaměřuje se na **strojírenství** (auta, lodě, těžební technika), chemii a petrochemii, potravinářský a **textilní průmysl** (25 % světové produkce vlny).

Zajímavost ▾

- Chov ovcí a produkce vlny jsou jedním ze symbolů australské ekonomiky. Ovce se zde začaly chovat již s příchodem prvních Evropanů. Dnes čítají australské chovy přes 100 mil. kusů. V Austrálii je tedy pětkrát více ovcí než lidí. Země je také světově významným producentem vlněných látek.

Oceánie

Rozloha	795 954 km ²
Počet obyvatel	14 mil.
Hustota zalidnění	18 obyv./km ²

Přírodní poměry

- Oceánie je tvořena více než 20 000 ostrovů, z nichž největší jsou *Nová Guinea* (5. největší ostrov světa), *Nový Zéland* (Severní a Jižní ostrov), *Nová Británie* (součástí Šalamounových ostrovů) nebo *Nová Kaledonie*.
- **Kontinentální ostrovy** jsou součástí australského pobřežního šelfu. Tyto ostrovy jsou pokryty mohutnými vrásovými pohořími. Většina z nich leží v Melanésii a patří mezi největší v celé Oceánii (např. *Nová Guinea*, *Šalamounovy ostrovy*, *Bismarckovo souostroví*).
- **Vulkanické ostrovy** jsou tvořeny vrcholky podmořských sopek. V Oceánii je 8 aktivních vulkánů, většina jsou ale vyhaslé sopky. Mezi vulkanické ostrovy či souostroví patří *Havajské ostrovy*, *Tonga*, *Samoa*, *Mariany*.

- **Korálové ostrovy** jsou nejpočetnější skupinou ostrovů v Oceánii. Tvoří většinu ostrovů Polynésie a Mikronésie. Patří mezi ně např. Francouzská Polynésie, Společenské ostrovy, Gilbertovy ostrovy, Federativní státy Mikronésie.

Nejvyšší pohoří Oceánie včetně nejvyšších vrcholů

Pohoří	Nejvyšší vrchol	Nadmořská výška v m	Stát
pohoří Maoke	Puncak Jaya	5 030	Indonésie (Západní Papua)
Bismarckovo pohoří	Mount Wilhelm	4 509	Papua Nová Guinea
pohoří Kubor	Mount Kubor	4 359	Papua Nová Guinea
Mauna Kea	Mauna Kea	4 205	USA (Havajské ostrovy)
Jižní Alpy	Mount Cook	3 754	Nový Zéland
ostrov Guadalcanal	Mount Popomanaseu	2 335	Šalamounovy ostrovy
ostrov Tahiti	Mont Orohena	2 241	Francouzská Polynésie

- Oceánie leží z větší části v tropické klimatické zóně. Ostrovy mají vesměs celoročně stabilní teplotu a vysoké srážkové úhrny. Na návětrných svazích havajské sopky **Waialeale** představuje roční úhrn srážek 11 400 mm, což z ní činí jedno z nejdeštivějších míst na světě. Významnými klimatickými faktory jsou pravidelné **pasáty**, sezónní **monzuny** ovlivňující klima západních částí Oceánie a také pravidelné letní tropické cyklóny nazývané v této části světa **tajfuny**. Specifické postavení má **Nový Zéland**. Severní ostrov zasahuje do oblasti oceánského subtropického klimatu, na Jižním ostrově, který leží v mírném klimatickém pásu, se setkáme s podnebím typickým např. pro severoevropské regiony (chladné zimy se značným množstvím sněhových srážek).
- Ostrovy Oceánie jsou z větší části pokryté **tropickými deštnými lesy** (zejména Papua Nová Guinea). Na řadě ostrovů však byla tropická vegetace zcela nebo v větší části vykácena z důvodu rozvoje plantážního zemědělství či budování sídel a turistických zařízení. V tomto směru se zcela vymyká souostroví Nový Zéland. **Severní ostrov** pokrývá subtropická vlhkomilná vegetace, která byla ale z velké části nahrazena kulturní krajinou. Na **Jižním ostrově** se významně projevuje výšková stupňovitost. V pobřežních oblastech se nacházejí opadavé listnaté lesy, ve vyšších polohách se setkáme s jehličnatými lesy, či dokonce s tundrou.

Obyvatelstvo

- Na rozdíl od australské pevniny převládá na ostrovech Oceánie **původní obyvatelstvo** tvořené desítkami kmenů patřících k melaneské, polynéské či mikronéské větvi australoidní rasy. Výjimkou jsou například **Havajské ostrovy**, kde dominují Asiaté (38 %) a běloši (25 %), či **Nový Zéland**, který byl podobně jako Austrálie zcela ovládnut potomky bílých Evropanů (74 %). Ve většině ostrovních států tvoří **běloši** významné menšiny (mnohde až 30 % populace).
- Obyvatelstvo je rozmištěno velmi nerovnoměrně. Řada ostrovů je zcela neobydlených (většinou z důvodu nepřítomnosti pitné vody). Mnohé ostrovy jsou naproti tomu zalidněny velice hustě, hustota zalidnění často přesahuje 400 obyv./km².

Politická mapa

- V Oceánii se nachází **13 nezávislých ostrovních států**, případně ostrovních federací (např. Federativní státy Mikronésie). Většinou jde o **republiky** s výjimkou zemí patřících do sdružení Commonwealth realm, jejichž hlavou je britský panovník: *Nový Zéland, Papua Nová Guinea, Šalamounovy ostrovy, Tuvalu*. Specifikem je Tonga, v čele stojí místní monarcha. Na území Oceánie dále zasahují **Indonésie** (provincie Západní Papua na ostrově Nová Guinea) a **Spojené státy** (Havajské ostrovy jsou jedním z 50 států americké unie).
- Vedle toho zde existuje **13 závislých území** náležících evropským státům, Austrálii, Spojeným státům, Novému Zélandu nebo Chile. Největším z nich je **Francouzská Polynésie** čítající 118 ostrovů rozesetých na ploše více než 5 mil. km².

Seznam závislých území v Oceánii

Závislé území	Pod správou
Americká Samoa	USA
Cookovy ostrovy *	Nový Zéland
Francouzská Polynésie	Francie
Guam	USA
menší odlehle ostrovy USA **	USA
Niue	Nový Zéland
Nová Kaledonie	Francie
Norfolk ***	Austrálie
Pitcairnovy ostrovy	Spojené království
Severní Mariány	USA
Tokelau	Nový Zéland
Velikonoční ostrov	Chile
Wallis a Futuna	Francie

* Cookovy ostrovy jsou přidruženým státem Nového Zélandu, nejedná se o klasické závislé území.

** Je skupina 9 ostrovů v centrální části Tichého oceánu (např. Jarwisův ostrov, Midway, Palmyra, Wake).

*** Norfolk je vnějším teritoriem Austrálie, nejedná se o klasické závislé území.

Hospodářství

- Jedinými zeměmi s vyspělým tržním hospodářstvím jsou Havajské ostrovy a Nový Zéland. Zbylé země patří mezi ekonomicky zaostalé. Dominuje **plantážní zemědělství** zaměřené na pěstování kokosových palem, cukrové třtiny, banánů a batátů. Na řadě ostrovů je realizována těžba nerostných surovin. Nejvýznamnější je **těžba niklu** v Nové Kaledonii (25 % světových zásob). Těžba **fosfátů** na ostrově Nauru v minulosti téměř zcela zdevastovala většinu ostrova i přilehlého moře. Významným zdrojem příjmů řady ostrovních států je **cestovní ruch**.

Země Oceánie – zaměstnanost v sektorech (zvýrazněné země mají nejvyšší podíl zaměstnanosti v daném sektoru)

Země	I. sektor	II. sektor	III. sektor
Fed. státy Mikronésie	26	19	55
Fidži	39	13	48
Kiribati	3	32	65
Marshallovy ostrovy	21	21	58
Nauru	6	33	61
Nový Zéland	6	20	74
Palau	20	11	69
Papua Nová Guinea	68	5	27
Samoa	5	15	80
Šalamounovy ostrovy	61	9	30
Tonga	31	30	39
Tuvalu	25	7	68
Vanuatu	61	7	32

Otázky a úkoly ▼

- Uvedte 5 základních charakteristik Austrálie a Oceánie.
- Vymezte tři základní regiony, na které se dělí Oceánii.
- Charakterizujte tři základní geomorfologické jednotky Austrálie.
- Na jaké klimatické regiony je možné rozdělit Austrálii?
- Uvedte, jak ovlivňují klimatické charakteristiky hydrologické poměry Austrálie.
- Jaká biogeografická pásma lze vymezit v Austrálii. Proč o Austrálii hovoříme jako o kontinentu endemitů?
- Charakterizujte etnickou skladbu australské populace.
- Popишte a vysvětlete příčiny rozmístění populace Austrálie. Kde se nacházejí nejvýznamnější sídelní centra a které faktory toto rozmístění ovlivňují?
- Které suroviny se těží v Austrálii a jaký význam má Austrálie ve světě z hlediska těžby surovin.
- Popишte, jaký je význam zemědělství pro australskou ekonomiku.
- Určete, jaké typy ostrovů se nacházejí v Oceánii. Pokuste se vždy uvést alespoň jeden příklad.
- Charakterizujte podnebí Oceánie. Které faktory jej nejvíce ovlivňují?
- Jaká je etnická skladba populace Oceánie?
- Vyjmenujte některá závislá území v Oceánii a určete, kterým zemím náleží.
- Jaká je ekonomická struktura zemí Oceánie? Najdeme mezi nimi výjimky?

 Práce se Školním atlasem světa ▾

- Za pomocí map na straně 133 (Průměrné roční srážky, Šířková vegetační pásmá) zjistěte:
 - Jaký typ vegetace převládá v Austrálii v nejsušších regionech?
 - Kde se nachází srážkově nejbohatší regiony a proč jsou právě zde?
- Za pomocí map na straně 134, 135 (Austrálie, Nový Zéland, Hospodářství) zjistěte, ve kterých australských státech se těží tyto suroviny: černé uhlí, bauxit, železná ruda.

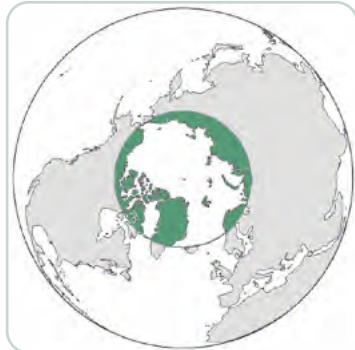
POLÁRNÍ OBLASTI, OCEÁNY

Polární oblasti

- Polární oblasti jsou regiony v blízkosti severního a jižního pólu vymezené **severním a jižním polárním kruhem** (přibližně $66^{\circ} 33'$ zeměpisné šířky). Jejich specifikem je extrémně suché a chladné podnebí, které je dáno velmi nízkými dávkami sluneční energie dopadající do těchto regionů. Zvláštností je také fenomén polárních dnů a polárních nocí.
- **Polární dny** nastávají v letních měsících, kdy jsou tyto regiony přivráceny ke Slunci natolik, že během dne Slunce nezypadá za obzor, ale pohybuje se celých 24 hodin po obloze. Na polárním kruhu nastává tato situace pouze jeden den v roce (den letního slunovratu). Směrem k pólu počet polárních dnů narůstá. Na pólu pak polární den trvá plných 6 měsíců.
- **Polární noci** nastávají v zimním období. Maximální odklon od Slunce způsobuje, že Slunce celých 24 hodin nevyjde nad obzor. Stejně jako u polárních dnů trvá i polární noc na polárním kruhu pouze jeden den v roce (zimní slunovrat). Na pólu pak Slunce nevyjde nad obzor celých 6 měsíců.
- Polární oblasti dělíme na severní **Arktidu** a jižní **Antarktidu**:
 - Arktida je v okolí pólu tvořena převážně územím Severního ledového oceánu a přilehlých moří. Z jihu sem zasahují okraje pevnin Severní Ameriky, Evropy a Asie.
 - Antarktidu tvoří z větší části stejnojmenný kontinent Antarktida. V okrajových oblastech se nachází Jižní oceán, který antarktickou pevninu omývá.

Arktida

Základní charakteristiky regionu

Rozloha	21,2 / 26,4 mil. km ² *
Počet obyvatel	přibližně 4 mil.
Hustota zalidnění	0,2 obyv./km ²
Počet států	7

* Území vymezené severním polárním kruhem / území vymezené letní izotermostou 10°C .

- Hranice Arktidy mohou být vymezeny polárním kruhem, nebo územím, na němž průměrná letní teplota nepřesahuje 10°C (letní izotermu 10°C), případně nejsevernější hranicí lesa. Zasahuje na území států **USA** (Aljaška), **Kanada** (včetně Arktického souostroví), **Dánsko** (Grónsko), **Norsko**,

Švédsko, Finsko, Rusko. Většinu území zaujímá Severní ledový oceán a okrajová, vesměs šelfová moře: Beaufortovo, Baffinovo, Grónské, Barentsovo, Karské, moře Laptěvů, Východosibiřské, Čukotské. V Arktidě leží řada ostrovů a souostroví. **Grónsko** (2 130 tis. km²) je největším ostrovem světa. Významnými souostrovími jsou Arktické souostroví, Nová země, Špicberky, Země Františka Josefa, Novosibiřské ostrovy, Severní země.

Přírodní poměry

- Převážnou většinu Arktidy pokrývá ledovec. **Pevninský ledovec** se nachází na více než 90 % území Grónska. Má rozlohu bezmála 2 mil. km² a maximální mocnost přes 3 400 m. Podstatná část Severního ledového oceánu je pokryta **mořským ledovcem**. V zimních měsících pokrývá plochu až 12 mil. km². Jeho rozloha se však během roku mění, v letních měsících a na podzim se z jeho okraje odlamují masivní ledové kry, které následně plují směrem k jihu, nejčastěji podél grónského a kanadského pobřeží díky Východogránskému a Labradorskému proudu. Tyto ledové kry mohou doplout až k pobřeží Nového Skotska v Kanadě. V zimním období se plocha mořského ledu rozšířuje až k pobřeží Ameriky a Asie, zamrzají také všechna okrajová moře. Vlivem globálních změn klimatu dochází v posledních desetiletích k rapidnímu **ubývání plochy mořského ledovce**. Zamrzání šelfových moří takřka vymizelo, čímž se tyto oblasti zpřístupnily pro dopravu, případně pro těžbu bohatých ložisek nerostných surovin.
- Severní okraje pevnin zasahující do regionu Arktidy jsou vesměs nížinaté, výjimku tvoří Brooksovovo pohoří na Aljašce (Mount Isto, 2 736 m n. m.), Čukotské pohoří na východě Sibiře (Ischodnaja, 1 887 m n. m.), nebo Skandinávské hory v Nosku. Nejvyšším vrcholem Arktidy je **Mount Forel** (3 383 m n. m.) na jihovýchodě Grónska.
- Celá oblast Arktidy leží v **polární klimatické zóně**. Letní teploty nepřesahují 10 °C, v zimním se pohybují od 0 °C v pobřežních oblastech na jihu po -40 °C na pólu. Celá oblast leží v zóně velmi vysokého tlaku vzduchu, díky čemuž je počasí velice stabilní s minimem oblačnosti a srážek. Ty dosahují hodnot 100–150 mm ročně. Jedná se tedy o tzv. **mrazové pouště** s velice chudou vegetací. Ta je tvořena **tundrou** s dominancí mechů, klecí a ko-sodřevin.

▶ Školní atlas světa str. 137

Zajímavost ▾

- Probíhající klimatické změny se projevují v oblastech Arktidy dvakrát větší intenzitou než kdekoli jinde na světě. Za posledních 20 let se plocha arktického ledu zmenšila na polovinu. Velice intenzivně taje také permafrost.

Obyvatelstvo

- Arktida patří mezi nejřidčeji zalidněné, trvale obydlené regiony světa. Většinu populace tvoří původní obyvatelé, kteří jsou rozděleni do řady **domorodých kmenů** v Kanadě a Grónsku (Inuité), ve Skandinávii (Laponci) a na Sibiři (Čukčové, Něnci, Jakuti). Grónští Inuité jsou nejseverněji žijícími lidmi na světě. Obyvatelstvo se živí lovem ryb a chovem kožešinové zvěře. Žije roztroušeno v desítkách malých osad na pobřeží. Druhou a početnější skupinu obyvatel tvoří **evropští a američtí přistěhovalci**, nejčastěji zaměstnanci těžebních společností. V polárních regionech Ruska a Kanady vznikla řada hornických měst při ložiscích nerostných surovin. Mezi nejvýznamnější patří ruská města **Murmansk** (298 tis. obyv.), **Norilsk** (177 tis. obyv.), **Vorkuta** (58 tis. obyv.).

Hospodářství

- Pobřežní oblasti Arktidy a také šelfová moře Severního ledového oceánu obsahují bohatá ložiska nerostných surovin. Řada z nich je dnes dobře zdokumentována a probíhá zde jejich intenzivní těžba. Další se objevují v souvislosti s ústupem arktického zalednění a táním permafrostu.
- **Ropa a zemní plyn** se nachází na severním pobřeží Aljašky a při Obském zálivu na Sibiři. Patří mezi ně i největší ložiska zemního plynu v Rusku na poloostrově Jamal. Do budoucna jsou očekávány objevy velkých ložisek ropy a zejména zemního plynu v tajících šelfových mořích (předpokládá se až 30 % doposud neobjevených ložisek). V souvislosti s tím narůstá zájem okolních států o získání kontroly nad tímto územím.
- **Barevné kovy**, zejména nikl, paladium a platina, se těží v oblasti sibiřského města Norilsk, kde se nachází největší zásoby těchto vzácných kovů.

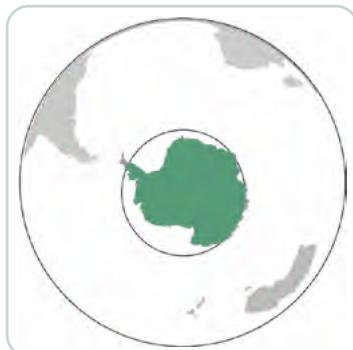

Zajímavost ▾

- Norilsk patří mezi nejznečištěnější města na světě. Intenzivní těžba těžkých kovů způsobila zamoření okolní tundry až do vzdálenosti 50 km od města. Mnohde je koncentrace těžkých kovů životu nebezpečná. Přesto zde žije 177 tis. obyvatel zcela odříznutých od okolního světa.

Antarktida

Základní charakteristiky regionu

Rozloha	21,2 / 13,8 mil. km ² *
Počet obyvatel	bez stálých obyvatel
Hustota zalidnění	0 obyv./km ²
Počet států	7 **

* Území vymezené severním polárním kruhem / území antarktické pevniny včetně šelfových ledovců.

** Státy, které si nárokují část území Antarktidy.

- Hranice Antarktidy jsou vymezeny jižním polárním kruhem. Většinu jejího území zaujímá stejnojmenný kontinent, který je svou rozlohou 13,8 mil. km² **čtvrtým největším kontinentem** na světě (8,2 % rozlohy souše). Jelikož se ve středu Antarktidy nachází jižní pól, nelze u tohoto kontinentu operovat s klasickými světovými stranami. Proto její území rozdělujeme na **západní Antarktidu a východní Antarktidu** podle polokoule, na které se nachází. V minulosti si části území Antarktidy nárokovalo 7 zemí: *Argentina, Austrálie, Chile, Francie, Nový Zéland, Norsko, Spojené Království*. Do dnešních dnů jsou tato nárokovaná území vymezena jako kruhové výseče se středem v jižním pólu. Území Antarktidy je však od roku 1959 (Smlouva o Antarktidě) pod zvláštním režimem mezinárodní ochrany. Toto území tak dnes **nepatří žádnému státu**, povolen je zde pouze **vědecký výzkum pro mírové účely**. Antarktida je proto největší demilitarizovanou zónou na světě. Součástí Antarktidy jsou také okolní šelfová moře: *Rossovo, Amundsenovo, Bellingshausenovo, Weddellovo, Davisovo, D'Urvilleovo*.

Přírodní poměry

- Jádro antarktické pevniny představuje **Antarktický štít** tvořený plochými tabulemi a rovinami zahrnující takřka celou východní Antarktidu. Západní Antarktida je naproti tomu hornatější a členitější. Tvoří ji rozsáhlé souostroví, které je spojeno vrstvou ledu. Jejím středem se táhne **Transatlantické pohoří** a zejména **Ellsworthovo pohoří** (Vinson Massif, 4 892 m n. m.), které je nejvyšší horskou soustavou na kontinentu vybíhající až na **Antarktický poloostrov**. Vrcholky těchto horských masivů jsou jedinou částí Antarktidy, která je viditelná, neboť vystupují z jinak souvislé vrstvy pevninského ledovce.
- Takřka celé území Antarktidy je pokryto **pevninským ledovcem** (největší zaledněná plocha na světě). Poslední zalednění pochází z třetihor a jde o pozůstatek poslední doby ledové. Průměrná tloušťka ledu je zde přes 2 000 m, maximální pak až 4 700 m. Antarktické ledovce zadržují více než **80 % sladké vody na zemi** (objem 25 mil. km³).

Zajímavost ▾

- Ledovce v Antarktidě v posledních desetiletích tají vlivem globálních změn klimatu. Ročně tak zmizí ledovcová masa o objemu 152 km³. V případě, že by roztály všechny antarktické ledovce, hladina světového oceánu by se zvýšila o 58 metrů.
- Antarktida je **nejchladnějším kontinentem**, celá leží v oblasti polárního klimatu. Na **vědecké stanici Vostok** v centrální části východní Antarktidy byla naměřena absolutně nejnižší teplota na světě (-82,9 °C). V antarktickém vnitrozemí se zimní teploty pohybují okolo -50 °C, v létě dosahují -10 °C. V pobřežních oblastech je podnebí teplejší. Maximální teplota, která byla naměřena na stanici Mendel, dosahovala 17,8 °C. Podnebí Antarktidy je také velmi **suché**, a to vinou rozsáhlé tlakové výše, která zde setrvává po celý rok. Na většině území jsou roční srážkové úhrny nižší než 100 mm (mnohde jen několik málo mm). Na území Antarktidy se nenachází v podstatě žádná vegetace ani fauna. Před několika miliony let bylo celé její území pokryto hustými lesy, dnes je však veškerý život soustředěn pouze v okolních mořích.

Obyvatelstvo

- Antarktida je jediným kontinentem **bez stálých obyvatel**. Jedinými lidmi jsou pracovníci vědeckých stanic zaměřující se na výzkum glaciologie, meteorologie, hydrologie, v pobřežních oblastech také na výzkum mořské flóry a fauny. Mezi nejvýznamnější polární stanice patří **Amundsen-Scott** (nachází se přímo na jižním pólu), **Vostok** (leží v centrální části Východoantarktického ledovce, je nejchladnější na celém kontinentu), **Gregor Mendel** (na Antarktickém poloostrově je českou polární stanicí provozovanou Masarykovou univerzitou). Celkový počet vědců na všech polárních stanicích v letních měsících dosahuje **3 000 obyvatel**, v zimě jejich počet klesá na necelých 700 obyvatel.

Hospodářství

- Pod antarktickým ledovcem se nacházejí obrovská a dosud ne zcela prozkoumaná ložiska řady nerostných surovin. Jde především o **ložiska uhlí** v Transatlantickém pohoří, dále **ropy** a **zemního plynu** v západní Antarktidě. Významná jsou také **ložiska železných rudy a barevných kovů**. Těžba jakýchkoliv surovin je však znemožněna jednak extrémními přírodními podmínkami a mohutnou vrstvou ledu, zejména ji ale zapovídají mezinárodní úmluvy. Značným přírodním bohatstvím jsou pobřežní vody bohaté na ryby a další mořské živočichy.

Oceány

Světový oceán

- Všechny oceány, moře a zálivy tvoří světový oceán zaujímající **71 % povrchu naší planety**. Ve světovém oceánu je soustředěno **97,54 % všech vod** na Zemi. Objem vody ve světovém oceánu je přibližně 1,36 mld. km³. Jeho průměrná hloubka je 3 700 m, maximální hloubky dosahuje na dně **Mariánského příkopu** (hloubka 10 994 m).
- Světový oceán je územím pevnin rozdelen na jednotlivé oceány. V současnosti rozlišujeme 5 oceánů: *Tichý oceán*, *Atlantský oceán*, *Indický oceán*, *Severní ledový oceán*, *Jižní oceán*. Jednotlivé oceány se od sebe odlišují fyzikálními a chemickými vlastnostmi vody (teplota vody, barva, salinita atd.) nebo částečně uzavřeným systémem mořských proudů.
- Rozmístění jednotlivých oceánů na zemském povrchu není rovnoměrné (stejně jako u pevnin). Na severní polokouli pokrývají jen zhruba 61 % povrchu. Jižní polokoule je jimi pokryta z téměř 81 %.

Rozdělení světového oceánu

Oceán	Plocha v km ²	Procento zemského povrchu	Největší hloubka
Tichý oceán	155 557 000	30,5 %	Mariánský příkop (10 994 m)
Atlantský oceán	76 762 000	15 %	Portorický příkop (8 648 m)
Indický oceán	68 556 000	13,5 %	Příkop Diamantia (8 047 m)
Jižní oceán	20 327 000	4 %	Příkop South Sandwich (7 236 m)
Severní ledový oceán	14 056 000	2,8 %	Příkop Litke (5 450 m)
Vnitřní a okrajová moře	26 161 000	5,1 %	

Tichý oceán

20 tis. km (polovina obvodu Země). Jeho severní a centrální část je tvořena soustavou hluboko-mořských pánví s hloubkou přesahující 4 000 m. Na jihovýchodě a jihozápadě se nachází mělké oblasti podmořských prahů a hřbetů. Na jeho okrajích se nachází rozsáhlá pásma podmořské

- Tichý oceán je největším oceánem na světě. Zaujímá plochu **155,6 mil. km²**, což je více, než činí rozloha všech kontinentů dohromady. Pokrývá více než **1/3 povrchu naší planety**. Je také oceánem nejhlubším (Mariánský příkop, 10 994 m).

- Tichý oceán je vymezen pevninami Severní a Jižní Ameriky, Asie a Austrálie. V nejširším místě měří přes

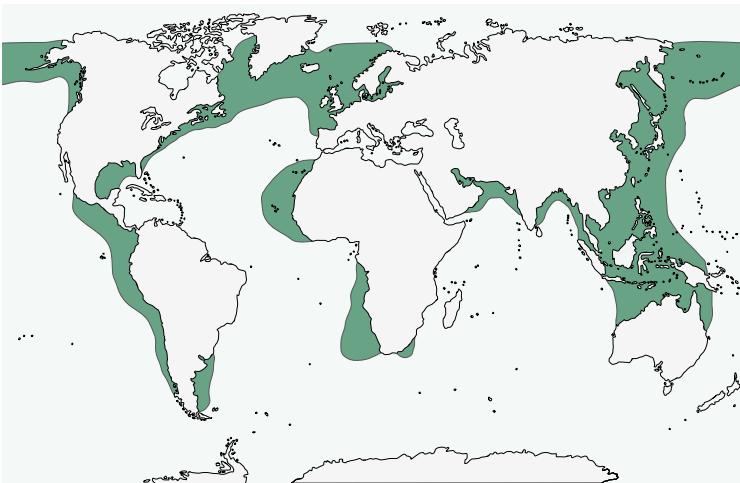
subdukce (podsouvání litosférických desek). V důsledku toho se zde vytvořila řada **hlubokomořských příkopů** podél západního pobřeží Ameriky a v oblasti ostrovů Mikronésie (Mariánský, Japonský, Filipínský příkop) či v Melanésii (Tonžský příkop). Tyto příkopy jsou nejhlubšími místy celého světového oceánu.

- Oceánské proudy vytvářejí v Tichém oceánu **dva relativně uzavřené systémy**. V rovníkových oblastech vede v rovnoběžkovém směru soustava teplých proudů (Severní a Jižní rovníkový proud) směřující od amerického pobřeží k Asii. V oblastech mírných šírek pak v opačném směru proudí na jižní polokouli studený Západní příhon a Peruánský proud. Na severní polokouli je to teplý Severní tichomořský a studený Kalifornský proud.

Zajímavost ▾

- Specifickými klimaticko-hydrologickými jevy, které se v Tichém oceánu objevují s periodou dvou až tří let, jsou El Niño a La Niña. V případě známějšího jevu El Niño jde o dočasné oslabení studeného Peruánského proudu a naopak posílení teplého Rovníkového protiproudů směřujícího z Asie k americkému pobřeží. Tento fenomén má dalekosáhlé důsledky pro rozložení teplot a srážek na okolních kontinentech (suchá období ve východní Asii způsobená zablokováním monzunů a vydatné deště v jižním Tichomoří). La Niña má důsledky zcela opačné.

Nejvýznamnější oblasti lovů ryb

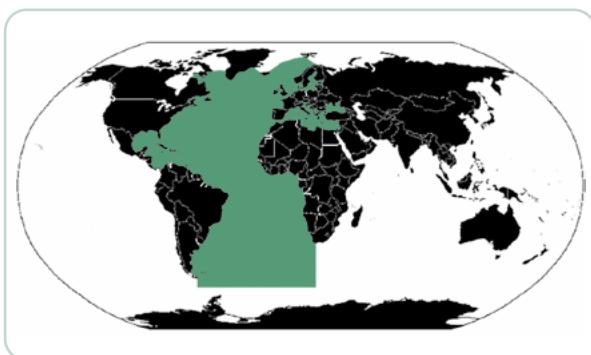
- V Tichém oceánu se nachází 4 ze 6 světově nejvýznamnějších lovišť ryb a mořských živočichů. Nejbohatší loviště se nacházejí v šelfových mořích, kde dochází k mísení teplých a studených mořských proudů. V Tichém oceánu jsou to oblasti u jižního pobřeží Aljašky, Kamčatky a Japonska. Dále v pobřežních vodách Peru a Chile. V Tichém oceánu se vyloví **2/3 celkového světového úlovku ryb**. Největší úlovek mají následující země: Čína, Peru, Indonésie, Chile, Japonsko.

- Velkým problémem Tichého oceánu je významné znečištění jeho vod hromadícím se odpadem, který se do moře dostává řekami především ze zemí východní Asie. Jedná se zejména o **značné množství plastů**, které díky specifické cirkulaci oceánských proudů vytvářejí rozsáhlé plovoucí „ostrovy“ nacházející se podél toku Severního tichomořského proudu. Největší z nich je **Velká tichomořská odpadková skvrna**. Má rozlohu 1,6 mil. km² (čtyřnásobně větší než Německo) a nachází se v severovýchodní části oceánu. V současné době probíhají snahy o odstranění těchto mas odpadních plastů.

► Školní atlas světa str. 140–141

Atlantský oceán

- Atlantský oceán je druhým největším oceánem. Pokrývá plochu **106,5 mil. km²**, což je více, než činí rozloha Asie a Afriky dohromady. Je protáhlý v severojižním směru, proto se také někdy rozděluje na severní a jižní Atlantik.
- Atlantský oceán je ohraničen Severní a Jižní Amerikou na západě, Afrikou a Evropou na východě. V polárníkovém směru měří 15 tis. km.

Jeho středem se táhne **Středoatlantský hřbet**, který je nejdelší riftovou zónou a také nejdelším pásemným pohořím na světě. Dochází zde ke vzdalování Severoamerické a Jihomořské litosférické desky od Eurasíjské a Africké desky. Atlantský oceán se tak neustále zvětšuje. Většinu území tvoří oceánské pánve (např. Severoamerická, Brazilská a Angolská). V karibské oblasti se nachází **Portorický příkop**, jediný významnější hlubokomořský příkop v Atlantském oceánu.

- Atlantské oceánské proudy vytvářejí dva relativně uzavřené systémy, které spojuje Jižní rovníkový proud. V severním Atlantiku je cirkulace vodních mas tvořena **Golfským proudem** směřujícím z karibské oblasti k severní Evropě, na něj pak navazuje chladný Kanárský proud u břehů severní Afriky. Cirkulace mořských proudů v jižním Atlantiku je tvořena teplým Brazilským proudem, který dále pokračuje u pobřeží jižní Afriky studeným Benguelským proudem.

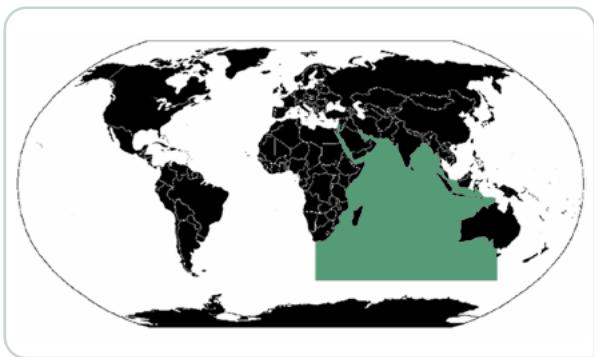
Zajímavost ▾

- Teplé a chladné mořské proudy v Atlantiku mají klíčový význam pro podnebí a zejména úhrny srážek v pobřežních oblastech. Teplý Golfský proud přináší teplé, vlhké oceánské klima do západní a severní Evropy až k polárnímu kruhu. Teplý Brazilský a Jižní rovníkový proud zase přináší srážky do Amazonie. Pobřeží Afriky, které je omýváno chladným Kanárským a Benguelským proudem, je naproti tomu vyprahlé. Nachází se zde pouští oblasti Sahary a pouště Namib.
- Atlantik je po Tichém oceánu **druhou nejvýznamnější oblastí lovů ryb** a mořských živočichů. Nejvýznamnější lovné oblasti se nacházejí v severním Atlantiku, kde se teplá voda Golfského proudu míší s chladnými vodami z arktických oblastí (Labradorský proud). Nachází se u pobřeží

Kanady, Grónska, Islandu a Norska. V Atlantiku se také vyskytují nejrušnější trasy mezinárodní námořní dopravy. Je zde realizována více než **polovina objemu námořní přepravy**.

▶ Školní atlas světa str. 138–139

Indický oceán

Nejvýznamnějším je **Středoindický a Východoindický hřbet**. Mezi nimi se nachází hlubokomořské pány (nejhlubší je Západoaustralská, nejrozlehlejší Středoindická pánev). Jediným významným hlubokomořským příkopem je **Jávský příkop** u indonéského pobřeží.

- Indický oceán jako jediný nezasahuje do polárních oblastí. Jeho podstatná část naopak leží v tropické zóně. Nejvyšší teploty dosahuje **Rudé moře** a **Perský záliv**, které mají navíc **nejvyšší hodnoty salinity** v celém světovém oceánu (přes 40 ‰). Nejvýznamnějším mořským proudem Indického oceánu je teplý Jižní rovníkový proud směřující v rovnoběžkovém směru od pobřeží Austrálie k Madagaskaru. Podél východního pobřeží Afriky proudí studený **Monzunový proud**, u australských břehů je to studený **Západoastralský proud**. Díky tomu se na obou pobřežích vyskytuje velmi suché podnebí s minimem srážek.
- Indický oceán nepatří mezi významné rybolovné oblasti (vinou absence většího množství studených proudů). Jeho středem ale vedou **významné námořní trasy** mezinárodní lodní dopravy. Ty spojují jednak východní Asii s Evropou, především ale vedou z Perského zálivu – nejvýznamnější oblasti těžby ropy na světě.

▶ Školní atlas světa str. 138–139

Zajímavost ▾

- V některých oblastech Indického oceánu je značně rozšířeno pirátství spojené s přepádáváním soukromých i komerčních lodí. Mezi nejnebezpečnějšími regiony patří pobřeží východní Afriky (zejména v somálských vodách) a také oblast Malackého průlivu.

Jižní Oceán

na námořníky. Na rozdíl od ostatních oceánů jej neohraničuje žádná pevnina. Vyznačuje se relativně uzavřeným systémem chladných mořských proudů navázaných na **Západní příhon**, což je cirkumpolární proud obepínající celou jižní polokouli v oblastech 50° – 60° jižní šířky. V Jižním oceánu se setkáme s procesy, které se nevyskytují v žádném jiném oceánu. Například již zmíněné cirkumpolární proudění či přítomnost velmi chladné a slané vody pod oceánským ledem.

- V zimních měsících se rozšiřuje plocha **souvislého zalednění** až na 90 % plochy Jižního oceánu. V letních měsících se naopak z pobřeží Antarktidy odlamují **mohutné ledové kry** plující severním směrem až k 50° jižní šířky, a to zejména v Atlantiku. Tyto oblasti jsou pro mezinárodní lodní dopravu jedněmi z nejnebezpečnějších oblastí světového oceánu (kromě ledových ker zde zuří silné větry a vysoké vlny).

Severní ledový oceán

na tři hlubokomořské pánve. Největších hloubek dosahuje v centrálních částech kolem severního pólu, kde se nachází **Amundsenova pánev**. Převažující typ oceánského dna však tvoří okrajová šelfová moře. Severní ledový oceán má proto ze všech oceánů **nejmenší průměrnou hloubku**.

- Centrální části oceánu jsou celoročně **pokryty mořským ledem**, který může dosahovat mocnosti až několik stovek metrů. Trvalý oceánský led tvoří téměř polovinu rozlohy Severního ledového oceánu, v zimních měsících narůstá plocha souvislého zalednění až na **86 % jeho rozlohy**. V letních měsících se plocha oceánského ledu výrazně zmenšuje. Odlamující se **ledové kry** pak

- Je druhým nejmenším oceánem. Má rozlohu **20,3 mil. km²**, což je dvakrát více, než činí rozloha Evropy. Nachází se okolo Antarktidy a je vymezen 60° jižní zeměpisné šířky. Byl definován až roku 2000.
- Jižní oceán byl vymezen jako část světového oceánu obklopující Antarktidu až roku 2000, tato oblast ale byla již v minulosti označována jako samostatný oceán, a to zejmé-

putují do Atlantiku a Tichého oceánu. Dosahují až k Aleutským ostrovům a k pobřeží ostrova Honšú, případně k pobřeží Islandu a Nového Skotska v Kanadě.

- V souvislosti s globálními změnami klimatu se však plocha zalednění každoročně zmenšuje. Předpokládá se, že do poloviny 21. stol. by v letních měsících měl být oceán zcela bez souvislého zalednění. Tyto procesy umožňují stále intenzivnější využívání severních námořních tras pro mezinárodní lodní dopravu, především se tím ale zpřístupňují značná ložiska dosud obtížně těžitelných surovin.
- Severní ledový oceán dosahuje nejnižších hodnot salinity celého světového oceánu (jen okolo 30‰). Hodnotu salinity významně snižuje jednak nízká teplota vody, především ale přítok velkého množství vody z řek v severní Asii. Významnou roli hraje také každoroční tání velkého množství ledu.

Otázky a úkoly ▼

- Pokuste se definovat vymezení polárních oblastí (z hlediska zeměpisné šířky, teplot či rozšíření vegetace).
- Popište fenomén polárních dnů a polárních nocí.
- Vyjmenujte země, na jejichž území zasahuje Arktida.
- Jak se mění plocha zalednění Arktidy během roku? Které oblasti jsou pokryty pevninským leďovcem?
- Definujte pojem mrazové pouště a uveděte, jaké klimatické charakteristiky jsou pro ně typické.
- Popište způsob života původních obyvatel Arktidy. Jaká je rozhodující ekonomická aktivita evropských a amerických přistěhovalců?
- Které významné suroviny se v Arktidě těží? Jak souvisí potenciál těžby v těchto regionech s probíhajícími klimatickými změnami?
- Definujte, jaký je mezinárodní status Antarktidy a co z toho vyplývá pro její potenciální využití.
- Jaké postavení má antarktický ledovec v rámci celé hydrofóry.
- Charakterizujte klimatické poměry Antarktidy.
- Které významné polární stanice v Antarktidě znáte?
- Který ze světových oceánů zahrnuje největší množství hlubokomořských příkopů? Uveďte jejich příklady.
- Který ze světových oceánů má nejmenší průměrnou hloubku a proč tomu tak je?
- Popište na konkrétních příkladech, jakou roli hrají mořské proudy v utváření klimatu pobřežních oblastí.
- Který ze světových oceánů je nejteplejší a má nejvyšší hodnoty salinity vody? Vysvětlete, proč tomu tak je.
- Vymezte nejvýznamnější oblasti lovů ryb a mořských živočichů ve světovém oceánu.
- Definujte problematiku znečištění oceánu plasty a odpadem na příkladu Tichého oceánu.

Práce se Školním atlasem světa ▼

- Za pomocí mapy na straně 140, 141 (Tichý oceán) a mapy na straně 14, 15 (Geologická mapa) zjistěte, jak souvisí výskyt hlubokomořských příkopů s pohyby litosférických desek.
- Za pomocí mapy na straně 138, 139 (Atlantský a Indický oceán) a mapy na straně 101 (Afrika – průměrné roční srážky) zjistěte, jak ovlivňují studené mořské proudy distribuci srážek na pobřeží.

POUŽITÁ A DOPORUČENÁ LITERATURA A INTERNETOVÉ ZDROJE

- Školní atlas světa. Kartografie: Praha, 2019. ISBN 978-80-7393-486-6.
- Česko – školní atlas pro základní školy a víceletá gymnázia. Kartografie: Praha, 2020. ISBN 978-80-7393-510-8.
- Školní atlas dnešního světa. Kartografie: Praha, 2017. ISBN 978-80-902282-6-9.

Literatura

- ANDĚL, Jiří, MAREŠ, Roman. *Nový svět – Amerika, Austrálie a Oceánie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2005. ISBN 80-7182-113-6.
- ANDĚL, Jiří, MAREŠ, Roman. *Evropa*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2005. ISBN 80-7182-025-3.
- ANDĚL, Jiří, MAREŠ, Roman. *Starý svět – Asie, Afrika*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999. ISBN 80-7182-085-7.
- BAAR, Vladimír. *Hospodářský zeměpis – regionální aspekty světového hospodářství*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 2008. ISBN 978-80-86034-86-7.
- BIČÍK, Ivan, ANDĚL, Jiří, BLÁHA, Jan. *Makroregiony světa*. Praha: Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-4273-4.
- BIČÍK, Ivan. a kol. *Makroregiony světa*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 2019. ISBN 978-80-87476-02-4.
- BIČÍK, Ivan. a kol. *Regionální zeměpis světadílů*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 2010. ISBN 978-80-86034-71-3.
- BRADNOVÁ, Hana a kol. *Geografický místopisný slovník světa*. Praha: Academia, 1999. ISBN 80-200-0445-9.
- DEMEK, Jaromír. *Geografie pro střední školy 3 – Regionální geografie*. Praha: SPN, 2014. ISBN 978-80-7235-526-6.
- HERINK, Josef, ŠÁRA, Pavel. *Poznáváme svět v číslech*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 2010. ISBN 80-86034-55-0.
- HOLEČEK, Milan a kol. *Zeměpis České republiky*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 2009. ISBN 978-80-86034-93-5.
- KARAS, Petr, HANÁK, Ludvík. *Příprava na státní maturitu – zeměpis*. Praha: Fragment, 2008. ISBN 978-80-253-3768-4.
- KASTNER, Jiří. *Geografie pro střední školy 4 – Česká republika*. Praha: SPN, 2016. ISBN 80-7235-266-0.
- KUČEROVÁ, Irah. *Střední Evropa – komparace vývoje středoevropských států*. Karolinum: Praha, 2015. ISBN 978-80-246-3067-0.
- ŘEZNIČKOVÁ, Dana. *Současný svět (pracovní sešit)*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 2010. ISBN 80-86034-65-8.
- LIŠČÁK, Vladimír. *Státy a území světa*. Praha: Libri, 2009. ISBN 978-80-7277-414-2.
- MARSHALL, Tim. *V zajetí geografie*. Praha: Rybka Publishers, 2018. ISBN 978-80-87950-49-4.
- SMOLOVÁ, I., VYSOUDIL, M. *Středoškolský zeměpis v přehledu, aneb, Co je potřeba znát k přijímací zkoušce na vysokou školu*. Praha: Rubico, 2002. ISBN 80-85839-51-2.

- VALENTA, Václav a kol. *Současný svět*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 2010. ISBN 978-80-86034-94-2.
- VILÍMEK, V. a kol. *Zeměpisný slovníček*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 1999. ISBN: 80-86034-38-0.

Internetové zdroje

- Archiv časopisu Země světa
<http://www.zemesveta.cz/archiv>
- Business info – informace o jednotlivých zemích světa
<https://www.businessinfo.cz/cs/zahraniční-obchod-eu/teritorialní-informace-zeme.html>
- Encyklopédia Britannica – informace o jednotlivých zemích světa
<https://www.britannica.com/topic-browse/Countries-of-the-World/1>
- CIA World Factbook
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
- Index Mundi – geografické informace v regionálním i globálním přehledu
<https://www.indexmundi.com/>
- Klimadiagramme – klimadiagramy vybraných meteorologických stanic po celém světě
<https://skompasem.cz/kategorie/zemepisné-statistiky/>
- Skompasem – zeměpisné statistiky a zajímavosti
<https://skompasem.cz/kategorie/zemepisné-statistiky/>
- Státy světa – informace Ministerstva zahraničí ČR
https://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/index.html
- Stránky časopisu Lidé a země
<https://www.reflex.cz/lideazeme>
- The World Atlas – mapy a informace o jednotlivých zemích
<https://www.worldatlas.com/>
- The World Bank – komplexní ekonomické, demografické a environmentální indikátory jednotlivých zemí světa
<https://data.worldbank.org/indicator/>
- Trading Economics – ekonomické parametry jednotlivých zemí světa
<https://tradingeconomics.com/>
- Worldometers Population – přehled demografických informací o jednotlivých zemích světa
<https://www.worldometers.info/population/>

Většina dat uvedených v této učebnici se vztahuje k roku 2018 nebo 2019. Údaje byly čerpány z výše uvedených internetových zdrojů.

REJSTŘÍK

A

Aboriginci 229, 234
absolutní monarchie 11, 44, 121, 133, 134, 166, 185
Afroameričané 213, 215
alpinská Evropa 19
alpinské vrásnění 19, 73, 158, 191
Alpy 19, 20, 21, 23, 36, 45, 49, 50, 51, 64, 66, 67, 68, 69, 87
Altaj 107, 138
Altiplano 191, 196
Amazonka 117, 191, 195, 196, 224, 225
Amazonská nížina 191, 192, 194, 224
Amur 107, 117, 118
Anatolie 113, 131
Andaluská nížina 38
Andy 191, 192, 193, 194, 196, 197, 201, 205
Angličané 26, 47, 48
Angloamerika 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 209, 210, 218, 222
Antarktida 6, 115, 189, 193, 228, 240, 242, 243, 248
Apalačské hory 191, 192, 211, 212
Apeninský poloostrov 19, 35, 36, 43
Apeniny 20, 36, 37
Arabský štít 112, 113
Ardeny 52, 64
Arktida 240, 241, 242, 248
Arménská vysočina 131
ASEAN 13, 30, 143
asijští tygři 122, 123, 143, 146, 147, 150
Asuán 174
Atacama 194, 198
Atlantský oceán 18, 22, 38, 158, 165, 176, 184, 185, 186, 190, 195, 211, 213, 216, 219, 224, 244, 246
autokracie 12

B

Bajkal 107, 117, 118, 123, 163
Balaton 86
Balkánský poloostrov 19, 35, 41, 90, 91, 93, 94, 96, 97, 131
Baltské moře 22, 56, 63, 71, 75, 99, 100, 101, 103, 106
Baltský štít 18, 57
bantuští černoši 181, 186
Baskové 27, 39
Bavorsko 65, 66
Benelux 6, 22, 25, 26, 27, 29, 31, 45, 52, 53, 54, 64
Bodamské jezero 23, 69
Boka Kotorska 93
Bosňáci 92, 93
Bospor a Dardanely 18, 112, 131
BosWash 213
Brahmaputra 116, 117, 141, 150
Brazílská vysočina 191, 192, 195, 197, 198, 203, 205, 224, 225, 226
Britské ostrovy 18, 45, 46, 48, 49
buddhismus 111, 121, 139, 142, 143, 146, 147, 151, 154

C

Citlaltépetl 222
Columbia 195, 212
Commonwealth 46, 139
Commonwealth realm 200, 210, 217, 221, 230, 234, 237
creek 233

Č

Čadské jezero 163, 182
Černé jezero 75
Černé moře 18, 21, 22, 65, 75, 88, 97, 99, 103, 106, 107, 112, 115, 127, 131
Černomořská nížina 104
Čerského pohoří 107, 113
Česká tabule 74, 75
Česká vysočina 73
Čínská tabule 112, 113

D

Dalmácie 89, 90
Darling 233
Dekánská tabule 141
demokracie 12
Denali 191, 193, 211
Dinárské pohoří 87, 90
Dněpr 19, 103, 104
Dobrudža 96
Don 18, 19, 104, 107, 112
Donbas 28, 29, 99, 104, 105
Dračí hory 159, 160, 185, 186
Dráva 63, 85, 86, 89
Dunaj 22, 65, 67, 81, 84, 85, 86, 89, 90, 96, 98
Durmitor 93
Džungarská brána 111, 138

E

Erijské jezero 196, 197, 218
Etiopská vysočina 159, 160
Etna 36
eurozóna 31, 32, 33
Evropská unie 6, 8, 9, 12, 13, 14, 30, 31, 32, 33
Evropské hospodářské společenství 31, 39, 41, 47, 49
Evropský banán 25
Eyreovo jezero 233

F

Fagaraš 96
federace 11
Filipíny 112, 115, 120, 125, 143, 144
Finská a Karelská jezerní plošina 23
Francouzské středohoří 50
Fuji 114, 153
Fyn 61

G

G7 13
 G20 13, 14
 Galicijci 39
 Ganga 116, 117, 119, 141
 geopolitika 7
 Germáni 26, 56
 Ghát 113, 141
 Gobi 150
 Grampianské hory 46
 Grand Canyon 191, 211
 Grónsko 61, 189, 190, 199, 240, 241, 247
 Guinejský záliv 13, 157, 158, 159, 163, 165, 168, 169, 176, 180, 181, 182, 183
 Guyanská vysocina 191, 192, 224

H

Harz 19, 64
 Hausové 183
 Hekla 62
 hercynská Evropa 18
 hercynské vrásnění 18, 73, 158
 Himálaje 111, 113, 114, 121, 139, 141, 143, 149, 150
 hinduismus 111, 121, 123, 139, 142, 146, 186
 Hindúkuš 113, 114, 136
 Hokkaidó 153
 Honšú 119, 153, 154, 249
 Hormuzský průliv 134
 Horní Slezsko 29, 72
 Hornothrácká nížina 97, 98
 Hořejší jezero 163, 196
 Huang He 118, 150
 Huronské jezero 196, 218

CH

Chanové 151
 Chi-Pitts 213

I

Igbové 183
 Iguaçu 196
 Île-de-France 25, 50, 51
 Indický štít 112, 113
 Indoganžská nížina 112, 113, 119, 141, 142
 Indus 116
 Inuité 201, 218, 241
 islám 91, 111, 121, 127, 130, 132, 135, 139, 142, 143, 146, 167, 172, 173, 175, 182, 183

J

Jaderské moře 36, 88, 89, 91, 93, 95
 Jang-c'-ťiang 116, 117, 124, 150
 jantarová stezka 73
 Jáva 119, 145, 146
 Javánci 146
 Jenisej 107, 113, 116, 117
 jezero Balchaš 118

jezero Malawi 159, 163

jezero Ontario 196, 197, 218
jezero Titicaca 196
 Jizerské hory 71, 74, 75
 Jordán 129
 Jorubové 183
 Jura 69

K

Kalahari 159, 164, 165, 186
 kaledonská Evropa 18
 Kaliningradská oblast 71, 106
 Kamčatka 107, 113, 114, 245
 Kanadský štít 191, 216
 kantony 69, 151
 Karákóram 111, 113, 114, 139, 141, 150
 Karpaty 19, 20, 23, 63, 71, 73, 84, 85, 86, 88, 90, 96, 99, 104
 Kaskádové pohoří 193, 211
 Kaspická nížina 19, 21, 24, 107, 138
 Kaspické moře 18, 19, 22, 107, 112, 113, 115, 117, 118, 133, 136, 138
 Katalánci 26, 39
 Kattegat 56, 60, 61
 Kjúšú 153
 Kolymské hory 107, 113
 konfederace 11, 12, 68, 69, 91
 konfuciánství 121, 151
 Kongo 162, 180
 konstituční monarchie 10
 Konžská pánev 159, 161, 163, 176, 180
 Kordillery 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 204, 211, 212, 213, 216, 217, 222
 Krakatoa 114, 145
 Králický Sněžník 75
 Krkonoše 19, 71, 73, 74, 75, 81, 82
 Krym 7, 27, 99, 103, 104, 106
 křesťanství 42, 91, 93, 94, 96, 103, 108, 111, 127, 130, 154, 167, 180, 181, 183, 186, 200, 201, 234
 Kurдовé 131, 132
 Kurská kosa 100

L

Labe 74, 75, 80, 81
 Lake District 46
 Laplatská nížina 191, 197, 203
 Latinoameričané 213
 Latinská Amerika 13, 37, 108, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 209, 214, 217, 218, 219, 220, 222, 223, 224
 Laurentinská vysocina 191, 204, 216, 217, 218
 Lena 107, 116, 117
 Lipno 75
 Ilanos 197

M

Mackenzie 195, 217
 Madeira (ostrov) 40, 158
 Madeira (řeka) 191, 195, 196

makroregion 6
Malá Asie 41, 116, 127, 131
Malacký průliv 145, 147, 247
Mälaren 57
Malopolsko 71
mandaríntina 149, 151
Maracaibo 196, 197
Mariánský příkop 244, 245
Massif Central 50
Meklenburská jezerní plošina 23, 64
Mekong 116, 117, 118
Melanésie 229, 235, 245
MERCOSUR 13, 202, 225
Meseta 38, 40
Mexická plošina 222, 223, 224
Mezopotámie 112, 115
mezoregion 6
Midlands 28, 47
Michiganské jezero 196
Mikronésie 229, 236, 245
mikroregion 6
Mississippi 191, 195, 212, 213
Mississippská nížina 191, 197, 203, 211, 212
Missouri 191, 195, 212
Moluky 145, 229
Mont Blanc 20, 36, 50
Morava (region) 73, 74, 76, 77, 79
Morava (řeka) 75, 80, 81
Moravskoslezské Beskydy 73
Mount Everest 111, 113, 114, 150
Mrtvé moře 111, 113, 117, 129, 130
Murray 233

N

NAFTA 13, 30, 202, 209, 214, 217, 223
Namib 159, 161, 164, 246
NATO 14, 15, 36, 39, 41, 42, 47, 48, 50, 52, 54, 57, 58, 60, 61, 62, 65, 67, 69, 71, 76, 84, 86, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 108, 131
Negevská poušť 129
Niger (řeka) 162, 182, 183
Niger (stát) 162, 163, 168, 170, 178
Nil 162, 165, 172, 174, 175
Norilsk 241, 242
Nová Guinea 145, 146, 228, 229, 231, 235, 237
nově industrializované země 27, 122, 123, 124, 132, 142, 146, 151, 202, 204, 205, 206, 214, 219, 223, 225
NUTS 5

O

Ob 107, 108, 113, 116, 117
Oceánie 228, 229, 230, 234, 235, 236, 237, 238
Odra 64, 71, 75, 81
OECD 12
Ojmjakon 107, 115
Okavango 162, 163, 184
Olymp 20, 42

OPEC 13, 133, 172, 205
Öresund 56, 60
Orinoko 195, 196
Orlík 75
OSN 15, 69, 129, 158, 166

P

Pád 36
Pádská nížina 36, 37
Palestina 15, 111, 128, 129
Pamír 111, 113, 114, 136, 150
pampy 197
Panonská pánev 19, 84, 86, 89, 90, 96
Paraná 191, 195, 196, 224
parlamentní republika 10
Pásmo Gazy 129
Peloponéský poloostrov 41
Penninské Alpy 69
Pindos 20, 42
Pirin 97
pobřežní vody 8, 243, 245
Podunajská nížina 84, 85, 97
politická mapa 7, 25, 120, 165, 190, 199, 237
poloprezidentská republika 10
Polynésie 49, 229, 236
Pontské hory 113, 131
Popocatépetl 222
Porúří 22, 25, 28, 29, 65, 66
Porýní 22, 25, 50, 66
Porýní-Falc a Hesensko 66
Porýnská vrchovina 64
poušť Dahná 135, 136
poušť Nafúd 135
poušť Rub al-Chálí 135
poušť Taklamakan 150
Povolží 108, 109
prérie 191, 197, 212, 217
prezidentská republika 10
Prokletije 20, 93
Provence 50, 51
Pygméjové 181
Pyreneje 19, 20, 38, 45, 49, 50
Pyrenejský poloostrov 25, 35, 38

Q

Quebec (město) 217
Quebec (provincie) 201, 217, 218

R

Randstad 54
region 5, 6
Rhôna 50, 69
Rila 20, 97
Rio Negro 191, 195, 196
Rodopy 20, 94, 97
Románi 26
Rujána 64

Ruwenzori 180
Rýn 22, 45, 49, 50, 53, 63, 64, 65, 66, 69

Ř

řeka Svatého Vavřince 195, 198, 211, 216, 217, 218

S

Sahara 159, 161, 162, 163, 164, 165, 172, 176, 246
Salto Ángel 186, 192, 196
San-San 213
Sasko 29, 65, 67
Saúdové 133, 135
Sedmihradsko 86, 96
Serra de Estrela 40
Severní moře 19, 22, 29, 45, 47, 52, 53, 54, 56, 59, 61, 63, 64, 65, 75
Severní Poryní-Vestfálsko 66
schengenský prostor 31, 32, 69
Sibiřský štít 112, 113
Sierra Madre 222
Sierra Nevada (Amerika) 193, 211, 222, 223
Sierra Nevada (Evropa) 20, 38
Silicon Valley 215
Sjælland 61
Skalnaté hory 195, 211, 216, 217
Skandinávské hory 20, 241
Skandinávské pohoří 18, 23, 57, 58, 59
Skandinávský poloostrov 56, 58, 61
Skotové 47
Slezské Beskydy 71
Slované 26, 98, 99
Sognefjord 58
Stara Planina 20, 90, 97
Středoatlantský hřbet 246
Středoevropská nížina 19, 71
Středozemní moře 18, 21, 22, 35, 38, 44, 45, 46, 49, 51, 112, 113, 115, 127, 129, 130, 131, 132, 157, 158, 162, 164, 172, 174
Suezský průplav 174, 175
Sundské ostrovy 114, 115, 118, 143, 146

Š

Šikoku 153
Šumava 73, 75

T

Tambora 114, 145
Tanganika 159, 163
Ťan-Šan 111, 113, 114, 136, 138, 150
taoismus 151
Tarimská pánev 150
Taurus 113, 114, 131
tepui 192
Tibet 111, 118, 139, 150, 191
Tisa 86, 91
Toba 114, 145
Tocantins 191, 196
Tókaidó 154

Torrensovo jezero 233

Transvaal 187
tribalismus 166
tsunami 145, 153
Tugela Falls 159, 186
Turanská nížina 113, 138

U

Údolí smrti 191, 194, 211, 212
Ugrofinové 26
Uherská nížina 86
Uhuru 159, 160
unitární stát 11, 71, 81
Ural 108, 109
Ural (pohoří) 18, 99, 107, 112, 113
Ural (řeka) 18, 112, 113, 138

V

vádí 116, 135, 162, 164
Váh 84
Valašská nížina 96, 97
Valoni 26, 52
Valonsko 52
Väner 23, 57
Vatnajökull 62
Vättern 23, 57
Velká artéská pánev 231, 233
Velká Británie 18, 45, 46, 47, 53, 62, 136, 183, 200, 201, 209, 217
Velká čínská nížina 112, 113, 119, 150, 151
Velká jezera 196, 212, 217
Velká příkopová propadlina 159, 162, 163, 165, 180
Velké Medvědí jezero 196, 197, 217
Velké Otrčí jezero 196, 197, 217
Velké prérie 203, 211, 217, 218
Velké předélkové pohoří 228, 231, 233
Velký Atlas 159
Velký Kavkaz 107, 113
Verchojanské pohoří 107
Vesuv 36
Viktoriino jezero 159, 163
Viktoriiný vodopády 159, 162
Visla 71
Vlámové 26, 52
Vlámsko 52
Vltava 75, 80, 81
Vltavská kaskáda 75, 79
vnější teritoriální vody 8
Vněkarpatské sníženiny 73, 74
vojvodství 11, 71
Volha 22, 107
Východoevropská rovina 18, 19, 20, 99, 100, 101, 102, 104, 106
Východoslovenská nížina 84, 85
Vysoké Taury 67
Vysoký Veld 185, 186

W

Walesané 47

X

Xhosové 186

Y

Yellowstone 211

Yosemite 211

Z

Zambezi 159, 162

zámořský departement 49, 51, 199

Západní břeh Jordánu 129

Zulové 186

Ž

Žatecko 74

Ženevské jezero 23, 69

Židé 27, 130, 132, 138

Martin Brzóska

Nový zeměpis II. v kostce pro SŠ

Mapové podklady Radek Hlaváček

Graficky upravilo Grafické a DTP studio Albatros Media, Kamila Flonerová

Vydalo nakladatelství Fragment v roce 2020 ve společnosti Albatros Media a.s.

se sídlem Na Pankráci 30, Praha 4,

číslo publikace 37 226

Odborná korektura Mgr. Radim Trunkát

Jazyková korektura Diana Štělová, Jana Olivová

Odpovědná redaktorka Kateřina Šípková

Technická redaktorka Lucie Mikešová

Sazbu zhotovalo Grafické a DTP studio Albatros Media, Jan Hána

1. vydání

www.fragment.cz

e-shop: www.albatrosmedia.cz

www.facebook.com/nakladatelstvi.fragment

Cena uvedená výrobcem představuje nezávaznou doporučenou spotřebitelskou cenu.

FRAGMENT

Kompletní nabídku titulů naleznete na
www.albatrosmedia.cz